

AbdurRahman el-Malikî

İslâm'ın İktisâdî Siyâseti

HİZB-UT TAHRİR YAYINLARINDANDIR

DÂR-UL UMMAH

H. 1428 - M. 2007

AbdurRahman el-Malikî

İslâm'ın İktisâdî Siyâseti

HİZB-UT TAHRİR YAYINLARINDANDIR

DÂR-UL UMMAH

P.K 135190

BEYRUT-LÜBNAN

H. 1428 - M. 2007

<i>İktisâdî Nizamlara Genel Bakış</i>	7
Giriş.....	9
Sömürgeci Uygulama Tarzında Değişiklik	10
Kapitalist Nizam'ın Devamlılığı	14
Kapitalist Nizam'ın Bozukluğu.....	18
Devlet Sosyalizmi Teorisi'nin Bozukluğu	26
Gerçek Sosyalizm Teorisinin Bozukluğu.....	34
Sosyal Adalet Teorisinin Yanlılığı	40
<i>İslâmî İktisâdî Siyâset</i>	43
İslâmî İktisâdî Siyâset	45
İktisâdın Kaynakları	51
Ziraat	54
Toprak Mülkiyetinde Eşitlik Teorisi'nin Yanlılığı.....	58
'Toprak Ağalığı'na Çözüm Yolu	61
Arazi İle İlgili Hükümler.....	68
Sanayi.....	82
Fabrikalar Ne Zaman Kamu Mülkiyetindedir?	85
Ticaret	113
Dövizle Alım-Satım	131
Döviz Kuru.....	146
İnsanın Emeği Veya Ücret	151
Ücret Tespitinde Esas Alınması Gereken Kıstaslar	155
Ücretlilere Senelik Ücret Artışı Yoktur.....	163
İslâm'da İşçi Sorunları Yoktur	165
Temel İhtiyaçların Garanti Edilmesi	171

Kapitalizm'deki Sosyal Sigortalar	173
Sosyalizmin Temel İhtiyaçları Garantilemesi	177
İslâm'ın Temel İhtiyaçları Garantilemesi.....	178
Serveti Artırmak Veya İktisâdî Gelişme	204
Ziraat Siyâseti.....	207
Sanayileşme Siyâseti.....	213
Projelerin Finansmanı	221
Dış Borçlanmaların Tehlikesi.....	223
Vadeli İthalat İmkânlarını Kullanma.....	231
Borçlar Hakkında Şer'i Hüküm.....	237
Üretim Projelerine Finans Bulma Metodu	246
Kalkınma Bütçesi Saçmalığı	248
Dış Pazarlar Bulmak	249

İktisâdî Nizamlara
Genel Bakış

Giriş

Halkı Müslüman olan ülkelerde bir taraftan iktisâdî planlama ve iktisâdî düzenleme rüzgârları eserken diğer taraftan da Sosyal Adalet ve Sosyalizmle ilgili fikirler hakkında geniş propagandalar yapılmaktadır. Bu ülkelerdeki mesuliyet makamında bulunanlar ve uzmanlar millî geliri artırmak Sosyal Adalet ve Sosyalizmle ilgili teorileri almak ve yerleştirmek için izlenmesi gereken iktisâdî siyâseti belirlemeye çalışmaktadırlar.

Şüphesiz ki devletlerarası ilişkilerin gidişatını ve siyâsî hadiseleri devamlı takip edenler iktisâdî planlama rüzgârlarının ve buna yönelik propagandaların, bu ülkelerdeki iktisâdî baskının tesirli olmasından veya ülkenin iktisâdî planlama ve iktisâdî gelişme ihtiyacına dayanan tabii bir meylin neticesinde ortaya çıkmadığını, tam tersine büyük Kapitalist ülkeler tarafından özellikle de Amerika'nın kasıtlı olarak yönlendirmesiyle ortaya çıktığını anlamaktadırlar. Bunların tamamı, ayıplarının ortaya çıkmasıyla birlikte bütün insanlar tarafından bozukluğunun etkin bir şekilde tanınmasının bir uzantısı olarak bu ülkelerde uygulanmakta olan Kapitalist Nizam'ın tatbikini devam ettirmek maksadıyla sömürgeci tatbik etme tarzını değiştirmek için yapıldı.

Sömürgeci Uygulama Tarzında Değişiklik

İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru devletlerarası vaziyeti iyice kavrayanlar sömürgeciliğin kesin olarak yok olmaya doğru gittiğini anlamışlardı. İkinci Dünya Savaşı'nın müttefiklerin zaferiyle sona ermesinin hemen ardından Kapitalist Nizam'a ve Batı sömürgeciliğine hücum etmek, sömürülen halkları devrim için ayaklandırmak, Batılı ülkeler için birtakım zorluklar çıkarmak şeklinde Rusya'nın siyâsetinde var olan çalışmalar, sömürgecilerin hallerini mühim bir şekilde zayıflatıyordu.

Bu sebeple Amerika, sömürgeciliğin korunabilmesi ve diğer sömürgeci ülkelerin ellerinde bulunan sömürgelerin ele geçirilebilmesi için, sömürgeciliğin tatbik etme metodunun değiştirilerek yeni bir metodun tatbik etmeye konulmasından başka bir yolun bulunmadığını anladı. Amerika'nın Dışişleri eski Bakanı John Foster Dallas *"Savaş mı Barış mı"* isimli kitabının, *"Sömürgeciliğin Gelişmesi Korkunç Devrimin Alternatifidir"* başlığı altında şunları söylüyor:

"Sovyet liderliği, Batı sömürgeciliğine, öldürücü bir darbe vurmaya uygun bir yer olan 'yumuşak karnı' olarak bakmaktadır.", "İkinci Dünya Savaşının son günlerinde en mühim siyasî husus sömürgelerdi. Eğer Batı, sömürgeciliğin yerleşmesi için emrivaki yaparak direnseydi Batı'ya karşı silahlı devrim hareketlerinin yapılması ve bu hadiseler karşısında da Batı'nın yenilgisi kaçınılmaz olurdu. Bu sebeple sömürgecilerin yönetimi altında yaşayan yedi yüz milyon insanın içerisindeki en üst seviyede olanları barışçı bir yolla bağımsızlığa kavuşturmak başarısına ulaşabilecek yegâne plandı."

Amerika, sömürgeciliği yerleştirmek için bu planı benimsedi ve bağımsızlığa kavuşan ülkeleri borç ve yardımlarla kendisine

bağladı. Ülkelerini iktisâdî yönden kalkındırmak için yardım elbisesine bürünen ve sömürgecilikten kurtuluş kıyafetini giyen bu insanlar, her ne kadar başlangıçta bundan habersiz idilerse de, devletlerarası siyâsî ilişkileri dikkatle takip edenler bu vaziyeti biliyordu. Ancak bu üslup değişikliği, Afrika'daki ülkelerin bağımsızlığa kavuşmasından ve özellikle de Kongo Hadiselerinden sonra diğer insanlar tarafından da bilinir oldu.

Askerî kuvvet ve ordular vasıtasıyla kuvvetsiz toplumları sömürmek şeklinde tecelli eden sömürgeci otorite, yerini Amerika'nın benimsediği yeni bir üsluba bıraktı. Bu yeni üslup, şekli olarak bu ülkelere bağımsızlıklarını verip yardımlar ve borçlar vasıtasıyla onları hâkimiyeti altına almayı gerektiriyordu. İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Portekiz gibi sömürgeci devletlerin ellerindeki sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları için onlara hibe ve benzeri şekillerde yardımlarda bulunarak bu ülkelerin Amerika tarafından eski sömürgecilerden koparılma fikri gizli bir şey olmadığı gibi, halklara bağımsızlıklarını vermek ve onlara borç verme yoluyla yardım etme fikrinin de sömürgeciliğin yeni bir üslubu olduğu artık herkes tarafından bilinen bir hakikattir.

Endonezya'ya ilhak edilmesi ile ilgili Batı Ariana hadiseleri ve Rodezya örneğinde olduğu gibi Birleşmiş Milletler heyetinin Afrika'da İngiltere'ye karşı harekete geçmesi, Kongo ve Angola hadiselerinin hepsi, bağımsızlığını elde eden ülkeleri borçlandırmak suretiyle kendisine bağlanmaları gayesine yönelik Amerika'nın sömürgecilikteki yeni üslubunun apaçık delillerindedir.

Amerika, kendisinden borç almamakta direnen ülkeleri ise kargaşalıklara boğdu. Amerika'dan borç alıp Amerika'ya boyun eğinceye kadar onlara birtakım zorluklar gösterdi. Endonezya örneğinde olduğu gibi, zor kullanarak malî kanalla kendisine bağladı. Zira bu olay şöyle gerçekleşti:

1947 senesinde bağımsızlığına kavuşan Endonezya, ABD'den borç almak istemedi. Bunun üzerine Amerika karşılıksız yardımlar ve borçlanma suretiyle kendisine bağlanıncaya yani 1958 senesine kadar, Endonezya'da devamlı olarak devrimler, darbeler ve iç kargaşalıklar çıkardı.

Diğer taraftan da bağımsız olan ülkelerin de ABD'den borç almaları gerekirdi. Bunun için ise bu ülkeleri borç almaya sevk edecek birtakım bahanelerin bulunması lazımdı. Bu sebeple bu ülkeleri sömürmek ve bunlar üzerinde hâkimiyet kurmak için yabancı sermayenin özellikle de Amerikan sermayesinin alınması hususunda, hem Batı'nın nüfuzu altında bulunan ülkelerde hem de eski sömürgelerde yaşayan toplumlarda iktisâdî planlama ve iktisâdî gelişmeyi teşvik için kamuoyu oluşturdu.

Bu sebeple iktisâdî planlamaya ve iktisâdî gelişmeye çağrı, şeklindeki davranışlar şüpheli davranışlardır. Askerî kuvvet ve ordular vasıtasıyla yürütülen sömürgecilik, artık yerini yabancı sermayenin, mezkûr ülkelere girmesi üslubuyla yapılan sömürgeciliğe bırakmıştır.

Ancak yabancı sermayenin kabulünün, ülkelerin servetlerinin artmasına sebep olmadığı, aksine sömürgeciliğe davetiye çıkardığı kesin olarak bilinmelidir. Bir ülkedeki serveti artırmak ve maddî ihtiyaçları karşılayacak maddeleri çoğaltmak için iktisâdî siyâsetleri teşkil etmek her ülke için mutlaka gereklidir. Fakat bütün bunları yapmak için ülkenin tamamını kapsayan bir propagandanın yapılmasına gerek yoktur. Diğer taraftan da bu tür planların ve siyâsetlerin Müslümanların düşmanları tarafından hazırlanması da kesinlikle doğru değildir.

Eğitim seviyesinin yükseltilmesi için eğitim siyâsetinin, ordunun vurucu kuvvetini artırmak için silahlanma stratejisinin, devleti, devletlerarası sahada tesirli hale getirebilmek için dış siyâsetin hazırlanması vazgeçilmesi mümkün olmayan işlerdendir. İktisâdî gelişme için yapılan çağrının çok geniş bir alanı

kapsaması ve dışarıdan yönlendirmelerle bize gelmesi, sömürgeciler tarafından çizilmiş belirli planların tatbik edilmesi gibi hadiseler sömürgeciliğin nüfuzunun bu ülkelere yerleştirilmesi planını açıkça göstermektedir.

İşte kamuoyunun işitip durduğu iktisâdî planlama ve iktisâdî kalkınma mefhumlarının ardında yatan sömürgeciliğin iç yüzü budur.

Kapitalist Nizam'ın Devamlılığı

Bütün kusur ve ayıplarının ortaya çıkmasından sonra iktisâdda izlediği yol Kapitalist Nizam'ın devam ettiğini gösteriyor. Kapitalizm'e Sosyalizm aşısı yapılması veya Sosyal Adaletin yamanmasıyla Millî Gelirin artırılması esası üzerine kurulan iktisâdî düzen, bu konunun açık delillerindedir. Hatta Amerikan sermayesinin boyunduruğu altına almada başarıya ulaştığı bazı ülkelerde, örneğin Mısır'da *-ki Mısır, açıktan açığa Sosyalizm'e çağrıda bulunuyor¹*- iktisâdî düzenlemede millî gelirin artırılması esas alındı. Yani nizam Kapitalizm'e göre kuruldu. Bu ise, aynen sömürgeciliğin gelişmesinde olduğu gibi Kapitalist Nizamı gizlemek suretiyle yeni bir metod kullanarak Kapitalizm'in uygulanmasını ve de Kapitalizm'in uygulanma tarzındaki gelişmeyi göstermektedir. Rusya'nın karşı propagandasının da tesiriyle Batı'nın hegemonyası altında bulunan bütün bölgelerde Kapitalist Nizam'ın bozukluğu hissedildi ve ayıpları ortaya çıktı. Hatta tutucu Kapitalistler dahi; *"İktisâdî ve sosyal sakinçalarından ötürü artık kokusu çıkmaya başlayan Kapitalizm'i tam olarak almak imkânsızlaşmıştır."* demeye başladılar.

İşte bundan dolayı Kapitalist Nizam'ın bekasını sağlamak, onun uygulanmasını insanlardan gizlemek için yeni bir üslubun tatbik edilmesi icap etti. Bu yeni üslup, Kapitalizm'i geliştirme üslubu idi. Bu gelişmeyi sağlayabilmek için de Sosyalizm ve Sosyal Adalet ve aynı zamanda iktisâdî planlama ve iktisâdî kalkınma mefhumları hakkında kamuoyu teşkil etmek için gayret sarf etmeye başladılar. İşte bu yeni üslup vasıtasıyla Kapitalist Nizam'ın hükümran olarak ve tatbik edilebilir bir şekilde devamlılığı garantilenmiş oldu.

¹ 1960'lı seneler

Ancak varlığı itibarıyla bu üslup sömürgeciliğin yeni bir üslubu da değildir. Aslında bu, M. 19. Asırda Kapitalist Nizam'ın ayıplarının görülmesinin ardından Kapitalizm yıkıma doğru sürüklenirken Batı'nın kullandığı bir üsluptur. Avrupa, böylece tehlikeyi uzaklaştırmayı başardı ve bugüne kadar da bunu korudu. Bu sebeple Avrupa'nın hegemonyası altında bulunan ülkelerde Kapitalist Nizam'ın yok olmaya yüz tutmasından sonra Kapitalizm'in kalıcılığını sağlayabilmek için şu anda bu üslup yeniden kullanılmaya çalışılıyor. Dolayısıyla bu üslup, varlığı açısından değil tatbik edildiği ülkeler açısından yenidir. Hakikatte ise eski bir üsluptur.

M. 19. Asrın başlarında Kapitalist Nizam'ın bozukluğu tamamen keşfedildi ve onu çökertmekle tehdit eden yeni fikirler ortaya çıktı. Bu fikirler, Avrupa'da ve Rusya'da yaşayan toplumların bu nizamdan çektikleri zorlukların, sıkıntıların ve zulmün bir ürünüdür. Kapitalizm'in bünyesinde barındırdığı birçok hatalar sebebiyle Sosyalist teoriler ortaya çıktı ve kamuoyunda etkin hale geldi. Her ne kadar M. 19. Asrın ilk yarısında fikri araştırmalar, tezler, telif eserler ve teorik fikirler şeklinde görülen bu fikirleri anlatan partiler vardysa da bunlar, toplumlara tesir edebilecek, toplumsal hayatı değiştirebilecek ve yönetim nizamını tehdit edebilecek aktif bir role sahip değildi. 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde bu hareketler, fikirlerini tatbik etmeye ve yönetimi ele geçirmeye çalışan siyâsî hareketlere dönüştüler. Rusya'da ve Avrupa devletlerinde kurulan bu tür partiler gazeteler çıkarıyorlar, konferanslar veriyorlar, eylemler yapıyorlar ve halkı Sosyalizm'e çağırıyorlardı. Hatta Sosyalizm fikri bütün Avrupa'yı kasıp kavurmakta, Kapitalist Nizam, özellikle Marksist Sosyalizm'den kaynaklanan yıkıcı bir saldırıya uğramaktaydı.

Bunun üzerine Kapitalistler, Kapitalist Nizam'ın korunmasını ve devamını garantileyecek, insanların Marksist Sosyalizm'e

yönelmelerini engelleyecek “*Devlet Sosyalizmi*” ismi altında yeni bir teori ortaya koydular. Ancak “Marksist Sosyalizm” zafere ulaştı ve bu esasa göre Sovyetler Birliği Devleti kuruldu. Böylece Kapitalist Nizam üzerindeki tehlike daha da artmış oldu. Her ne kadar birçok Avrupa ülkesinde “*Devlet Sosyalizmi*” teorisine dayalı siyâsî partiler kurulduysa da başarıya ulaşamamaları bunlar iflas ettiler. Bunun yanında ise Kapitalist Nizam’a birtakım faydaları dokunan “*Sosyal Adalet*” teorisi teşkil edildi. İşte Avrupa bu iki teori; “Sosyal Adalet” ve “*Devlet Sosyalizmi*” teorileri ile Rusya’da kurulan Marksist-Sosyalist Nizam’ın önünde durdu ve Kapitalist Nizam’ı koruyabildi. Yine Avrupa M. 19. Asrın sonları ile M. 20. Asrın başlarında yani Birinci Dünya Savaşının sonunda Marksizm’in partiden devlete dönüşmesinden, İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar geçen süre içerisinde de Marksizm karşısında ayakta durabildi.

Kapitalizm’in hâkimiyeti altında sürünen toplumlar tarafından Kapitalizm’in zulmünün hissedilmesi büyük devletleri, Kapitalist Nizamı korumak ve yıkımına mâni olmak için “*Sosyal Adalet*” ve “*Devlet Sosyalizmi*” teorilerine ilave olarak “İktisâdî Planlama” ve “İktisâdî Kalkınma” teorilerini gündeme getirmeye mecbur etti. Bunun için, “iktisâdî planlama” ve “iktisâdî kalkınma” teorilerine ilave olarak Sosyalizm’e yani Devlet Sosyalizmi teorisine -ki *Arap devletlerinin yöneticileri bunu “Arap Sosyalizmi” diye isimlendiriyorlar-* yapılan çağrılarının hepsi şüpheli çağrılardır. Zira bu çağrılarla, Kapitalizm’in Müslümanların birbirleri ile olan ilişkilerinde hâkim olması ve Kapitalizm’in iyice yerleştirilmesi gaye ediliyordu.

İşte, “*Sosyal Adalet*” ve “Sosyalizm” denilen teorilere ve bunların yanında İktisâdî Kalkınma ve İktisâdî Planlama teorilerine yapılan çağrılarının üzerine oturtulduğu esas budur. Bu esas, Müslümanların topraklarında Kapitalist Nizam’ın devamlılığını sağlamak ve Batı sömürgeciliğinin ömrünü uzatmak için yapı-

lan gayretlerden başka bir şey değildir. Kapitalist Nizam'ın esasını teşkil eden *Millî Gelirin Artırılması Teorisi*'nin, *Sosyal Adalet* ve *Devlet Sosyalizmi Teorileri*'nin bozukluğunu bilmek için, Batılı devletler tarafından üretilen teoriler olmasının yanı sıra bunların içyüzlerini bilmek ve iktisâdî teoriler olmaları sebebiyle bunların hatalarını teker teker açıklamak gereklidir.

Kapitalist Nizam'ın Bozukluğu

Kapitalist Nizam'ın bozukluğunu anlayabilmek için iktisâdî nizamın esasını teşkil eden “*Millî Gelirin Artırılması*” teorisinden işe başlamak gereklidir. Bu fikir Kapitalist Nizam'ın esasıdır ve Nizam bu esas üzere kuruludur. Kapitalist Nizam'a göre; ihtiyaçlara nispetle, mal ve hizmetlerin kıt olması esasî sorundur. İnsanların yeni ve sayısız ihtiyaçları karşısında mal ve hizmetlerdeki yetersizlik toplum için iktisâdî bir sorundur. Zira insanın doyurulması gereken ihtiyaçları vardır. Dolayısıyla bu doyumu sağlayacak bir takım vasıtaların bulunması gereklidir. Bu vasıtalar ise, mal ve hizmetlerdir. Mallar, Kapitalistlere göre “*maddî ihtiyaçlar*” olarak isimlendirilirler ve bunlar elle tutulabilen, hissedilen ihtiyaçlardır. Bu tür ihtiyaçlar ekmek yemek, elbise giymek ve meskende oturmak gibi hissedilebilir ve elle tutulabilir şeylerdir. Hizmetler de ihtiyaç giderme ve tatmin vasıtalarındandır ve yine Kapitalistlere göre “*manevî ihtiyaçlar*” olarak isimlendirilir. Bunlar doktorluk, öğretmenlik ve mühendislik gibi hissedilen, elle tutulmayan ancak ihtiyaç gideren şeylerdir. Bu sebeple iktisatçının vazifesi, insanın ihtiyaçlarını doyurması için gerekli olan doyum vasıtalarını yani mal ve hizmetleri çoğaltmaktır. Dolayısıyla iktisatçı, insanın ihtiyaçlarının doyurulması için gerekli olan mal ve hizmetlerin üretimini arttırmaya çalışır.

Sınırlı miktardaki “*mal ve hizmetler*” insanın ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemektedir. Zira insanın ihtiyaçları limitsizdir. Öte yandan insan olmasının özelliği gereği devamlı artan ve çoğalan, doyurulması mutlaka gerekli olan yemek, giyinmek, oturacak bir meskene sahip olmak gibi birtakım esasî ihtiyaçları vardır. Bunların yanında toplumun yaşam seviyesinin yükselmesiyle değişen ve artan ihtiyaçları vardır. Mal ve hizmetler ne

kadar artarsa artsın bu ihtiyaçların tamamen doyurulması imkânsızdır. Bu sebeple iktisâdî sorunun esasında, ihtiyaçların çokluğuna karşılık doyum vasıtalarının kıt olması vardır. İnsanın bütün ihtiyaçlarını tam olarak doyuracak miktarda mal ve hizmetlerin yetersizliği, toplumu bu türden iktisâdî sorunlarla yani “*mal ve hizmetlerin*” ihtiyaçlara göre nispî olarak azlığı sorunuyla karşı karşıya getirmektedir. Mal ve hizmetlerdeki bu kıtlık, ihtiyaçların bir kısmının doyurulmasını bir kısmının ise doyurulmaması neticesini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu vaziyet ise, sınırlı miktardaki mal ve hizmetlerin sınırsız ihtiyaçlara dağılımı ile ilgili kaidelerin tespit edilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla Kapitalistlere göre asıl sorun insan değil, insanın ihtiyaçlarıdır. Yani her Ferdin ihtiyacını doyurma değil, ihtiyaçları doyurmak için mal ve hizmetlerin artırılması esasî sorunu teşkil etmektedir. Esasî sorun bu şekilde tespit edilince de gelirleri artırarak yüksek seviyede bir üretime ulaşmayı garantileyecek şekilde bir takım kaidelerin konulması kaçınılmaz hale gelmektedir. Yani toplumdaki her ferd için değil insanlar topluluğuna yetecek seviyeye ulaşınca kadar mal ve hizmetlerin artırılması gerekir. Bu tür bir fikirde mal ve hizmetlerin dağıtım sorunu, üretim sorunuyla tamamen birbirine bağlanmakta ve bütün insanların mal ve hizmetlerden tükettiklerini artırmak için çalışmaları, iktisâdî araştırmaların, gayretlerin birinci hedefi haline getirilmektedir. Onların incelemelerinde Millî hâsıla/üretim kapasitesine tesir eden amilleri araştırmak iktisâdî konuların tümü arasında en mühim yeri işgal etmektedir. Kapitalistlere göre ihtiyaçlara nispetle mal ve hizmetlerin nispî olarak kıt olmasından kaynaklanan iktisâdî sorunu çözmek için ele alınması gereken en mühim husus *Millî Hâsılanın/Üretimin Artırılması* hususudur. İktisâdî sorunun esası her ferdin yaşamasını sağlamak değil üretimi artırmaktır. Bu sebeple de servetin kimin elinde bulunduğu bakılmaksızın gelişmişlik [kalkınma], genel

olarak millî gelir miktarıyla ölçülmektedir. Buna göre toplumun onda biri bu servetin sahibi olsa ve onda dokuzu ise yiyecek, giyecek ve sığınabilecek bir mesken bulamasa dahi toplam servet toplam nüfus sayısına bölünerek kişi başına düşen gelir şu kadardır denilir. Zira onlar, ancak üretimin artırılması ve ülkede elde edilen üretimden ülke için ürettikleri miktarda yani üretimden kuvvetleri nispetinde pay alabilmeleri için insanlara hürriyetler verilmesi ile ülkedeki fakirlik ve yoksulluk sorununun çözüleceğine inanmaktadırlar. Bu çözüme göre fakirler ve muhtaçlar da üretimin artırılmasına katkıda bulunacaktır. Böylece onların da fakirlik ve yoksulluk sorunları çözülmüş olacaktır. Dolayısıyla Kapitalistlere göre iktisâdî sorunun çözümü, üretimin artırılmasından geçmektedir. Kapitalistlerin iktisâdın gelişmesi, üretimin artırılması ve üretim artışının sağlanması gayesiyle bütün gayretlerini iktisâdî planlama noktasında odaklaştırmalarındaki gaye de böylece netleşmektedir. Yani bütün gayretler Kapitalist Nizam'ın kurulduğu esasta yoğunlaşmaktadır.

Kapitalist Nizam'ın esas işte budur. Kapitalist Nizam hem üretimi hem de dağıtımı mevzuu edinir. Ancak bunu tek tek bütün fertlerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak değil, ülkedeki mevcut ihtiyaçları dikkate alarak gelirlerin dağıtımını araştırır. Kapitalist Nizam dağıtımı, dağıtımın gerektirdiği kaidelere göre değil, gelirin artırılması fikrine göre yani mal ve hizmetlerin ve millî gelirin artırılması yoluyla araştırır. Diğer bir ifade ile gelirin ihtiyaçlara dağıtımını üretim hususunun içerisinde ele almıştır. Dolayısıyla konunun esası tamamen üretimin yani millî gelirin artırılması noktasında odaklaşmaktadır. Ayrıca Kapitalist Nizam araştırmalarında insana ehemmiyet vermeyerek insanı bir kenara itmiştir. Kapitalizm, servetin insanlara dağıtımını araştırmasız ve gelir elde etmeleri için onlara her hangi bir garantiyi de vermez. Araştırmasını üretim meselesi üzerinde yoğunlaştırarak, kuvvetleri nispetinde üretimde pay alabilmeleri

için insanları serbest bırakır. Buna göre Kapitalist İktisâdî Nizamın esas hedefi, Millî Geliri artırmak ve üretimin mümkün olan en yüksek seviyeye ulaşması için çalışmaktır. Toplumdaki refahın en yüksek seviyeye ulaşmasını, ülkedeki üretim seviyesinin yüksekliğine, Millî Gelirin artmasına bağlamaktadırlar. Mülk sahibi olabilmeleri ve üretmeleri için toplumun fertlerine çalışma hürriyeti sağlandığında insanlar üretimden kuvvetleri nispetinde pay alabilme imkânına sahip olurlar. İktisâdın hedefi, fertlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve toplumdaki fertlerin her birinin ihtiyaçlarını sağlama ortamını teşkil etmek değildir. İktisâd, ülkedeki *Millî Gelirin* artırılması ve üretim seviyesinin yükseltilmesi yolu ile toplumun ihtiyaçlarını gidererek doyum vasıtalarının çoğaltılması için vardır. Millî gelirin artırılması ile sağlanan servet artışı, çalışma ve mülk edinme hürriyeti vasıtası ile toplum fertleri arasında dağıtılır. Toplumdaki bütün fertler ihtiyaçlarını doyursun veya doyurmasın, herkes sahip olduğu üretim vasıtaları miktarında kuvveti yettiği kadar bu servetten pay alabilmesi için insanlara hürriyet verilmiştir.

Oysa bu fikir, tamamen hatalı ve aynı zamanda da zulümdür. Zira doyurulması istenen ihtiyaçlar, insani ihtiyaçlar olması ile beraber ferdin ihtiyaçlarıdır. O, insanlar topluluğunun, ümmetin veya halkın bütününün ihtiyacı değil toplumun birer ferdi olan Salih'in, Hasan'ın, Muhammed'in ihtiyacıdır. Zira ihtiyacını doyurmaya kalkan kişi ferttir. Bu ihtiyaç ister yemek gibi doğrudan doğruya açlığın giderilmesi şeklinde olsun ister ümmetin savunulması gibi toplumsal bir ihtiyacın doyurulması şeklinde olsun, aralarında herhangi bir fark olmaksızın bunların tamamı ferdin ihtiyaçlarıdır. Dolayısıyla asıl iktisâdî sorun, doyum vasıtalarının fertlere dağıtımıdır. Yani mal ve hizmetlerin ümmetin ve halkın her ferdine dağıtılmasıdır. Yoksa Millî Gelirin dağıtımında bir bütün olarak toplum ya da ümmet ele alınmaz. Diğer bir ifade ile sorun, ülkenin tümünün uğradığı yoksulluk de-

ğil bir ferдин uğradığı yoksulluk noktasında düğümlemektedir. Dolayısıyla iktisâdın esasî mevzuunu iktisâdî maddelerin üretimi değil, her ferдин esas ihtiyaçlarının doyurulması teşkil etmelidir. Zira sorun ülkede elde edilen üretimle değil ülkede yaşayan fertlerle alakalıdır. Yani fert fert bütün insanların esasî ihtiyaçlarının tamamını tam bir şekilde doyurma sorunudur. Yoksa iktisâdın esasî mevzuu üretimin artırılması olmamalıdır. Asıl mesele, insanların esas ihtiyaçlarının tamamını garantilemek için servetin insanlar arasında dağıtılması olmalıdır. Çözülmesi istenen fakirlik ve yoksulluk sorunu, insan olması hasebiyle doyurulması gereken esas ihtiyaçlarının doyurulmaması ve lüks ihtiyaçlarını doyurma imkânının da sağlanmamasından kaynaklanmaktadır. Yoksa çözülmesi istenen sorun, ülkenin maddî ilerlemeyi sağlayamaması sebebiyle bir takım ihtiyaçların doyurulmaması veya ülkenin bu kaynaklardan mahrum olmasından dolayı ülkenin yoksulluğu veya fakirliği değildir. Bu manadaki fakirlik ve yoksulluk *-herkesin esas ihtiyaçlarının karşılanması, lüks ihtiyaçlarını da doyurabilme imkânının sağlanmaması-* sorunu üretim artışı ile çözülemez. Bu sorun, her ferдин esasî ihtiyaçlarının tamamını eksiksiz bir şekilde doyurmaya yönelik dağıtım keyfiyeti ile çözümlenir. Aynı zamanda lüks ihtiyaçlarını doyurmasına da yardım edilir. Asıl sorun, servetin dağıtılması olduğu halde Kapitalistler, servetin artırılmasını esas olarak aldıkları ve servetin dağıtımını tamamen terk ettikleri için esasî iktisâdî sorunu tamamen ters bir şekilde tasavvur etmişlerdir. İktisâdî düzenleme için millî gelirin artırılmasını esas almakla hata ve sapma başlamıştır. Dağıtımın esas olarak alınması gerekirken dağıtıma ehemmiyet vermeyip üretimi esas aldılar ve servetin toplumdaki fertler arasındaki dağılımını fiyat mekanizmasının düzenleyeceğini söylediler. Yani emeğin ve hizmetin karşılığı bir fiyata sahip olan kişi servetten pay alabilir, aksi halde alamaz. Zira Kapitalist Nizam ürettikleri kadar gelirden

pay alabilmeleri için fertleri serbest bırakmıştır. İnsanlar ancak ürettiklerinin karşılığını alabilirler. Dolayısıyla da ülkedeki gelirden fiyat mekanizması yoluyla sahip oldukları fiyat kadar pay almaktadırlar. Böylece Kapitalist Nizam mal ve hizmetlerin üretiminde payı olanların dışındakilere hayat hakkı tanımaz. Sadece üretime katkısı olanlara hayat hakkını tanır. Sakat olanlar *-ki zaten onlar zayıf olarak yaratılmışlardır-* ya da sonradan zafiyete uğrayanların yaşama hakkı yoktur. Zira onlar millî hâsıladan ihtiyacını karşılayabilecek miktarda bir gelir elde edememişlerdir. Böylece malî kuvveti yerinde olan herkes başkaları üzerinde hâkimiyet kurma, liderlik yapma hakkını elde eder. Zira o aklı veya bedeni ile kuvvetli olarak yaratılmıştır. Hangi yolla olursa olsun başkalarına nispetle iyi yaşamaya daha çok layıktır. Başkasına nazaran maddeye meyli kuvvetli olan servetten daha fazla pay alır. Buna karşılık manevî sıfatlara bağlılığı kuvvetli olan ve ruhî yöne meyleden kimse ise servetten daha az pay alır. Zira fikirlerinde bağlı kaldığı ruhî ve manevî bağlar, maddeye daha fazla yönelme hususunda onu baskı altında tutar. Böylece Kapitalizm, ruhî ve ahlakî unsurları hayattan uzaklaştırarak hayatı yalnızca maddî ihtiyaçları doyum vasıtalarını kazanmak için maddî bir hayat ve maddî mücadele alanı olarak görür. Kapitalizm'in uygulanmaya başlamasından sonra halkı Müslüman olan ülkelerin ve Batılı ülkelerin vaziyeti budur.

Millî Geliri artırmayı iktisâdın esasî unsuru haline getirmek, üretmeleri ve mülk sahibi olmaları için insanlara çalışma ve mülk edinme hürriyeti vermek ancak, Millî Gelirin toplumun fertlerine dağıtılmasına hiç ehemmiyet vermemek insanları diledikleri yoldan mülk sahibi olmaya yöneltmiştir. Buna göre insanlar, yalan, kumar, stokçuluk, faiz, içki, her türlü uyuşturucu ticareti, dansözlük, sihirbazlık gibi herhangi bir yolla mülk sahibi olabilirler. Yeter ki bunları ve daha nicelerini yapabilmeleri için insanların mutlak olarak hürriyetleri garantilensin. Bu ise

insanlar arasındaki yüce kıymetlerin tamamının yok olması, insanın hayvanlar seviyesine indirilmesi ve insanlar arasındaki ilişkilerde seviye düşüklüğü demektir.

İşte Kapitalist Nizam ve işte onun mahsulleri. Kapitalist Nizam, soruna toplumsal bir sorun, yani insanlar arası ilişkilerle ve servetin insanlar arasında dağıtılması ile ilgili bir sorun olarak bakması gerekirken, servetin artırılması ve elde edilmesi için insanlara çalışma ve mülk edinme hürriyeti vererek sorunu üretim sorunu haline getirmekle iktisâdî meseleyi tamamen ters bir şekilde tasavvur etmiştir. Böylece sorunu çözmemiş aksine sorunu zulüm ve üstün değerlerin yok edilmesi üzerine yerleştirmiştir. Serveti, maddî değerlerin dışında hiçbir değere kıymet vermeyenlerin ve kuvvetlilerin elinde bırakmıştır. Manevî, ahlakî ve ruhî değerlere ehemmiyet verenlere karşı cimrileşmiş ve zayıfları bu servetten mahrum bırakmıştır. İktisâdî hayatı insanlar arası ilişkilerin ve hayatın esası haline getirmiş ahlakî kaide-leri kabul ettiği bu iktisâdî esas üzerine kurmuştur. Hayatı yalnızca mal ve hizmet olarak yani yalnızca madde olarak tasavvur ederek fertlerin fakirlik ve yoksulluk sorununu çözeceği yerde topluma yoksulluğu iyice yerleştirmiştir. Zira toplumun kuvvetsiz insanlardan arınması hayaldir. Millî gelirin artırılması iktisâdî nizamın esası olarak alındığı sürece manevî değerlere sınımsız sarılanlar fakir olarak kalacaklardır. Kuvveti yeten kimse servetten pay alacak, kuvvetli olan kimse kuvveti sayesinde servete kavuşacaktır. Zayıf olanlar ise servetten mahrum kalacaklardır. Bu ise şüphesiz ki fakirliğin iyice yerleştirilmesi demektir. Üstelik Kapitalist Nizam zenginlere nüfuz sağlar, otoriteyi onların eline bırakarak insanlara hükmetmelerine imkân tanır. Bu sebeple Kapitalizm'e inanan Batı ülkelerinde, üretenlerin tüketenler üzerindeki hâkimiyeti açıkça görülmektedir. Petrol, Otomotiv, Ağır Sanayi vb. işlerle uğraşan büyük şirketlere sahip bir grup insan bütün tüketicileri hâkimiyetleri altına aldı-

lar. Ürettikleri mallara istedikleri fiyatı koydular. Bu tatbik etmeler bir yandan Sosyalizm'e davetiye çıkartılmasına sebep olurken öte yandan da Sosyalist saldırılar karşısında kendisini korumak isteyen Kapitalist Nizam'ın yüceltilmesi için Sosyal Adalet mefhumunun gündeme gelmesine sebep oldu.

İktisâdî Nizamın esasını Millî Gelirin artırılmasına bağlamanın ve buna çağrıda bulunma fikrinin hakikati işte budur. İktisâdî planlamaya ve iktisâdî gelişmeye çağrıda bulunmanın altında yatan hakiki sebep de budur. Zira bu çağrılar iktisâdî nizamımızın Kapitalist Nizam'a göre şekillendirilmesine yönelik çağrılardır. İktisâdî hayatı, insanlar arası ilişkilerin ve hayatın esası haline getirmeye çağrıdır. İnsanlarda var olan manevî değerleri yok etmek, toplumda fukaralığı ve yoksulluğu yerleştirmek, insanların çoğunluğu *-ki onlar malî açıdan zayıf kimselerdir-* ezerek onlara zulmetmek ve onları kuvvetsiz kimseler haline getirmek bu çağrının neticeleridir. Bu çağrının topluma ve ümmete yönelik tehlikeli boyutlarının ortaya çıkmasından daha da mühimi, yıkıma doğru sürüklenen Kapitalist Nizamı yeniden ihya etmeye yönelik şüpheli çağrılardır bunlar. Aynı zamanda bu çağrılar, Kapitalizm'in tatbik edildiği ülkelerin Kapitalizm'in pençesinden kurtulma merhalesinde olduğu, Kapitalistlerin hâkimiyetlerinin ve nüfuzlarının yıkılmaya ve yok olmaya yüz tuttuğu bir dönemde Müslümanların topraklarında kâfir devletlerin ayaklarını sabitleştirmek için yapılan çağrılardır.

Devlet Sosyalizmi Teorisi'nin Bozukluğu

Bazı Arap ülkeleri yöneticilerinin Arap Sosyalizmi diye isimlendirdikleri, hakikatte ise Sosyalizm çeşitlerinden biri olan *Devlet Sosyalizmi* denilen şey pis kokusu ile adeta burun direğini kıran çürük bir fikirdir. Kokuşmuşluğu hissedilip pis kokusu yayılmaya başladıktan sonra bu mefhumu getiren Batı bile, *Devlet Sosyalizmi*'nin ismini anmaktan yüz çevirmiştir. Buna rağmen bugünkü Mısır¹ yöneticileri, ileriye doğru götürmesi için atları arabanın arkasına koşan kimse gibi *Devlet Sosyalizmi*'ni tatbik etmeye çalışıyorlar. Diğer bir ifade ile birinci adımı atmadan önce ikinci adımı atıyorlar. Onlar Sosyalist olmadan Sosyalizmi tatbik etmek istiyorlar. Tatbik edilmesi ütopya olan kokuşmuş bir fikre çağırıyorlar.

Sosyalizm fikri, Kapitalist Nizam'ın tatbik edildiği Rusya ve Avrupa'daki ülkelerde yaşayan halkların uğradıkları zulme bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bazı kimseler zulmün, özel mülkiyetin insanlar arasında adaletsiz dağılımından kaynaklandığının farkına vardılar ve mülkiyet hususunu araştırmaya başladılar. Bunlardan bir gurup '*mülkiyette fiili eşitlik*' olmasını gerektiğini ileri sürdüler ve bunlar kendi içinde üç guruba ayrıldılar:

Birinci grup, "*aritmetik eşitlikten*" yanaydı. Bununla faydalanılabilen her şeyde eşitliği kastediyorlardı. Bir kişiye verilenin aynısı diğerine de verilmeliydi.

İkinci grup ise '*Sosyal eşitlik*'ten bahsediyorlardı. Bununla da, işlerin herkesin kuvvetine göre dağıtılmasını gaye ediyorlardı. Üretilen mal ve hizmetlerin dağıtımının ise herkesin ihtiyacı nispetinde olması gerektiğini söylüyorlardı. Bunlara göre, "*herkese kuvvetine, herkese ihtiyacına göre dağıtım*" kaidesi tatbik

¹ 1960'lı senelerin

edildiğinde eşitlik sağlanmış oluyordu.

Üçüncü grup da *“üretim vasıtalarının dağıtımında eşitliğin”* sağlanması gerektiğini savunuyorlardı. Bunlara göre, hayattaki eşyalar insanların ihtiyaçlarını karşılamaya yetmemektedir. Öyleyse, *“herkese kuvvetine, herkese çalışmasına göre”* kaidesi çerçevesinde, herkese eşit ölçüde üretim vasıtalarına sahip olma ortamı sağlandığında eşitlik sağlanmış olacaktır.

Onlara göre zulmün diğer sebebi mülkiyetin kendisiydi. Dolayısıyla mülkiyetin tamamen kaldırılması gerekiyordu. Özel mülkiyetin kaldırılması hususunda Sosyalist akımlar ihtilafa düştüler. Bu gruplardan Komünistler özel mülkiyetin tamamen kaldırılması gerektiğini ileri sürdüler. Komünistler, yukarıda da belirttiğimiz üzere; *“herkese kuvveti nispetinde -ki bundan kişinin yaptığı işi kastediyorlardı- ve herkese ihtiyacı nispetinde”* - ki bununla da gelirin dağılımını kastediyorlardı- kaidesi tatbik edildiği zaman eşitliğin sağlanabileceğini söylüyorlardı.

Diğer bir grup ise üretim kaynaklarından özel mülkiyetin tamamen kaldırılmasından yanaydı. Yani sermaye kapsamına giren, toprak, demiryolları, fabrikalar, madenler v.b. gibi şeylerin tamamında özel mülkiyet yasaklanmalıydı. Yani üretici her malın mülkiyetinin yasaklanmasından yanaydılar. Buna göre fabrika, kiraya verilebilen bir ev, arazi, özel mülk haline getirilemezdi. Ancak fertler tüketim mallarına sahip olabilirler, tüketilebilen şeyleri mülk edinebilirler. Fakat üretime mevzu olan şeyleri mülk edinemezler. Kendi kullanımları için bir arabayı mülk edinebilirler. Ancak kiraya verilerek gelir getiren bir arabayı mülk edinemezler. İşte bu ‘Sermaye Sosyalizm’idir. Yukarıda yazdığımız *“herkese kuvvetine ve herkese çalışmasına göre”* kaidesi tatbik edildiği zaman *“Sermaye Sosyalizmi”* gerçekleşmiş oluyordu. İşte bu akımın benimsediği Marksist görüşler, Lenin, Stalin ve daha sonra da Kruşçev’in yorumlarıyla Komü-

nizme ulaşmak için bugün¹ Rusya'da tatbik edilmektedir.

Bir başka grup ise yalnızca ziraî arazilerde özel mülkiyetin yasaklanması gerektiğini söylüyorlardı. Bunlar da 'Ziraatçı Sosyalistler' olarak isimlendirilirler.

Kapitalist Nizam'ın zulmü neticesinde ortaya çıkan Sosyalizm çeşitleri işte bunlardır. Sosyalizm fikrine ulaşıldıktan sonra, Sosyalizmin tatbik etmeye geçirilebilmesi için bir metod araştırılarak aynı fikirden kaynaklanan ona uygun bir metod bulundu. Bu metoda göre devrimci sendikalar vasıtasıyla işçilerin gayretiyle doğrudan doğruya eylemlerin yapılmasını planladılar ve işçiler arka arkaya grevler yaptılar, makineleri tahrip ettiler. İşçiler arasında grev fikrini yaydılar ve grevlerin yapılmasına zemin hazırladılar. Marks'ın "*gelişme kanunu*" denilen şeyi yani çelişkiler fikrini topluma tatbik etmeye başladılar. Sosyalizm, metodu ile birlikte ortaya çıktıktan sonra Kapitalizm'e karşı şiddetli bir mücadele başlattı. Bunun üzerine "*Devlet Sosyalizmi*" ismi altında üçüncü bir Sosyalist akım teşkil edildi. Bu akımın savunduğu fikirler hakikatte Sosyalizm değil sadece ismen Sosyalizm idi.

Devlet Sosyalizmi, kamunun yararına gördüğü her şeyi inceleyiyor ve bu alanlardaki özel mülkiyeti kamu mülkiyetine dönüştürüyordu. Buna da *Devletleştirme* ismini veriyorlardı. Yani kamunun çıkarlarına olan ve devletleştirilmesi gereken tüm özel alanlarda devletleştirilmeye gidiliyordu. Buna göre özel mülkiyet sahipleri kayıt altına alınarak ve belli bir limitin üzerindeki kâr yasaklanıyor, ev ve araba gibi menkul ve gayrimenkullerin kiralama ücretlerine belli bir ölçünün üzerine çıkma yasağı getiriliyordu. İşçiler için asgari ücret tespiti yapılarak işverenlerin tespit edilen bu asgari ücretlerin altına inmeleri yasaklanıyordu. İşçilere, çalışmakta oldukları fabrikada belirli ölçülerde hisseler

¹1960'lı seneler

verilerek sermayenin bir kısmı onlara bağışlandı. Bazı yöneticilerin tatbik etmeye çalıştıkları ve insanları davet ettikleri “*Devlet Sosyalizmi*” Teorisinin aslı budur.

Devlet Sosyalizmi'nin tatbik edilme metoduna göre, devlet tarafından birtakım kanunlar çıkartılır ve bu kanunlar yine devlet tarafından tatbik edilir. Bu fikir sahipleri, gelirdeki dengeyi sağlamak için mirasa, sermayeye ve gelirlere belirli ölçülerde vergiler koyarak dengenin sağlanmaya çalışılması gibi, kanunlar çıkarmakla da kamunun çıkarlarının himaye edilmesine ve işçilerin hallerinin iyileştirilmesine kefil olduklarını söylemektedirler.

Fikri yapısı ve tatbik edilme metodu açısından *Devlet Sosyalizmi*, Kapitalist Nizamı kısıkırak yakalayıp yok etme noktasına getirmiş olan *gerçek Sosyalizm* karşısında Kapitalizm'i korumak gayesiyle icat edilmiş fikirlerdir. Bunun yalnızca ismi Sosyalizm'dir. Hakikatte ise, gerçek Sosyalizm karşısında Kapitalizm'i koruyabilmek için yapılmış bir kaledir. Devlet Sosyalizmi Teorisinin, soyut olarak hazırlanmış kanun ve yönetmeliklerle bir nizam olarak tatbik edilmesi ve devamlılığı mümkün değildir. Bu sebeple bunun tatbik edileceği toplumlarda insanlar arasında Devlet Sosyalizmi hakkında bir kamuoyu teşkil etmek gerekir. Ancak bundan sonra uygulanabilmesi mümkün olur. Yönetici tarafından kanunlar koymak suretiyle tatbik etmeye kalkışmak hatadır. Bir nizamın tatbik edilebilmesi ve devamlılığı için genelde ya da sathî de olsa nizam hakkında kamuoyunda bir anlayışın bulunması lazımdır. Yoksa soyut kanunlarla nizamı tatbik etmek imkansızdır.

Bu sebeple Avrupa'da, Devlet Sosyalizmi tatbik edilmesi istendiğinde önce Devlet Sosyalizmi hakkında bir kamuoyu oluşturma yoluna gidildi ve ardından da tatbik edilmeye başlandı. Bu gaye ile bu fikirlere sahip Sosyalist partiler kuruldu. Bu partiler, insanları Devlet Sosyalizmi'ne çağırdılar ve insanları bu

fikir etrafında teşkilatlandırdılar. Daha sonra iktidara gelen bu partiler bu fikirleri tatbik etmeye çalıştılar. Ancak günümüzde İslâm Beldelerindeki yöneticiler ve Sosyalizm propagandacıları, genel bir şekilde bile olsa toplumda bu fikirler hakkında kamuoyu oluşturmadan kanunlar koyarak bunları tatbik etmeye çalışıyorlar. Bugünkü Mısır yöneticileri Sosyalist partiler kurulmadan, Sosyalizmin hakikatini kavramış bir kamuoyu oluşturmadan hatta Sosyalizm fikri bulunmadan tepeden inme kanunlarla Sosyalizmi tatbik etmeye başladılar. Bu tavır ileriye gitmesi için atları arabanın arkasına koştuktan başka bir şey değildir. Veya birinci adımı atmadan ikinci adımı atmaktır ki dolayısıyla da bu tatbik etmenin başarısızlığı kaçınılmazdır.

Bunlar mevzuun bir yönünü teşkil etmektedir. Diğer taraftan Devlet Sosyalizmi'nin tatbik edilmesi de mümkün değildir. Hakkında kamuoyu oluşturma imkânı da yoktur. Zira o, belli bir esasta odaklaşmamış fikirler topluluğudur. Ondaki her fikir bir diğerinden başkadır. Devlet Sosyalizmi'nin esası özel mülkiyete karşı başlatılan başkaldırıcı sınırlandırmaya yönelik olarak kamunun çıkarlarını kollayan her vaziyeti araştırmaktır. Bu fikir başka fikirlerin kendisinden fıskırması için tahdit edilmiş, genel bir fikir değildir. Bu tür fikir herhangi bir nizamda da ortaya çıkabilir. Kapitalist Nizam'da, kabilevî bir Nizamda ve her nizamda karşılaşmak mümkündür. Bu sebeple bunlar kendisinden fikirlerin kaynaklanacağı bir esas olamaz. Bundan insanların iman edeceği bir akide de teşekkül etmez. Devlet Sosyalizmi, bir takım çıkarlar için bazı şeyleri devletleştirmek, bazı alanlarda mülkiyeti, ücretleri, kira bedellerini, kâr marjlarını tahdit etmek, kısıtlamak gibi fikirleri ihtiva etmektedir. Bunların tamamı aralarında uyumlu bir bağ olmayan fikirlerdir. Örneğin bu fikirlerden devletleştirme hakkında bir kamuoyu teşkil etmek mümkün olsa dahi bir bütün olarak bu fikirlerin tamamı hakkında kamuoyu teşkil etmek çok zordur. Mefhumlaştırılmış bir

şekilde Devlet Sosyalizmi hakkında kamuoyu teşkil etmek çok kuvvet olduğu müddetçe onun tatbik edilmesi ve devamlılığı da imkânsızdır. Bu sebeple Avrupa'daki Sosyalist partilerin tamamı Devlet Sosyalizmi'nin tatbikinde başarıya ulaşamadılar, tatbik etmeye kuvvetleri yetmedi. Devlet Sosyalizmi fikrini siyâsî görüş olarak benimsemiş olan İngiltere'deki İşçi Partisinin [*Labour Party*] tek başına iktidara gelmesine ve bu fikirleri tatbik etmeye çalışmasına rağmen başarıya ulaşmaması bunun en büyük delilidir. İşçi Partisi devletleştirme ve bir takım çıkarların korunması gibi bazı fikirleri tatbik edebildi ise de bunlar, insanlar tarafından kabul görmedi. Bunun tesiri seçimlerdeki kuvvete yansdı. Yani seçimlerde kan kaybına uğramasına sebep oldu. Devletleştirme fikrinden dolayı seçim meydanlarında yenilgiye uğradı. Hatta üyelerinden bazıları arasında seçimlerin kazanılabilmesi gayesiyle devletleştirme fikrinden vazgeçilmesi hususunda kuvvetli bir görüş hâsıl oldu. Fransa, İtalya ve Almanya'daki Sosyalist partiler iktidara bile gelemediler. Nazi Sosyalizmi bile Sosyalizm'i tatbik etmede başarı sağlayamadı. Kişiliği ile Almanya'da tesirli olan ve Nazizm'i yerleştiren Hitler'in kuvveti bile Devlet Sosyalizmi'ni yerleştirmeye yetmedi. Bundan dolayı Avrupa'daki kamuoyunun tamamı Sosyalizm'den yüz çevirdi. Artık onun kokusu çıktı. Böylece Devlet Sosyalizmi hakkında Avrupalılar arasında kamuoyu hâsıl olmadı. Bunların tamamı Devlet Sosyalizmi Teorisinin sınırlı ve genel bir fikirden kaynaklanmamasının neticesidir. Zira bu fikirler birbiri ile uyumlu olmayan fikirler toplamıdır. Kokuşmuşluğu da zaten buradan kaynaklanıyordu. Pis kokuyordu, zira karışım-lardan meydana gelmişti.

Tatbik etmeye çalıştıkları ve çağrıda buldukları Sosyalizmin vaziyeti işte budur. Bu çağrının, tatbik edilmesi mümkün olmayan kokuşmuş bir fikre çağrı olduğunu tam olarak kavramak mümkündür. Zira hakikatini kavramış bir şekilde Devlet

Sosyalizmi hakkında kamuoyu teşkil etmek mümkün değildir. Onu tatbik etmeye çalışanlar Sosyalist partiler bile olsa bu gayretlerin başarısız bir çalışma olduğunu tamamen kavramak mümkündür. Sosyalistler yani Sosyalizm'e inanan kimseler olmadan, bir veya birkaç kişi tarafından kanunlar koyarak Sosyalizm nasıl yerleştirilebilir?! Şüphesiz ki bu çalışmaların başarısızlığı da kesindir. Birçok ülkede Sosyalizm hakkında kamuoyu oluştuğu ve tatbik edilmesinin mümkün olduğu da söylenemez. Bu tür Sosyalizm hakkında hiçbir zaman kamuoyu oluşmamıştır ve oluşması da mümkün değildir. Var olanlar ise Sosyalizm kelimesi üzerinde yapılan propagandadan da öteye gitmez. Bu çalışmalar bir propaganda olup üstelik insanlarda sadece bir hatıra olarak kalmaktadır. Bu kelime adalet ve eşitlik anlamları ile boyandığı için insanların hoşuna gitti. Ancak bunlar, Sosyalizm kelimesinin mana ve ihtiva ettiği ile belirli bir mefhum olarak hiçbir kimse üzerinde tesiri olmamıştır. Ayrıca bu kelimelerin varlığının ve hoşlanılarak kabul edilmesinin sebebi Avrupa'dan gelen propagandalardan kaynaklanmaktadır. Ardından taklit yoluyla Müslüman ülkelere sıçradı, bazı yönetimler de onu benimsedi. Amerika gibi birtakım ülkeler de teşvik etti. Propagandalar yapıldı, kelime olarak ta sevdirdi. Hatta İslâm'ın bile Sosyalizm dini olduğu söylendi. Mısırlı meşhur şair Ahmed Şevki, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'i öven bir şiirinde şöyle diyecek kadar ileri gitti.

Sosyalistlerin önderi sensin/Sosyalistlerin aşırılıkları olmasaydı.

İslâm Davasını taşıyanların bazıları da “İslâm Sosyalizmi” başlığı altında eserler yazdılar. Bütün bunlar Avrupa'nın Devlet Sosyalizmi ve Rusya'nın da Sosyalizm hakkında yaptığı propagandadan kaynaklanıyordu. Daha sonra ise bazı yöneticilerin bu mefhumu benimsemeleri ile “*Sosyalizm*” kelimesi flaş popüler bir mefhum haline geldi. Sosyalizm, ihtiva ettiği mana ve mef-

hum ile değil yalnızca lafız ile vardır. Bu ise onun tatbiki ve hareketi için yeterli değildir. Uygulanabilmesi lafız üzerinde yapılan propagandaların değil, Teorisinin hakikatini kavrama üzerinde bir kamuoyunun bulunmasına bağlıdır. Bu vaziyet bazı Arap ülkeleri yöneticilerinin Arap Sosyalizmi diye isimlendirdikleri ve tatbik etmeye çağırdıkları, Sosyalizmle ilgili bir vaziyeti yansıtmaktadır.

Gerçek Sosyalizm Teorisinin Bozukluğu

Gerçek Sosyalizm'e gelince; Gerçek Sosyalizm, "Sermaye Sosyalizmi" ve "Ziraat Sosyalizmi" olarak bilinmektedir. Bu Sosyalizm, sınırlı [ideolojik] bir fikirden fıskırdığı için insanların ve kitlelerin inanma ve savunma imkânına sahip oldukları Sosyalizm'dir. Fakat bunun tatbiki ancak "*ateşle ve demirle*" mümkündür. Zira fıtrata terstir ve insanın üretkenliğini sınırlandırmaktadır. "Ziraat Sosyalizmi" fikrine Müslüman ülkelerde rastlanılmadığından bu teorinin çürütülmesine çalışmaya gerek yoktur. İnsanın yaratılışına ters düşen mülk sahibi olma isteğini engellemesi ve ziraî üretimde gerilemeye sebep olması bu teorianın bozukluğunu ortaya koymak için yeterlidir. Mülk sahibi olmak *Beka İcğüdüsünün* tezahürlerindedir. Bu sebeple insan ürettiğine sahip olmadığı zaman ziraî üretim yapmak için harekete geçmez. Yalnızca bu vaziyet, *Tarım Sosyalizminin* bozukluğunu göstermek için kâfi bir açıklamadır.

Sermaye Sosyalizmi ise, madenler, fabrikalar ve toprak gibi üretim kaynaklarının özel mülkiyete verilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Diğer bir ifade ile üretime mevzu olan her malın mülkiyetini yasaklamaktadır. Fert, oturmak gayesiyle bir evi mülk edinebilir, fakat kiraya vermek için bir evi mülk edemez. Ürettiğini satabileceği bir araziyi mülk edinemezken, ürettiğini tüketeyeceği kadar bir araziyi mülk edinebilir. Üretmek ve satmak için fabrika sahibi olamaz. Sermaye Sosyalistleri, tüketime mevzu olan kaynakların ferdi mülkiyetini kabullenirken, gelir sağlayan her türlü malın mülk edinilmesini ise yasaklamaktadırlar. Böylesi bir vaziyet, özel mülkiyeti kısmi olarak kaldırmaktadır. Sermaye Sosyalizmi özetle budur. Bu kesinlikle hatalı bir fikirdir. Tabiatı gereği ne ortaklığı ne de ortaklığa benzer bir vaziyeti kabul etmeyen bir malda özel mülkiyeti ya-

saklamak, malların mülkiyetini tahdit etmek demektir. Bu fikir malların bir kısmının özel mülk edinilmesine izin verip diğer bir kısmına ise izin vermemektedir. Böyle bir vaziyet insanın üretkenliğini engeller, fertlerin gayretlerinden toplumun faydalanmasını mahrum bırakır. Kesinlikle üretimde gerilemeye sebep olur. Bugünkü Rusya'nın¹ Ziraî üretimde görülen azalma bunun en bariz örneğidir.

Karl Marks Sosyalizmi ise maddecilik kuramı üzerine kuruludur. Buna göre, insan, hayat ve kâinat tabiat kanunlarına göre kendiliğinden gelişen bir maddedir. Yaratıcı ve yaratılan yoktur. Ancak maddenin evrimi vardır. Eski zaman filozoflarından Herakleitos'in maddî mefhum ile ilgili olarak söylediği;

“Evren tektir, her hangi bir ilah veya insan tarafından yaratılmamıştır. Evren var idi ve sonsuza kadar da bir ateş topu [enerji] olarak kalacaktır. O belirli kanunlara göre yanıp söner.” sözleri hakkında Lenin: *“Maddî diyalektiğin esasları için ne kadar harika bir açıklama”* ifadesini kullanır. Engels ise; *“Evren hakkında maddî anlayış, ona yabancı hiçbir şey katmadan onu olduğu gibi bütün basitliği ile anlamaktır.”* der. Marks'ta; *“Ortaya çıkan bütün değişikliklerin aslı maddedir”* demektedir. Marks, toplumda yeni nizamın kurulmasının, devletin müdahalesi olmaksızın toplumda var olan gelişme kanununun gerektirdiği şartlar çerçevesinde ve iktisâdî kanunların tesiri ile tamamlanacağını savunur. Marks, herhangi bir asırdaki toplum nizamının, iktisâdî vaziyetin neticesi tarafından belirlendiği görüşündedir. Marks'a göre nizama isabet eden değişikliklerin tamamı yalnızca, maddî hallerini iyileştirmek için yapılan sınıflar mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Tarih bize bu mücadelelerin yalnızca tek bir şekilde neticlendiğini göstermektedir. Bu tek vaziyet, sayıları çok ancak vaziyetleri kötü

¹ 1960'lı seneler

olan sınıfın, sayıları az fakat vaziyetleri iyi olan zengin burjuva sınıf karşısındaki zaferi ile neticelenmesi şeklinde özetlenebilir. Marks'ın “*Sosyal Gelişme Kuramı*” diye isimlendirdiği şey işte budur. Bu kanun, geçmişte yaşandığı gibi gelecekte de yaşanacaktır. Geçmişte bu mücadele, kölelerle hürler arasında, ardından derebeylerle halk arasında, sonra yine derebeylerle çiftçiler arasında vardı. Mücadele, her zaman sayıca çok ve haksızlığa uğrayan sınıfın, sayıca az ama haksızlık yapan sınıfa karşı üstünlüğü ile sona ermiştir. Ancak elde edilen bu zaferden sonra zafer elde eden mazlum sınıf, tutucu ve zalim sınıfa dönüşüyordu. Fransız devriminden bu yana mücadele, burjuva sınıfı ile işçi sınıfı arasında devam etti. Burjuva sınıfı, tutucu sınıfta olduğu gibi iktisâdî projelerin lideri ve sermayenin sahibi oldu. Onun karşısında ise ikinci sınıf durmaktaydı. İkinci sınıf, sayıca çok olmasına rağmen sermayeden hiçbir şeye sahip değildir. Dolayısıyla bu iki sınıfın çıkarları arasında çelişkiler vardır. İşte bu çelişkiler sebebiyle Kapitalist Nizam'ın yıkılıp yerine Sosyalist Nizam'ın kurulmasına yönelik sınıflar arası mücadele başladı.

Marksist Sosyalizmin özeti işte budur. Bu teori şüphesiz ki hatalı bir teoridir ve hatası şu sebeplere dayanmaktadır.

Maddî kuram açısından suyun buharlaşmasını ele alalım. Marksistlerin söylemi ile “*gelişme*” fikri açısından hadiseye baktığımızda madde de ki bu dönüşüm, yani suyun buhar haline gelmesi, ne suyun kendisindedir ne de yalnızca maddededir. Su, belli bir sıcaklık derecesine ulaşmadıkça buharlaşmaz. Suyun buhar haline dönüşmesindeki tesirli amil belli orandaki sıcaklıktır. Bu sıcaklık nispetinde bir değişme olduğunda su buharlaşmaz. O zaman suya ve sıcaklığa bu belli oranı koyanın kim olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Oranı tespit eden su mu, sıcaklık mı yoksa bu ikisinin de dışında başka bir şey midir? Şüphesiz ki suyun ve sıcaklığın dışında bir şeydir. Suyu bu

oranı kabul ettiren veya onların ifadesi ile suyun buhar haline dönüşmesi ile ilgili kanunları koyanın şüphesiz ki ezeli bir varlık olması gerekir ki bu da Allahu Teâlâ'dır. Hissedilebilen ve kavranabilen eşyaların varlığı kesindir. Varlıkları itibarı ile onların başka şeye muhtaç olmaları da kesindir. Öyleyse o mahlûktur, zira başkasına muhtaçtır. Yaratılmış olmaları ise bir yaratıcının varlığına delalet eder. Yalnızca bu delil Marks'ın maddeciliğini çürütmeye yeter.

Ancak Marks'ın; "Herhangi bir asırdaki sosyal nizamı, iktisâdî vaziyetin neticesi belirler. Bu nizama isabet eden çeşitli dönüşümlerin tek sebebi, iktisâdî vaziyetlerini iyileştirmek için sosyal sınıflar arasında yapılan mücadelelerdir." sözüne gelince: Bu ifade tamamen teorik varsayımlara dayanan ve hakikate ters düşen hatalı bir teoridir. Bu teorinin hatası ve gerçek hayatla çelişmesi, hem tarihi olarak hem de vakıa itibarıyla açıkça ortadadır. Sovyet Rusya ne maddî gelişmenin neticesi olarak ne de nizamı nizamla değiştirecek sınıflar arası mücadele neticesinde Sosyalizm'e dönüşmemiştir. Bir grup kanlı bir devrim yoluyla yönetimi ele geçirdi ve nizamı değiştirdi. Ardından da Sosyalist fikirleri halka tatbik etmeye başladı. Çin'deki halk devrimi de böyle oldu. Doğu Almanya'da ve Doğu Avrupa'da Sosyalizmin tatbik edilmesi, sınıflar arası mücadele neticesinde değil, Sosyalist bir devletin bu ülkeleri işgal etmesi ve oralarda Sosyalizmi tatbik etmeleriyle olmuştur. Öte yandan sınıflar arası mücadelelerin daha çok görüldüğü Almanya, Fransa, İngiltere ve ABD gibi ülkelerde herhangi bir şekilde nizam değişikliği olmamıştır. Kapitalist ülkelerde sermayedar ve işçi kesiminin çok yoğun olmasına karşılık Komünist Çin'de ve Rusya'da Ziraat sektöründe çalışanların sayısı Sanayi sektöründe çalışanlardan daha fazladır. Aynı zamanda bu iki ülkedeki sermayedar ve işçi kesiminin sayısı da Batı ülkelerine nispetle çok daha azdır. ABD ve Batı Avrupa ülkelerinde işçi sınıfı ve Kapitalist sınıfın

varlığına ve sınıflar arası mücadele kanununa göre nizamda değişiklik olması gerekirken bu ülkelerde Sosyalizm'e geçilme miştir. İşçi ve Kapitalist sınıfın varlığı Kapitalist Nizam'a herhangi bir şekilde tesir etmeden bu ülkelerin hepsinde Kapitalizm tatbik edilmektedir. Yalnızca bu bile maddî kuramın esaslan çürütülmesi için kâfidir. On beş seneden daha uzun bir süreden beri Rusya'nın hükmü altında Sosyalizm'e göre yaşayan Doğu Almanya'yı Rusya şu anda¹ bıraksa Doğu Almanya Sosyalizmi hemen bırakıp Kapitalizm'e döner. Nizamın iktisâdî vaziyet neticesinde ortaya çıkmadığını, değişimlerin sınıflar arası mücadele neticesinde olmadığını bu bile desteklemektedir. Bu kuramın bozukluğuna delil olarak yalnızca Doğu Almanya hadiseleri yeter. Zira Doğu Almanya Sosyalizmi, iktisâdî vaziyetin neticesi değil Rusya'nın orayı işgal etmesinin neticesidir. Bu nizamdan on beş sene içerisinde iki milyondan fazla kişi kaçmıştır. Alman'lar kendi hallerine bırakılsalar hemen Kapitalizm'e dönerler. Bu gerçek, yaşanmakta olan bir delil olarak Sosyalizmin esastan bozukluğunu göstermeye yeter.

Buna ilave olarak Sosyalizmin kaynaklandığı maddecilik ve maddî gelişme fikri hatalı bir fikirdir. Zira fıtrata muhaliftir. Maddede kendiliğinden bir gelişme olmaz. Gelişme madde hakkında konan kanunların maddeyi etkilemesi ile olur. Bu kanunlara göre maddenin bir halden diğer bir hale dönüşmesi için belirli bir oranın bulunması gerekir ki bu oranın kaynağı madde değildir. Öyle olsaydı kanunlar olmadan madde istediği gibi değişiklikler yapardı. Bu sebeple bu kanunların kesinlikle madde dışından gelmesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile ancak belirli şartlarda ve belirli hallerde ve belirli oranlarda maddenin bir halden diğer bir hale dönüşümünü sağlayan, maddenin dışında ve maddenin mecburen bağlı kaldığı bir kanun vardır. Maddenin bir halden bir başka hale dönüşmesini sağlayan şey madde-

¹ 1960'lı seneler

nin bağlı kalmak zorunda olduğu kanunlardır. Burada ise kendi kendine gelişme değil, maddenin dışındaki bir etkileyici ile bir halden bir başka hale dönüşüm vardır. Maddeciliğin ve ondan kaynaklanan nizamın bozukluğuna bu bir delidir. Bu açıdan bakıldığında da Marksist Sosyalizmin bozuk olduğu anlaşılır.

Sosyal Adalet Teorisinin Yanlışlığı

İster Karl Marks Sosyalizmi [Gerçek Sosyalizm] olsun, isterse ismen Sosyalizm olan ve Arap ülkelerindeki bazı yöneticilerin çağırdukları ve Müslümanların topraklarında yaygın olarak bulunan devlet Sosyalizmi olsun, Sosyalizmin bütün çeşitleri bozuktur. Dolayısıyla geriye üzerinde düşünülmesi gereken Sosyal Adalet mefhumu kalmaktadır. Sosyal adalet fikri, Sosyalizm gibi bir nizam değildir. Sosyal adalet, Kapitalizm'in tatbik edildiği ülkelerde Kapitalizmden kaynaklanan şiddetli zulmün hafifletilmesini sağlayan belirli hükümleri ihtiva eden bir fikirdir. Sosyal Adalet fikrinde yamalama faaliyetinin açıkça görüldüğü hükümler vardır. Kapitalist Nizam'a bir yama olan Sosyal Adalet hakiki bir zulümdür. Kapitalizm'in ömrünü uzatmak ve sabitleştirmek için vardır. Memurlara emeklilik maaşı, işçilere ikramiye vermek Sosyal Adalet mefhumunun gereğidir. Fakir çocukları bedava okutmak, fakirlere bedava sağlık hizmeti sunmak gibi şeyler de Sosyal Adaletten kaynaklanmaktadır. Oysa buna benzer işler Sosyal Adalet değil bir zulümdür. Niçin memur sınıfı yaşlandığı zaman devletten emekli maaşı alabiliyor da aynı ülkenin evlatları olan ve muhtaç halde bulunan şoför, çiftçi, ayakkabı boyacısı ve diğerleri alamıyorlar? Niçin işçi ikramiye alıyor da, araba üzerinde seyyar satıcılık yapan satıcı, gazete satıcısı ve benzerleri alamıyorlar? Sağlık hizmetleri sebep yalnızca fakirler için bedava da bütün insanlar için bedava değil? İşte bunlar Sosyal Adalet denilen şeyin zulüm olduğunu göstermektedir. Zira devlet fert fert ümmetin tümüne güvenlik, savunma, sağlık ve eğitim gibi hizmetleri sağlamak mecburiyetindedir. Bu tür hizmetler açısından devlette zengin ve muhtaç ayrımı yapılmaz. Devlet fert fert herkesin temel ihtiyaçlarını tam olarak garantilemek ve lüks ihtiyaçları için de gerekli şart-

ları hazırlamakla mesuldür. İhtiyaçlarını karşılamaktan aciz olan herkes için bu geçerlidir. İster belirli miktarda emekli maaşı olan bir memur olsun isterse ikramiye alan bir işçi olsun, aslolan yalnızca belli bir miktar emekli maaşı veya ikramiye alması değil temel ihtiyaçlarının tamamını karşılamaya yetecek miktarda hakkı olanı almasıdır. Bu sebeple Sosyal Adalet zulümdür. Üstelik bu, Kapitalist Nizam'ın tatbikini devam ettirmek, ömrünü uzatmak ve kötülüğünün hissedilmemesi, insanların uyuşturulması için hazırlanmış bir uyuşturucudur. Bu sebeple ona çağırarak ve onu tatbik etmeye çalışmak haramdır.

İslâmî İktisâdî
Siyâset

İslâmî İktisâdî Siyâset

Millî gelirin artırılmasını iktisâdî nizamın esası olarak ele almanın hatalı bir yaklaşım olduğu, hem devlet Sosyalizmi Teorisinin hem de gerçek Sosyalizm [Marksist Sosyalizm] Teorisinin hakikate tamamen ters düştüğü ve hatalı bir fikir olduğu, Sosyal Adalet mefhumunun Kapitalizm'in ömrünü uzatmak için icat edildiği ve tamamen zulüm olduğu açıklık kazanmış bulunmaktadır. Bu sebeple bu fikirlere çağrıda bulunmak ve onları tatbik etmeye çalışmak caiz değildir. Sosyal Adalet fikri bozuk bir fikirdir. Zira Kapitalist Nizamı yerleştirmek ve sömürgeciliğin ömrünü uzatmak için büyük Batılı ülkeler tarafından kasıtlı olarak planlanmış tehlikeli fikirdir.

Bu vaziyette şöyle bir soru gündeme gelmektedir:

“Mademki Millî Gelirin artırılması, Sosyal Adalet ve Sosyalizm fikirlerinin tamamı bozuk fikirlerdir, öyleyse bu asırda her tür iktisâdî sorunun çözümü için tatbik edilmesi gereken iktisâd siyâseti ne olmalıdır?”

Böylesi bir soruya şöyle cevap verilir: Bir ülkede tatbik edilmesi gereken iktisâd siyâsetinin, insan, hayat ve kâinat hakkında küllî bir fikirden kaynaklanması gerekmektedir. Bu ülke, Amerika veya Rusya gibi, küllî bir fikre inanan ve hayat meydanlarında bu akideden kaynaklanan fikre göre sorunlarını çözen bir ülke olabileceği gibi, Hindistan gibi insan, hayat ve kâinat hakkında küllî bir fikre inanmayan bir ülke de olabilir. Veya Türkiye gibi insan, hayat ve kâinat hakkında küllî bir fikre inandığı halde hayattaki işlerini doğrudan doğruya bu fikre göre çözüme kavuşturmayan bir ülke de olabilir. Bu iki ülkenin [Türkiye-Hindistan] aslî ve yerleşik iktisâd siyâseti bulunmaz. Bu ülkelerde tatbik edilen iktisâd siyâsetleri şartlara göre hazır-

lanır ve şartların değişmesi ile iktisâd siyâsetleri de değişir. Bu sebeple ülkeleri hakkında iktisâd siyâsetlerini belirleyecek olan kimselerin, içinde buldukları ülkenin hakiki vaziyetini iyi bir şekilde kavramaları gerekir ki böylece ülkelerinde onurlu bir hayat ve daimi bir mutluluk bulunsun. Eğer bir ülke kapsamlı bir fikre inanmıyorsa o ülke sabit olmayan değişken bir iktisâd siyâseti takip etmek zorundadır. Zira köklü ve sabit bir iktisâd siyâseti belirlemeye elverişli kapsamlı bir fikre [akideye] sahip değildir. Ancak bir ülkede yaşayan insanlar, insan, hayat ve kâinat hakkında kapsamlı bir fikre inanmakla beraber hayattaki işlerini akideleri istikametinde düzenlemiyorlarsa bu ülkede sabit olmayan iktisâdî siyâsetlerinin tatbik edilmesi doğru değildir. Zira sabit olmayan siyâsetlerin faydası olmaz ve var olan sorunları da çözmez. Memleket halkının inandığı genel fikrinin dışında küllî bir fikirden kaynaklanan iktisâdî siyâseti belirlemek, o ülke için doğru bir davranış değildir. Zira böylesi bir iktisâdî siyâsetinin tatbik edilmesi ancak silah zoruyla mümkündür. Bu sebeple insan, hayat ve kâinat hakkında küllî bir fikre iman eden bir ülke halkı için bizzat iman ettiği fikirden kaynaklanan iktisâdî siyâseti belirlemekten başka çıkar yol yoktur.

İslâm memleketlerinde yaşayan insanlar insan, hayat ve kâinat hakkında açık, belli bir küllî fikre iman etmektedirler ki bu da İslâm akidesidir. Ancak hayattaki işlerini bu küllî kaideye göre yürütmemektedirler. Bu sebeple de sabit olmayan Kapitalizm'e ve Sosyalizm'e göre belirlenmiş iktisâd siyâsetlerin bu insanlara faydası yoktur. Zira her iki nizamın da ortaya koyduğu iktisâd siyâsetleri bu insanların iman ettiği akidenin dışında bir akideden kaynaklanan iktisâdî siyâsetlerdir. Devlet Sosyalizmi fikrine göre veya gerçek Sosyalizm'e göre iktisâd siyâseti belirlemek doğru değildir. Zira bunlar, İslâm Akidesinin dışındaki bir akidenin ürünüdür. Zira bu fikir, bozukluğu ortaya çıkmış kokuşmuş bir fikirdir. Bunun için bu ülkede yaşayan insanlara

iman ettikleri İslâm Akidesinden kaynaklanan iktisâd siyâsetlerinin hazırlanması gerekir. Yani kitap ve sünnetten veya Kitap ve sünnetin işaret ettiği delillerden [*kıyastan ve Sahabenin icmaından*] çıkarılmış Şer'î hükümlere göre iktisâd siyâsetinin belirlenmesi gerekir. Bunun dışındaki iktisâd siyâsetleri bozuk siyâsetlerdir. Bunun dışındaki kaynaklara göre iktisâd siyâsetleri belirlemek ve tatbik etmeye çalışmak ancak iktisâdî sorunları çoğaltır, insanları fukaralığa sürükler, sıkıntıları ve tökezlemeleri devam ettirir. Bu sebeple İslâm memleketlerinde tatbik edilecek iktisâdî siyâsetlerin İslâmî iktisâd siyâsetleri olması gerekir.

İnsanın sorunlarını çözmeye çalışan iktisâd ile ilgili hükümler iktisâd siyâsetinin hedefidir. İslâm'daki iktisâd siyâsetinin hedefi her insanın zorunlu temel ihtiyaçlarının tümünü tam olarak karşılamak, garantilemek, lüks ihtiyaçlarını da yaşadığı toplumdaki şartlara göre kuvveti yettiğince temin etmektir. İslâm, bir ülkede yaşayan insanlara fertlerden meydana gelmiş bir topluluk olarak değil, her birine aynen fert olarak bakar. İslâm, ferde önce temel ihtiyaçlarının tamamı tam olarak doyurulması gereken bir insan olarak bakar. İkinci olarak da, kuvveti yettiği kadar lüks ihtiyaçlarını temin etme imkânı sağlanması gereken belli bir şahıs olarak bakar. Aynı zamanda ona, kendisi dışındakilerle belirli ilişkileri bulunan ve özel bir tarza göre belirli bir şekilde hareket eden bir insan olarak bakar. İşte bu dört noktaya bakış İslâm'daki iktisâd siyâsetinin esas hedefini teşkil etmektedir. Bu dört hedef şunlardır:

1- İslâm, herkese birer fert olarak bakar ve ferdin ihtiyaçlarının karşılanmasında ferdiyetçidir.

2- Her ferdin temel ihtiyaçlarının tamamının karşılanmasını gerekli görür. İster Muhammed veya Hanna olsun, isterse Fatıma veya Fercini olsun her ferdin ihtiyaçlarının garantilenmesinde ve hayatının korunmasında insanîdir.

3- Rızkı elde etmek için çalışmayı mubah kılar. Bu mubah-

lıkta Muhammed'e, Butros'a, Fatıma'ya ve Juliet'e eşit davranarak her birinin önündeki yolu açar. Her birinin servetten dilediği miktarda pay almalarına imkân tanır. Böylece onları refaha kavuşturur.

4- Aynı zamanda İslâm, fertler arasında var olan ilişkilerde yüce değerlerin hâkimiyetine ehemmiyet verir.

Bu sebeple İslâm'daki iktisâd siyâsetinin hedefi ülkedeki hayat seviyesini yükseltmek değildir. Millî Geliri artırmayı, iktisâd siyâsetinin esasî hedefi haline getirmez. Çalışma ve mülk edinme hürriyetine izin vererek imkânların ölçüsünde insanların servetten pay almaları hususunda onları serbest bırakmak ve refah seviyesini yükseltmek de değildir. İslâm'daki iktisâd siyâsetinin esasî hedefi insan olmasından dolayı her ferдин sorunlarını çözmek, fert olması sebebiyle ferдин refahını gerçekleştirmek ve herkese hayat seviyesini yükseltme imkânını tanımadır. Yani dünya hayatının süslerini elde etmeyi seven Muhammed'e ve güzelliklerinden uzak kalmayı tercih eden Halid'e, kısacası toplumda bulunan herkese refaha ulaşma imkânını sağlamaktır. Bilfiil herkesi dilediği kadar bu refahtan nasibini alması için serbest bırakır. Fakat bununla beraber İslâm İktisâd Siyâseti, fertler arasındaki ilişkilerde üstün değerlerin hâkimiyetine ve korunmasına çok ehemmiyet verir. İşte İslâm'daki İktisâd Siyâsetinin gayesi budur ve iktisâd ile ilgili hükümler de bu esas üzere bina edilir.

Netice olarak İslâm ülkelerinde tatbik edilmesi gereken iktisâd siyâsetinin gayesi, Millî Geliri artırmak veya Sosyal Adalet fikrini tatbik etmek olmadığı gibi Devlet Sosyalizmi veya gerçek Sosyalizmi tatbik etmek de değildir. İslâm İktisâd Siyâseti'nin gayesi, fert fert her vatandaşın temel ihtiyaçlarını tam olarak doyurmayı garantilemek ve azamî kuvveti nispetinde de lüks ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânını garantileyecek şekilde ülkenin iç ve dış kaynaklarının dağıtımını sağlamaktır.

Yani iktisâd siyâseti ile ilgili olarak konulan hüküm ve kaide-lerden gaye, serveti geliştirmek ve çoğaltmak değil, her vatan-
daşın temel ihtiyaçlarını doyurmayı ve lüks ihtiyaçlarını da en
üst seviyede doyurmayı garantileyecek şekilde kaynakların da-
ğıtımını gerçekleştirmektir. Özetle iktisâd siyâsetinin esası, üre-
timi artırmak değil dağıtımdır.

Ancak servetin dağıtımı meselesini ele almak demek, ik-
tisâdî kaynaklara sahip olma keyfiyetinin açıklanması demektir.
Elbette ki servetin gelişmesi, iktisâdî kaynaklara sahip olma
keyfiyeti ile doğrudan doğruya ilgilidir. Araziye sahip olma
şekli tabii olarak araziyi işleme şeklini, fabrikaya sahip olma
şekli de tabii olarak fabrikayı çalıştırma şeklini belirleyecektir.
Buradan hareketle servetin dağıtımını iktisâd siyâsetinin esas
hedefi haline getirmek, üretimin artırılmaması veya ihmal edil-
mesi manasına gelmez. Zira dağıtımın bizzat kendisi beraberin-
de servetin geliştirilmesi hususunu da gündeme getirecektir. Üs-
telik serveti artırmak her fert ve ümmet için vazgeçilmez bir za-
rurettir. Fakat servetin artırılması için hükümlerin konulmasına
gerek yoktur. Bunun dağıtımla ilgisi olmadığı gibi, yalnızca ne
devlete ne de ferde ait bir husus da değildir. Bu mevzu, servete
sahip olma şekli ile beraber ele alınır. Daha sonra bunları ik-
tisâdî bilgilerle daha da iyileştirmek, geliştirmek mümkündür.
Üretim artışını gerçekleştirmek için ayrıca hükümlerin konul-
masına gerek yoktur. Üretimin artırılması için gerekli olan tek-
nik bilgiler, herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmaksızın her yer-
den alınabilir. Bu türden bilgiler Komünistlerden alınabileceği
gibi Kapitalistlerden veya bir başka yerden de alınabilir. Zira bu
tür iktisâd bilgileri ideolojik bir bakış açısı ile bağlantılı olma-
yıp evrenselidir. Bunlar Amerika'da olduğu gibi Rusya'da da
aynıdır. Devletin veya ferdin bu bilgileri dilediği herhangi bir
yerden alması mubahtır. Ancak bu işlerin de herhangi bir işte
olduğu gibi Şer'î hükümlere göre yürümesi gerekir. Binaena-

leyh İslâm Beldelerindeki iktisâd hususunun çözümü, birinin diğeri ile ilgisi olmayan ve birbirinden tamamen ayrı iki kısma ayrılır.

Birincisi: İktisâd siyâseti

İkincisi: Servetin artırılması veya iktisâdî gelişme

Ancak İslâm ülkelerindeki iktisâd siyâsetinin çözümü iki noktada odaklaşır.

1- İktisâdın kaynakları için genel planlar teşkil etmek.

2- Temel ihtiyaçları karşılamak için genel planlar teşkil etmek.

Ancak servetin artırılması ayrı bir husustur. Servetin artırılması hususu, insanın sorunlarını çözmekle ilgili bir husus değildir. Dolayısıyla ülkelerin içerisinde buldukları vaziyetlere göre farklılık gösterir. Üretimin artırılması ile ilgili olarak Suriye'deki tatbik etme Endonezya'dan, Türkiye'den ve Yemen'den farklıdır. Dolayısıyla bu ülkelerden her birinin hallerinin gerektirdiği şartlara göre çözümler ortaya konulur. Örneğin Suriye, Mısır, Irak veya Türkiye gibi ülkelerde iktisâdî gelişme meselesinin çözümü, ziraî üretimin artırılması üzerine oturtulur ki bu da sanayi üretimindeki ilerleme ile bir arada yürütülür. İktisâdî gelişmede sanayi, öncü sektör oluncaya kadar bu tatbik etme devam eder. Bunların tamamı dört hususun ele alınması ile çözümlür. Bu dört husus şunlardır:

1.) Ziraat siyâseti

2.) Sanayi siyâseti

3.) Projeler için finansman kaynağı bulunması

4.) Üretilen mallar için dış pazarlar bulunması...

İktisâdın Kaynakları

İster Amerika ya da Rusya gibi gelişmiş bir ülke olsun, ister Yemen ya da Habeşistan gibi gelişmemiş ülkeler olsun ve ülkede tatbik edilen nizamın çeşidi ne olursa olsun ve hangi ülke olursa olsun iktisâdın esas kaynakları dört tanedir. Bu dört kaynak şunlardır: Ziraat, sanayi, ticaret ve insan kuvveti. Turizm, hizmetler ve ulaştırma gibi görünmeyen kalemler diye isimlendirilen faaliyet alanları iktisâdın esas kaynaklarından değildir. Bu tür faaliyet alanları her ülkede bulunmadığı gibi, esas dört kaynaktan müstakil olarak çözümlere ve hükümlere ihtiyaç göstermez. Bu sebeple de bunlar müstakil iktisâdî kaynaklardan sayılmazlar. Gerek Kapitalist İktisâdî Nizamın dediği gibi Millî Gelirin artırılmasını iktisatta esas almak şeklinde olsun, gerekse İslâm Nizamının ve Sosyalist Nizam'ın -*Komünizm de Sosyalizm'den bir parçadır*- dediği gibi gelirin insanlara dağıtımını esas almakla olsun, iktisâdî çözümlerin tamamı bu dört noktada odaklaşır. Zira bunların dışında esasî iktisâdî kaynaklar yoktur. Bu kaynaklar açısından çözüm ise, çalışma ve mülkiyet üzerinde yoğunlaşır. Millî Geliri artırmayı iktisâdî nizamın anahtarı haline getiren Kapitalizm, servete sahip olmaları için fertlere çalışma ve mülk edinme hürriyeti verirken Sosyalizm, Komünizm özel mülkiyeti tamamen ortadan kaldırmakta ve fertleri çalışmaya zorlamaktadır. İslâm ise çalışmanın ve mülk edinmenin mubah olduğunu söyler. Allah *Subhanehû ve Teâlâ* ayette şöyle buyurmaktadır:

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ ذَلُولًا فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَإِلَيْهِ النُّشُورُ

Onun [dünyanın] sırtlarında gezin ve O'nun rızından yiyin. (el-Mulk 15)

فَانتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ

Yeryüzüne dağılm ve Allah'ın fazlından arayım. (el-Cuma 10)

Buradaki emirler mubahlık manasındadır. Rasullullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* ise şöyle buyurmaktadır:

مَا أَكَلْنَا أَحَدًا طَعَامًا قَطُّ خَيْرًا مِنْ أَنْ يَأْكُلَ مِنْ عَمَلِ يَدِهِ

“Bir kişinin elinin çalışmasıyla yediğinden daha hayırlı asla bir yiyecek yoktur.”¹ Övgü ifadesi ile gelen bu haber, açık olmayan emirlerdendir ve bununla mubahlık kastedilmektedir.

Bu sebeple iktisâd hakkında bu dört kaynak ile ilgili çözümler, iktisâdî çözümlerin en mühimi sayılırlar. Bilakis bunlar iktisâd için esasî çözümler olup bunların dışındakiler ise onun üzerine oturtulurlar veya birincilerin tamamlayıcısı vaziyetindedirler. İslâm bu dört esasî kaynağın kullanılmasını ve mülk edinmeyi insanlar için mubah kılmıştır. Çalışmanın ve mülk edinmenin mubah olmasıyla iktisâd siyâsetinin hedefleri gerçekleştirilir. Yani öncelikle tebaa olan her ferdin temel ihtiyaçlarını garantilemek ve lüks ihtiyaçlarını da kuvveti yettiği kadar en üst seviyede karşılama imkânını temin etme gayesi gerçekleştirilir. İslâm'ın belirlediği bu mubahlık sayesinde her fert, kuvveti yettiği kadar en üst seviyede bu dört kaynağa sahip olabileme ve sahip olduklarından bir gelir elde edebilmekle hem temel ihtiyaçlarını karşılama ve hem de lüks ihtiyaçlarını temin edebilme imkânına kavuşacaktır.

Burada, çalışmanın ve mülk edinmenin mubahlığı, çalışma ve mülk edinme hürriyeti manasına gelmediğine dikkat çekmek istiyoruz. Zira çalışma ve mülk edinme hürriyeti ile çalışmanın ve mülk edinmenin mubah olması arasında fark vardır. Çalışma ve mülk edinme hürriyeti beraberinde zulmü getirdi ve toplumu hayvanlar seviyesine indirdi. Çalışma ve mülk edinme hürriyeti, her yolla insanları mülk sahibi olmaya yöneltti. Buna göre insanların; aldatarak, yalan söyleyerek, kumar oynayarak, kara-

¹ Buharî, Buyu', 1930

borsacılık ve stokçuluk yaparak, haşhaş ekerek ve bunu işleyerek, eroin ve bunların dışındaki her türlü uyuşturucu maddelerin ticaretini yaparak, sihirbazlık, fuhuş ve çeşitli haram faaliyetlerle uğraşarak, kuvvetli olanların zayıf olanları emirleri altına alarak, zeki olanların geri zekâlı olanları sömürerek her türlü yolla mülk sahibi olmaları serbesttir. İnsanların zulüm içerisinde yaşamalarının ve insanlar arasındaki ilişkilerin sebebi de bu hürriyetlerdir.

Mubahlık ise bir Şer'i Hükümdür. Yani bu dört kaynak, genel delillerle mubahtır. Zulmün veya ilişkilerde seviyesizliğin olmaması için mubahlık hakkında genelliği özelleştiren başka deliller gelmiştir. Stokçuluk, fuhuş, yalan, faiz gibi birtakım şeyleri yasaklayan hükümler vardır. Mubahlık Şer'i Hüküm ile kayıtlı olup, bir şeyi alıp almaması hususunda serbestliğin getirildiği Allah Azze ve Celle'nin bir emridir. Hürriyet ise, mubahlığın tersine bir şeyle kayıtlı olmamaktır. Bu sebeple servetin bütün kaynakları için çalışma ve mülk edinme mubahtır. Ancak çalışmada ve mülk edinmede hürriyet yoktur.

Ancak İslâm, bu dört kaynak üzerinde çalışmayı ve mülk edinmeyi mubah kılmakla yetinmedi, bunlarla ilgili hükümleri de açıkladı. Bilakis kaynakların her biri hakkında tafsilatlar getirdi. Onu çözmek için ana hatlar koydu. Arazi, Ticaret, Sanayi ve Ücretlerle ilgili hükümler getirdi. Ana hatlarıyla her birinin tafsilatını ve hükümlerini açıkladı. Her türlü çelişkiden uzak ve tam olarak çaresini gösterdi.

Ziraat

Ziraatın esası topraktır. İnsanın kuvveti, teknik tecrübesi ve aletler ziraat için esas olmayıp birer vasıtalarlardır. Üretimin artırılmasında ve çeşitlerinde insan kuvvetinin tesiri olduğu doğrudur. Ancak ziraî üretimin esas amili insan emeği değildir. İnsanın teknik tecrübesinin üretimin artırılmasında ve üretim çeşitlerinde tesirli olduğu doğrudur. Ancak teknik tecrübe de ziraî üretimin esasî amili değildir. Üretim aletlerinin de üretimin artırılmasında ve çeşitlerinde tesiri vardır. Fakat bu da ziraî üretimin esasî amili değildir. Arazi olmadığı sürece ne insanın gayreti, kuvveti, teknik tecrübesi ve ne de üretim aletleri üretim yapamazlar. Bunların yanında, insanın kuvveti, teknik tecrübesi ve üretim aletlerinin herhangi bir katkısı olmadan da toprak üretim yapar. Hatta bu ürün hayvanlar için bir yem veya yakacak şeklinde de olsa her halükârda topraktan ürün elde edilir. Bu ise açık bir şekilde ziraatın esasının toprak olduğunun delilidir.

“Aletler, insan kuvveti ve teknik tecrübe üretim kuvvetlerini meydana getirir” sözü hatalı bir sözdür. Aynı zamanda “Ziraatla uğraşan insanlar arasındaki ilişkiler veya üreticiler, üretim hususunun bir başka boyutunu teşkil ederler ve buna da “üretim ilişkileri” ismi verilir. Dolayısıyla *“Üretim biçimi bu ikisi tarafından yani üretim kuvvetleri ve üretim ilişkileri tarafından tayin edilir”* sözü de ziraat hususunda apaçık bir hatadır. Zira hiçbir kimse olmasa dahi ziraî üretimi temin eden topraktır. Toprağa sahip olma ve orada çalışma ferdi midir yoksa toplumsal mıdır şeklinde kendini gösteren üretim biçimi toprağa sahip olma ve toprak üzerinde çalışma keyfiyeti tarafından tayin edilir. Çiftçiler arasındaki ilişkilerin veya çiftçilerin diğerleri ile olan ilişkilerinin üretim biçimine tesiri yoktur. Fert olarak toprağa sahip olmak mubah olduğunda toprağa sahiplik de ferdi

olur. Eğer arazi insanlar arasında ortak kullanıma ait olan ve fertlerin mülk edinmeleri yasak olan bir arazi ise burada çalışma ve üretmek toplumsal olduğundan üretim biçimi de toplumsal olur. İnsanlar arasındaki arazi müşterek, fakat arazi üzerindeki çalışma ferdi ise çalışmaya kuvveti yeten orada üretim yapabilir. Yalnızca tek mevsim yani bir seneliğine bile araziye sahip olsa üretim kendisine ait olur. Bu vaziyette de üretim biçimi ferdi olur. Dolayısıyla arazi üzerindeki üretim biçimini; insanın gayreti, teknik tecrübesi, aletler ve üretim ilişkileri değil, araziye sahip olma ve üzerinde çalışma keyfiyeti belirler. Bu sebeple ziraatta toprak üzerindeki araştırma şu iki noktada odaklaşması gerekir:

A. Toprağa sahip olma keyfiyeti

B. Toprakta çalışma keyfiyeti.

Ziraat hususunda insan kuvveti, teknik tecrübe, aletler ve üretim ilişkileri esasî amiller değildir. İnsan kuvveti iktisattan ayrı bir kaynak olup onun için özel hükümler vardır. Aynı şekilde ziraat aletleri de iktisattan tamamıyla ayrı olup özel hükümleri bulunan ve sanayiden sayılan bir kaynaktır. Teknik tecrübe ve üretim ilişkileri de ziraatın esasî amili değildir. Dolayısıyla ziraat hususundaki araştırmaların sadece toprak ahkâmı ile tahdit edilmesi gerekir.

Araziyi mülk edinme ve onun üzerinde çalışma keyfiyeti ile ilgili çözüm yolları araştırıldığında; asıl hususun toprak sahibi olmak ve insanlar arasında eşitlik sağlamak değil ziraat üretimi yapabilmek için toprak sahibi olmak olduğuna dikkat edilmesi gerekir. Mevzuun esasî diğer bir ifade ile asıl sorun, arazinin azlığı veya çokluğu değil araziden elde edilen üretimin artırılması ve devamlılığıdır. Bu sebeple toprak sahibi olma ve toprak üzerinde çalışma hususunda; ziraat üretimine, devamlılığına ve üretimi artırmaya dikkat edilmesi gerekir. Başka hiçbir hususun bununla alakası yoktur.

İnsanlar arasında toprağın dağıtımında eşitliğin veya denge- nin sağlanması gibi bir meselenin ziraat hususunda yeri olmadığı gibi günümüzde var olan *'toprak ağalığı'* veya *'geniş arazi mülkiyeti'* gibi bir meselenin de yeri yoktur. Bu sebeple toprak hususunda araştırma yapılırken; hiç arazisi olmayan veya az miktarda arazisi olanlara geniş arazi sahibi kimselerin arazisinden toprak dağıtmayı öngören *"Toprak Reformu"*nu çözüm yolu olarak ele almak da kesinlikle hatalıdır. Zira toprak husundaki çözüm, toprağın insanlara dağıtımı veya bu dağıtımın insanlar arasında eşit bir şekilde dağıtılması değildir. Bilakis mevzu yalnızca üretimle, bu üretimin devamlılığı ve artırılması ile mahduttur. Zira mevzu gelir sağlayan mallar, yapılar, nakit, hayvanlar ve diğer maddelere sahip olmak gibi bir mevzu değil toprak mülkiyetidir. Sorun sadece mülk sahibi olmak değil üretmek için mülk sahibi olmaktır. Yine arazi mülkiyeti hususu, bu mülkiyet vasıtası ile temel ihtiyaçları ve lüks ihtiyaçları doyurmak için mülkiyet sahibi olmak da değildir. *'Toprak mülkiyeti'* esas veya lüks ihtiyaçları doyurmaya veya onların ifadeleri ile tüketime dayanan bir mülkiyet değil üretmek için sahip olunan bir mülkiyettir. Üretmek topraktan ve toprak mülkiyetinden ayrılmaz bir parçadır. Toprak, üretimi kendisinden bir parça olmayan bir fabrika veya ev gibi değildir. Toprak, dünyadaki bütün mallardan farklı bir yapıya sahiptir. Zira dünyada doğrudan doğruya üretime katkıda bulunacak üretim amilleri olmadan üretim yapabilecek toprak dışında hiçbir mal yoktur. Üretim yapacak herhangi bir mal bulunmasa dahi toprak yine de üretebilir. Zira üretim toprağın ayrılmaz bir parçasıdır. Dünyada toprağın dışında hiçbir malda kesinlikle bu özellik yoktur. Bu sebeple toprağın dışında hiçbir malın üretimi kendinden bir parça değildir. Üretimin toprağın ayrılmaz bir parçası olması mülkiyetten de ayrılmaz bir parça olması manasına gelmektedir. Mülkiyet yapısından ve çalışma şeklinden dolayı diğer malların

dışında bizzat toprak için özel hükümlerin bulunması gerekir. Toprağa sahip olma ve üzerinde çalışma diğer mallara sahip olma ve diğer topraklar üzerinde çalışma gibi değildir. Hükümler toprak mülkiyetinin ayrılmaz bir parçası olan üretimi hedefler ve gayenin gerçekleşip gerçekleşmemesine göre hükümler belirlenir. Yani sahip olunan toprakta üretim yapıldığı sürece toprağın mülkiyeti de devam eder. Ancak sahip olunan toprak üzerinde üretim yapılmazsa toprağın azlığına veya çokluğuna veya insanların eşit miktarda toprağa sahip olup olmadıklarına bakılmaksızın toprak mülkiyeti de sona erer.

Toprak Mülkiyetinde Eşitlik Teorisi'nin Yanlılığı

İnsanlar arasında toprak mülkiyeti üzerinde eşitlik hiçbir zaman sağlanamamıştır, mümkün de değildir. İster toprak hususunda olsun isterse toprağın dışındaki mallar üzerinde olsun sahip olunan mal ve hizmetlerin tamamında eşitliğin sağlanması diye bir şey mevzubahis olamaz. Diğer mallara nispetle toprakta eşitliğin sağlanması şeklindeki bir mevzu ise hiç mümkün değildir.

Mülkiyette eşitliği sağlamanın imkânsızlığı şüphe götürmeyen bir husustur. Zira böyle bir hadise hem akla uygun değildir hem de pratikte tatbik edilmesi mümkün değildir. İnsanlar yaratılışlarının gereği hem cismen hem de akıl olarak farklı kuvvette yaratılmışlardır. İhtiyaçlarını doyurmada da farklı yapıya sahiptirler. Dolayısıyla insanlar arasında eşitliğin sağlanması mümkün değildir. Eğer zor kullanarak insanlar arasında mal ve hizmetlere sahip olmada eşitlik sağlanabilse dahi sahip olunan bu mal ve hizmetleri kullanmada, üretmede ve faydalanmada eşitliğin sağlanması kesinlikle mümkün değildir. Yine insanlar arasında ihtiyaçlarının doyurulmasında eşitlik sağlamak da mümkün değildir. Bu sebeple insanlar arasında mülkiyet hususunda eşitliğin sağlanması kesinlikle mümkün değildir ve bu fikir vakiyaya uymayan pratiği olmayan teorik, ütöpik bir fikirdir.

Kuvvetlerinin farklı olmasına rağmen insanlar arasında mülkiyet hususunda eşitlik sağlamaya çalışmak adaletten uzaklaşmak demektir. İnsanlar arasında üstünlük, menfaatlere ve üretim vasıtalarına sahip olmada farklı seviyelerde olmak kaçınılmaz ve tabii bir iştir. Bu sebeple de sahip olma hususunda eşitlik sağlamaya çalışıldığında, daha kuvvetli olan ve çalışmada daha fazla kuvvet harcayan kimseyi kuvvetsiz olan ve çalışma esnasında daha az kuvvet harcayan bir kimse ile eşdeğerde tutmuş

olursun ki bu vaziyette kuvvetli olan ve daha fazla kuvvet harcayan kimseye zulmetmiş sayılırsın. Bu sebeple mülkiyet hususunda insanlar arasında eşitlik sağlamaya çalışmak zulümdür.

Yine insan bir şeye, ya üretmek ya tüketmek veya her ikisini birden gerçekleştirmek için sahip olur. Bu iki vaziyetin dışında üçüncü bir vaziyet yoktur. Üretmek, üretim işini yerine getirebilme kuvveti ile ilgilidir. Tüketim ise, tüketilmesi istenen şeyle ihtiyacın karşılanması, giderilmesi ile ilgilidir. Her ikisinin de eşitlikle veya eşitsizlikle alakası yoktur. Üretim açısından; var olan kuvvet ile üretimin yapılıp yapılamayacağını, tüketim açısından ise sahip olunmak istenen şeyde ihtiyacı doyurabilme faydalanabilme imkânının varlığı ve yokluğu ile ve sahip olunmak istenen şeyin ne oranda doyurma kabiliyetine sahip olup olmaması ile ilgilidir. Bu ise kesinlikle eşitliğin varlığını gerektirmez. Dolayısıyla bu açıdan da eşitlik mevzubahis olamaz.

Buraya kadar yapılan açıklamalar mutlak olarak mülkiyet ile birlikte toprak mülkiyetini de içine alan bir açıklama idi. Ancak özellikle toprak mülkiyetinde eşitliğin sağlanması gibi bir meseleyi ele aldığımızda ise şöyle tafsilat vardır:

Saçların uzaması ve dişlerin çıkması nasıl insanın tabiatının gereği ve ondan ayrılmaz bir parça ise üretim de toprağın ayrılmaz bir parçasıdır. Herhangi bir kimse yetiştirmese dahi bitkiler ziraat arazinin tabiatından bir parçadır. Yetişen ürünün, bitkilerin çeşidi bu vaziyeti değiştirmez. Topraktaki ürün, ziraat bir arazinin tabiatının ayrılmaz bir parçasıdır. Ziraat arazi ancak ziraat üretim için mülk edinilir ve mülkiyeti zirai üretimle mahdut kalır. Ziraat bir araziye sahip olma hususuna eşitlik meselesi girdiği zaman mesele ziraat arazisine sahip olma meselesinden yani üretim meselesinden çıkar. Zira insanlar ziraat araziye eşit miktarda sahip olmaya zorlandıkları zaman bu eşitlik, çalışmaktan aciz olanların, kuvvetsizlerin ve tembellerin sahip oldukları araziyi boş bırakmalarına ve mahsulde azalmaya yol açar. Her

ümmette, toplumda aciz tembel ve zayıf kimselerin bulunması kaçınılmaz bir hakikattir. Bu vaziyette ise, toprakta eşitliğin gündeme getirilmesi, arazinin boş bırakılmasına ve üretim azalmasına yol açması kaçınılmazdır. Bu da ziraî araziye ilgi alanından yani üretmekten çıkarmak ve aynı anda sahip olmayı yıkmak demektir. Zira ziraî arazi ancak üretmek için mülk edinilir. Bu üretim atıl bırakılınca, işlenmezse onun mülkiyeti de yok edilmiş olur. Böylece toprağa sahip olmada insanlar arasında eşitlik sağlamaya çalışmak, üretimi durdurmaya ve zayıflatmaya yani büyük zararlara yol açar. Bu sebeple diğer maddelerin mülkiyetinde eşitlik şimdiye kadar asla görülmemiş olmasına ve vakıaya da uygun olmamasının yanında özellikle de toprak mülkiyetinde eşitlik her yönüyle zararlıdır ve kesinlikle de toprağa sahip olmada böyle bir şey araştırılmamalıdır, mevzu bahis olmamalıdır. Tam tersine ziraî arazi mülkiyetinden bahsedildiğinde böylesi bir husustan tamamıyla uzaklaşmak gerekir. Bu sebeple toprak reformu diye isimlendirilen, arazinin insanlar arasında eşit bir şekilde dağıtılması teorisi ve yine geniş toprak sahibi kimselerin yani toprak ağalarının elindeki arazilerin insanlar arasında eşit bir şekilde dağıtılması teorisi hatalı bir teordir. Zira toprak mülkiyetinde eşitlik tamamen zararlıdır. Toprak mülkiyeti hususundaki araştırma, toprağın azlığı veya çokluğu alanında yapılmaması gerekir. Toprak mülkiyeti hususu üretim üzerinde yapılmalıdır.

‘Toprak Ağalığı’na Çözüm Yolu

Bazı kişilerin ellerinde büyük miktarda arazilerin bulunması bir takım zararlar doğurmuş ve beraberinde geniş arazi mülkiyetine saldırılarda bulunulmasına ve geniş miktarda arazileri ellerinde bulduranların toprak ağaları diye isimlendirilmelerine yol açmıştır. Her yerde toprak ağalarına saldırılar başladı. Buna karşılık, toprak ağalığından kaynaklanan zararların çözümü yerine toprak ağalığı mülkiyetinin tamamen kaldırılması şeklinde bir çözüm getirilmiştir. İslâmî açıdan mubah olan büyük miktarda arazi sahibi olmak, günümüzde bu tür mülkiyetten kaynaklanan zararların nasıl giderileceği ve ne tür çözümler getirileceği şeklinde soruların sorulmasına sebep olmuştur. Bu türden sorulara cevap olarak da şunlar söylenmiştir.

Büyük miktarlarda topraklara sahip olmak beraberinde birçok zararlara da yol açmaktadır. İşte çok büyük miktarlarda toprağa sahip olan ‘*Toprak Ağaları*’ ellerinde bulunan arazinin tamamını işlemeye kuvvetleri yetmediği için arazilerinin bir kısmını boş bırakmaktadırlar. Oysa aynı zamanda ellerinde ekebilecekleri arazileri olmadığı için ekim yapamayan ama araziyi işleyebilecek kuvvette olan kimseler de vardır. Büyük miktarlarda arazilere sahip olan bu toprak ağaları ellerindeki araziyi işleyemediklerinden dolayı arazinin bir kısmını boş bırakmakta ve ülkeyi, ziraî faaliyette bulunabilecek olanların faaliyetinden mahrum bırakmaktadırlar. Bu vaziyetin sebebi ise geniş miktardaki arazilerin belirli şahısların ellerinde toplanmasıdır. Bu sebeple de “*toprak ağalığı tamamen ortadan kaldırılmalıdır*” denilmektedir. Böylesi bir iddiaya şu cevap verilir.

Bu sorun toprağa sahip olma sorunu değil, toprak sahibi olmaktan kaynaklanan sorunlardan bir sorundur. Dolayısıyla sorunun kendisi çözüme kavuşturulmalıdır. Yoksa toprak sahibi

olma hususunun çözümü diye bir şey mevzubahis değildir. Toprak sahibi olmayı sorun haline getiren mesele, araziyi boş bırakmak ve araziden mahsul almamaktır. Asıl sorun geniş miktarda veya az miktarda araziye sahip olmak veya hiç araziye sahip olmamak değildir. Diğer bir ifade ile geniş toprak sahibi olmayı sorun haline getiren hadise, toprağa eşit miktarda sahip olmak ya da olmamak değil üretmek veya üretmemektir. Bu sebeple sorun, üretimin gerçekleşmesi için toprak sahibi olmada bir takım bağlayıcı şartların konulması ile topraktan bir parça olmasından dolayı üretimin mülkiyet ile bağlantılı hale getirilmesi ile çözülür. Zira bitkiler ziraî arazinin yapısından bir parçadır. Kim toprakta üretim yaparsa mülkiyetine de sahip olur, üretim yapmayan da sahip olmaz. Bu sorunun çözümü işte budur. Arazilerin yeniden dağıtımı yani toprak reformu ya da toprağa eşit miktarda sahip olmak çözüm değildir. Bu sebeple toprak ağalığı diye isimlendirilen geniş arazi sahibi olmak da sorun değildir. Toprak sahibi, ister büyük miktarda isterse az bir miktarda araziye sahip olsun asıl sorun, üretmek ya da üretmemektir. Dolayısıyla kim üretirse toprağın mülkiyetine de sahip olur. Kim de elindeki toprağı işletmezse sahip olduğu arazi elinden alınarak üretim yapmak isteyenlere verilir. Bunun dışında bir faaliyetin yapılmasına gerek yoktur.

Bu çerçevede şöyle iddialar da gündeme gelebilir:

“Geniş arazi mülkiyeti, toprak ağalarının çiftçileri sömürmelerine yol açar. Çok geniş miktarda araziye sahip olup da bu arazilerin tamamını da işletebilen toprak ağaları vardır. Ancak onlar bu arazileri başkaları vasıtası ile işletmektedirler. Toprak ağaları üretimi bizzat göğüslememekte, üretimi başkaları yapmakta ve ağalar herhangi bir kuvvet harcamadan elde edilen ürünün bir kısmını almaktadırlar. Toprak ağaları ziraî araziye ziraatla uğraşan kimselere kiraya vermekte ve onlardan kira almaktadırlar. Dolayısıyla toprakta üretimi başkası yaparken

toprağın sahibi yine onlar olmaktadır. Bu ise zulümdür ve sömürmekten kaynaklanmaktadır. Bu sebeple sömürünün yok edilmesi için toprak ağalığına da son verilmelidir” şeklinde iddialar ve çözümler de ileri sürülebilir. Böylesi bir soruya şöyle cevap verilir.

Bu sorun, toprağa sahip olma sorunu değil, toprak sahibi olmaktan kaynaklanan sorunlardan bir sorundur. Dolayısı ile çözüme kavuşturulması gereken husus toprak sahibi olmak ya da olmamak değil toprak sahibi olmaktan kaynaklanan sorunlardan bir sorunun çözülmesidir. Toprak sahibi olmayı sorun haline getiren şey, üretimin mülkiyetten ayrılmasıdır. Bir tarafta toprağa sahip olduğu halde doğrudan doğruya üretimde bulunmayan kimseler bulunurken diğer tarafta ise doğrudan doğruya üretimde bulunup toprak sahibi olmayan kimseler vardır. Bu sebeple sorun, geniş miktarda veya az miktar arazilere sahip olmak ya da hiç araziye sahip olmamak değildir. Yani arazi sahibi olmayı sorun haline getiren vakıa, eşit miktarda araziye sahip olmak ya da olmamak yani toprak ağası olmak ya da olmamak değil toprak sahibinin doğrudan doğruya arazisinde üretim yapıp yapmamasıdır.

Bu sebeple bu sorun, üretimin mülkiyetten ayrılmasını kesinlikle yasaklamakla çözülür. Ziraatta İcar/kiralama mutlak surette yasaklanır. Ters vazyette yani arazinin kiraya verilmesi vaziyetinde karşılıksız olarak toprak, sahibinden alınarak başkasına verilir. Bu sorun işte böyle çözülür. Arazinin yeniden dağıtılması yani toprak mülkiyetinde eşitliğin sağlanması ile bu sorun çözülmez. Buradan hareketle toprak ağalığı yani geniş arazilere sahip olmak asıl sorun değildir. Asıl sorun üretimi mülkiyetten ayırmaktan kaynaklanmaktadır. Arazi sahibinin çok geniş miktarda veya az miktarda araziye sahip olması vaziyeti değiştirmez. Sahip olunan arazinin büyüklüğü ne olursa olsun, kimin elinde ziraat bir arazi varsa kişinin bizzat sahip olduğu

araziyi işletme mecburiyeti vardır. Aksi vaziyette, yani elindeki araziyi boş tutmaması veya başkasına icara vermemesi için arazi elinden alınarak işletebilecek birisine verilir.

Buraya kadar yapılan açıklamalar da göstermektedir ki zaman zaman karşılaşılan geniş arazi mülkiyetinin ortaya çıkardığı zararlar, arazinin büyüklüğünden değil arazi üzerinde üretim yapmayarak toprağın bir kısmının boş bırakılmasından ya da toprağın kiraya verilerek üretimin bir başkası tarafından yapılmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla sorunun kaynağı kesinlikle toprağın azlığı veya çokluğu değildir. Aynı sorun büyük miktardaki arazi mülkiyetlerinde ortaya çıkacağı gibi çok küçük arazi mülkiyetlerinde de çıkabilir.

Mademki sorunun esasî kaynağı arazinin büyüklüğü değildir, öyleyse çözüm de bunun dışında başka alanlarda aranmalıdır. Eğer arazinin büyüklüğü noktasında çözüm aranır ve bu çerçevede çözüm üretilirse ortaya konan çözüm beraberinde başka zararları doğuracaktır. Zararın toprak ağalığından kaynaklandığını zannetmek, toprak ağalığını sorun haline getirecektir. Böylesi bir tespit ise sorunu iki yoldan birisi ile çözmeye yönlendirecektir:

1- Toprak mülkiyetini tamamen yasaklayarak toprağı tüm insanların ortak malı haline getirmek,

2- Sahip olunabilecek azami toprak miktarını belirleyerek mülkiyeti tahdit etmek.

Her ne surette olursa olsun ortaya konan her iki çözüm de kesinlikle hatadır. Birinci şıkta olduğu üzere toprağı insanlar arasında ortak bir mal haline getirmek insanın tabiatına ters bir vaziyettir. Zira mülkiyetin türü ne olursa olsun herhangi bir şeyi mülk edinmek insanın *Beka İcğüdüsünün* bir gereğidir. Mülk edinme isteği insanda kesinlikle vardır, zira insanın yaratılışından bir parçadır. İnsanın tabii kuvvetinin tezahürlerindedir.

Onun yok edilmesi hem aklen hem de vakıa açısından mümkün değildir. İçgüdüsel olarak insanda var olan her şeyde hayat tezahürleri olduğu müddetçe insandan sökülüp atılması mümkün değildir. Bu gayeyle yapılan her gayret insanı helak etmek demektir ve insanı huzursuzluğa götürür. Bu sebeple içgüdüyü söküp atmak, yok etmek kesinlikle mümkün değildir.

Araziyi müşterek hale getirmek mülkiyeti ilga etmek demek değildir, ancak muayyen bir şeyde mülkiyeti ilga ederek başka bir şeyde serbest bırakmak demektir. Böylece *Beka İçgüdüsi* diğerlerinde kendisini göstermektedir şeklinde bir tez de ileri sürülemez. Zira *Beka İçgüdüsi*nün tezahürlerinden biri olan mülkiyet parçalanamaz. Zira mülkiyet açısından *Beka İçgüdüsi*, sahip olmak demektir. *Beka İçgüdüsi*nden dolayı sahip olunan her şeyde sahiplenmenin tezahürü açıkça görülür. Dolayısıyla herhangi bir şeyde mülkiyete mâni olmak insan fıtratı ile çelişir.

Bir yönden vaziyet budur. Diğer taraftan böylesi bir çözüm, mülkiyeti ortadan kaldırmak isteyenlerin başarısızlığına işaret etmektedir. Rusya’da ve komünist Çin’deki kolhozlarda [*kollektif çiftlikler*] görülen başarısızlıklar bu vaziyete delalet eden sabit vakıalardır. Her türlü baskı ve zorlama üsluplarını kullanmalarına rağmen çiftçilerin muhtelif şekillerde sahip olma tezahürlerinde buldukları ve bunu çözmek için de çiftçilerin tüketme mülkiyetlerine izin vermeye çalıştıkları görülmektedir. Ancak bu da sorunu çözmemiş ve her fertte mülk edinme tezahürleri açıkça görülmeye devam etmiştir. Üstelik ziraî üretim açıkça başarısızlığa uğramış ve üretim seviyesi korkunç bir şekilde düşmüştür. Kruşçev’in birçok defa ziraî üretimdeki azlığa dikkat çekmesi ve yine birçok kere ziraî üretimdeki gerilemeden dolayı öfkelenmesi, bu teorinin başarısızlığına açıkça delalet etmektedir. Komünist Çin’de ziraî üretim seviyesinin düşmesi ve üretimin azalması da bu hususa bir başka misaldir. Kollektif çiftliklerde görülen bu başarısızlık, mülkiyet hakkının tanın-

maması ve toprağın insanlar arasında ortak bir mal haline getirilmesinden kaynaklanan kaçınılmaz ve tabii bir vaziyettir. Her ferdin bizzat kendisinin yapması gereken bir işi bir başkası yapmaz. Baskı ve zorlama altında kalarak mecburen yapsa dahi kendi mülkünde çalıştığı gibi çalışmaz. İşte toprak ağalığı sorununa çare aranırken ortaya konan çözümlerin beraberinde getirdiği zararlar bunlardır.

Bu açıklama, arazi mülkiyetinin tamamen ilga edilmesi vaziyetinde karşılaşılabilecek neticeler açısından yapılan açıklamalar idi. Ancak arazi mülkiyeti tamamen değil de belirli ölçülere kadar serbest bırakılırsa bu vaziyette ise mülkiyet kemiyet açısından tahdit edilmiş olur. Bu ise doğru değildir. Zira insanın canlılığını, çalışma azmini sınırlar, gayretini felce uğratar ve üretimini azaltır. Komünizm belirli bir seviyenin üzerinde mülk edinmeyi yasaklayınca, insanı belirli bir üretim sınırında durdurdu, daha fazla canlılığa ulaşmaktan onu mahrum etti ve ziraî faaliyetle uğraşan kimselerin bu gayretlerinden insanların faydalanmasına mâni oldu. Dolayısıyla bu çözüm zararı yok etmedi bilakis yeni zararlara yol açtı. Var olan soruna çözüm olmadı sorun yarattı. Toprak ağalığı sorununa çözüm olarak ortaya konan bu çözümlerden de zarar geldi.

Bunun için arazi sorununa toprak ağaları sorunu olarak bakmak doğru değildir. Bu bakış açısı istikametinde sorunu çözmek esasî bir hatadır. Zira sorun bu değildir. Zarar da bundan gelmemektedir. Toprak hususunda hakiki sorun, üretmek ve üretmemektir. Toprak sahibi olmada esas üretmektir. Bu sebeple toprak ağalığı hususunu bu meseleden tamamıyla uzaklaştırmak gerekir. Zira onun bu meselede yeri yoktur ve hakiki sorun da değildir. Bu bakış açısına göre ortaya konulacak her çözüm birçok zararı da beraberinde getirecek, sorunlar teşkil edecek ve üretimi geriletecektir.

Bu sebeple arazinin insanlar arasında yeniden dağıtılması

gibi bir husus üzerinde durmak kesinlikle hatadır. Zira arazi sorunlarına çözüm arama meselesinde asıl husus arazinin insanlara dağıtılması veya bu dağıtımın eşit bir şekilde yapılması değildir. Husus tek bir nokta ile sınırlıdır. O da ürettir. Bunun için toprak sahibi olma meselesinin çözümü ile ilgili hükümler sahip olunan toprak üzerinde üretimin sağlanması ve mülkiyetin üretimden ayrılmaması hususunda odaklaşmalıdır. Yani arazi mülkiyetinde hedefin, sahip olunan arazinin genişliğine veya azlığına, eşit olup olmamasına bakılmaksızın mülkiyetin ayrılmaz bir parçası olan üretim hususunda odaklaştırılması gerekir.

Arazi İle İlgili Hükümler

İslâm arazi ile ilgili olarak Özel Hükümler Teşri etmiştir. Arazi; satın alma, miras, bağış, ölü araziyi canlandırma, taşla çevirme ve ikta yoluyla mülk edinilir.

Arazinin; satın alma, miras ve bağış yoluyla mülk edinilebileceği gayet açıktır. *Ancak ölü araziyi ihya yoluyla mülk edinmeye gelince:* Ölü olan her araziye canlandıran kimse için o arazi mülk haline gelir. Ölü arazi diye, herhangi bir kimsenin mülkü olduğuna işaret edecek ihata [*etrafını çevirme*], ekme, imar etme ve benzeri alametlerin üzerinde bulunmadığı araziye denir. Ona sahip olan veya ondan faydalanan herhangi bir kimse yoktur. Onu canlandırmak ise onu imar etmek demektir. Yani onu ziraata, elverişli hale getirmek veya etrafını taşla çevirmek, üzerinde bina yapmak ya da imar edildiğine delalet edecek herhangi bir faaliyetin yapılması demektir. Ölü bir arazinin ziraata elverişli bir hale getirilmesi hususunda Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ وَلَيْسَ لِعِرْقٍ ظَالِمٍ حَقٌّ

“Kim ölü bir araziyi ihya ederse o arazi onundur. Zâlim bir kökün hakkı yoktur”¹

مَنْ عَمَرَ أَرْضًا لَيْسَتْ لِأَحَدٍ فَهُوَ أَحَقُّ بِهَا

“Kim, sähipsiz bir araziyi imar ederse o kişi onda daha hak sahibidir.”²

من أحيا مواتا من الأرض فهو أحق به

“Kim ölü toprağı ihya ederse o onda daha hak sahibidir”³

Tahcire yani bir arazinin etrafını taşlarla çevirerek orasını

¹ Daremi, Harâc, 2671; Malik, Akdiyeh, 1229

² Ahmed b. Hanbel, Ensâr, 23737

³ Ebu Davud

mülk haline getirmeye gelince;

'Tahcir'; arazinin kendisine ait olduğunu belirtecek şekilde araziye sınırlar koymak ve onu muayyen hudutlarla sınırlandırmak demektir. Arazinin etrafına taşlar koymak, araziye çitle, duvarla çevirmek veya demirden, tahtadan direkler dikmek ve telle çevirmekle bir arazi tahcir edilmiş sayılır. Arazinin sınırlandırılmasına ve başkasından bir sınırla ayrılmasına işaret eden her şey taşla çevirme sayılır. Tahcir aynen araziye canlandırma gibidir. Tahcir yapan kimse araziye taşlarla veya başka şeylerle sınırlandırmakla onu mülk edinmiş sayılır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şu hadisinde de dediği gibi tahcir yapan kimse mücerret olarak tahcir yapmakla araziye malik olur. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ

“Kim bir araziye duvar ile çevirirse arazi onundur.”¹

من أحاط على شيء فهو له

“Kim bir şeyi çevirirse o şey onundur.”²

Hem ihya hem de tahcir yoluyla araziye malik olunur. Bunun için devletten izin almaya gerek yoktur. Ölü bir araziye ihya eden veya etrafına sınırlar koyan kimse devletin iznini almaya gerek duymaksızın mutlak surette o araziye sahip olur.

'İkta' ise, karşılıksız olarak devletin fertlere arazi vermesi demektir. Bu araziler daha önce canlandırılmış olup sahibi olmayan arazilerdir. Bu arazilerin sahibi devlettir. Bu tür araziler ihya veya tahcir yoluyla mülk edinilemezler. Zira daha önceden ekilip canlandırıldıkları için ihya edilmiş arazilerdir ölü arazi değildir. Ancak sahibi yoktur. Bu sebeple ancak devletin vermesiyle mülk edinilir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Ebubekir *RadiyAllahu Anh* ve Ömer *RadiyAllahu Anh*'a arazi

¹ Ebu Davud, Harâc, 2673; Ahmed b. Hanbel, Basriyyîn, 19271

² et-Tabarânî

verdi. Devletin tebaasından herhangi bir kimseye arazi vermesine *ikta* denir ve *ikta* Rasulullah *Aleyhi's Salatu ve's Selam*'ın bu husustaki fiili ile caizdir.

Arazi; satın alma, miras ve bağış yoluyla mülk edinilebildiği gibi *ikta*, tahcir ve *ihya* yoluyla da mülk edinilebilir. Toprağın dışındaki eşyalarda ise böyle bir özellik yoktur. Ayrıca yukarıda sayılan yollardan herhangi birisi ile toprağa sahip olan kimse elindeki araziye işlemeye zorlanır. Araziyi boş bırakmasına izin verilmez. Yani arazinin işletilmesi onun mülkiyetinin ayrılmaz bir parçasıdır. Araziye sahip olma onu işletme mecburiyetini de beraberinde getirir. Eğer araziye işlemeyi ve üç sene üst üste boş bırakırsa zorla ondan alınır ve başkasına verilir. Üç sene araziyi boş bırakmak arazi mülkiyetini iptal eder ve bu vaziyette araziye elinde bulunduran kişi araziden elini çekmek mecburiyetinde bırakılarak arazi elinden alınır. Bu hususta Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demektedir:

عادي الأرض لله ولرسوله ثم هي لكم مني فمن أحيها مواتا فهو له وليس لمحتجر حق بعد ثلاث سنين

“Ad kavminden sonra arazi Allah’ın, Rasulü’nün ve benden sonra da sizindir. Kim ölü bir araziyi *ihya* ederse o arazi ona ait olur. Tahcir ettiği araziyi üç sene boş bırakan muhtecirin arazi üzerinde üç seneden sonra hiçbir hakkı yoktur.”¹

Yahya b. Âdem, Amr b. Şuayb yoluyla şunu rivayet eder:

ان النبي صلى الله عليه وسلم أقطع ناسا من مزينة أوجهينة أرضا فعطلوها وتركوها فأخذها قوم آخرون فأحيوها فخاصم فيها الأولون الى عمر بن الخطاب فقال لو كانت قطعية مني أو من أبي بكر لرددتها ولكنها من رسول الله صلى الله عليه وسلم وقال من كانت له أرض فعطلها ثلاث سنين لا يعمرها فعمرها غيره فهو أحق بها

“Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Muzeyne’den yahut *Cuheyne*’den bir kısım insanlara arazi verdi. Fakat onlar araziyi

¹ Ebu Davud Said b. el-Müseyyeb’den

boş bıraktılar. Daha sonra bir kavim gelip o araziyi ihya etti.” Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: “Eğer o arazi benim ya da Ebu Bekir RadiyAllahu Anh’in iktâ ettiği bir arazi olsaydı onu iade ederdim. Ancak o araziyi Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem verdi.” ve devamla Ömer RadiyAllahu Anh: “Kim bir araziyi üç sene işlemez boş bırakırsa ve bir başkası da gelir o araziyi işlerse arazi, araziyi işleyenin olur.” Ömer RadiyAllahu Anh’in:

لو كانت قطعية مني أو من أبي بكر لرددتها ولكنها من رسول الله صلى الله عليه وسلم

“Eğer o arazi benim ya da Ebu Bekir RadiyAllahu Anh’in iktâ ettiği bir arazi olmuş olsaydı onu sahibine iade ederdim. Ancak o araziyi Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem vermişti.” sözünden maksat; Eğer Ebu Bekir RadiyAllahu Anh veya ben vermiş olsaydık henüz üzerinden üç sene geçmemiş olurdu. Ancak Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in iktâ ettiği bir arazinin üzerinden üç seneden daha uzun bir süre geçmiştir. Dolayısıyla o arazinin eski sahibine iadesi mümkün değildir. Bu ifadeyi Ömer RadiyAllahu Anh’in sözünde takip eden şu cümleler de teyit etmektedir.

من كانت له أرض فعطلها ثلاث سنين لا يعمرها فعمرها غيره فهو أحق بها

“Kim bir araziyi üç sene işlemez ve boş bırakırsa ve başkası da gelip o araziyi imar ederse o arazi, araziyi işletenin olur.” Ebu Ubeyd el-Emval’inde Bilal b. el-Haris el-Muzenni’den şunu rivayet eder:

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أقطع بلال بن الحارث العقيق أجمع فلما كان عمر رضي الله عنه قال لبلال إن رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يقطعك لتحجره عن الناس لم يقطعك إلا لتعمل فخذ منها ما قدرت علي عمارته و رد الباقي

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Akik’in tümünü iktâ etti. Ömer RadiyAllahu Anh Hilâfeti döneminde Bilal RadiyAllahu Anh’a şöyle dedi: “Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sel-

lem o araziyi insanları o araziden mahrum etmen için sana vermedi. Araziyi işletmen için sana verdi. Çalıştırabileceğin miktarı elinde tut ve geri kalanını da bırak.”

Bu hadise toprak sahibi olan kimsenin elindeki toprağı işleme zorlanacağına delalet etmektedir. Üç sene araziyi ihmal eder ve işletmez, üçüncü seneden sonraki senede de işletmezse devlet araziyi ondan alarak başkasına verir. Yunus, Muhammed b. İshak'dan o da Abdullah b. Ebi Bekir'den şunu nakleder:

جاء بلال بن الحارث المزني إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فاستقطعه أرضاً فقطعها له طويلة عريضة فلما ولي عمر قال له يا بلال إنك استقطعت رسول الله صلى الله عليه وسلم أرضاً طويلة عريضة قطعها لك وإن رسول الله صلى الله عليه وسلم لم يكن ليمنع شيئاً يسأله وإنك لا تطبق ما في يديك فقال أجل قال فانظر ما قويت عليه منها فأمسكه وما لم تطق فادفعه إلينا نقسمه بين المسلمين فقال لا أفعل والله شيء أقطعنيه رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال عمر والله لتفعلن فأخذ منه ما عجز عن عمارته فقسمه بين المسلمين

“Bilal b. Haris el-Muzenni RadiyAllahu Anh Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e geldi ve Allah'ın Rasulünden toprak istedi. Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'de ona uzun ve geniş bir arazi verdi. Ömer RadiyAllahu Anh Halife olduğunda ona şöyle dedi: “Ey Bilal. Sen, Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den uzun ve geniş bir arazi istedin ve Allah'ın Rasulü de sana böyle bir araziyi verdi. Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem kendisinden bir şey istenildiği zaman boş çevirmezdi. Ancak şu anda sen elindekini çekip çeviremiyorsun.” Bunun üzerine Bilal RadiyAllahu Anh: Evet dedi. Ömer RadiyAllahu Anh: “Sen kuvvetin yettiği kadarına bak ve onu elinde tut. Çekip çeviremediğin kısmı ise bize ver ki onu Müslümanlar arasında taksim edelim” dedi. Bilal RadiyAllahu Anh: “Vallahi Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in bana verdiği bir şeyi veremem” deyince Ömer RadiyAllahu Anh: “Kesinlikle yapacaksın” dedi ve Bilâl RadiyAllahu Anh'ın elinde bulundurduğu araziden çekip çeviremediği kısmı alarak Müslümanlar arasın-

da taksim etti."¹ Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın yaptığı bu iş sahabe-lerin gözleri önünde cereyan etti. Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın bu hareketine karşı çıkma imkânına sahip olmalarına rağmen saha-beden hiçbir kimse buna karşı çıkmadı. Hâlbuki Ömer *RadiyAl-lahu Anh*, bir Müslümanın mülkünü zorla elinden alıyordu. Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın bu davranışı ve sahabenin buna sükûtu icmadır ve icma da Şer'î delildir. Bu vaziyette yukarıda geçen hadisler ve sahabenin icması, elinde arazi olduğu halde araziye ekmeyip üç sene boş bırakan kimsenin arazisinin, devlet kuvveti ile elinden alınarak başkalarına verilebileceğinin Şer'î delilidir.

Bu vaziyette şöyle bir itiraz ileri sürülemez:

“Hadis, tahcir edilen arazilerle ilgilidir dolayısıyla diğer arazileri kapsamaz. Hadise göre, taşla çevrilmiş bir arazi, üç sene ekilmeyerek boş bırakılırsa araziye çeviren kimsenin elin-den alınır. Ancak ihya, satın alma, miras veya ikta yoluyla elde ettiği arazileri boş bırakan kimsenin elinden arazisi alınmaz. Zira hadis bu tür mülk edinmeleri kapsamına almamaktadır”

Evet, böyle bir reddiye kullanılamaz. Zira hadiste geçen taş-la çevirme ifadesi mülk sebeplerinden birini zikretmek için geçmektedir. O da diğer sebepler gibidir. Hadisten bağlayıcılık manası da çıkarılamaz. Zira hadiste geçen,

المحتجر

“taşla çeviren kimse” lafzı bağlayıcı olmaya elverişli mana-da bir vasıf değildir. Bilakis o manasız bir lafızdır dolayısıyla da bağlayıcı olamaz. Yani *“taşla çeviren kimse”* lafzı,

أكرم العالم

“Âlime ikram et”,

القاتل لا يرث

¹ Yahya İbn-u Adem Kitab-ul Harâç, el-Beyhaki

“Katil mirasçı olamaz”,

لا يقضي القاضي وهو غضبان

“Kadı öfkeli iken hüküm veremez” ifadeleri gibi bağlayıcı olabilecek illeti ifade eden manada bir lafız değildir. Bu üç mîsalde geçen vasıf manalı vasıflardır. **“Âlime ikram et”** lafzındaki ikramın illeti âlim olmaktır. Varis olamamanın illeti katil olmaktır. Kadı'nın hüküm veremeyişinin illeti ise öfkelenmek, öfkeli olmaktır. Bu lafızların hepsi illiyet ifade eder dolayısıyla da bağlayıcıdır. Ancak **“taşla çeviren kimse”** lafzı bu türden bir lafız değildir. Bu lafız,

أكرم الجاهل

“Cahile ikram et”,

مَنْ أَحَاطَ حَائِطًا عَلَى أَرْضٍ فَهِيَ لَهُ

“Kim bir araziyi duvarla çevirirse arazi onun olur”,

احتكر الطعام من

“Yiyeyeceği stoklayan kimse” ve benzeri lafızlar gibi mana dışı bir lafızdır ve illeti ifade etmezler. Cehalet, ikram için bir illet olamaz. Duvar çevirmek de araziyi mülk edinmek için illet olamaz. Bilakis, araziyi kendine ayırdığına delalet edecek şekilde arazinin dört bir tarafına bir kaya parçası veya demir parçası veya herhangi bir şey koyduğu zamanda toprak onun olur. Dolayısıyla duvar çevirmek lafzı bağlayıcı değildir. Zira duvar çevirmek manasız bir vasıftır. Aynı şekilde yemek, stokçuluğun yasak olmasının illeti değildir. Yani yenilen bir yemek olması stokçuluk için bir illet sayılmaz. Bilakis stokçuluk her şey için yasaktır. İpeği bile stoklasa günahkâr olur. Zira yemek lafzı anlaşılır bir vasıf değildir. Bu sebeple hadiste geçen **“taşla çeviren kimse”** lafzı bağlayıcı bir lafız değildir. Zira manalı bir lafız değildir. Arazinin ihmali yalnızca taşla çeviren kimse tarafından olmaz. Bilakis hadis mutlak fertlerden herhangi bir fert üzerinde geçerli olan nass kabilindedir ki bu da elindeki araziyi işleme-

yip boş bıraktığı zaman malikinden araziyi almayı gerektirmektedir. **“taşla çeviren kimse”** lafzı, tıpkı **“kim bir duvarla çevirirse”**, **“kim bir yiyeceği stoklarsa”** lafızları gibidir. Dolayısıyla nass genel bir nass olup, hadiste **“taşla çeviren kimse”** lafzının zikredilmesi fertlerden birinin zikredilerek bütünü kastedilmesi türünden bir ifadedir. Yani muhtecirin dışındaki diğer fertleri kapsam dışı bırakmayan, bağlayıcı olmayan, sadece mülk edinme sebeplerinden birisinin zikredilmesidir. Yani sadece taşla çevirme sebebine ait özel bir kayıt değildir. Bu vaziyette hadisin manası şöyle olur: Arazi sahibi, elindeki araziyi boş bıraktığı zaman üç seneden sonra arazi üzerinde hakkı kalmaz. Muhtecirin zikredilmesi, mülk edinme sebeplerinden birini zikretmek için vardır. Bu ifade **“varis değildir veya müşteri değildir”** şeklinde söylenmesi gibidir. Ölü araziyi ihya etme ve tahcir hakkında verilen hükmü, belirtilen hadisin başlangıcındaki ifade de desteklemektedir. Zira hadisin nassı şöyledir:

من أحيا أرضاً ميتة فهي له وليس لمحتجر حق بعد ثلاث سنين

“Kim ölü araziyi diriltirse o arazi onun olur. Taşla çevirenin de üç seneden sonra arazi üzerinde hakkı yoktur”¹ Bu hadisten şu anlaşılır: Ölü araziyi canlandıran kimsenin, canlandığı araziyi boş bıraktığı takdirde üç seneden sonra arazi üzerinde hakkı yoktur. Ayrıca hadisin başlangıcında **“ihya”** kelimesinin bulunması, hadisin muhteciri de kapsadığının delilidir. Yine, elindeki araziyi boş bırakan kimsenin elinden arazinin alınması hususunda hâsıl olan icma da bunu desteklemektedir. Zira hadise, taşla çevrilen bir arazi üzerinde değil, devlet tarafından verilen bir arazi üzerinde geçmektedir. Bu sebeple de taşla çeviren lafzı bağlayıcı lafız değildir.

Yine burada;

“Sahabenin icması muayyen bir arazi türü üzerinde yani

¹ Ebu Yusuf Kitab-ul Harac

devlet tarafından verilen bir arazi üzerinde gerçekleşmiştir. Zira Ömer'in fiili Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in Muzejne'ye veya Cuheyne'ye verdiği bir arazinin geri verilmemesi ve Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in Bilal'a verdiği bir araziye alması hususunda gerçekleşmiştir. Bu ise ikta arazilere has bir vaziyettir. Hüküm, satın alma, miras, hibe ya da bağış yoluyla sahip olunan arazileri kapsamaz" şeklinde bir reddiye de de bulunulamaz.

Böyle bir şey söylenemez. Zira icma, sadece devlet tarafından verilen bir araziye has bir icma değil genel bir icmadır. Zira Ömer *RadiyAllahu Anh*'in söylediği,

من كانت له أرض فعملها ثلاث سنين لا يعمرها فعمرها غيره فهو أحق بها

"*Kimin toprağı olurda üç sene boş bırakarak işlemezse, başkası da gelip o araziye işlerse arazi de o daha hak sahibidir*" sözü genel bir ifadedir. *فعملها* "**Kim boş bırakırsa**" sözü genellik ifade eden bir lafızdır. Sahabeler de Ömer *RadiyAllahu Anh*'in bu sözünü işitti ve onlardan herhangi birisi Ömer *RadiyAllahu Anh*'a karşı çıkmadı. Böylece icma bu genellik üzerinde hâsıl oldu. İcmanın devlet tarafından verilen bir arazi üzerinde hâsıl olması ise bir sebeptir. Zira Şer'î kaide şöyledir:

"**Sebebin hususi olmasına değil lafzın umumiliğine itibar olunur.**" Dolayısıyla genel olan genel olarak kalır. Bu vaziyette ise; "**Kimin toprağı olurda boş bırakırsa**" sözü, ikta, satın alma, miras, bağış ve başka yollarla elde edilen bütün arazileri kuşatır. Bu sebeple artarda üç sene araziye işletmeden boş bırakmak, ihya, tahcir, satın alma, ikta ve bunların dışında mülk sebebi ne olursa olsun o araziye elinde bulunduran kimsenin elinden alınma hükmünü de beraberinde getirir.

Bütün bunlar; üretimin arazinin ayrılmaz bir vasfı olmasından dolayı, arazi mülkiyetine sahip olmanın zorla da olsa o arazi üzerinde üretim yapılmasını gerektirdiğini vurgulamaktadır.

Üç sene arazide üretim yapılmadığı zaman kesin olarak mülkiyet düşer ve arazi Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in:

ليس لمحتجر بعد ثلاث سنين حق

“Taşla çevirenin üç sene sonra hakkı yoktur.”¹ hadisine ve sahabenin; Ömer *RadiyAllahu Anh*'in söylediği:

من كانت له أرض فعطلها ثلاث سنين لا يعمرها فعمرها غيره فهو أحق بها
“Kimin toprağı olurda üç sene boş bırakıp işletmezse ve başkası gelip o araziye işletirse arazide o daha hak sahibidir” sözü üzerindeki icmasına göre amel edilerek arazi zorla sahibinden alınır.

Toprak mülkiyeti açısından vaziyet budur. Toprak üzerinde çalışma keyfiyeti ise şöyledir: Şari'/Kanun koyucu toprak üzerinde çalışma keyfiyetini açıkça ortaya koymuştur. Kişi elinde bulundurduğu araziye işlemeye zorlanır. Toprak sahibinin toprağını, aletiyle, tohumuyla, hayvanıyla işçisiyle ekmesini ve toprağın ekilmesi için çalışmasını ve ücretle işçiler tutup çalıştırmasını emretti. Ancak Şari', ister ürünün bir kısmı karşılığında olsun isterse nakden olsun toprağın icara verilmesini kesinlikle yasakladı. Toprağın ev ve hayvan gibi bir üretim vasıtası olmasını yasakladı. Bilakis toprağın bizzat sahibi tarafından işletilmesini mecbur kıldı. İster *Öşri Arazi* olsun ister *Haracı Arazi* olsun, ister nakden olsun ister başka şekilde olsun, ister ürün karşılığında olsun isterse toprak sahibinin arazisinin kiracı tarafından toprağın ekimi karşılığında olsun veya başka bir şekilde olsun arazinin icara verilmesi Şer'an herhangi bir şeyle kayıtlımaksızın mutlak suretle haramdır. Sahihi Buhari'de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in şöyle dediği rivayet edilir:

مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَلْيُزَعِّمْهَا أَوْ لِيَمْتَحِمْهَا أَخَاهُ فَإِنْ أَبِي فَلْيُمْسِكْ أَرْضَهُ

“Kimin bir arazisi varsa onu eksin ya da karşılıksız olarak

¹ Ebu Yusuf Kitab-ul Harac

kardeşine versin. Vermekten kaçınırsa arazisini elinde tutsun”¹ Sahihi Muslim’de ise şu hadis vardır:

نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُؤْخَذَ لِلأَرْضِ أَجْرٌ أَوْ حَظٌّ

“*Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem topraktan kira veya pay almayı nehyetti.*”² Ve yine SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

مَنْ كَانَتْ لَهُ أَرْضٌ فَلْيُزِعْهَا أَوْ لِيُزِعْهَا أَخَاهُ وَلَا يُكَارِبَهَا بِثُلُثٍ وَلَا رُيْعٍ وَلَا بَطْعَامٍ مُسْمًى

“Kimin bir toprağı varsa onu ya eksin ya da ekmesi için kardeşine bağışlasın. Araziyi 1/3’, 1/4’ü karşılığında veya miktarı belli bir gıda karşılığında icara vermesin”³ mana bakımından net ve sahih bu hadisler toprağın icara verilmesinin genel olarak yasaklandığına tamamen delalet etmektedir. Yasagı arazinin herhangi bir türü ile tahsis edecek herhangi bir delil de gelmemiştir. Bağlayıcı herhangi bir delil yoktur. Dolayısıyla yasaklık genel ve mutlak olarak devam etmektedir. Bu yasaklama toprak kiralamanın haram olduğuna delalet eden ve kesin olarak terki talep eden karinelerle bir arada gelmiştir. Ebu Davud, Cabir’den şu hadisi rivayet eder: “*Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’i şöyle söylerken işittim:

مَنْ لَمْ يَدْرِ الْمُخَابِرَةَ فَلْيَأْذَنْ بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ

“Kim muhâbera⁴ya bırakmazsa Allah ve Rasulü’ne savaş açtığına haberi olsun.”⁵ Bu hadis haramlık ifade eden bir tehdit olup aynı zamanda araziyi icara vermenin haram olduğuna delalet eden bir karinedir. en-Nesâî’de de şu hadis vardır:

نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ كِرَاءِ الأَرْضِ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ إِذَا نُكْرِبَهَا بِشَيْءٍ مِنَ الْحَبِّ قَالَ لَا قَالَ وَكُنَّا نُكْرِبُهَا بِالتِّبْنِ فَقَالَ لَا وَكُنَّا نُكْرِبُهَا بِمَا عَلَى

¹ Buharî, Hibeh, 2439

² Muslim, Buyu’, 2864

³ Ahmed b. Hanbel, Şamiyyîn, 16881

⁴ Üçte bir, dörtte bir gibi oran karşılığında yapılan ekin ortaklığı

⁵ Ebu Davud, Buyu’, 2957

الرَّبِيعِ السَّاقِي قَالَ لَا أَرْزَعُهَا أَوْ امْتَنَحُهَا أَخَاكَ

“*Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem arazinin kiraya verilmesini yasakladı. Bunun üzerine biz; “Ey Allah’ın Rasulü öyleyse tohum karşılığı icara veriyorduk.” dedik. Allah Rasulü: “Hayır” dedi. Bunun üzerine “Saman karşılığı icara veriyorduk” dedik. Allah Rasulü yine “Hayır” dedi. Bunun üzerine biz, “Sulak Rabî’de bulunan şey karşılığında icara veriyorduk.” dedik. Allah’ın Rasulü: “Hayır. Arazini ya ek ya da kardeşine bağışla.” dedi.*”¹ Rabî, küçük nehre yani vadiye denir. Yani biz nehir kenarında bulunan arazimizi kiralayanın ekmesine karşılık geri kalan arazinin ürününü de ona ücret olarak veriyorduk. Bu hadis nehvin, kesin terki talep ettiğine dair bir karinedir. Zira hadiste nehy üzerinde iki ısrar açık ve nettir ki bu da te’kid ifade etmektedir. Bu hadisteki te’kid, lafzî te’kidden daha kuvvetlidir. Yani “toprağı icara vermeyin, toprağı icara vermeyin, toprağı icara vermeyin” şeklinde bir ifadenin kullanılmasından daha kuvvetlidir. Zira Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem arazinin icara verilmesini genel ve mutlak olarak yasakladı. Kendisinden belirli bir şekilde icara verme talebini de geri çevirdi. Sonra bir başka şekilde icara verilmesini talep ettiler bu talebi de geri çevirdi. Ardından üçüncü defa bir başka şekilde icara verme isteği de geri çevrildi. Ve nehyi tam bir şekilde sınırlandırdı.

إِذَا نُكْرِيهَا بِشَيْءٍ مِّنَ الْحَبِّ “Öyleyse bir miktar tohum karşılığında icara veriyorduk.” denildiğinde geri çevirdi ve لَا “Hayır” dedi.

وَكُنَّا نُكْرِيهَا بِالْبَتِينِ

“Saman karşılığında icara veriyorduk” denildiğinde yine reddetti ve لَا “Hayır” dedi.

وَكُنَّا نُكْرِيهَا بِمَا عَلَى الرَّبِيعِ السَّاقِي

“Biz rabi karşılığında icara veriyorduk.” denildiğinde de

¹ Nesei, İmân, 3802

reddetti ve لا **“Hayır”** dedi. Ardından da bu nehyi sınırlandırarak te'kid etti ve bu isteklerin ardından kesin bir şekilde şöyle dedi:

أَزْرَعُهَا أَوْ أَمْنَحُهَا أَخَاكَ

“Araziyi ya ek ya da kardeşine bağışla.” Bu karine nehyi destekleyen karinelerin en kuvvetlisidir. Yani terkin talebi kesin bir talep olduğunda bir şeyin haramlığına delil olur. Ebu Davud'un Rafi'den yaptığı şu rivayette bunu desteklemektedir:

وَهُوَ يَسْقِيهَا فَسَأَلَهُ لِمَنِ الزَّرْعُ وَلِمَنِ الْأَرْضُ فَقَالَ زُرْعِي بِنَدْرِي وَعَمَلِي لِي الشَّطْرُ
وَلِبَنِي فَلَانَ الشَّطْرُ فَقَالَ أَرَبَيْتُمَا فَرَدَّ الْأَرْضَ عَلَى أَهْلِهَا وَخَذَّ نَفَقَاتَكَ

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, ekmiş olduğu bir araziyi sulamakta olan birisinin yanına uğradı ve ona: “Bu ekin kimindir?” diye sordu. Adam: “Kendi tohumum ve emeğimle yarısı bana diğer yarısı da filan oğullarına ait olmak üzere ektim.” dedi. Bunun üzerine Allah'ın Rasülü: “Faizlendirdiniz. Toprağı sahibine geri ver ve nafakanı al.”¹ diyerek bu faaliyeti faiz olarak vasıflandırdı. Faiz ise haramdır. Ve Rafi'den, toprağı sahibine iade etmesini, masrafını da ondan almasını istedi. Yani ondan muameleyi feshetmesini istedi. Bu yasaklama da yasaklamanın katiyet ifade ettiğine ve yapılan faaliyetin haram olduğuna delalet etmektedir. Bunların tamamı mutlak suretle arazi icarının haram olduğuna delalet etmektedir. Ancak arazinin ziraî faaliyetin dışındaki işler için kiraya verilmesi ise caizdir. Zira ziraatla ilgili hadislerde geçen nehy, ziraî faaliyet için toprağın icara verilmesi noktasında odaklaşmıştır. Her türlü arazinin kiraya verilmesini yasaklamamaktadır. Arazi ile ilgili bu üç hüküm şunlardır:

1. Herhangi bir arazinin satın alma, miras ve hibe yoluyla mülk edinilmesine ilaveten tahcir, ihya ve ikta yoluyla da mülk edinilmesi,

¹ Ebu Davud, Buyu', 2953

2. *Arazinin işletilmesinin arazi mülkiyetinin ayrılmaz bir parçası olduğu ve üç sene üstü üste işlenmediği takdirde mülkiyetin düşeceği. Yani araziyi elinde bulunduran kimse araziyi işlemeye mecbur olduğu, üç sene boş bıraktığında arazinin elinden alınacağı,*

3. *Arazi sahibinin elindeki araziyi icara vermekten kesinlikle men edildiği...*

İşte bu üç hüküm toprak hususunda en hayırlı ve şifalı bir çözümdür. Bu üç hüküm; mülkiyet keyfiyetine, üretimi garantilemek, devamlılığını sağlamak ve artırmak için çalışma keyfiyetine dair getirilen çözümlerdir. Böylece İslâm, bu hükümlerle iktisâdî kaynakların en mühimi olan ziraatı kesin bir şekilde çözüme kavuşturmaktadır.

Sanayi

Hangi toplumda olursa olsun, sanayi her ümmet veya halk için iktisâdî hayatın en mühim esaslarındanadır. Geçmişte sanayi yalnızca el sanatları ile sınırlı idi. İnsan, aletlerin gelişiminde buharı kullanmayı keşfettiği zaman el sanatlarının yerini makine sanayi aldı. Yeni icatlar ortaya çıkınca sanayide çok mühim bir devrim oldu ve üretim, akıllara gelmeyecek ölçüde artış gösterdi. Ardından da makine sanayi iktisâdî hayatın en mühim esaslarından biri haline geldi. Yapılan bu *Sanayi Devrimi* Kapitalist Nizam'ın zulmünü korkunç bir şekilde ortaya çıkardı. Bu zulüm, Kapitalistlerin, işçilerin emeğini sömürmelerinde, stokçulukta ve korkunç devasa tekellerde kendini gösterdi. Bu sebeple Komünist Fikir ortaya çıktı ve sanayi mülkiyeti hususu araştırılmaya başlandı. Fabrika devlete mi ait olacak yoksa ferde mi ait olacak? Fabrika mülkiyeti kamu mülkiyetinden midir yoksa özel mülkiyetten midir? Bu hususu inceleme mevzusu haline getiren sebep sanayi devriminin gerçekleştirildiği ülkelerde tatbik edilen Kapitalist Nizam'ın bozukluğunun görülmesi ve Kapitalist Nizam'ın zulmünün bütün boyutlarıyla açığa çıkmasıdır.

“Bu sebeple fabrikalar hususu incelendiğinde, kendimizi fabrikalar özel mülkiyetten midir yoksa kamu mülkiyetinden midir?” sorusuna cevap aramaya zorlamamalıyız. Yani, Kapitalist Nizam'ın bozukluğunun açıkça görülmesi ve bunun da Sosyalizmin doğmasına yol açmasından kaynaklanan şartlarla, gelişmelerle kendimizi kayıtlamamız ve bu alana kendimizi hapsedememiz doğru değildir. Bilakis fabrika hususu, bir makine vasfına sahip olması ve ürettiği ürün açısından incelenmesi gerekir. Dolayısıyla fabrikanın mülkiyetine de bu açıdan bakmak gerekir. Meseleye, Kapitalist Nizam ve Kapitalizm'e çözüm olarak

ortaya çıkan Sosyalizmin ışığı altında bakmak hatadır. Zira fabrikaları incelemekten maksat, ne Kapitalizm'in bozukluğunu açıklamak ne de Sosyalizmin ortaya çıkışının doğru ya da hata olduğunu açıklamak değildir. Fabrika hususunu ele almaktan maksat, üretimde kullanılan bir alet olmasından dolayı ferdi mülkiyet veya kamu mülkiyeti olarak mülk edinilebilir mi sorusuna cevap aramaktır. Mevzua bu açıdan bakıldığı zaman yani vaziyeti açısından bakıldığı zaman bu soruna çözüm bulmak için bakılmış olur ve mesele de çözüme kavuşturulur. Fakat meseleye vakıası açısından değil de Sosyalistlerin yaptığı gibi işçiler ve insanlara yapılan zulüm, işçilerin sömürülmesi açısından bakıldığı zaman, Kapitalist Nizam'ın ortaya çıkardığı zulme çözüm aranmış olur. Yani fabrikalar meselesine değil Kapitalist Nizam'a çözüm bulunmuş olur. Oysa istenen şey Kapitalist Nizamı çözüme kavuşturmak değil fabrikalar meselesine çözüm bulmaktır. Dolayısıyla fabrikalar meselesinin çözümü bu esas üzerinde olmalıdır. Yani fabrikalar meselesini çözmek için konulan hükümler bu noktada odaklaşmalıdır.

İslâm geldiğinde fabrikalarla ilgili hükümleri açıklamış ve fabrikaların ferdi mülkiyetten sayıldığını belirtmiştir. Tebaadan her ferdin fabrikayı mülk edinebileceğini açıklamıştır. Fabrika, tabiatı gereği kamu mülkiyetine veya devlet mülkiyetine değil, özel mülkiyete dâhildir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ferdi mülkiyete ait atölyelerde minber ve yüzük yaptırması bu hususta delildir Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* zamanında insanlar atölyelerde imalatlar yapıyorlardı ve Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'de onların bu faaliyetlerine ses çıkarmıyordu. İster silah, ister maden ister marangoz atölyesi olsun, ister diğer atölyeler olsun Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ikrarı ile fabrikalarda ferdi mülkiyet caizdir. Fabrikaların ne devlet mülkiyetine ait olduğuna dair, ne de kamu mülkiyetine ait olduğuna dair bir nass geçmediği gibi fabrikanın

mülk edinilmesini yasaklayan bir rivayet de yoktur. Dolayısıyla fabrikaların ferdi mülkiyete dâhil olduğu hususunda hükümler geneldir.

Fabrikalar Ne Zaman Kamu Mülkiyetindedir?

Ancak Sanayi, imal ettiği maddenin hükmünü alır. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Sanayiden sayılmasına rağmen içki imali için üzüm sıkılmasını haram kıldı. Enes *RadiyAllahu Anh*'dan gelen rivayette;

لعن رسول الله صلى الله عليه وسلم في الخمر عشرة عاصرها ومعتصرها...

“*Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem* içki ile ilgili olarak on şeye lanet etti: “**İçki için üzümü sıkana ve sıkırana...**”¹ İbni Ömer'den gelen bir rivayette ise Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demektedir:

لعن الله الخمر ولعن شاربها وساقياها وعاصرها ومعتصرها وبائعها ومبتاعها وحاملها والمحمولة إليه وأكل ثمنها

“**Allah Subhanehû ve Teâlâ içkiye, içene, içirene, sıkana, sıkırana, satana, satın alana, taşıyana, taşınılana ve gelirini yiyene...**”²

İster üzüm olsun, ister portakal olsun ister elma olsun isterse başka meyveler olsun meyvelerin sıkılması mubahtır. Zira sanayi imalatı mubahtır. Meyve suyu sıkma imalatı da imalatın mubahlığındaki genellik kapsamına girer. Fakat Rasulullah *Aleyhi's Salatu ve's Selam*, içki için üzüm sıkma imalatını haram kıldı. Onun haram olması, sıkma neticesi elde edilen ürünün içki olmasından kaynaklanmaktadır. Sıkma hükmü, sıkılan şeyden dolayı verildi. Yani sanayi, imal ettiği, ürettiği ürünün hükmünü almaktadır. Bu vaziyet yalnızca içkiye ait bir özellik değil haram olan her şeyi kapsayan bir özelliktir. Haşhaş, eroin, afyon ve benzeri maddelerin imalatı da haramdır. Zira bizzat bu maddelerin kendisi haramdır. Haç imalatı da haramdır. Zira haç

¹ et-Tirmizî

² Ahmed, el-Beyhâkî

takmak haramdır. Put imalatı haramdır. Zira putlar haramdır ve benzerleri... Bu sebeple içkiyi sıkana ve sıkıtrana lanet eden iki hadisten şu fıkhî kaide istinbat edilmiştir: “*Sanayi/Fabrika ürettiği mamulün hükmünü alır.*” Bu istidlalde [*delil gösterme-de*] istinbat yönü tamamıyla açık ve nettir. İçki için üzüm sıkmanın haram olması, meyve sıkmanın haram olduğu manasına gelmez. Buradaki nehy, ancak içki için üzüm sıkma hakkında geçerlidir. Herhangi bir meyvenin suyunu sıkmak haram değildir, ancak içki için üzüm sıkmak haramdır. İmalatın haram olması, imal edilen ürünün haram olmasından kaynaklanmaktadır. Bu vaziyet, sanayinin ürettiği ürünün hükmünü aldığıdır. Bu kaideye göre yani “*Sanayi/Fabrika ürettiği mamulün hükmünü alır*” kaidesine göre haç imalatı gibi yasak olan eşyaların imalatı haramdır. Yine petrol çıkarmak gibi, kamu mülkiyetinden sayılan maddelerle ilgili sanayi de aynı kapsama girer. Yani fertler, putlar gibi imalatı haram olan şeyleri mülk edinemezler. Ve yine demir çıkarmak gibi, kamu mülkiyeti özelliği kaldırılarak ferdi mülkiyet haline getirmek gayesiyle kamu mülkiyeti kapsamında olan şeylerin imalatı yapılamaz ve ferdi mülk olamaz.

Sanayi, üretilmek, imal edilmek istenen bir şeyin alet vasıtasıyla yapılmasıdır. Bu alet ister içki sıkmada kullanılan bir kap olsun, ister heykelleri yontmada kullanılan bir kalem olsun, isterse haç imalinde kullanılan bir testere olsun, bu aletlerin tamamı imalatında kullanılan şeyin hükmünü alır. Fabrika nasıl imal ettiği şeyin hükmünü alıyorsa, üretimde kullanılan alet de ürettiği ürünün hükmünü alır. Eğer bir kap yalnızca içki sıkmakta kullanılıyorsa bu kabın kullanımı tamamen yasaklanır. Eğer içki ile beraber başka şeylerin sıkılmasında da kullanılıyorsa, içki sıkmak için kullanılması yasaklanır. Yani kap özel olarak içki imalatında kullanılıyorsa kabın kullanılması yasaklanır. Böylece fabrika ürettiği şeyin hükmünü alır. Buna göre

eğer bir fabrika, kamu mülkiyetine giren bir şeyin üretimine has ise o fabrika kamu mülkiyetinden sayılır. Eğer fabrika hem kamuya mülkiyetine giren maddelerin imalatında hem de diğer maddelerin imalatında kullanılıyorsa, kamu mülkiyetine giren şeylerin üretimi için kullanılmasına mâni olunur. Ne zaman bu tür bir üretimden alıkonulursa onu elde etmekten de alıkonulur. Fabrikanın elde bulundurulma sebebi özellikle kamu mülkiyetine haiz maddelerden kamu mülkiyeti özelliğinin kaldırılmasını hedefliyorsa bu halde mülkiyet ferdi olamaz. Buradan da anlaşılmaktadır ki fabrikada üretilen ürün, fabrikayı ürettiği bu ürünün hükmü ile bağlı kılar. Yani fabrika, haram olan şeyleri üretmekten men edilir. Yine fabrika, ferdi mülkiyete ait ise ve fabrikada kamu mülkiyetine ait şeyler üretiliyorsa, fabrikada kamu mülkiyetine ait şeylerin üretilmesi yasaklanır. Zira kamu mülkiyetine ait şeyler fabrikada üretildiği zaman bunlar kamuya ait bir mülkiyet olmaktan çıkarak ferdi mülkiyet haline gelir. Dolayısıyla bu iki şeyi [*kendisi haram olan maddeleri ve kamu mülkiyetine giren maddeleri*] üretmekten alıkoymak, haram olan şeylerin imalatının da haram olmasından ve kamu mülkiyetine giren maddeleri, kamu mülkiyeti özelliğinden çıkarmasından dolayısıdır. Böylece fabrika ürettiği maddenin hükmünü alır, tıpkı sanayinin ürettiği ürünün hükmünü alması gibi.

Bu açıklamalara binaen fabrikalara bakılır: Eğer fabrikada üretilen maddeler, kamu mülkiyeti kapsamına giren maddelerden değilse aslında olduğu gibi ferdi mülkiyet olarak kalır. Tatlı ve şekerleme, dokuma, Otomotiv ve benzeri fabrikalar gibi. Ancak fabrikalar kamu mülkiyetine giren maddelerin imali içinse demir, petrol ve altın madenleri gibi madenlerin çıkartılması ile uğraşan fabrikalardansa kamu mülkiyetinden sayılır, ferdi mülkiyet olamaz. Fertler de bu tür fabrikaları mülk edinemezler. Yani “*fabrika imal ettiği maddenin hükmünü alır.*” Tükenmeyecek kadar büyük miktardaki madenler kamu mülkiyetinden

sayılı dolayısıyla bunlarla ilgili fabrikalar da kamu mülkiyetine ait fabrikalardan sayılır.

Ferdi mülkiyete ait fabrikalarla ilgili hüküm işte budur. Ancak fabrika, kamu mülkiyetine ait maddelerin imali için kullanıldığında ferdi mülkiyetten kamu mülkiyetine dönüşür. Bu hükmün kabul edilmesi gerekir. Zira bu hüküm, Şer'î delilden çıkartılmış bir hükümdür. Delili ise illetli değildir ve illetlendirilemez. Yani delil olduğu gibi kabul edilir. Vakıasındaki keyfiyetinden dolayı verilen bir hükümdür ve vakıaya çözüm getiren en hayırlı bir ilaçtır. Vakıaya göre, makine, tabiatı gereği ferdi mülkiyetten olması gerekir. Alet icat edildiği andan itibaren ferdi mülkiyettir. Bu makine ister el ile kullanılan bir alet olsun, ister buhar ile çalışan bir fabrika olsun, ferdi mülkiyet olmasından dolayı herhangi bir şikâyet, herhangi bir zulüm veya fesatta olmamıştır. Ancak, *Sanayi Devrimi* gerçekleşince ve fabrikalar meselesi, Kapitalist Nizam'ın ortaya koyduğu çözümlere göre tanzim edildiğinde ortalığı fesat ve zulüm kapladı. Sorun, fabrikanın ferdi ya da kamu mülkiyetine ait olup olmamasından değil, fabrikalara Kapitalist Nizam'ın getirdiği kaidelerin tatbik edilmesinden, üretimin artırılmasının nizamın esası haline getirilmesinden, insanlara çalışma ve mülk edinme hürriyetinin verilmesinden çıkmıştır.

Fabrikanın ferdi mülkiyet olması gayet tabiidir ve vakıası da bunu gerektirmektedir. Aletler açısından vaziyet budur. Elde edilen üretim açısından ise hüküm, üretilen mallara göre farklılık gösterir. Ürün, bazen ferdi mülkiyet olur ve bu vaziyette de fabrika olduğu gibi kalır. Ürün bazen kamu mülkiyetine ait olur dolayısıyla da fabrika kamu mülkiyetine dönüşür.

Burada şöyle bir şey söylenebilir. Mademki fabrika imal ettiği imalatın hükmünü alıyor, öyleyse fabrikada üretilen şeyin kamuya ait bir mülkiyetten mi yoksa ferdi mülkiyetten mi olduğunun bilinmesi gerekmektedir ki bu da devletin bulunmasını

mecburî kılar. Dolayısıyla devlet, fabrikada işlenen maddenin kamu mülkiyetine ait bir madde olduğunu görürse fabrikayı kamu mülkiyeti haline getirir ki bu da kamulaştırma, devletleş-tirme demektir.

Böyle bir soruya şu cevap verilir: Evet, fabrikanın kamu mülkiyetinden mi yoksa ferdi mülkiyetten mi olup olmadığının bilinmesi, işlenen maddenin vasfının bilinmesine bağlıdır ifade-si doğru bir ifadedir. Ancak fabrikada işlenen maddenin tanımlanabilmesi devletin bulunmasını gerektirir ifadesi hatadır. Zira Şeriat, kamu mallarını tarif etmiştir. Açık ve net bir şekilde sınırlarını koymuştur, Şer'î nasslarda bu hususta kapalılık yoktur. Şari, kamu mülkiyetine ait malların sınırını tespit etmiştir. Aşağıdaki üç sınıfın ferdi mülkiyetten sayılması doğru değildir.

Birincisi: Tükenmeyecek kadar çok miktardaki madenler,

İkincisi: Tabiatları icabı ferde ait olması mümkün olmayan şeyler,

Üçüncüsü: Toplumun kullanımına ait alanlar. Bir beldenin veya kabilenin veya topluluğun bir arada ve devamlı olarak yaşamaları için gerekli olan ve müşterek kullanılmadığıdaysa aralarında kargaşanın zuhur edeceği yerler.

Tükenmeyecek kadar bol miktarda bulunan madenlere gelince: Delil onların kamu mülkiyetine ait olduğunu belirtmektedir. Bunların ferdi mülkiyet haline getirilmesi caiz değildir. Ebyad b. Hammal'dan rivayete göre;

أنه ثم وفد إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فاستقطعه الملح الذي بمأرب فقطعه له فلما أن ولى قال رجل من المجلس أتدري ما قطعت له إنما قطعت له الماء العد قال فانتزع منه

“Ebyad b. Hammal Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e heyet olarak geldi ve Me'rib'deki tuzlayı kendisine iktâ etmesini istedi. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'de orayı ona verdi. O, oradan ayrılınca meclisten bir kişi: “Ya Rasulul-

lah! Ona neyi ikta ettiğini biliyor musun? Ona bitmez tükenmez bir su ikta ettiniz.” dedi. Bunun üzerine o da; **“Öyleyse ondan geri alındı.”** dedi.” Amr b. Kays el-Me’ribî’nin rivayetinde de şu vardır:

استقطعت رسول الله صلى الله عليه وسلم معدن الملح الذي بمأرب فأقطعنيه فقيل إنه بمنزلة الماء العذ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم فلا إذا

“*Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’den Me’rib’deki tuz madenini ikta etmesini istedim. Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’de onu bana ikta etti. Bunun üzerine: “Ya Rasulullah! o bitmez tükenmez su mesabesindedir.” denilince Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem: “Öyleyse hayır” dedi.*”¹ Kesilmeyecek kadar bol su ifadesinde, çok bol miktarda olduğundan tuz, suya benzetilmiştir. Bu hadis, Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’in Ebyad b. Hammal’e bir tuz dağını ikta ettiğine ve iktanın da caiz olduğuna delalet etmektedir. Ancak oranın tükenmeyecek kadar bol miktarda bir tuz madeni olduğunu öğrenince iktadan geri dönerek onu eski haline döndürdü ve oranın Ebyad’a ait ferdi bir mülk olmasını yasakladı. Zira tükenmeyecek kadar bol miktardaki tuz madeni, toplumsal bir mülkiyettendir yani kamu mülkiyetindedir. Burada kasıt yalnızca tuz değil, tükenmeyecek kadar bol miktardaki her madendir. Hadise, maden çeşitlerinden birisi üzerinde yani bir maden olması sebebiyle tuz üzerinde cereyan eden bir hadisedir. Ancak burada şart, madenin tükenmeyecek kadar bol miktarda olmasıdır. Bu hadise, madenlerin kamu mülkiyetine ait maddelerden olduğuna ve ferdi mülkiyet haline getirilmesinin caiz olmadığına delildir. Bu hüküm, ister insanların kolayca ulaşabildikleri ve faydalanabildikleri tuz, sürme, yakut gibi görünen madenler olsun isterse kolayca ulaşılamayan altın, gümüş, demir, bakır, kurşun gibi görünmeyen yeraltındaki madenler olsun ve isterse cam gibi

¹ el-Beyhâkî, İbn-u Hazm

donuk, petrol ve cıva gibi akıcı olsun bütün madenleri kapsamaktadır. Hüküm, bütün madenleri kapsar ve tamamı bu hadisin içeriğine dâhildir.

Yaratılışlarındaki tabiat gereği ferdin sahip olmasının yasaklandığı eşyalara gelince: İnsanların genele ait bir yolda ortak oldukları hususunda Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in ikrarı bunların, kamu mülkiyetine dâhil olan şeylerden olmasının delilidir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

مِنَى مَنَاخُ مَنْ سَدَّقَ

“Mina, önce gelip oturan kimsenindir”¹ Mina, Hicaz’da bilinen bir yer olup, Arafat’ta insanların vakfeyi tamamladıktan sonra konakladıkları, yerin ismidir. Yani Mina bütün insanlara ait bir mülktür. Kim önce gelir ve Mina’da nereye konaklarsa orası onun olur. Bu hadis, Mina’nın insanlar arasında müşterek kullanıma ait bir yer olduğunun delilidir. Yolların vaziyetini ve Mina’nın vaziyetini inceleyen kimse bunların tabiatları gereği insanlar tarafından özel olarak kullanmalarının yasak olması gerektiğini görecektir. Bütün insanların kullanımına ait olan genel bir yol, sadece bir kişinin ya da birkaç kişinin kullanımına ait olamaz. Mina, birtakım Hacc vazifelerini yerine getirebilmek için hacıların yerleştikleri bir yerdir. Tabiatı gereği bütün herkesin hac vazifelerini yerine getirmeleri için kullanılır. Dolayısıyla oranın, bir ferde veya belirli kişilere mahsus olması engellenir. Bu vaziyette yukarıda geçen iki delil, vasıfları bu delillere uyan her vaziyet için geçerli olur. Bu uygunluk kıyasen bir uygunluk değil tek bir cinsin fertleri olması bakımından bir uygunluktur. Buna göre, tabiatı gereği fertlere mahsus olması yasak olan her şey kamu mülkiyetinden sayılır. Denizler, nehirler, göller, genele ait kanallar, körfezler, boğazlar, Süveyş kanalı ve benzeri

¹ et-Tirmizi, Hac, 807; İbni Mace, Menâsik, 2997; Ahmed b. Hanbel, Ensâr, 24536

yerlerin tamamı kamu mülkiyetine ait yerlerdir. Bu sebeple bunlar ve bunlara benzer yerlerin tamamı, mescitler, devlet okulları ve hastaneleri, devlete ait oyun yerleri [*parklar*] kamu mülkiyetindedir.

Toplumun müşterek faydalandıkları şeylerin neler olduğuna ve bunun kamu mülkiyetinden olmasının deliline gelince: Ebu Harraş Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Ashabının bir kısmından şunu rivayet eder: Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

المُسْلِمُونَ شُرَكَاءُ فِي ثَلَاثٍ فِي الْكَلَا وَالْمَاءِ وَالنَّارِ

“Müslümanlar üç şeyde ortaklardır: Su, mera ve ateş.”¹
Enes b. Malik aynı hadisi İbni Abbas'tan şu ilave ile rivayet eder:

وئمنه حرام

“Ve onun parası da haramdır.”² Ebu Hurayra RadiyAllahu Anh'da Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den şu hadisi rivayet eder:

لَا يُمْتَعَنُ الْمَاءُ وَالْكَلا وَالنَّارُ

“Su, ateş ve mera men edilemez.”³ Bu hadis bu şeylerin kamuya ait bir mülk olduğunu açıklamaktadır. Ancak, bu husus ile alakalı Şer'î karineler, bunlarda muayyen keyfiyetlerin bulunmasından dolayı bunların kamu mülkiyetine ait olmasını gerektirmektedir. Hadiste üç şeyin isminin geçmesi onların sayısını tahdit etmemektedir. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in Taif'te ve Hayber'de insanlara suyu mülk edinmeyi mubah kılması bunun delilidir. Kendilerine ait olmak, ekinlerini ve bahçelerini sulamak üzere insanlar suyu ferdi olarak mülk edindiler. Bu vaziyet, sudaki ortaklığın yalnızca su olmasından do-

¹ Ebu Davud, Buyu', 3016; İbni Mace, Ahkâm, 2463

² İbn-u Mace

³ İbni Mace, Ahkâm, 2463

layı değil keyfiyetinden kaynaklandığına delalet etmektedir. Yani toplumun faydalanmasına ait olmasından kaynaklanmaktadır.

المسلمون شركاء في ثلاثة

“**Müslümanlar üç şeyde ortaktır...**” hadisi ile insanların suyu mülk edinmelerini ikrâr eden Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*’in takriri sünneti bir araya getirildiğinde suda ortaklığın olması için bir illetin bulunması gerektiği ve bu illetin de, suda “*toplumun vazgeçemeyeceği mallardan olması*” vasfının bulunmasıdır. Eğer toplumun vazgeçemeyeceği mallardan olmazsa kamu mülkiyetinden sayılmaz. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* onun ferdi mülkiyet şeklinde mülk edinmesini yasakladı. Ve:

الناس شركاء في ثلاث

“**İnsanlar üç şeyde ortaklardır.**”¹ dedi. Aynı zamanda onun ferdi mülkiyet olarak mülk edinilmesini de mubah kıldı. Bu vaziyette yasaklamanın bir illete dayandığı ortaya çıkmaktadır. Yani müşterek olmak bir illete dayanmaktadır. Bu vaziyette, su, mera ve yakıt olarak kullanılan ateş, toplumun vazgeçemeyecekleri bir vaziyette bulunmaları illete binaen kamu mülkiyetinden sayılmışlardır. Bunlardan bu illet kalktığı zaman ferdi mülkiyet olurlar. Ferdi mülkiyet halinde bulunan bir başka şeyde bu illet bulunduğu zaman ise bu sefer de ferdi mülkiyet kamu mülkiyeti haline gelir. Toplumun vazgeçemeyeceği her şey kamuya ait bir mülktür. Toplumun vazgeçemeyeceği şeylerden oluşunun dayanağı ise, toplumun ihtiyacı olan o madde bulunmadığı zaman maddenin talebinden dolayı toplumun dağılıp parçalanmasıdır. Tıpkı önceleri kabilelerin yaptıkları gibi... Bir kabile konakladıkları yerde buğday bulamadıkları zaman kabile mensupları buğday bulmak için giderlerdi. Kabile onu temin

¹ el-Hatîb, et-Tabarânî

etmek için dağılmazdı. Ancak, su, mera ve yakıt bulunmadığı zaman dağılırlardı. Ancak şehirde ulaşım vasıtaları bulunmazsa dağılmazlar. Bu vaziyette su, toplumun faydalandığı vazgeçilmezlerden sayılmaktadır. Ulaşım ise toplumun vazgeçemeyeceği şeylerden değildir.

Böylece Şeriatın, kamu mülkiyetine ait olan malları açıkça belirttiği ve sınırlarını belirlediği görülmektedir. Buna göre fabrikanın kamuya mı yoksa ferde mi ait olduğu bilinir. Bu sebeple Şeriat devlete ferdi mülkiyet üzerinde tasarruf hakkı vermemiştir. Kamunun çıkarı olduğu mazereti ile devlet insanlardan birinin mülkünü istila etmede hür değildir. Yine devletin şu ferdi mülkiyettir, şu kamu mülkiyetidir demek gibi bir yetkisi de yoktur. Bilakis devlet, Şeriatın söyledikleri ile kayıtlıdır. Şeriat, insanların malına el uzatmayı devlete haram kılmıştır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demektedir.

لا يحل مال امرئ مسلم إلا عن طيب نفسه

“Bir Müslümanın malı, kendi rızası ile vermesi dışında başkalarına helal değildir.”¹ Ve yine:

إن دماءكم وأموالكم عليكم حرام

“Şüphesiz ki mallarınız ve kanlarınız size haramdır.”² Bu nasslar devleti ve diğerlerini kuşatmada geneldir. Bu sebeple devletin, şehri güzelleştirmek, caddeler ve yollar açmak, okullar, mescidler, hastaneler ve benzeri şeyler yapmak bahanesi ile fertlere ait malları istimlâk etmesi caiz değildir. Muhakkak ki bu haramdır. Zira fertlere ait mallara el koymanın haram oluşu devleti de devletin dışındakileri de kapsamaktadır. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*:

لا يحل مال امرئ مسلم

“Müslüman bir kişinin malı helal değildir.” Buyurmakla

¹ et-Tabarâni

² Muttefikun aleyh

genel olarak helalliği nefyetmektedir. Yani herhangi bir kimseye, herhangi bir Müslümanın malı helal değildir. Dolayısıyla kamunun çıkarı bahane edilerek devletin bu genel nasstan istisna edilmesi doğru olmaz. Zira genel bir nasstan istisna, Kitaptan ve Sünnet'ten bir başka Şer'i nass tarafından olur. Ne Halife ne de onun dışındaki bir beşer tarafından istisna yapılamaz. Kentin meydanları, ormanlar ve hayvanların otlak yerlerinin kamu mülkiyetinden olduğunu belirten nass vardır. Bu tür yerler maslahata binaen değil, Şer'i Nasslara binaen kamu mülkiyetinden sayılmışlardır. Hastaneler ve okullar kamunun faydalanmak mecburiyetinde olduğu yerlerden olduğu için kamu mülkiyetinden sayılmaktadır. Dolayısıyla hastane ve okul için ferdi mülkiyetin istimlak edilmesi caizdir denilemez. Zira bunlar toplumun vazgeçemediklerinden değildir. Toplumun vazgeçemeyeceği şeyler, su gibi bulunmadığı zaman toplumun dağılacığı şeylerdir. Oysa Eğitim ve Sağlık, bulunmadığı zaman talebinde toplumun dağılacığı şeyler değildir. Bilakis insanlar eğitim ve tedavi için bir başka yere gidebilir. Bunlar buğday, elbise ve ilaç gibi şeylerdir. Bunların talebinden dolayı topluluk dağılmaz. Yani bir bölge halkı bu sebeple topyekûn oldukları yerleri terk etmezler. Bunların kamunun vazgeçemeyeceği şeylerden olduğu dolayısıyla toplum için devletin bunları çoğaltması gerekir fikri doğrudur. Ancak yine de bizzat bunların kendisi, topluluğun vazgeçemeyeceklerinden değildir. Kamunun çıkarları için kamunun vazgeçemeyeceği şeyleri temin etmek devletin üzerine vaciptir. Ancak devlet bunları Şer'i Nasslara göre temin eder. Bunların temini için haram, mubah, mubah da haram olmaz. Devlet insanların mallarını gönül rızaları ile bedelini ödeyerek satın alabilir. İstimlak ederek insanların mallarına el koyamaz. Bu sebeple günümüzdeki yönetimlerin yaptıkları istimlakın hükmü Şeriata göre haramdır. Devletin istimlak yapması kesinlikle helal değildir. Kanuna göre alacak olursa bu be-

şer tarafından kanun koymak sayılır, Şer'i bir Hüküm sayılmaz. Bir başka yönden ise haramı mubah kılmaktır. Her ikisi de caiz değildir. Eğer zorla ve nüfuz kullanarak alırsa gasp etmiş olur ki bu da, haramdır. Bu sebeple hangi halde olursa olsun istimlâk haramdır. Dolayısıyla devletleştirme diye isimlendirilen faaliyet haramdır. Devletin ne fabrikaları ne de fabrikaların dışındaki şeyleri devletlestirmesi caiz değildir. Bilakis devletleştirme tamamıyla haramdır. Zira devletleştirmek, devletin, gördüğü bir maslahata göre hükmederek ferdi mülkiyeti kamu mülkiyetine dönüştürmesi demektir. Bu ise caiz değildir. Zira mesele, devletin görüşü ile alakalı bir iş değildir. Bilakis mesele, bizzat Şeriatın mal hakkında getirdiği hükümler ile ilgilidir. Eğer Şeriat, petrol çıkarma platformları gibi bir mal hakkında, o mal kamu mülkiyetine ait bir maldır demişse, devlet onu kamu mülkiyetine çevirmede muhayyer değildir. Bilakis orayı istila etmek mecburiyetindedir. Zira o mal Şer'i Nassa göre kamu mülkiyetindedir. Onun herhangi bir ferdin ferdi mülkiyetine terk edilmesi, imtiyazına bırakılması helal olmaz. Bir otomotiv fabrikası gibi bir fabrika için Şeriat şu mal ferdi mülkiyete ait bir maldır demişse devletin onu kamu mülkiyetine dönüştürmesi caiz değildir. Zira o şeran ferdi bir mülkiyettir. Devletin insanların malına elini uzatması haramdır. Zira hadiste:

إن دماءكم وأموالكم عليكم حرام

“Şüphesiz ki mallarınız ve kanlarınız size haramdır.” buyrulmaktadır. Bu hususta herhangi bir fert ile devlet arasında fark yoktur. Bu açıklamalara göre Şeriat, kamu mülkiyetine giren fabrikaları belirtmiştir. Onların ferdi mülkiyete dönüştürülmesi helal olmaz. Şeriat ferdi mülkiyete giren fabrikaları da belirlemiştir. Dolayısıyla onların da kamu mülkiyetine dönüştürülmesi helal olmaz. Fabrika, vaziyetine, mevkiine uyan Şer'i Nassa göre ferdi ya da kamu mülkiyetinden sayılır. Devletin görüşüne göre belirlenmez. Bu esasları bugünün dünyasında, günümüz-

deki fabrikalara ve makinelere tatbik ettiğimiz zaman ortaya aşağıdaki vaziyet çıkmaktadır.

1. *Madenler açısından:* Şer'i Nassta olduğu gibi madenleri çıkaran fabrikaların ocakların tamamı kamu mülkiyetindedir. Buna göre petrol çıkarma platformları ve rafineriler kamu mülkiyetidir. Aynı şekilde altın, gümüş, demir, bakır, kurşun ve diğer madenleri çıkaran fabrikalar, ocaklar da kamu mülkiyetindedirler. Bu madenlerin çıkartılması faaliyeti tamamlandıktan sonra bunları kullanıma elverişli hale dönüştüren eritme fabrikaları gibi fabrikalar ve ham halden kullanıma elverişli hale dönüştüren fabrikalar da kamu mülkiyetinden sayılırlar. Herhangi bir kimsenin bunları ferdi mülkiyet olarak mülk edinmesi helal değildir. Herhangi bir kimsenin onu mülk edinmesi engellenir. Zira o, aslında kamu mülkiyettendir. Bu vaziyette olan kişi yalnızca fabrikayı/atölyeyi inşa esnasındaki inşaatları veya bunları sökmek için bedellerini alabilir. Zira böyle bir kişi İslâm'a göre gaspçı sayılmaktadır. Gaspçı ise ancak yaptığı inşaatları veya onun bedelini alabilir. Diğerinin arazisine hurma ağacı diken, birbiri ile davalı olan iki adamın Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'e geldiği rivayet edilir. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, arazi sahibine arazisinin verilmesine ve hurmayı dikenin de hurma ağacını sökmesine hükmetti. Rafi b. Hadic'den: Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

مَنْ زَرَعَ فِي أَرْضِ قَوْمٍ بغيرِ إِذْنِهِمْ فَلَيْسَ لَهُ مِنَ الزَّرْعِ شَيْءٌ وَلَهُ نَفَقَتُهُ

“İznini almadan kim bir kavmin arazisini ekerse ekinden kendisine bir şey yoktur. Kendisine yalnızca masrafı verilir.”¹

Ahmed b. Hanbel'de şu hadisi rivayet etmektedir:

أَتَى بَنِي حَارِثَةَ فَرَأَى زَرْعًا فِي أَرْضِ ظُهَيْرٍ فَقَالَ مَا أَحْسَنَ زَرْعَ ظُهَيْرٍ قَالُوا لَيْسَ لظُهَيْرٍ قَالَ أَلَيْسَ أَرْضُ ظُهَيْرٍ قَالُوا بَلَى وَلَكِنَّهُ زَرْعُ فُلَانٍ قَالَ فَخُدُوا زَرْعَكُمْ وَرُدُّوا عَلَيْهِ النَّفَقَةَ

¹ et-Tirmizi, Ahkâm, 1287; Ebu Davud, Buyu', 2954; İbni Mace, Ahkâm, 2457

“Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem, Zahir’e ait bir arazide ekin gördü ve hoşuna gitti. Ve: “**Zahir’in ekini ne güzel.**” dedi. Bunun üzerine: “Bu ekin Zahir’in değil falan kişininidir.” dediler. Bunun üzerine Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem: “**Ekininizi alınız ve ona masrafını iade ediniz**” dedi.”¹ Bu hadislerle göre bir kimse kamu mülkiyetine ait bir şeyi imal etmek, işlemek üzere bir fabrika kurarsa, iznini almadan başkasının arazisini haksız yere eken kimse gibi olur. Tıpkı hurma ekimi hususunda Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e gelen davalı iki adam arasında geçen hadisede ve Rafi’nin hadisinde geçtiği gibi veya Ahmed b. Hanbel’in rivayetinden anlaşılacağı üzere, Zahir’e ait bir arazi üzerinde kira karşılığında ekim yapılması gibidir. Dolayısıyla bu vaziyette olan kimse gaspçı sayılır ve ona gasp hükmü tatbik edilir. Eğer kamu mülkiyetine ait bir şeyi çıkarırsa yalnızca emeğinin karşılığını alır, çıkardığı şeyin bedelini alamaz. Fakat kamu mülkiyetine ait şeyleri işlemek, üretmek gayesiyle fabrika kurar, makineler yerleştirirse, gasp edilen bir arazi üzerinde bina yapmış gibi olur ve yaptığı binayı yıkmaya zorlanır ya da sökülmesine karşılık yaptırdığı binanın bedelini alır. Onu sökmeye zorlanması ise Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem ‘in şu sözüne dayanmaktadır.

مَنْ أَحْيَا أَرْضًا مَيْتَةً فَهِيَ لَهُ وَلَيْسَ لِعِرْقٍ ظَالِمٍ حَقٌّ

“**Kim bir araziyi ihya ederse arazi onun olur. Zalim bir kökün ise hakkı yoktur.**”² er-Rabia: “Zalim kök açık ve gizli olur. Gizli olanı; adamın kuyular kazması ve oradan madenler çıkarmasıdır, açık olanı ise ekmesi ya da bina yapmasıdır.” demektedir. Yani kuyu kazarak elde ettiklerinde, üzerine bina yapmasında kendisi için hak yoktur. Bu sebeple onu sökmeye zorlanır. Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e davalı olarak gelen iki adam hakkında Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem in,

¹ Ebu Davud, Buyu’, 2950

² Ebu Davud, Harâc, 2671; Malik, Akdiyyeh, 1229

hurma ağacı sahibine ağaçlarını sökmesini emretmesi ile ilgili hadiste buna delalet etmektedir. Fakat yapmış olduğu inşaatların bedelini alması ise yukarıda geçen Rafi'nin rivayet ettiği hadiste geçen **“onun yaptığı masrafları alma hakkı vardır”** ifadesi ve Zahir'in arazisi ile ilgili olarak yukarıda geçen hadisteki **“Yaptığı masrafları ona ödeyiniz”** ifadeleri delalet etmektedir. Ama demir kesme ve sanayide demiri kullanan fabrikalar, altın dökme atölyeleri, Otomotiv ve uçak fabrikaları ve makine fabrikalarının tamamı ferdi mülkiyettendir. Bunların kamu mülkiyeti olması doğru olmaz. Zira bunlar, çıkartılması veya ham halden kullanıma elverişli hale döndürülmesi gayesiyle kullanılan fabrikalardan değildir. Dolayısıyla kamu mülkiyeti ile ilgili Şer'î hüküm bunlara tatbik edilemez. Bunlar çıkarmak için değil, kullanıma hazır hale getirilmiş madenlerdir. Bu sebeple ferdi mülkiyetten sayılırlar.

2. Hakkında Şari'in nassı bulunan ve toplumun vazgeçemeyeceği şeylere gelince: İnsanlar bunlarda ortaktırlar. Bunlar su, mera ve ateştir. İnsanların vazgeçemeyecekleri şeyler olması keyfiyetlerinden dolayı insanların ortak olmalarını gerektiren illetin uyduğu her şey bu gruba girer. Toplumun vazgeçemeyeceği işlerde kullanılan her alet bu hükmü alır ve toplumun vazgeçemeyeceklerinden sayılırlar. Bu vaziyet çeşitli fabrikalara tatbik edilir.

A. Su çıkarmakta kullanılan aletler: Bu tür aletlerin hükmü suların çeşidine göre değişir. Eğer sular, insanların mülk edinebildikleri özel kuyular gibi özel kişilere ait sular türünden ise ferdi mülkiyetten sayılırlar. Bu tür sulara sahip olan herkes, sahip olduğu kuyunun başına makine kurabilir; su çıkarabilir ve çıkardığı suyu da insanlara satabilir. Zira su özel mülkiyete ait bir sudur ve su çıkarmada kullanılan alette aynı hükmü alır. Ancak bu kimseler ana yollara suyu ulaştırmak için borular döşeyemezler. Zira yollar kamu mülkiyetindedir. Dolayısıyla yolun

bir bölümünün bir kimsenin özel kullanımına başkalarına mâni olacak bir şekilde devamlı olarak tahsis edilmesi doğru olmaz. Zira bu tür bir tatbik etme '**Hima**'[*koruma altına alma*], türünden bir tatbik etmedir ki hima haramdır.

Ancak sular, kuyular, pınarlar, nehirler ve göller gibi kamuya ait sulardan ise, insanlar için suyu çıkarmada kullanılan aletler/makineler de kamu mülkiyetinden sayılırlar. Zira su, bütün insanlara ait genel mülkiyettendir. Dolayısıyla suyu çıkarmakta kullanılan aletler de kamu mülkiyetinden sayılır. İster bu su, yerinde çıkarılsın ve çıkarıldığı yerde insanların kullanmalarına izin verilsin, isterse çıkarılan su borular vasıtasıyla insanların evlerine kadar dağıtılan bir su olsun vaziyet değişmez. Zira su kamu mülkiyetindedir. Dolayısıyla suyu çıkarmada kullanılan aletler de kamu mülkiyetinden sayılır. Ancak bundan Nil gibi büyük nehirler istisna kılınır. Herkesin kenarına bir makine kurarak kendisi için Nil nehri gibi büyük nehirlerden su alması caizdir. Çıkardığı suyu insanlara ücretle satma hakkı da vardır. Zira oradan su alması, başka insanların da o nehirden su almasına mâni değildir. Dolayısıyla bir kimsenin bu türden bir nehrin üzerine su almak için alet kurmasına mâni olunmaz. Zira böyle bir hareket nehrin genel mülkiyet özelliğini ortadan kaldırmaz. Zira kamuya ait sulardan çıkardıkları suları ücret mukabilinde insanlara taşıyan su taşıyıcılarının bu davranışları kabul edildi. Bu ikrâr, kamuya ait sulardan su çekip insanlara satmanın caiz olduğu neticesi çıkarılmaktadır. Onların suyu taşımaları herhangi birisinin de bu sudan istediği kadar almasına mâni değildir. Bu, tamamen büyük nehirlerden su almak için su çekme aletlerinin kurulması gibidir. Fakat küçük nehir, göl havuz ve benzerlerinin üzerine su çıkarmak için kurulacak şebeke, insanlardan birisinin dahi suya ulaşmasına mâni oluyorsa veya su çıkarmak için üzerine makine yerleştirmelerine mâni oluyorsa bu vaziyette aletler kamu mülkiyetinden sayılırlar ve ferdi mülki-

yet olmaları doğru olmaz. Zira aletlerin, bir kişi dahi olsa o suda faydalanmasına mâni olması vaziyetinde o suyun kamu mülkiyetinden olma özelliğini ortadan kaldırır. Bu sebeple insanların, bu tür su kaynaklarının üzerine kişilere ait özel aletler kurmalarına mâni olunur ve diğer genel sular gibi olur. Aletler çıkardıkları suyun hükmünü alırlar ve suların çıkarılması işinden yalnızca devlet mesul olur. Zira su kamu mülkiyetindedir.

B. Elektrik üreten aletler de toplumun vazgeçemeyeceği mal ve hizmetlere ait hükmün kapsamına girerler: Elektriği üretme gayesine göre hükümler değişir. Eğer aydınlanmak için elektrik üretiliyorsa bu vaziyette aletler ferdi mülkiyetten sayılırlar. Zira ışık kamu mülkiyetinden değildir. Işık;

الناس شركاء في الماء والنار والكأ

“İnsanlar üç şeyde ortaklırlar. Şu, mera ve ateş”¹ hadisinin kapsamına girmemektedir. Hatta ışık olmasa bile insanlar onu talep ettiklerinden dolayı dağılmazlar. Işık su gibi değildir. Zira su bizzat Şari’in söylediği; **“İnsanlar üç şeyde ortaklırlar. Şu, mera ve ateş”** nassıyla belirtilmiştir. Zira kabile, belde veya şehir halkı kendilerine su temin edilemediği zaman onun talebi sebebiyle dağılırlar ve göçerler. Fakat ışık böyle değildir. Bu sebeple aydınlanma gayesiyle elektrik üretiminde kullanılan aletler kamu mülkiyetinden değil ferdi mülkiyetten sayılırlar. Kamu mülkiyetinden olması doğru olmaz. Hem kendisinin aydınlanması ve hem de insanlara satması gayesiyle elektrik üretmek için herkes bir jeneratöre sahip olabilir. Zira ışık ferdi mülkiyetindedir. Aynı şekilde aydınlanmak gayesiyle kullanılan elektrik üretim cihazları da ışığın hükmünü alır yani ferdi mülkiyetten sayılır. Ancak elektrik üretim cihazına sahip olan kimse, yollara direkler dikmesi ve elektriği evlere uzatmak için yollara elektrik hattı döşeme hakkı yoktur. Zira yol kamu mül-

¹ Ebu Davud, Ahmed

kiyetindedir. Başkalarına mâni olacak şekilde yolun bir kısmının daimi olarak birisine tahsisi edilmesi doğru olmaz. Zira böyle bir faaliyet, bir nevi koruma altına alma hima sayılır ki hima, haramdır.

Ancak elektrik, pişirmede, makineleri çalıştırmada, madenleri eritmede ve ısınmada kullanmak gibi ateş gayesiyle üretiliyorsa bu vaziyette elektrik kamu mülkiyetinden sayılır. Zira bu vaziyette *“su, mera ve ateş”* hadisinin kapsamına girmektedir. Nassta geçen ateş ifadesinden kasıt yakıt ve bununla alakalı şeylerdir. Bu sebeple yakacak ormanlar kamu mülkiyetinden sayılmaktadır. Dolayısıyla ısınma gayesiyle elektrik üreten aletler kamu mülkiyetinden sayılır. Böylece diğer kamu mülkiyetine giren fabrikalar gibi ısınma gayesiyle elektrik üreten aletleri kullanma ve tanzim, dağıtım-tevzî işini yalnızca devlet üzerine alır. Ancak, ısınma, motorları çalıştırma, yemek pişirme ve diğer gayelerle özel maksatları için ateş yerine kullanmak üzere her ferdin elektrik jeneratörleri mülk edinmesi mubahtır. Zira bu aletleri ferdin mülk edinmesi, başkalarının da mülk edinmesine mâni olmaz. Onun kamu mülkiyetinden olmasına da kesinlikle tesir etmez. Fakat bu gayeyle ürettiği elektriği insanlara satmasına mâni olunur. Zira ateş ve ateşle ilgili olan her şey bütün insanlara ait bir mülktür. Ateş yerine kullanılan elektrik de aynı vaziyettedir.

Ancak burada şöyle bir soru gündeme gelebilir: Elektrik, aynı anda hem aydınlanma hem de ısınma için kullanılabilir. Aynı cereyanı yemek pişirmede, aydınlanmada, makineleri çalıştırmada ve ısınmada kullanabiliriz. Dolayısıyla elektriğin kullanma gayesini birbirinden ayırt etmemiz mümkün değildir. Bu sebeple elektriğin hükmünün tek olması gerekir ki o hüküm de onun kamu mülkiyetinden olduğudur. Böylesi bir itiraza şöyle cevap verilir:

Her ne kadar elektrik üreten aletler tek olsa da elektriğin kul-

lanış gayesindeki vakıalar farklıdır. Elektrik aydınlanmak için de kullanılır ısınmak için de. Daha önce de belirtildiği üzere sanayi ile ilgili Şer'i Kaide şöyledir: '*Sanayi ürettiği şeyin hükümünü alır.*' Bu sebeple kullanılış gayesinin farklılığına göre elektrik ile ilgili hükmün de farklı olması kaçınılmazdır. Şeriat, ateşi kamu mülkiyetinden ışığı ise ferdi mülkiyetten saymıştır. Tıpkı tuzu kamu mülkiyeti, buğdayı da ferdi mülkiyetten saydığı gibi. Tuz çıkarmada kullanılan aletler kamu mülkiyetinden sayılırken buğday ekmede, biçmede veya samanından ayırmada kullanılan aletler ferdi mülkiyetten sayılırlar. Aynı şekilde ısınmak gayesiyle elektrik üreten aletler, kamu mülkiyetinden, aydınlanmak için elektrik üreten aletler de ferdi mülkiyetten sayılırlar.

“Bazen; hem enerji/ısınma hem de ışık için aynı anda kullanılan elektriği üreten alet tek olduğu halde sebep kullanım farkı ortaya çıkıyor ve hükmü nedir?” şeklinde bir soru sorulabilir. Buna cevaben; Eğer elektrik çoğunlukla aydınlanma gayesiyle kullanılıyorsa, elektrik üreten aletler/jeneratörler evlerde aydınlanma, yemek pişirme ve ısınma için kullanılan elektrik gibi ferdi mülkiyetten olur. Ancak günümüzde elektrik genellikle aydınlanma gayesiyle kullanılmaktadır. Elektrik evlere aydınlatma gayesiyle dağıtılmaktadır. Yemek pişirmek ve ısınmak için kullanılan elektrik aydınlanmaya tabidir. Asıl olan elektriğin aydınlanma gayesiyle kullanılmasıdır. Dolayısıyla aslın hükmünü alması gerekir. Tabi olan, hüküm açısından asıldan ayrılmaz. Eğer elektrik ağırlıklı olarak ısınma gayesiyle kullanılacaksa bu vaziyette ise aletler kamu mülkiyetinden sayılırlar. Madenleri eritmek ve aynı zamanda da aydınlanmak için fabrikalarda kullanılan elektrik gibi. Ancak bu elektrik en fazla enerji gayesiyle kullanılmaktadır ve fabrikada kullanılan elektriğin varlık sebebi enerjidir. Aydınlanmada kullanılan elektrik ise enerji gayesiyle kullanılan elektriğe tabidir. Dolayısıyla tabi

olan tabi olduğu şeyin hükmünü alır.

Ağaçlık bir arazinin vaziyeti de böyledir. Eğer arazide bulunan ağaçlar arazinin çoğunu işgal ediyorsa [*topraktan daha çok ise*] hüküm ağaçlara göre verilir ve toprak, hükümde ağaca tabi olur. Dolayısıyla oranın kiralanması doğru olur ki buna da ‘*Musakat*’ denir. Eğer arazi ağaçlardan daha fazla ise hüküm araziye göre verilir. Ağaçlar ise hükümde toprağın hükmüne tabi olur. Dolayısıyla icara verilmesi de caiz olmaz. Hüküm tabi olana göre değil asla göre verilir. Üretilmesi, jeneratör vasıtasıyla ya da ferdi mülk vasıtasıyla olduğu zaman bu hüküm elektrik için de geçerlidir. Fakat elektrik, kamuya ait sulardan üretiliyorsa şüphesiz kamu mülkiyetinden olur. Üretilen bu elektrik, ister aydınlanma gayesiyle kullanılsın ister ateş yerine kullanılsın vaziyet değişmez. Zira sular kamu mülkiyetindedir. Ondan bir parçanın daimi olarak bir kimsenin kullanımına tahsis edilmesi başkalarına mâni olacağı için yasaklanır. Zira bu vaziyet bir nevi hima yani “koruma altına almak” demektir. Bu sebeple elektrik bu hallerde mutlak suretle kamu mülkiyetinden sayılır.

C. Kibrit fabrikaları da toplumun vazgeçemeyecekleri şeyler ile ilgili hükme uyar. Kibrit fabrikaları kamu mülkiyetindedir. Zira,

الناس شركاء في الماء والنار والكأ

“İnsanlar üç şeyde ortaktırlar. Su, mera ve ateş” hadisinin nassı içerisine girmektedir. Kibrit ateştir. **“Sanayi ürettiği ürünün hükmünü alır”** kaidesine göre kibrit fabrikası da kibritin hükmünü alır. Kamu mülkiyetine giren bir şeyi üretmek için hazırlanan fabrika da kamu mülkiyetindedir. Bundan dolayı kibrit fabrikaları kamu mülkiyetindedir. Hükmü de aynen su çıkarılan aletlerin hükmü gibidir.

D. Taşkömürü ocakları da toplumun vazgeçemeyeceği şeyler ile ilgili hükme uyarlar. Taşkömürü ocakları kamu mülkiyetin-

dendir. Zira taş kömürü ocakları,

الماء والنار والكلأ

“*Su, ateş ve mera...*” hadisinin nassına dâhildir. Zira hadiste geçen ateşten kasıt, yakıt ve yakıtla alakalı şeylerdir. Taşkömürü de yakıt sınıfındandır. Dolayısıyla kamu mülkiyetindedir. Taşkömürünü çıkarmada kullanılan aletler de kamu mülkiyetinden sayılır.

Fakat odun kömürü de yakıt sınıfına giren maddelerden ise de, odunu kömüre dönüştüren fabrikalar, bütün insanların muhtaç oldukları odunu ve keresteyi ormanlardan -ki bunlar kamu mülkiyetindedir- temin edebilme imkânına sahip oldukları ve onlardan her biri odundan odun kömürü imal edebilme imkânına sahip oldukları sürece kamu mülkiyetinden sayılmazlar. Ancak ormanlardan odun temin etmenin mubahlığı, insanlardan bir kısmının oduna ve keresteye sahip olmasına yol açıyor diğer bir kısmını da mahrum bırakıyorsa, bu vaziyette fertlerin odundan odun kömürü yapmalarına mâni olunur ve bu vaziyette odun kömürü imalatı herhangi bir kimsenin mahrum olmaması için kamu mülkiyetinden olur.

E. *Toplumun vazgeçemeyeceği şeylerle ilgili hüküm kapsamına petrolden üretilen maddeleri işleyen Petrokimya Sanayi ile ilgili fabrikalar ve doğalgaz fabrikaları da girmektedir.* Bunlar kamu mülkiyetindedir. Zira petrol kamu mülkiyetindedir. Petrokimya ürünleri tabii olarak petrolden üretilmektedir. Petrolden bir parçadır ve petrolle ilgili hükme tabidir. Böylece petrol ürünlerine petrolle ilgili hüküm tatbik edilir. Petrol hükmünün kapsamına girer ve petrokimya fabrikaları da petrolün hükmünü alarak kamu mülkiyetinden sayılırlar. Bu arada doğalgazla ilgili olarak şu noktaya dikkat etmek gerekir. Doğalgazın petrole tabi olmasından dolayı doğalgazla ilgili olarak kullanılan makineler de kamu mülkiyetinden sayılmaktadır. Doğalgazın kamu mülkiyetinden sayılması bir başka sebebe da-

yanmamaktadır. Doğalgazın su gibi borular vasıtası ile evlere dağıtıldığı ve elektrikte olduğu gibi yakıt ve aydınlanma için de kullanıldığı dolayısıyla da elektrik hükmünün tatbik edilmesi gerekir denilebilir. Ancak doğalgazın vakıası, petrole tabi muayyen bir madde olmasından dolayı doğalgaza petrolle ilgili hükmün tatbik edilmesi gerekmektedir.

Dokuma, çırçır ve şekerli maddeleri imal eden fabrikalar kamu mülkiyetinden değildir. Bunlar ferdi mülkiyettendir. Aynı şekilde değirmenler, gübre fabrikaları, şeker fabrikaları, cam fabrikaları ve benzeri fabrikalar da ferdi mülkiyettendir. Zira bu fabrikaların ürettikleri ürünler toplumun vazgeçemeyeceği şeylerden değildir. Zira bunlar ne Şerî Nassın kapsamına girmekte ne de toplumun vazgeçemeyeceği şeyler kapsamına girmektedirler.

3. Eşyanın yaratılışının tabiatı gereği ferdin özel olarak sahip olmasının yasaklandığı şeylere gelince; Trenler, Tramvaylar ve Metrolar kamu mülkiyetindedirler. Zira bunlar yolda devamlı olarak demiryolunun bulunmasını gerektirmektedirler. Yollar da kamu mülkiyetindedir. Başkalarına mâni olacak şekilde herhangi bir kimse yolun bir parçasını daimi olarak kendine tahsis edemez. Zira bu tür özelleştirme, koruma ve engelleme türünden sayılmaktadır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*;

لا حمي إلا لله و لرسوله

“Allah ve Rasülü’nden başkası için koruma yoktur.”¹ Bu-yurmaktadır. Yani devletin dışında kalanların koruma/hima hakları yoktur. Bu vaziyette hadisin manası; İnsanların geneline ait olan bir şeyi bir kimsenin koruması altına alma hakkı yoktur şeklinde olur. Buna göre tren, tramvay, metro ve trolleybüs diğer taşıma vasıtaları arasında kamu mülkiyetinden sayılır. Bunları

¹ Ebu Davud

kamu mülkiyeti haline getiren sebep, bunların kamuya ait yolların bir kısmını devamlı olarak işgal etmesi ve yolun belli bir bölümünün bunlar için tahsis edilmesidir. Bu vaziyet ise bir nevi himadır ki bu ancak devlet için caizdir.

Eğer kamuya ait yolun bir kısmı bu iş için tahsis edilmemiş olsaydı diğer ulaşım vasıtaları gibi ferdi mülkiyetten sayılırdı. Buna göre bir kişi kendisine ait bir toprak üzerinde demiryolu döşer ve üzerinde de tren çalıştırır bu faaliyetinden men edilmez. Aynı şekilde bir kişinin üzerinde demiryolu döşemesi yani özel bir yol yapması için arazi sahipleri arazilerinin bir kısmının satılması hususunda ittifak ederlerse bundan alıkonulmazlar ve bu vaziyette de yeni hat döşeyen kimsenin bu treni mülk edinmesi caiz olur. Zira bu vaziyet kamu mülkiyetine ait bir yerin koruma altına alınması vaziyeti gibi değildir. Tren, Tramvay ve benzeri demiryolu üzerinde çalışan ulaşım vasıtalarının kamu mülkiyetinden sayılmasının illeti, yolun bir kısmının veya elektrik hattının bu iş için tahsis edilmesidir. Dolayısıyla illet ortadan kalkınca hüküm de ortadan kalkar. Ancak diğer ulaşım vasıtaları otomobiller, uçaklar ferdi mülkiyetten sayılırlar. Zira bunlar madenler veya toplumun vazgeçemeyeceği veya tabiatı gereği ferdin mülk edinmeyeceği şeyler kapsamına girmemektedir. Bunlar, devamlı olarak yolun bir bölümünü işgal etmezler. Bu sebeple de kamu mülkiyetinden değil ferdi mülkiyetten sayılırlar.

Deniz ulaşım vasıtalarına gelince: Denizlerdeki ulaşım vasıtalarının ferdi mülkiyetten olduğu açıktır. Her ne kadar denizler kamu mülkiyetinden ise de denizlerin geniş olmasından dolayı başkalarının da denizde kullanabileceği bir vasıtaya engel teşkil etmemektedir.

Nehirlere gelince; eğer nehir, Nil ve Fırat gibi büyük ise, bu tür nehirler denizler gibi hüküm alır ve genişliğinden dolayı üzerindeki ulaşım vasıtaları ferdi mülkiyetten sayılır. Zira bu

nehirler hem sulama ve hem de nehir taşımacılığı için kullanılabilir.

Fakat sulama için kullanılıp su taşımacılığı için kullanılmayan ve üzerinde ulaşım vasıtalarının bulunmadığı küçük nehirlere gelince; Her ne kadar bu nehirlerin suları ulaşım vasıtalarını taşıyabilecek kapasitede olsa da bunlar kamuya ait yollar gibidirler. Nehrin kamu mülkiyetine ait olma özelliğini kaldırması şartı ile küçük gemiler gibi gemileri fertlerin mülk edinmelerine izin verilir. Bu kıyas bütün ulaşım vasıtalarına da aynen tatbik edilir.

Ancak bunların dışında su boruları, kanalizasyonlar ve yol işaretleri gibi devamlı olarak yolun bir kısmını işgal eden vasıtalar da kamu mülkiyetinden sayılır. Bunların ferdi mülkiyetten olması caiz değildir.

Şeriat, sınaî aletlerin ne zaman kamu mülkiyetinden sayıldığını ne zaman da ferdi mülkiyetten sayıldığını açık ve net bir şekilde ana hatları ile belirterek sanayi ve aletlerle ilgili meseleyi tamamen çözüme kavuşturmuştur. Yani nerede ve ne zaman olursa olsun, hadiseler ne kadar değişirse değişsin her hadiseye tatbik edilebilme imkânına sahip bir şekilde genel manalarla açıklamıştır. Ancak bütün bunlarla beraber, fabrikanın veya aletlerin ferdi mülkiyetten sayılması ve kamu mülkiyeti haline getirilmesinin helal olmaması, devletin aletleri ve fabrikayı mülk edinmeyeceği manasına gelmediğinin de bilinmesi gerekir. Bundan kasıt, ferdi mülkiyetin kamu mülkiyeti haline getirilmesinin ve devletin de onu kamulaştırmasının helal olmaması hatta ve hatta devletin böyle bir faaliyete teşebbüs etmesinin haram olduğudur. Ancak devletin, sahibinin rızası ile ferdi mülkiyete ait bir şeyi satın alması ve ferdi mülkiyet kapsamına giren şeylerden ferdi mülkiyet kurması caizdir. Örneğin devlet, sahiplerinden rızaları ile Otomotiv fabrikasını satın alabilir ve Otomotiv fabrikası inşa edebilir. İnsanların aydınlanmak için elekt-

rikten daha fazla faydalanmalarını sağlamak gayesiyle elektrik aletlerini satın alabilir. Bu gayeyle bir bölgede elektrik santrali inşa edebilir. Ferdi mülkiyet kapsamına giren her şeyi devlet tıpkı bir fert gibi mülk edinebilir. Hatta içerisinde bulunduğu modern çağda çok büyük sermayelerin varlığını gerektiren ve devletin dışındaki fertlerin maddî kuvvetleri ile yerine getirmeleri mümkün olmayan, Otomotiv fabrikaları ve makineler üreten ağır sanayi fabrikaları gibi fabrikaları ancak devletin kurması mümkündür. Zira böylesi devasa fabrikaları kuracak maddî kuvvet genellikle fertlerde bulunmamaktadır. Bu tür fabrikaların inşası çok büyük sermayeyi gerektirdiğinden dolayı ferdin bunu yapması mümkün olmamaktadır. Bu sebeple Batı, teşkilat yapısı çok büyük sermayelerin toplanmasına imkân tanıyan anonim şirketlerin teşkil edilmesi üzerinde yoğunlaştı ve böylece bu türden sanayi tesislerinin ferdi mülkiyet olarak mülk edinilmesini gerçekleştirebildi. Fakat İslâm, anonim şirketleri haram kılmaktadır. Tekeller ve karteller gibi birçok anonim şirketin tek çatı altında bir araya getirilmesini de haram kılmıştır. Zira İslâm'a göre şirketler, vakıf ve vasiyet gibi münferit irade türünden bir faaliyet değil, alışveriş ve icara gibi akitler grubundandır. Bunun için şirkette şirket ortaklarının doğrudan doğruya bizzat şirketin işleyişinde yer almaları veya doğrudan doğruya bedenen şirkete ortak olan kimse ile mallarını ortak kılmaları gerekir. Bu tür bir ortaklık ise tabiatı icabı büyük miktarda sermaye birikimine imkân tanımaz. Bu sebeple İslâm'daki şirket hükümlerine göre teşkil edilen bir şirket büyük fabrikalar kurabilecek devasa sermaye birikimine imkân tanımadığı için bu kuvvet ancak devlette bulunacaktır. Dolayısıyla bu tür fabrikalar her ne kadar ferdi mülkiyetten olsa da çok büyük sermaye birikimini gerektireceği için gelecekte ancak devlet tarafından kurulacaktır, devlete ait olacaktır. Bu sebeple Kapitalist Nizam'da olduğu gibi ferdi mülkiyetten sayılan makine ve otomo-

tiv fabrikaları gibi fabrikalarda, üretimde ve fabrikalara sahip olmada stokçuluk bulunmaz. Bilakis Şer'î Hükümlerin tatbikatı, ferdi mülkiyetten olmasına rağmen bu tür fabrikaları devlet mülkiyeti haline getirmektedir.

Aynı şekilde kamu mülkiyetine ait olan mal ve hizmetler üzerinde tasarruf hakkı yalnızca devlete verilmiştir. Ferdi mülkiyetten sayılan her şeyi de mülk edinme hakkına sahiptir. Ancak, ferdi mülkiyetten sayılan bir şeyi devletin mülk edinmesi ile o şey kamu mülkiyetinden sayılmaz. Zira kamu mülkiyetinden sayılan mallar tabiatı ve keyfiyeti gereği Şeriat tarafından sınırlandırılmıştır. Devlet mülkiyetinden sayılmazlar. Vergiler cizye ve haraç gibi devletin mülk edinebildiği mallar devlete ait bir mülktürler. Devlet mülkiyetinden sayılan şeyleri devletin, satma, bağışlama, fertlerin imtiyazına bırakma hakkı vardır. Fabrikalar ve diğer kamu mülkiyetinden sayılan şeylerde vaziyet, devlet mülkiyetine ait olanlardan tamamen farklıdır. Kamu mülkiyetinden sayılanlar, Müslümanların geneline ait bir mülk olması sebebiyle devletin bunları, satması, bağışlaması ve herhangi birisinin imtiyazına bırakması helal değildir. Ferdi mülkiyet kapsamına giren ve ağır sanayiden sayılan Makine ve Otomotiv Fabrikalarını, insanlara elektrik sağlayan Elektrik Santrallerini ve Çimento Fabrikalarını veya ferdi mülkiyet kapsamına giren Toplu Taşıma Vasıtaları, Gemiler, Uçaklar ve bunlara benzer ulaşım vasıtalarını devlet mülk edinirse, bunların gelirleri devlete ait olup bu gelirler Beyt-ul Mal'da devlete ait mallar bölümüne konur. Yani haraç, cizye, vergiler gibi Halife'nin görüşü ve içtihadı istikametinde harcanan diğer devlet malları ile birlikte aynı yerde muhafaza edilir. Bunlar tamamen Halife'nin görüşüne ve içtihadına göre sarf edilirler.

Fakat devlet, Maden Ocakları, Maden Cevheri İşleme Fabrikaları, Elektrik Santralleri, Jeneratörler veya Tenler, Trolleybüsler, Tramvaylar ve Metro gibi kamu mülkiyetinden sayılan mal

ve hizmetleri devlet mülkiyetine aldığı zaman bunların gelirleri devlete ait olmaz, bütün Müslümanlara ait olur. Bu tür gelirler Beyt-ul Mal'a konur. Ancak Beyt-ul Mal'da devlete ait gelirlerle ilgili bölüme konmaz. Bunlar Beyt-ul Mal'da özel bir bölümde muhafaza edilir. Zira Beyt-ul Mal bu tür gelirler için sadece bir koruma yeridir. O malda Beyt-ul Mal'ın hakkı yoktur. Zira bu gelirler Beyt-ul Mal'a değil, bütün Müslümanlara aittir. Beyt-ul Mal onu korumaktan başka hiçbir tasarrufa sahip değildir. Bu gelirler zengin ve fakir, baliğ ve çocuk, erkek-kadın, iyi-kötü, ayırımı yapılmaksızın bütün Müslümanlara dağıtılır. Zira bütün Müslümanlara ait bir mülktür. Öyleyse bütün Müslümanlara dağıtılması gerekir.

Kamu mülkiyetine giren mal ve hizmetlerden elde edilen kârın tebaaya dağıtılması şekli kesin olarak belirlenmemiştir. Kamu mülkiyetinden olan şeylerin bedelinin dağıtılması belirtilmediği gibi “*aynen*” dağıtılması da belirtilmemiştir. Bu sebeple bazen “*aynî*” olarak bazen de “*kıymet*” olarak dağıtılır. Bu husus devlet başkanın görüşüne ve içtihadına bırakılmıştır. Devlet, kamu mülkiyetinden sayılan elektriği ve suyu vatandaşlar arasında ayırım gözetmeksizin ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bir miktarı bedava dağıtma hakkına sahip olduğu gibi petrol ve demirde olduğu gibi bunları piyasa fiyatından satarak vatandaşlar arasında istisna yapmadan bedelini dağıtma hakkına da sahiptir. Devlet insanların çıkarına uygun gördüğü şekillerden birini yapar. Zira kamu mülkiyetine giren şeyler Şer'i Nassların çizdiği sınırlar çerçevesinde Halife'nin gözetimine bırakılmıştır. Şeriat birtakım şeylerin kamu mülkiyetinden olmasını gerekli görmüşse herhangi bir ayırım yapılmadan kamu mülkiyetinden sayılır. Devlet işlerinde bunların harcanması kesinlikle doğru değildir. Halife'nin de ondan bir şey harcama yetkisi yoktur. Ancak kamu mülkiyeti kapsamına giren bu şeylerin takibi ve gözetilmesi Halife'nin görüş ve içtihadına göre yapılır. Halife,

bunları vatandaşa karşılıksız olarak ve aynen dağıtabileceği gibi piyasa fiyatından satarak elde ettiği geliri vatandaşlar arasında bölüştürme hakkına da sahiptir. Müslümanların maslahatına hangisi uygun ise onu yapar. İşlerin görülüp gözetilmesi, Şer'i Nass çerçevesinde Halife'nin görüş ve içtihadına bırakılmıştır.

Sanayi ile ilgili Şer'i hükümler işte bunlardır. Bu hükümlerle Şer'i nasllara göre fabrikalardan ve makinelerden kamu mülkiyetine dâhil olanlar ve ferdi mülkiyetine dâhil olanlar tespit edilmiştir. Bununla yalnızca fabrika açısından sanayi meselesine çözüm getirilmiştir. İşçiler ve üretimin belirlenmesi, sarfi ve benzeri meselelerle ilgili çözümler ise bu çözümlerin dışındadır. Zira sanayide asıl olan fabrikadır. Fabrika ile ilgili hükümleri belirlemek aynı zamanda sanayi ile ilgili hükümleri de belirlemek demektir. İşçiler meselesi ise apayrı bir husustur. Bununla ilgili hükümler, çözümler, iktisâdî kaynaklar içerisinde insan emeği ile ilgili husus kapsamında açıklanmıştır. Aynı şekilde elde edilen üretimin sarfi meselesi de başlı başına bir husustur. Bununla ilgili çözümlerle iktisâdî kaynaklar içerisinde ticaret mevzusu kapsamında açıklanmıştır. Dolayısıyla sanayi hususu yalnızca fabrikalar ile ilgili meseleleri içermektedir.

Ticaret

Ticaret bir alım-satım faaliyetidir. Malın malla mübadelesidir/değişimidir. İster Devlet Başkanının otoritesi altındaki bölgelerde yapılan karşılıklı mal değişim olsun, isterse devlet başkanın hâkim olmadığı topraklarda yapılan mübadele olsun, ticaret malın malla değişimidir. İç ticaret inceleme ve araştırmayı gerektirmeyecek kadar açıktır. Şeriatın getirdiği alım-satım ile ilgili hükümlerin tatbik edilmesi yeterlidir. Bizzat devlet tarafından herhangi bir gözetime, teftişe ihtiyaç yoktur. İnsanların alışveriş ile ilgili İslâm hükümlerine bağlanmaları hususunda genel bir teftişin yapılması ve bunlara muhalif davrananların cezalandırılması yeterlidir. Tıpkı icar ve evlilik benzeri muamelelerle ilgili hükümlere muhalefet edenlerin cezalandırılmaları gibidir. Dış ticaret ise izah edilmeyi ve açıklamayı gerektirmektedir. İktisâdın kaynaklarından birisini teşkil eden dış ticaret, ticaretin esasî unsurlarından birisini teşkil etmesinin yanı sıra özel hükümleri bulunan bir husustur. Zira ülkenin servetini artıran ticaretin bir bölümünü de dış ticaret teşkil etmektedir.

Ticaret incelenirken üzerine oturduğu esasın açıklanması gerekir: Yani şu sorulara doğru cevabın bulunması lazımdır:

Kendisiyle ticaretin yapıldığı mal mı, ticarete asıldır yoksa malın sahibi olan tüccar mı asıldır? Yani değişime husus olan malın sahibi olan tüccara bakmadan, ticarî faaliyetlerde mübadelesi yapılan mal mı dış ticaretin araştırılmasında esastır, yoksa malın menşesine bakmadan ticarî faaliyeti gerçekleştiren tüccar mı esastır? Ki bu vaziyette dış ticaretin araştırılmasında tacir esas olup ticareti yapılan mal tüccara tabi olarak tüccarın hükmünü alır mı? İşte bu soruya verilecek cevap yalnızca belli bir metod üzere ticarî faaliyetlerin yapılmasını gerektirecek ve cevaba göre de dış ticaret ile ilgili hükümler konulacaktır.

Ticaret hadisesini incelediğimizde ticaretin, belirli iki tüccar arasında ve muayyen bir mal üzerinde yapılan bir faaliyet olduğunu görürüz. Ticaret, mala sahip olan tüccara bakılmaksızın yalnızca malın mübadelesi değildir. Ticarî faaliyetin vakıası da ticarete malın değil tüccarın esas olduğunu göstermektedir. Zira ticarî faaliyet ancak iki tacirin bulunmasıyla mümkün olur. Mal ister hazır olsun isterse olmasın, ister imal edilmiş olsun isterse henüz imal edilmemiş olsun, ister mevcut olsun isterse henüz mevcut olmasın vaziyet değişmez. Dolayısıyla ticarete mal değil tacir esastır.

Ticaretin vakıası işte budur. İster alıcı olsun ister satıcı olsun, alışveriş faaliyetini yapan tacirin bu vakıaya göre hareket etmesi gerekir. Ticaretin araştırılmasında, satıcının sahibi olduğu ve alıcının da satın alarak sahibi olmak istediği mal değil, ticarî faaliyeti yapan tacir esastır. Bu sebeple ticarete malı esas almak hatalı bir yaklaşımdır.

Kapitalistler ve Marksistler dış ticaret hususunda malı esas aldılar. Bu sebeple ticarî hususu mal sahibi üzerine değil de malın menşei üzerine oturtular. Dolayısıyla da devletlerin aralarındaki ticarî ilişkiler malın menşei üzerine kurulmaktadır. Yani dış ticaretle ilgili ticarî faaliyetler, malın esas alınması üzere yürütülmektedir. Bu, birkaç açıdan hatalıdır:

1. Bu tatbik etme devletin vatandaşlarına iç ticareti tamamen serbest bırakırken dış ticareti ise ancak devletin izni ile serbest bırakmasına sebep olmaktadır. Zira malın menşei, mallarının ülkeye girişinin yasaklandığı bir ülke ise, tüccar tebaadan olsa bile o malın ülkeye sokulmasına izin verilmez. Eğer mal, mallarının ülkeye girişine izin verilen bir ülkeye ait bir mal ise, tacir tebaadan olmasa bile o malın ülkeye sokulmasına izin verilir. Bu vaziyette ülkedeki tüccarların üretkenlikleri tahdit edilmiş ve ancak belli ülkelerle ticaret yapmalarına izin verilmiş olur. Böylesi bir tatbik etme, ümmetin dış ticarettten elde

edeceği serveti menfi yönde etkilemesinin yanı sıra aynı zamanda bir zulümdür. Zira ticareti yapılan malın kârı tüccara aittir. Devlet, bu kârdan tebaasını men eder ve tebaanın dışındakilere izin verirse kâr ülke dışına çıkmış olur.

2. Devletin vatandaşları gümrük vergilerini öderken yabancılar ödememektedirler. Zira mal esas alındığı zaman, gümrük vergisi tüccar esas alınarak değil malın menşei esas alınarak mal üzerine tatbik edilmektedir. Devlet, bazı ülkelerin mallarına vergi tatbik ederken bazı ülkelerin mallarını ise vergiden muaf tutmaktadır. Vatandaşlardan birisi mallarına vergi konan bir ülkenin malını getirdiği zaman o kişinin gümrük vergisi ödemesi gerekmektedir. Fakat gümrük vergisi tatbik edilmeyen bir ülkeden yabancı bir kişi bir mal ile gelirse o kimse gümrük vergisi ödemez, gümrük vergisinden muaf tutulur. Hatta o kişinin tabi olduğu ülke bizim mallarımızdan vergi alsa bile. Örneğin bizim mallarımıza vergi uygulayan bir İngiliz vatandaşı, aramızdaki karşılıklı vergi muafiyeti bulunan Alman menşeli bir malı ülkemize soktuğu zaman İngiliz'den gümrük vergisi alınmamaktadır. İngiliz vergiden muaf tutulmaktadır. Zira mal Alman malıdır. Vergi ise mal sahibi tüccardan değil mal üzerinden alınmaktadır. Bu ise ülkenin zararına bir vaziyettir. Vatandaşa ilave vergi yükü getirmek demektir.

3. Malın esas kabul edildiği devletlerle yapılan ticarî anlaşmalarda, anlaşma yapılan ülkenin malının satılmasından başka hiçbir fayda yoktur. Üstelik ticarî kazançtan da faydalanılamamaktadır. Zira herhangi bir şahıs satın alınmasına izin verilen ülkenin malını satın alıp kârını elde ederken vergi, anlaşma yapılan ülkenin vatandaşına yüklenir. Ticaret yalnızca ülkede üretilen ürünlerin satılması değildir. Ticarete ticarî kâr esastır. Yoksa düşmanlarımız da bu malları ülkemize sokabilirler ve kârı ile beraber bedelini de alırlar. Bu ise düşmanlarımızın bize karşı kuvvetlenmeleri demektir.

İşte bütün bu sebeplerden dolayı malî ticarete esas kabul etmek hatalı bir fikirdir. Ticarî araştırmalarda ve ticaret ahkâmında tacirin esas alınması gerekir. Bu sebeple İslâm, dış ticarete malî değil taciri esas almıştır ve malî tacire tabi kılarak tacirin hûkmünü uygulamıştır.

Dış ticarete tacirin esas alınmasına gelince: Ticaret alım-satım faaliyetidir. Dolayısıyla alım satım hûkûmlerine tabidir. Alım-satım hûkûmleri, sahip olunan malla ilgili olarak konulmuş hûkûmler değil mala sahip olan kişi ile ilgili olarak konulmuş hûkûmlerdir. Satan ve satın alanla ilgili hûkûmlerdir. Satılan veya satın alınan malla ilgili hûkûmler değildir. Allah *Subhanehû ve Teâlâ* şöyle buyurmaktadır:

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا

Allah ribayı haram alışverişi ise helal kıldı. (el-Bakara 275) Yani alışverişi insanlara helal kılınmıştır. Bu ayet, malla ilgili değil insanlarla ilgili bir hûkûmdür. Ayette alışverişin helal olması insanlar aısındanır. Alışverişin, satılan mal açısından helal kılınması ile ilgili bir hûkûm değildir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

الْبَيْعَانِ بِالْخِيَارِ مَا لَمْ يَتَّفَقَا

“Alıcı ve satıcı ayrılmadıkları sürece serbesttirler.” Bu hûkûm de, alım-satıma konu olan malla ilgili bir hûkûm değil alan ve satanla ilgili bir hûkûmdür. Ebu Hurayra *RadiyAllahu Anh*'dan rivayet edilen hadiste Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنْ بَيْعِ الْحَصَاةِ وَبَيْعِ الْغُرْرِ

“Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* hasatla ve ğararla satışı yasakladı”² “*Hasât*” [الْحَصَاة] satışı, satılacak olan şeylerin üze-

¹ Buharî, *Buyu'*, 1940; Muslim, *Buyu'*, 2825; et-Tirmizi, *Buyu'*, 1166; Nesei, *Buyu'*, 4404; Ebu Davud, 2998; İbni Mace, *Ticârât*, 2173; Ahmed b. Hanbel, *Mükessirîn*, 4338; Daremi, *Buyu'*, 2438

² Ahmed b. Hanbel, *Mükessirîn*, 9255

rine taşları atmak demektir. [Yani bir kişinin diğerine “*ben sana bu çakıl taşının üzerine düşeceği koyunları satıyorum*” demesi ve ardından da elindeki çakıl taşlarını atmasıdır.] “*Ġarar*” [الغَرَر] satış ise, denizdeki balığı satmak gibi bir satıştır. Hadis, birtakım satış çeşitlerini yasaklamaktadır. Bu tür satışlardaki yasaklama, satılan veya satın alınan mal açısından değil insanlar açısındandır. Dolayısıyla hüküm ancak alıcı ve satıcı için geçerli bir hükümdür. Hüküm, malı göz önüne almadan malın sahibi ile ilgilidir. Bu sebeple dış ticaretle ilgili hükümler tüccar açısından farklılık arz etmektedir. Şeriat, malı göz önüne almadan mal sahibini yani tüccarı esas alarak dış ticareti çözüme kavuşturmuştur. Ticareti yapılan mala itibar edilmez. Bunun için ticareti yapılan mal esas alınarak, tüccarı saf dışı bırakıp dış ticarete çözüm getirmek doğru değildir. Mal sahibini dikkate almadan dış ticaret ile ilgili hükümleri malla ilgili hükümler haline getirmek Şer’an caiz değildir. Yani malı esas almak, malın menşesine bakmak ve taciri göz ardı etmek caiz değildir. Zira hüküm, mal için değil malın sahibi olan tacir içindir. Şer’i nass da mal hakkında değil mal sahibi hakkında gelmiştir. Yani Şer’î nass, malı dikkate almaksızın tacirle alakalıdır. Taciri göz ardı edip malla ilgili değildir. Dolayısıyla hükmü, mal ve malın menşei ile alakalandırmak hem Şer’î nasrlara hem de Şer’î hükme muhaliftir. Bu sebeple de Şer’an caiz değildir.

Burada şöyle bir itiraz ileri sürülemez: “*Şeriat, mal sahibini dikkate almadan birçok mal türünü çözüme kavuşturmuştur. Örneğin Şeriat, sahibine bakmadan toprak üzerine haraç koymuştur. Dolayısıyla ticaret hususunda da sahibine bakmadan mal üzerine hüküm koymak caizdir.*”

Böyle bir itiraz ileri sürülemez. Zira Şeriat, hem, sahibini dikkate almadan mal hakkında hem de malı dikkate almadan sahibi ile ilgili olarak hükümler koymuştur. Bunların her biri diğerinden farklıdır. Dolayısıyla iki farklı şeyi birbirine karış-

tırmak ve birisine ait hükmü diğerine tatbik etmek doğru değildir. Şer'i nassın gösterdiği sınırlar çerçevesinde kalmak gereklidir. Şeriat haracı, '*harâcî arazi*' ile ilgili bir hüküm, öşür'ü de '*öşrî arazi*' ile ilgili bir hüküm olarak belirlemiştir. Altın, gümüş, hurma, buğday, tuz ve arpa gibi hakkında nass bulunan muayyen mallar için faiz hükmünü koymuştur. Hüküm bunlara hastır. Özellikle altın ve gümüş hakkında sarf [değiştirme, bozdurma] hükmünü getirmiştir ve hüküm yalnızca bu ikisini kapsamaktadır. Bunların tamamı malla ilgili hükümlerdir ve nass da hususî olarak bunlarla ilgili olarak gelmiştir. Zira hüküm malla ilgilidir.

Fakat alışveriş ile ilgili hükümler ise mal ile ilgili değil mal sahibi ile ilgili hükümlerdir. Bu tür hükümler, *icar*, *hibe*, *borç*, *şufa* hakkı gibi malik olan şahısla ilgili hükümlerdir. Sahip olunan malla ilgili hükümler değildir. Ticaret, alım satım faaliyeti olduğu için, ticarete alış-veriş ahkâmı tatbik edilir. Ticaretle ilgili hükümler, mal sahibi ile ilgili hükümleri ihtiva eder, malla ilgili hükümleri ihtiva etmez. Bu sebeple hükmün, muayyen bir ferde ait bir mülk olmasından dolayı satılan veya satın alınan malla alakası vardır. Yoksa hüküm, özellikle malla ilgili bir hüküm değildir. Mal, hükümde malikine tabidir. Dış ticaretle ilgili hükümler malla ilgili hükümler değil mal sahibi ile ilgili olarak konulmuş hükümlerdir. Haraç ile ilgili hükümlerin ticaret konusuna tatbik edilmesi doğru değildir. Bunlardan birisi mal ile ilgili hükümler kapsamına girerken diğeri ise malın sahibi ile ilgili hükümler kapsamına girmektedir. Buradan hareketle dış ticaretle ilgili hükümlerde malın türü değil tüccar dikkate alınır. Bunun için dış ticaretle alakalı hükümler, Şeriatın onlara bakış açısından dolayı yani Allah Azze ve Celle'nin onlar hakkında koyduğu hükümden dolayı, fertlerle alakalı hükümlerdir. Buna göre dış ticaretle ilgili hükümlerin ne malla ne de malın menşesi ile alakası vardır. Ancak tacirle ilgilidir. Zira dış ticaretle ilgili

hükümler alıcı ve satıcı ile ilgilidir. Ticareti yapılan malla ilgili değildir. Bu hükümler ticareti yapılan mal göz önüne almadan tacirle alakalıdır.

Ticareti yapılan malın, hükümde tacire tabi olmasına gelince: Dış ticaret, *Dar-ul Harb* ve *Dar-ul İslâm* hükümleri kapsamına girmektedir. *Dar-ul İslâm*'la ilgili hükümler açısından İslâm, dini değil vatandaşlığı yani devlete tabiiyeti esas alır. Devletin tebaası sayılmada, devletin benimsediği dine veya tatbik ettiği ideolojiye değil devletin tabiiyetini taşımaya itibar edilir. İslâm Devleti'nin tabiiyetini taşıyan herkes ister Müslüman olsun isterse olmasın İslâm Devleti'nin tebaası sayılır. Şeriatın belirlediği sınırlar çerçevesinde devletin onun üzerinde onun da devlet üzerinde hakkı ve devlete karşı mesuliyetleri vardır. Onun ihtiyaçlarının karşılanmasından, canının, malının, namusunun ve emniyetinin muhafaza edilmesinden, hayatından, refahından, adalet ve huzurunun sağlanmasından devlet mesuldür. Bunlar Müslüman ve gayri Muslim ayırımı gözetmeksizin herkes için geçerlidir. Zira onların hepsi devletin tebaasıdır. Tebaa olmada onları bir araya getiren saik, İslâm akidesine bağlılık değil İslâm Devleti'ne tabi olmaktır.

Dar-ul Harb'e gelince: İslâm tabiiyetini taşımayan herkes Müslüman olsun olmasın yabancı sayılır. Onlarla hükmen harbi muamelesi yapılır. Fakat Müslüman olan kimsenin kanı ve malı helal olmaz. Malla ilgili hükümlerde ve diğer hükümlerde aynen Müslüman olmayanlara yapılan muamele gibi muamele görürler. Nafaka [*devlet tarafından temel ihtiyaçlarının karşılanması*] hakkına sahip değildirler. İslâm Devleti'nin tebaasından olan birisine mirasçı olamaz, miras bırakamaz. İzinsiz olarak ülkeye giremez. Her hususta yabancı gibi muamele görürler. Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* Müslüman olan kimsenin İslâm Devleti'nin otoritesi altına girmesini istiyordu. Girdiği zaman onu devletin tebaasından sayıyor ve tâbiyet hakkını ona

da tanıyordu. Eğer girmezse, devletin otoritesi dışında kalırsa onu yabancı sayıyor ve tâbiyet haklarından onu mahrum ediyordu. Suleyman b. Burayde babasından şu hadisi rivayet etmektedir:

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَمَرَ أَمِيرًا عَلَى جَيْشٍ أَوْ سَرِيَّةٍ أَوْصَاهُ فِي خَاصَّتِهِ بِتَقْوَى اللَّهِ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ خَيْرًا ثُمَّ قَالَ اغْرُوا بِسْمِ اللَّهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ اغْرُوا وَلَا تَعْلُوا وَلَا تَغْدِرُوا وَلَا تُمْتَلُوا وَلَا تَقْتُلُوا وَلِيدًا وَإِذَا لَقِيتَ عَدُوَّكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَأَدْعُهُمْ إِلَى إِحْدَى ثَلَاثِ خِصَالٍ أَوْ خِلَالَ فَأَيُّتَهُنَّ مَا أَجَابُوكَ إِلَيْهَا فَأَقْبِلْ مِنْهُمْ وَكَفَّ عَنْهُمْ ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى النَّحُولِ مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ وَأُخْبِرُهُمْ إِنْ هُمْ فَعَلُوا أَنَّ لَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ وَإِنْ هُمْ أَبَوْا أَنْ يَتَّحِلُوا مِنْهَا فَأُخْبِرُهُمْ أَنَّهُمْ يَكُونُونَ كَأَعْرَابِ الْمُسْلِمِينَ يَجْرِي عَلَيْهِمْ حُكْمُ اللَّهِ الَّذِي يَجْرِي عَلَى الْمُسْلِمِينَ وَلَا يَكُونُ لَهُمْ فِي الْغَنِيمَةِ وَالْفَيْءِ شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يُجَاهِدُوا مَعَ الْمُسْلِمِينَ

“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir ordunun ya da bir seriyenin başına bir komutan tayin ettiği zaman ona, özellikle takvalı olmasını ve beraberinde bulunan Müslümanlara karşı hayırlı muamele etmesini tavsiye eder ve ardından da şöyle derdi: “Allah yolunda Allah’ın ismi ile savaşınız, Allah’ı inkâr edenlerle savaşınız ancak hile yapmayınız, hıyanet etmeyiniz, çarmıha germeyiniz, çocukları öldürmeyiniz. Müşrik düşmanlarıyla karşılaştığınız zaman onları üç şeye çağır. Bu üç şeyden hangisine müspet cevap verirlerse onu kabul et ve onlardan elini çek: Onları İslâm’a çağır. Müspet cevap verirlerse kabul et ve onlardan elini çek. Sonra da onları ülkelerinden Muhacir’lerin [Müslümanların] ülkesine hicret etmeye çağır. Eğer hicret ederlerse, hicret edenlere verilen haklara ve mesuliyetlere onların da sahip olacağını onlara bildir. Eğer Müslümanların ülkesine hicret etmek istemezlerse bedevi Müslümanlar gibi olacaklarını bedevi Müslümanlar hakkında geçerli olanın onlar hakkında da geçerli olacağını, Müslümanlarla beraber cihad etmelerinin dışında feyden, ganimetten

hiçbir pay alamayacaklarını onlara bildir.”¹ Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*, Müslüman olan bir kimsenin İslâm Devleti’nin otoritesi altına girmeye çağrılmasını emretti. Girmezse yabancı sayılacağını ve **“Bedevi Araplar gibi olacaklarını”** bildirdi. Onların, Devletin malî işleri kapsamına giren; fey, ganimet, zekât, vergiler, temel ihtiyaçlarının karşılanması gibi hususlarda ve bunların dışındaki malî hususların hiçbirinde hakları yoktur. Müslüman olmaları sebebiyle yalnızca onların kanları ve malları masumdur. İslâm’a göre tâbiyet, İslâm’a iman etme ile değil tâbiyeti taşıma ile kazanılır. Burada Rasulullah *Aleyhi’s Salatu ve’s Selam*’ın şu sözüne dikkat etmek gerekir.

ثُمَّ ادْعُهُمْ إِلَى التَّحْوُلِ مِنْ دَارِهِمْ إِلَى دَارِ الْمُهَاجِرِينَ وَأَخْبِرُهُمْ إِنَّهُمْ فَعَلُوا أَنَّ لَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ

“Sonra onları Muhacir’lerin ülkesine hicret etmeye çağır. Eğer hicret ederlerse Muhacir’lerin lehine olanların onların da lehine, aleyhine olanların onların da aleyhine olacağını onlara bildir.” Bizim lehimize olanın onların da lehine ve bizim aleyhimize olanların onların da aleyhine olması yani bütün hükümlerin onları da kapsamaması için bu nass, hicret etmeyi şart koşmaktadır. Bunun aksi manası ise şöyle olur: Eğer onlar İslâm diyarına hicret etmezlerse Müslümanların lehine ve aleyhine olanlardan faydalanamazlar. Yani hükümler onları kapsamaz. Üstelik hadis, malî hükümlerle ilgili şu hususu da iyice vurgulamaktadır:

وَلَا يَكُونُ لَهُمْ فِي الْغَنِيمَةِ وَالْفَيْءِ شَيْءٌ إِلَّا أَنْ يُجَاهِدُوا مَعَ الْمُسْلِمِينَ

“Müslümanlarla beraber cihad etmelerinin dışında feyden ve ganimetten hiçbir pay alamazlar.” Diğer malî hükümler de fey ve ganimet gibidir. Nassın ilk kısmının mefhumundan şu netice çıkarılmaktadır: Bize verilen haklardan onlar faydalanmayacak ve bizim yapmamız gerekenleri onların da yapması

¹ Ahmed b. Hanbel, Ensâr, 21952

gerekmeyecektir. Yani hükümler onları kapsamına almamaktadır. Nassın ikinci kısmından çıkan netice ise şudur: Cihad etmelerinin dışında onların feyden ganimetten pay alma hakları yoktur. Aynı şekilde malî hakların hiç birisinden de hak alamazlar. Böylece hüküm, bütün hükümleri özellikle de malî hükümleri kapsamaktadır. Ancak bu genellik:

أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِذَا قَالُواهَا عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ
وَأَمْوَالَهُمْ

“La ilahe illAllah” diyinceye kadar insanlarla savaşmakla emrolundum. Eğer bunu söylerlerse kanlarını ve mallarını korurlar”¹ hadisi ile tahsis edilmiştir. Bu hadis ile onların canları ve malları istisna tutulmuştur. Yani onlar, Müslüman olurlarsa veya Müslüman iseler, öldürülmezler ve malları ganimet olarak alınmaz. Ancak onların mallarının ganimet olarak alınmaması, malî hükümlerin onlara tatbik edileceği manasına gelmemektedir. Sadece hadisin delalet ettiği hususlardan onlar muaf tutulurlar. Yani malları koruma altındadır, ganimet sayılmaz. Fakat geride kalan malî hükümler diğer hükümler gibi nassın açık olarak bildirdiği üzere onları kapsamaz. Zira nassta şu ifade geçmektedir:

إِنْ هُمْ فَعَلُوا أَنَّ لَهُمْ مَا لِلْمُهَاجِرِينَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَى الْمُهَاجِرِينَ

“Eğer böyle yaparlarsa Muhacir’lerin kazandıkları hakları onlar da kazanacak, Muhacir’lerin üzerine düşen vazifeler onları da kapsayacaktır.” Bizim kazandığımız hakları onların da kazanmalarının ve bizim yapmamız gereken vacipleri onların da yapmalarının şartı, onların İslâm ülkesine hicret etmeleridir. Eğer hicret etmezlerse hem bizim kazandığımız hakları kazanamayacaklar hem de bizim yapmamız gereken vacipleri yapmakla mesul olmayacaklardır.

Bu şartlara göre ithalat veya ihracat yapan tüccarlar üç sınıfa

¹ İbni Mace, Feth, 3917

ayrılırlar. Bunlar:

1. *Devletin tebaasından olan Müslümanlar veya zimmîler.*
2. *Aramızda anlaşma bulunanlar.*
3. *Harbi [fiili savaş halinde bulunan] kimseler.*

Devletin tebaasından sayılan kimseler içinde olduğu gibi dışarıda da ticarî faaliyetlerini aynen yürütebilirler. Tebaadan olan kimseler hangi ülkeden olursa olsun istedikleri malları ülkeye sokabilirler. Herhangi bir şart ve kısıtlama olmaksızın istedikleri malı istedikleri ülkeye ihraç edebilirler. Zira Allah *Subhanehû ve Teâlâ'nın*:

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

Allah alışverişi helal kıldı. (el-Bakara 275) ayeti genellik ifade eden bir ayettir. Her türlü alışverişi kapsar. Dolayısıyla iç ve dış ticareti de kapsar. Müslüman bir kimseyi ya da zimmîyi ülkeden mal ihraç etmekten veya ithal etmekten men eden nass yoktur. Tam tersine alışverişin helal olduğunu belirten nass genel olarak kalmaktadır.

Müslüman veya zimmî bir kimse sahip olduğu bir malı ithal etmekten men edilmediği gibi sahip olduğu bir malı ihraç etmekten de men edilmez. Sahip olması caiz olan her malı, Müslümanın ya da zimmînin izine, ruhsata vb. herhangi bir şeye ihtiyaç duymaksızın ihraç etmesi veya ithal etmesi caizdir. Bir malı ihraç etmesi veya ithal etmesi hususunda Müslümana veya zimmîye devlet tarafından herhangi bir kayıt konulursa devlet, Allah Azze ve Celle'nin mubah kıldığı bir şeyi haram kılmış ve dolayısıyla da Allah Azze ve Celle katında günah işlemiş sayılır. Koyduğu şartın iptal edilmesi ve feshedilmesi için devlet aleyhine Müslümanlardan herhangi bir şahıs tarafından Mezalim Mahkemesine dava açılabilir. Buna göre dış ticaret, devletin bütün vatandaşları hakkında tanınmış genel bir mubahlıktır. İhracat veya ithalat için ruhsat almaya gerek yoktur.

Ancak, muayyen bir malın ithalinden ya da ihracından dolayı bir zarar ortaya çıkıyorsa bu vaziyette,

كل فرد من أفراد المباح إذا كان ضارا أو مؤديا إلي ضرر حرم ذلك الفرد وظل الأمر مباحا

“*Mubah olan bir bütünüün parçalarından biri zarara sebep oluyorsa yalnızca zarara sebep olan parça haram olur, bütünüün mubahlığı devam eder*” fıkıh kaidesi gereğince sadece zarara sebep olan malın ithali veya ihracı yasaklanır geride kalan bütünü malların ithali veya ihracı mubah olarak kalır. Zira Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*, Tebuk yolu üzerinde bulunan Semud kuyusundan ordunun su içmesini yasaklamıştır. Buna göre hakkında haram emri çıkan ve kullanılması men edilen Semud kuyusunun suyunu kullanmak haramdır. Fakat suyun mubahlığı devam etmiştir. Bu sebeple herhangi bir malın ihracı ya da ithali zarara yol açıyorsa sadece bu mal ihraçtan ve ithalden men edilir.

Aynı şekilde “**fiilen savaş**” halinde olduğumuz ülkelerle tebaanın ticaret yapmasına izin verilmez. Bu tür ülkelerle yapılacak ithalat ve ihracatla ilgili Şer’î hüküm şöyledir: Eğer bu ülkelerden yapılacak ithalat onları kuvvetlendiriyorsa, onlardan mal ithali tamamen yasaklanır. Bu hususta Müslüman olan ile olmayan kimse arasında fark yoktur. Zira Dar-ul Harb hükümleri Müslümana da gayri-Muslime de tatbik edilir. Fiilen harbinin ülkelerinden kesinlikle hiçbir şey ithal edilmez. Aynı şekilde onlara mal ihraç edildiğinde bu ihracat onları kuvvetlendiriyorsa, gelişmelerine yardımcı oluyorsa, ihracat yapanlar ister Müslüman olsun ister Müslüman olmasın ihracat mutlak surette engellenir. Zira bunların tamamı fiilen harp halinde olduğumuz bir ülkeye yapılan ihracattır. Bu ihracat ise onları yani düşmanı kuvvetlendirir. Bunun için Dar-ul Harb hükümleri, Müslüman ve gayri Muslim ayırımına bakılmaksızın Dar-ul Harb sakinlerinin tamamına tatbik edilir. Buna göre “İsrail”den ithalat-

ihracat yapmak kesinlikle onu kuvvetlendirir ve de haramdır. Hatta onu kuvvetlendiren amillerin en mühimlerindenidir. “İsrail”e karşı alınan kararlar gereğince uygulanan iktisâdî ambargo devam etmekte iken Akabe körfezinin açılmasından sonra “İsrail”in kuvvetlenmesi ve ferahlaması bunun en basit delilidir. Zira “İsrail”e yapılan ihracat “İsrail”i içerisinde bulunduğu kuvvetsiz vaziyetten sıkıntıdan kurtarmış onun gelişmesine yol açmış üstelik onun gelişmesine yardımcı olarak kuvvetlendirmiştir. Savaş halindeki bir düşmana yardım etmek, sıkıntıdan kurtarmak haramdır, hem de haramların en büyüklerindenidir. Aynı şekilde düşmanı kuvvetlendirmek de haramdır. Bu sebeple ithalat veya ihracat yaparak “İsrail”e karşı uygulanan ambargoya muhalefet etmek haramdır ve bunu yapan da günahkârdır. Bu haramlılık sadece Arapça konuşanlar veya “İsrail”e komşu olanlar için geçerli olan bir haram değil bütün Müslümanları kapsayan bir haramdır. Bunun için “İsrail”e ithalat yaptıkları veya “İsrail”den ihracat yaptıkları zaman Türkler de, İranlı’lar da günahkârdırlar. Aynı vaziyet dünyadaki bütün Müslümanlar için de geçerlidir. Bu açıklamalara göre iki vaziyetin dışında tebaanın ithalat ya da ihracat yapması mubahtır.

A. Bir malın ithalinden veya ihracından dolayı zarar ortaya çıkması. Bu vaziyette yalnızca o malın ithali ve ihracı yasaklanıır.

B. Bizimle “füilen savaş” halinde olan ülkelere yapılan ihracat ve ithalat. Bu ülkelere yapılacak ihracat veya ithalat en düşük seviyede olsa dahi onları kuvvetlendiriyorsa veya halkının ferahlamasına yardımcı oluyorsa veya onları herhangi bir sıkıntıdan kurtarıyorsa ihracat ve ithalat tamamen yasaklanır. Bu tür bir ticareti yapan haram işlemiş olur. Allah Azze ve Celale tarafından azaba müstahak olur ve İslâm Devlet tarafından cezalandırılır.

Devletin tebaası açısından vaziyet budur. Anlaşmalı olanla-

ra gelince: Onlarla anlaşma metninde yazılı şartlara göre muamele yapılır. İster memleketimizden mal alsınlar isterse ülkemize mal ithal etsinler, onlarla yapılan anlaşma şartlarınınca hareket edilir. Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem:*

الْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ

“**Müslümanlar şartları üzeredirler.**”¹ buyurmaktadır. Zira anlaşma bir ahittir, söz vermek demektir.

أَوْفُوا بِالْعُقُودِ

Akidlere vefa gösteriniz.² Ayetine göre sözde durmak farzdır.

İngiltere, Amerika ve Rusya gibi aramızda anlaşma olmayan “hükmen harbilere” gelince: Onlar Ülkemize girebilmek için özel olarak izin almadıkları sürece ülkemize giremezler. Onlara verilen ‘**Eman**’ ülkemize girebilmeleri için verilen bir izindir. Harbi olan bir kimseye canı için verilen bir eman onun malı için de geçerlidir. Buna göre harbi tüccar ancak devletten alacağı izinle malını ülkemize sokabilir. Ticaret malını beraberinde ülkemize getirirse kendisi için geçerli olan izin malı için de geçerli olur. Fakat beraberinde getirmek istemeyip, başkası vasıtası ile veya herhangi bir nakliye aracıyla getirmek isterse malı için ona izin vermek caizdir. Ancak izinsiz olarak ülkemize mal getirmesi kesinlikle mümkün değildir. Yabancı bir kimsenin malını ülkemize sokabilmesi için ithal ruhsatı alması gerekir. Devlet yabancı bir kimseye ruhsat verip vermeme serbesttir. Yani yabancıya ithal edeceği mala ithal izni verme hakkı devlete aittir. Dilerse verir dilemezse vermez. Ancak bir yabancı yani harbi, ülkeye girmişse ülke içerisinde dilediği malın ticaretini yapma, istediği ve sahip olduğu herhangi bir malı ülke dışına çıkarma hakkına sahiptir. Bunun için izin almaya gerek yoktur.

¹ Buharî, İcârah

² (el-Maide 1)

Zira kendi için aldığı izin aynı zamanda malı için de geçerlidir. Hatta bu izin ona verilmiş bir emandır. Dolayısıyla aldığı eman, onun malının, canının ve namusunun Müslümanlar ve zimmîler gibi korunmasını gerekli kılar. İhracında zarar görülmedikçe sahip olduğu herhangi bir malı ihraç etmekten engellenmez. Eğer herhangi bir malın yurt dışına çıkarılmasında bir zarar varsa yalnızca bu malın çıkarılması engellenir diğerleri engellenmez. Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in sözü de bu doğrultudadır.

ذِمَّةُ الْمُسْلِمِينَ وَاحِدَةٌ فَمَنْ أَخْفَرَ مُسْلِمًا فَعَلَيْهِ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

“Müslümanların zimmeti tektir. Kim bir Müslümana hıyanet ederse Allah’ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onun üzerine olur.”¹ Müslümanların zimmeti ifadesiyle onların emanları, himayeleri kastedilmektedir. Müslümanlardan herhangi bir kimse eman verirse, bütün Müslümanların onun emanını korumaları, emana riayet etmeleri gerekir. Müslümanın birisine eman vermesi, o kişinin ülkeye girmesinin, çalışmasının ve ticaret yapmasının mubah olması demektir. Ancak Halife emanı yani izni sınırlandırırorsa o zaman bu izne göre hareket edilir. Eğer Halife, örneğin oturma iznini bir ayla veya yalnızca oturma hakkı ile veya yalnızca muayyen bir işte çalışma ile sınırlandırılmışsa ve buna benzer, Halife’nin koyduğu şartlara bağlanmak farzdır.

“İsrail” gibi, aramızda “füilen harp” halinin bulunduğu *harbilere gelince*: Onlar, savaş meydanında kendileri ile çatışma içerisinde olduğumuz kimseler gibi sayılırlar. Dolayısıyla onlardan Müslüman olmayanların, kanlarını ve mallarını helal sayarız. Tabii olarak da ister Müslüman olsun ister Müslüman olmasın Dar-ul Harb’den Dar-ul İslâm’a hicret etmedikleri sürece onlardan herhangi bir kimsenin ticaret yapmasına imkân tanımıyoruz.

¹ Buharî, Hac, 1737

Dış ticaretin hükmü işte budur. Dış ticaret, fiilen savaş halinde olanlara yasaktır. Hükmen harbi olanların ise kesinlikle izin almaları gerekir. Anlaşmalı olanlara da anlaşma hükümleri tatbik edilir. İki vaziyetin dışında tebaadan olan Müslüman ve gayri Müslimlerin herhangi bir kayıt ve şarta bağlı olmaksızın dış ticaret yapmaları mutlak olarak mubahtır.

Gümrük vergilerine gelince: Devleti tebaasından olan herhangi bir kimseden, ister ithal ettiği bir mal olsun isterse ihraç ettiği bir mal olsun herhangi bir maldan gümrük vergisi alamaz. Ukbe b. Amir Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* den şunu işittiğini rivayet eder:

لا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ صَاحِبُ مَكْسٍ

“Meks sahibi cennete giremez.”¹ Meks özellikle gümrük vergisi demektir. Ebu'l Hayr'dan: *“Ruveyfi İbni Sabit'ten şu hadisi duydum: Dedi ki: Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediğini duydum:*

ان صاحب المكس في النار

“Meks sahibi muhakkak ki cehennemdedir.”² Ebu Muhammed dedi ki: *“Yani aşir olan.” Aşir ise, dışarıdan gelen ticaretten onda bir [öşür] alan kimseye denir. İbrahim b. Muha-cir'den: “Ziyad b. Hudeyr'i şöyle söylerken işittim:*

أنا أول عاشر عشر في الإسلام قلت فمن كنتم تعشرون؟ قال: ما كنا نعشر مسلما ولا معاهدا. كنا نعشر نصارى بني تغلب

*“İslâm'da öşür alan ilk aşir benim.”, “Kimden öşür alıyordunuz?” diye sorduğumda: “Müslüman'dan ve muahedeliden öşür almıyorduk. Beni Tağleb Nasranîlerinden [Hıristiyanlarından] onda bir alıyorduk.”*³ AbdurRahman b. Makal'dan rivayet edildi ki:

¹ Ebu Davud, Harâc, 2548; Ahmed b. Hanbel, Şamiyyîn, 16656; Daremi, Zekâh, 1606

² Ahmed

³ AbdurRezzak

سألت زياد بن حدير من كنتم تعشرون قال ما كنا نعشر مسلما ولا معاهدا كنا
نعشر تجار أهل الحرب كما يعشروننا إذا أتيناهم

“Ziyad b. Hudayr’e “Kimden onda bir alıyordunuz?” diye sordum. Ziyad: “Müslümandan ve aramızda anlaşma bulunanlardan onda bir almıyorduk.”, “Öyleyse kimden alıyorsunuz?” diye sorunca: “Biz onların ülkelerine gittiğimiz zaman bizden onda bir aldıkları gibi bizde harbi tüccarlardan onda bir alıyorduk.”¹ Buna göre tebaadan olan herhangi bir kimsenin ticaret malından herhangi bir vergi alınmaz. Ama tebaanın dışındakilerden yani yabancıardan ister Müslüman olsunlar isterse olmasınlar bizlerden aldıkları miktarda onlardan vergi alınır. Ebu Miclez Lâhik b. Humeyd’den gelen rivayete göre:

قالوا لعمر كيف ينفذ من أهل الحرب إذا قدموا علينا قال كيف يأخذون منكم إذا
دخلتم إليهم قالوا العشر قال فكذلك خذوا منهم

“Bizim ülkemize geldikleri zaman harbilerden nasıl [vergi] alalım?” diye Ömer RadiyAllahu Anh’a sordular. Bunun üzerine Ömer RadiyAllahu Anh onlara: “Siz oraya gittiğinizde onlar sizden nasıl alıyolar?” diye sorunca: “Onda bir alıyorlar.” dediler. Ömer: “Öyleyse siz de onlardan öyle alınız.” dedi.² Ömer bu kararı bütün sahabenin gözleri önünde aldı ve hiçbir sahabe buna karşı çıkmadı. Karşı çıkabilme imkânının bulunmasına rağmen sahabenin karşı çıkmaması bunun bir icma olduğunu göstermektedir. Ancak yabancıardan gümrük vergisi almak vacip değil caizdir. Devletin, onları vergiden muaf tutması veya muayyen mallara vergi muafiyeti tatbik etmesi caizdir. Müslümanların maslahatına uygun gördüğü şekilde devlet tatbik etme yapar. Zira yabancıardan gümrük vergisi almak vacip değil caizdir.

Ticaretle ilgili olarak anlatılan bu nizam “Ticaret Yapma

¹ AbdurRezzak, el-Beyhâkî, İbn-u Hazm

² el-Beyhâkî, İbn-u Kudâme, AbdurRezzak

Hürriyeti” manasına gelmektedir denilebilir. Fakat vaziyet öyle değildir. Zira ticaret hürriyeti ülkeler arasında herhangi bir kaydın, sınırlamanın olmaksızın ticarî mübadelenin yapılmasını, gümrük vergisinin ve ithalatın önüne engellerin konmamasını gerektirir. Yani devletin dış ticaret üzerindeki kontrolünün kalkmasını gerektirir. İslâm’daki ticarî nizam ise buna muhaliftir. Zira devlet, diğer ülkelerle yapılan ticarete gördüğü çıkarlar gereği birtakım şartlar ve sınırlar koyabilir. Ticaretteki mutlak mubahlık yalnızca vatandaşlar için geçerlidir. Aynı şekilde vatandaşların kayıtsız şartsız dış ticaret yapmalarının mubah olması da “*Ticaret Yapma Hürriyeti*” türünden bir hadise değildir. Zira devlet, bazı malların ithalatını bazı malların da ihracatını yasaklayabilir. Örneğin devlet, ülkeden ihracının zarara sebep olduğu stratejik önemi bulunan ve düşmanın kuvvetlenmesine yol açan malların ithalini yasaklar. Özellikle fiilen muharip ülkeleri kuvvetlendiriyor, sıkıntıdan kurtarıyor ve destekliyorsa mal ihracını ve ithalini engeller. Ayrıca içki, haşhaş, afyon gibi İslâm’ın ticaretini nasslarla yasakladığı ve İslâm’ın nazarında “*iktisâdî mal*” sayılmayan malların ticareti de mutlak surette haramdır. Bu sebeple İslâm’daki ticaret nizamı, “*ticaret hürriyeti*”nden tamamen farklı bir nizamdır.

Dövizle Alım-Satım

Dış ticarete nakit ticareti denilen ve son asırda da döviz veya kambiyo rejimi diye ifade edilen iktisâdî bir faaliyet daha vardır. Dış ticaret, bir ülkeden bir başka ülkeye malların alım-satım faaliyetinin yapılmasıdır. Geçmişte bütün dünya altın nizamı standardına göre ticarî faaliyetleri yürüttüğü için devletlerin aralarında nakdî sorunlar yoktu. Zira altın standardında nakit, özel sıfatları bünyesinde toplamakta ve para birimi muayyen bir değişim oranıyla altına bağlanmaktaydı. Yani para, kanunen muayyen bir ağırlıkta altından meydana gelmekte idi. Altının ithali ve ihracı serbestti. İnsanların sikkeler halinde veya ham olarak nakde sahip olmaları ve serbestçe onu dışarı çıkarmaları caizdi. Bu sebeple de devletlerin aralarında nakdî ilişkiler adeta limitsiz bir boyutta idi. Birinci dünya savaşına gelinceye kadar dünya ülkeleri altın standardına göre hareket ediyordu. Birinci Dünya Savaşı patladığı zaman dünyada hâkim olan para standardı/nizamı altın standardı idi. Paralar insanlar arasında mübadele vasıtası olarak rahatça dolaşıyordu. Zira tedavüldeki para, ya altın olarak ya da istenildiği zaman altına dönüştürülebilme imkânına sahip kâğıt halinde insanların elinde dolaşıyordu. Gümüş para nizamı da bununla beraber uygulanıyordu. Bu nizamın tatbik edilmesi iktisâdî ilişkilerde en güzel tesiri bıraktı. Ancak 1914 senesinde Birinci Dünya Savaşı başladığında savaşan devletler kasıtlı olarak altın standardına zarar verecek birtakım kararlar almaya başladılar. Bu ülkelerin bir kısmı paralarının altına dönüşümünü durdurdu, bir kısmı altın ihracını engellemeye yönelik çok sıkı kaideler koydu, kimi de altının ithalini zorlaştırdı. Böylece *para nizamı* bozuldu ve döviz kurları tersyüz oldu. O tarihten bu güne kadar da dünyada nakdî hayat çeşitli amillerle karşı karşıya kaldı. Hatta altın standardı evren-

sel bir standart olma özelliğini kaybederek sadece bazı devletlerin tatbik ettiği bir nizam haline geldi. Paraların, malların ve şahısların intikalinde zorluklar, zahmetler ve engellemeler de böylece başlamış oldu. Bu sebeple de ülkeler arasındaki nakdî ilişkiler kilitlendi.

Ayrıca günümüzde hâkim olarak kâğıt para kullanılmaktadır. Temsili paralar da bundan bir parçadır. Bu tür paralar, nakitler veya külçeler halinde belirli bir yerde muhafaza edilen ve altın ya da gümüşten belirli bir oran karşılığında değeri olan paralardır. Kâğıt halindeki bu paraların değeri nakitlerin ve külçelerin değerine eşittir ve istenildiği zaman bozdurulur. Bunlar aynen madeni paralar gibidir. Devletlerarası nakdî ilişkiler de sorunlara sebep olmaz.

Ancak kâğıt paraların bu çeşidi çok az bulunur. Kâğıt paraların ikinci türünü ise vesika [sertifikalar] kâğıt paralar teşkil etmektedir. Vesika üzerinde imzası bulunan kimse vesikayı getirene madeni paralardan [altın ve ya gümüşten] belli bir miktarı ödemeyi taahhüt etmektedir. Bu tür paralar üzerinde imzası bulunan kimsenin güvenilirliğine ve sözünü yerine getirme kuvvetine göre dolaşımında bir değere sahiptir. Ancak bu tür kâğıt paraları çıkaran kimse, temsili kâğıt paralarda olduğu gibi kâğıt üzerinde yazılı değerini tam karşılığını altın olarak muhafaza etmez. Parayı ihraç eden kimse normal zamanlarda kasasında belli bir miktarı, örneğin kâğıt üzerinde yazılı olan meblağın bazen $3/4$ ü bazen $2/3$ 'ü bazen $1/3$ 'ü nispetinde bir miktarı veya yüzde olarak %10 nispetinde veya bunun üstünde ve altında bir miktarı kasalarında madeni karşılık olarak muhafaza ederler. Bu sebeple vesika kâğıt paraların altın karşılığı olan kısmı temsili kâğıt para olarak kabul edilir. İhtiyatî karşılığın dışında altın karşılığı olmayan miktar ise vesika kâğıt para olarak kabul edilip toplumun para üzerinde imzası bulunan kimseye olan güvenilirliğine göre tedavül kuvvetine sahiptir. Bu sebeple de bu parayı çıkaran

kimseye olan güvene ve onun malî kuvvetine göre değeri yükselir veya düşer. Bugün dünyadaki birçok devlet tarafından bu türden kâğıt paralar [Banknotlar] kullanılmaktadır ve dünyada hâkim olan nizam da budur. İşte devletlerin arasındaki nakdî sorunlar da buradan kaynaklanmaktadır.

Devletlerin aralarındaki nakdî ilişkiler; mal değişiminden veya ithalat ve ihracat gibi görünen kalemlerle ilgili faaliyetlerden veya hizmetler, gibi görünmeyen kalemlerden meydana gelen değişimden ki bunlar devletlerarası ulaştırma, posta, telgraf ücretleri ticarî hizmetler, mecburi vergiler, komisyonculara veya aracılara ödenen ücretlerden, turizm ve dış seyahat gelirlerinden meydana gelmektedir. Bir ülkeden bir mal alındığı zaman müşterinin malın bedelini alışveriş yaptığı ülkede kullanılan para ile veya satıcının kabul edebileceği bir para ile ödemesi gerekir. Aynı şekilde bir satıcı da satmış olduğu malın bedelini ülkesinin parasıyla veya dilediği bir para birimi ile alma hakkına sahiptir. Yine bir turist yabancı bir ülkeye gittiği zaman ve gelirinin bir kısmını orada harcarken o ülkede geçerli olan para ile ödemeleri yapması gerekir. Böylece de devletlerarası nakdî ilişkiler meydana gelmektedir. Biz, yapmış olduğumuz ithalatın değerini ödememiz için yabancı parayı elde etmek gayesiyle paramızı takdim ederiz. Veya yabancı ülkenin parasını elde etmek gayesiyle yabancı bir ülkeye malımızı arz ederiz. Devletlerle iktisadî ve ticarî ilişkiler kurabilmesi için bir ülkenin yabancı paralara/dövizle sahip olması zarurîdir. Elde edilmek istenen yabancı paranın istediğimiz kadarını ya da fazlasını malımızı satarak sahip olabiliyorsak işimiz kolaydır ve bu ülkeyle aramızda döviz sorunu olmaz. Fakat ihtiyaç duyduğumuz miktarda döviz elde etmeye satabileceğimiz mal yeterli olmuyorsa bu ülkenin dövizini, parasını elde edebilmek için kendi paramızı arz etmemiz gerekir. Bu vaziyette ise döviz kuru ya da konvertibl para sorunu ile karşı karşıya kalırız. Değiştirme/kambiyo/döviz

bozma, iki farklı devletin veya daha fazla devletin paraları arasındaki kurlardan kaynaklanan sorunlara sebep olmaktadır. Bu sebeple de böylesi bir sorunu, döviz kuru sorununu yani iki devletin para birimleri arasındaki değişim sorununu ele almak ve bu mesele hakkındaki Şer'î hükmü açıklamak gerekmektedir.

Vakıa açısından devletler farklı *para nizamlarına* uymaktadırlar. Altın standardına veya *temsili kâğıt para nizamına* tabi olan devletlerin vaziyeti *vesika para nizamına* tabi olan devletlerin vaziyetinden farklı olmaktadır. Birçok devlet *altın nizamına* ya da *temsili kâğıt para nizamına* göre hareket ettiğinde arasındaki döviz kuru ya da paralar arasındaki değişim oranı yaklaşık olarak sabit olması gerekir. İki ülkenin para birimleri arasındaki döviz kuru, birinci devletin parasındaki saf altın ağırlığı ile ikinci devletin parasındaki saf altın ağırlığı arasındaki orana göre tespit edilir. Döviz kurunda bir değişiklik olduğu zaman bu değişim, iki ülke arasındaki altının naklinde yapılan harcama nispetinde olur. Bu harcamalar ise çoğunlukla döviz kuruna tesir etmeyecek kadar çok küçük miktarlarda olur hatta döviz kuru değişmedi demek de mümkün olabilir. Bu vaziyette dövizin madeni para ya da temsili para olması arasında fark yoktur. Devletler, *vesika kâğıt para nizamına* tabi olduklarında dövizin değeri ihtiyatî altın karşılığına göre değişir ve bu orana göre iki devlet arasındaki döviz kuru belirlenir. Ancak *vesika kâğıt para nizamında* döviz kuru sabittir ve değerini bilmek de kolaydır. Zira döviz kuru, ihtiyatî altın miktarına göre tespit edilir ki bu miktar da açıkça bilinir. İngiliz Sterlin'i ve Amerikan Dolar'ı böyledir. Bu kaide, para biriminin ihtiva ettiği ihtiyatî miktarın bilinmesi, devlete olan güvenin varlığı ve malî kuvvetine itibar edilmesi şartı altında geçerli olmaktadır. Zira devletler, paralarının belirli bir kısmına karşılık altın bulundurlarken geri kalan kısma karşılık olarak da piyasa senetleri ve benzeri malî kâğıtlar gibi iktisâdî kıymetleri bulundurlar. Paranın ihtiva et-

tiği ihtiyatî altın miktarının bilinmesi ile beraber, devlete ve malî kuvvetine güven yoksa döviz kurunun tespitinde paranın içindeki ihtiyatî maden miktarına karşılık gelen kısmın değeri sabit olur geri kalan kısmın değeri ise değişir. Toplumun devlete ve malî kuvvetine olan güvenine göre paranın değeri düşer ve yükselir. Suriye ve Mısır paralarının vaziyeti böyledir. Eğer paranın içindeki ihtiyatî maden miktarı bilinmiyorsa bu vaziyette para, Banknot dediğimiz bağlayıcı paralar gibi olur. Bunlar da kâğıt paralar olarak isimlendirilir. Bu vaziyette de paranın değeri, toplumun para çıkarıcı [basan] devlete ve malî kuvvetine, güvenine göre tespit edilir. Dolayısıyla da döviz kuru devlete olan güvene göre devamlı olarak yükselir ve düşer.

Döviz güven iki şeyden kaynaklanır:

1. Dolaşımda bulunan kâğıtların ihtiyatî madenle karşılanan oranı + maden karşılığı olmayan miktarın tahviller ve senetler gibi diğer değerli kâğıtlar tarafından karşılanma oranı.

2. Kişinin, insanların ihtiyaç duyduğu bir malı bir ülkenin parası ile satın alabilme kuvveti.

Bu vaziyette ise bu ülkeden mal alabilmek için döviz yönelme olur. Bu kuvvetine göre bir ülkenin parası ile bir başka ülkenin parası arasında değişim yapılır. Dolayısıyla bu güvenin artmasına ve azalmasına paralel olarak döviz kurunda değişme meydana gelir. Örneğin Ürdün Dinarı ile ilgili döviz kurları Ürdün Dinarı açısından sabittir. Piyasadaki arz ve talebe göre gerçekten çok düşük oranlarda döviz kurunda yükselme ve düşme olur. Zira Ürdün Dinarı İngiliz Sterlinine bağlıdır. İngiliz Sterlininin ise nominal değeri kadar karşılığı vardır. Bu karşılığın bir kısmını maden [altın] teşkil ederken geri kalan kısmını ise diğer iktisadî kıymetler teşkil etmektedir. Dolayısıyla insanların ihtiyaçlarını Sterlinin kullanıldığı bölgelerden satın almaları da mümkün olmaktadır. Fakat Mısır Cuneyhi böyle değildir. Bu sebeple Mısır Cuneyhi açısından döviz kurları devamlı olarak

mühim ölçülerde yükselir ve düşer. Zira halk, malî açıdan Mısır devletine güvenmemektedir. Oysa Mısır Cuneyhi belli bir miktarda maden ihtiva etmekte ve onunla Mısır'dan mal almak da mümkün olmaktadır. Ancak Mısır Cuneyhi'nin altın karşılığı miktarından kalan kısmının karşılığı olarak var olan iktisâdî kıymetlerin sanki hiçbir değeri yokmuş gibi Mısır Cuneyhi'ne güvenilmemektedir. Bu sebeple Mısır Cuneyhi Beyrut borsasında bazen 6 Lübnan Lirasına bazen de 4 Lübnan Lirasına satılır. Bazen ise 7 liraya yükselir. Bunun için Mısır Cuneyhi ile Lübnan Lirası arasındaki döviz kurları devamlı ve bariz bir şekilde yükselmekte ve düşmekte, dolayısıyla daima bir değişikliğe uğramaktadır. Bunun yanında Ürdün Dinarı ile Lübnan Lirası arasındaki döviz kurları ise arz ve talebe göre çok az miktarda değişikliğe uğramaktadır.

Ancak dünyada şu anda var olan paralar, vesika kâğıt paralarıdır. Bu paraların muayyen bir oranın dışında altın karşılığı yoktur. Bu paralar arasındaki değişim, ihtiva ettikleri ihtiyatî altın miktarı kadarı sabit olup geri kalan iktisâdî kıymetler ile ilgili kısım ise değişmektedir. Bu parayı çıkaran ülkeden bu para ile mal elde etmek mümkündür.

Arz ve talep de para üzerinde tesirli olur. Bu sebeple bazı zamanlarda değerinde çok küçük miktarda değişiklik olurken bazı zamanlarda ise çok büyük değişiklikler olur. Bir devletin parası ile yabancı paralar arasındaki döviz kurları, yabancı paraların birbirleri arasındaki döviz kurları arasındaki ilişkilere göre yürür. Örneğin; Eğer 1 ABD Doları 300 Suriye kuruşuna veya 40 Ürdün kuruşuna veya 60 Mısır kuruşuna karşılık geliyorsa bu paralar arasındaki döviz kurları şöyle olur. Suriye'de 1 Suriye Lirası 13,333 Ürdün kuruşu, 20 Mısır kuruşu eder. Ürdün'de 1 Ürdün Dinarı 750 Suriye kuruşu, 150 Mısır kuruşu eder. Mısır'da ise 1 Mısır Cuneyhi 500 Suriye kuruşu 66,666 Ürdün kuruşu olur.

Eğer her devlet parasının dış değerini arz ve talebe ve parasına olan güvene tabi olarak değişmesi için serbest bırakırsa ve devletlerarası ticarî ilişkilere ağır şartlar koymazsa, yabancı paranın yerli paraya ya da yerli paranın yabancı paraya dönüşümüne kısıtlamalar getirmezse yukarıda anlattığımız vaziyet fiilen yaşanırdı. Ancak korumacı bir devlet, parasının dış değerini korumak için, ithal ruhsatlarını azaltma yoluyla yabancı mallara olan ithal talebine sınırlandırma getirmeye veya yabancı paraların ithalinde ve ihracında izin verilen değere sınırlandırma getirmeye çalışmaktadır. Böylesi vaziyetler sebebiyle de çeşitli ülkeler arasındaki döviz kurlarında denge bozulmaktadır. Döviz kurları arasındaki dengede görülen bu farklılıklar, ancak bazı devletler tarafından yabancı dövizlere bir takım şartlar koyulduğu zaman ortaya çıkar. Bu sebeple bu şartlar veya kısıtlamalar olmazsa tacir, para değişiminden kâr elde edebilir. Ve insanların karşılıklı olarak bu türden ilişkilere girmeleri neticesinde çeşitli döviz kurları arasındaki denge/düzen yeniden sağlanmış olur. İçerisinde yaşadığımız günlerde, ticarî muamelelerde birtakım şartlar koyan bir ülke parasının değerinin, tabi olduğu *nakdî nizamâ* bağlı olarak bir ülkeden bir başka ülkeye değişiklik gösterdiğini gözlemlemekteyiz. Sabit/tekli döviz kuru nizamının tatbik edildiği bir ülkenin kendi parası ile diğer ülkelerin paraları arasındaki resmî döviz kuru aynı ülkede sabittir. Zira hem Merkez Bankası hem de yabancı paralarla faaliyet yapmasına izin verilen özel bankalar döviz alımı-satım faaliyetini sabit fiyattan gerçekleştirirler. Fakat tekli kur nizamını tatbik etmeyen ülkelerdeki Merkez Bankası ve özel bankalar, yabancı paraları sabit bir fiyattan alım-satım taahhüdünde bulunmazlar. Yabancı dövizlerin fiyatları arz ve talebe bağlı olarak zamanla değişikliğe uğrar. Arza ve talebe bağlı olarak yabancı dövizlerin fiyatlarında değişiklik yapılmasına izin verilen ülkelerdeki döviz kuru nizamı, '*Dalgalı Döviz Kuru*' diye isimlendirilir. Dikkat edilirse

'*Dalgalı Döviz Kuru*' nizamını uygulayan ülkelerdeki döviz kurları yalnızca serbest döviz kuru uygulayan ülke ile diğer ülkeler arasındaki fiyatlar seviyesindeki değişiklikten etkilenmemektedir. Döviz kurlarındaki değişim, fiyatlar seviyesindeki değişikliklerin yanında devletlerin aralarında ki ticarî hareketlere getirilen sınırlamalardan veya herhangi bir sebepten dolayı çeşitli ülkelerin ödemeler dengesindeki ihtilaflarından da etkilenmektedir.

Lübnan gibi bazı ülkelerdeki dalgalı döviz kuru nizamının tatbik edilmesine kanunen izin verilmiştir. Hükümet, arz ve talep şartlarına bağlı olarak günlük döviz kurlarının değişmesine izin verir. Mısır gibi bazı ülkelerde ise serbest döviz kuru nizamının tatbik edilmesi yasaktır. Bu tür ülkelerde '*Sabit Kur Nizamı*' tatbik edildiğinden hükümetler döviz kurlarının değişmesine izin vermezler. Ancak hükümetlerin sabit kur nizamına tabi olmalarına ve yabancı paraların resmî fiyatlarını belirlemelerine rağmen bazen fertler arasındaki muamelelerde paraların alınıp satıldığı, resmî kurlardan tamamen farklı fiyatlarla yabancı paraların hesaplandığı görülmektedir.

Dünya ülkelerindeki döviz kurunun ve dövizin vaziyeti budur. Buna göre; Kâğıt paranın nominal değerinin belli bir nispetinde altın vardır. Nominal değerinin kalan kısmı ise nominal değerine denk gelen iktisâdî maddelerden ne kadarını karşılayabildiğine toplumun güvenme veya parayı ihraç eden ülkeden ne miktarda mal alabildiğine bağlıdır. Bu hadise hakkındaki Şer'î hüküm ise şöyledir.

Dünya pazarlarında cari olan malî faaliyetler üzerinde yapılan alım satım sözleşmelerinin tümünün incelenmesinden, alım satım faaliyetlerinin altı şekilde yürüdüğü açığa çıkmaktadır.

1. Yeni Irak Dinar'ının Eski Irak Dinar'ı ile değiştirilmesi gibi parayı aynı para ile satın almak.

2. Dolar'ın Mısır Cuneyhi ile değiştirilmesi gibi parayı bir başka para ile değiştirmek.

3. Bir malı muayyen bir para ile satın almak. Bu muayyen parayı da bir başka para ile satın almak. Örneğin, Dolar ile uçak satın almak için Dolar'ı Irak Dinar'ı ile tek elde değiştirmek.

4. Bir malı muayyen bir para ile satmak ve bu parayı da bir başka para ile satmak. Örneğin İngiliz Sterlin'i ile pamuk bal-yaları satın almak ve İngiliz Sterlin'ini Dolar ile değiştirmek.

5. Muayyen senetleri muayyen bir para ile satmak.

6. Muayyen bir şirkete ait muayyen hisseleri muayyen bir para ile satmak.

Beşinci ve altıncı maddelerde söz hususu edilen senetlerin ve hisselerin alımı-satımı döviz bozma kapsamına girmemektedir. Bonoların alımı-satımı da bir dövizin bir başka dövizle mübadelesi değildir, bu sebeple de değiştirme kapsamına girmez. Ayrıca bonoların alım ve satımı haramdır ve batıldır. Zira bunlarda belirlenmiş faiz oranları vardır. Dolayısıyla da faiz kapsamına girmektedir. Hisse senetlerinin alım-satımı da haramdır. Zira bu türden hisse senetleri Anonim Şirketler gibi Şer'an batıl olan bir şirketin hisseleridir.

Üçüncü ve dördüncü gruba, yani bir malın bir para ile alınması veya satılması ve ardından da tek elden bu paranın bir başka para ile değiştirilmesi faaliyetine gelince: Bunlar satma ve döviz bozma faaliyetleridir. Yani bunların her biri aynı anda yapılan iki faaliyetten meydana gelmektedir. Alım-satım faaliyeti ve döviz bozma faaliyeti. Bunlar için tek akitte alışverişi ayırt etme hükmü geçerlidir. Tek akitte alışverişi ayırt etme faaliyeti, tek elden yapılan tek bir muamelede geçerli olur. Bunların bazısı sahih olur bazısı ise batıl olur. Bozdurulan yüz Dinar'ın ellisini hemen almak ellisini ise borç olarak bırakmak gi-

bi. Bu faaliyet hakkındaki hüküm şudur: Peşinen alınan sahihtir alınmayan ise batıldır. Böylece tek elden yapılan faaliyet ayrılmış olur. Buna göre tek elden yapılan faaliyetin bazısı sahih bazısı da batıl olur. Veya satış ve icar muamelesi gibi tek elden yapılan iki faaliyet olur. Örneğin tek safhada satıcının 10 Cuneyh'e bir atı satması ve aynı anda satıcının müşteriden 10 Cuneyh'e bir ev kiralaması gibi. Bu vaziyette at satışı faaliyetine satış hükmü ev kiralama faaliyetine de icar hükmü tatbik edilir. Böylece de tek aşamada yapılan faaliyet ayrılmış olur. Bu sebeple üçüncü ve dördüncü maddelerdeki faaliyetler tek aşamada yapılan satış ve değiştirme faaliyetidir. Bu sebeple malın satılması faaliyetine satış hükmü, paranın değiştirilmesi faaliyetine de değiştirme hükmü tatbik edilir.

Birinci ve ikinci maddelerde anlatılan faaliyetlere gelince: Bunlar döviz bozma faaliyetleridir ve bunlar için döviz bozma hükmü geçerlidir. Zira döviz bozma, altından ve gümüşten benzer bir cinsi ile veya benzer cinsinin dışında, eş miktarıyla veya fazlasıyla malın malla değiştirilmesidir. Değiştirme altın ve gümüş için geçerli olduğu gibi nakitlerde de geçerlidir. Ancak bu değiştirmenin mutlaka peşin ve aynı olması gerekir. Eğer iki farklı nakit arasında bu değişim yapılıyorsa ağırlık olarak birbirine eşit veya üstün olabilir. Eğer tek bir cins nakdin değişimi mevzubahis ise mutlaka birbirine eşit olması gerekir. Döviz bozdurmanın caiz oluşunun delili ise Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet edilen şu hadistir:

بِيعُوا الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ كَيْفَ شِئْتُمْ يَدًا بِيَدٍ

“Peşin olarak altını gümüşle dilediğiniz gibi satınız.”¹ Yine Ubade b. Samit *RadiyAllahu Anh*'ın Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den rivayet ettiği bir başka hadis ise şöyledir:

نَهَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الذَّهَبِ بِالذَّهَبِ وَالْوَرَقِ بِالْوَرَقِ

¹ et-Tirmizi, Buyu', 1161

وَالْبُرِّ بِالْبُرِّ وَالشَّعِيرِ بِالشَّعِيرِ وَالتَّمْرِ بِالتَّمْرِ قَالَ أَحَدُهُمَا وَالْمَلْحُ بِالْمَلْحِ وَلَمْ يَقُلْهُ الْآخَرُ إِلَّا مَثَلًا بِمِثْلِ يَدَا بَيْدٍ وَأَمَرْنَا أَنْ نَبِيعَ الذَّهَبَ بِالْوَرَقِ وَالْوَرَقَ بِالذَّهَبِ وَالْبُرَّ بِالشَّعِيرِ وَالشَّعِيرَ بِالْبُرِّ يَدَا بَيْدٍ كَيْفَ شِئْنَا

“*Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem altının altınla, gümüşün gümüşle, buğdayın buğdayla, arpanın arpayla ve hurmanın hurmayla peşin ve eşit miktarlarda yapılan satışı dışındaki bir satıştan bizi nehyetti. Biz, altını gümüşle, gümüşü altınla, buğdayı arpa ile peşin olması şartı ile dilediğimiz gibi satmakla emrolunduk.*”¹

Döviz bozdurmanın hükmü işte budur. İki farklı devlete ait farklı para birimleri arasındaki nakdî faaliyetlere “*değiştirme/kambiyo/sarf/döviz/bozdurma*” faaliyetleri denir ve bu faaliyetler, yukarıda rivayet edilen hadislere göre caizdir. Değişime konu olan para eğer, temsili paralardan ise değiştirme faaliyeti altının gümüşle değiştirilmesi gibi olur. Zira temsili paralardaki tedavül vakıada, madeni nakitler üzerinde yapılmaktadır. Tedavülde bizzat madeni paranın dolaşımı yerine onu temsilen, temsili kâğıt paralar dolaşmaktadır. Dolayısıyla döviz kurunun belirlenmesinde de onun yerini alır. Hatta her şeyde madeni paranın hükmünü alır. Eğer dolaşımdaki kâğıt para altını temsil ediyorsa saf altın ağırlığından kaynaklanan farklılığın dışında değişim esnasında fazlasıyla değiştirmek caiz olmaz. Eğer birisi gümüş diğeri de altını temsil ediyorsa değişimde fazlalık caizdir.

Eğer vesika kâğıt paralardan ise aynı anda yapılan alım satım ve değiştirme faaliyeti örfe göre yapılır. Muayyen bir oranda altın karşılığı olan iki para birimi arasında mübadele yapılırsa bu mübadele, bir sarf/değişim faaliyetidir. Zira bu faaliyet, altın ve gümüşten meydana gelen malın malla mübadelesidir. Para biriminin, altın ve gümüş karşılığının dışında kalan kısmı

¹ Nesei, Buyu', 4484

ile ilgili mübadele faaliyeti ise satım faaliyetidir. Zira o ticarî bir malın malla mübadelesidir. Her iki paradaki altın oranı aynı ise vaziyet böyledir. Eğer aralarındaki altın oranı farklı ise bu vaziyette mübadele ticarî bir malın para ile mübadelesi sayılır. Hem sarf/değişirme hem de satış caizdir. Buna göre yabancı paralarla değişim de caizdir. Vesika kâğıtlardan olduğu zaman sarf, Şer'an caizdir ve herhangi bir sakıncası da yoktur. Değişimde fazlalık veya eşitlik caizdir. Zira altın, kâğıt paranın tamamını değil ancak muayyen bir oranını karşılamaktadır. Dolayısıyla değişim aynı cinsten bir nakit arasında yapılan bir mübadele değil, farklı iki para arasında yapılan mübadele sayılır. Bu açıklamalara göre şu anda dünyada geçerli olan döviz ya da kambiyo rejimi diye isimlendirilen şey Şer'an caizdir ve herhangi bir sakıncası yoktur. Zira Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*:

بِيعُوا الذَّهَبَ بِالْفِضَّةِ كَيْفَ شِئْتُمْ يَدًا بِيَدٍ

“Peşin olmak şartı ile gümüşle altını dilediğiniz gibi satınız.”¹ Buyurmaktadır. Yine Allah *Subhanehû ve Teâlâ*:

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

Allah alışverişi helal kıldı. (el-Bakara 275) buyurmaktadır. Altının gümüşle, İngiliz Sterlinin Dolarla, Rublenin Frankla, Suriye Lirasının Ürdün Dinarı ile Irak Dinarının Lübnan Lirası ile mübadelesi peşin olması şartı ile caizdir. İkisinden birinin diğerine olan oranı da ‘Döviz Kurunu’ teşkil eder.

Mademki Şeriat yabancı paraların birbiri ile mübadelesini şartsız bir şekilde mubah bırakmış, öyleyse tebaasını gözetmek gerekçesi ile devletin yabancı paralarla sarf muamelelerine herhangi bir kayıt koyması haramdır. Müslüman olsun olmasın tebaa olan herkesin dilediği parayı ülke içinde ve dışında dilediği fiyattan satın alma veya satma hakkı vardır. Ülke sınırlarında bu

¹ et-Tirmizi

faaliyetler üzerinden herhangi bir isimle vergi alınması caiz değildir. Zira bu “aşır” türünden bir faaliyet sayılır ve aşır almak da haramdır. Ülke içerisinde alınmaz, zira böyle bir faaliyet sarfa konulan bir vergi sayılır. Bu ise Allah *Subhanehû ve Teâlâ'nın* teşri etmediklerindedir. Şeriatın caiz kılmadığı bir vergiyi koymak ise haramdır.

Buna göre ‘*dalgalı kur nizamı*’ devletin bütün fertlerine mutlak olarak mubahtır. Fakat sabit kur nizamını tatbik etmek ise haramdır. Zira ‘*sabit kur nizamı*’nı tatbik etmek Şeriatın mutlak olarak mubah kıldığı bir şeyi sınırlandırmak demektir. Bu ise haram türünden bir faaliyettir. Allah Azze ve Celle’nin helal kıldığı bir şeyi haram kılmak ise hiçbir kimseye helal olmaz. Bu tatbik etme aynı zamanda nakitlere fiyat koymak manasına gelmektedir. Kendisi ile ticaret yapılan bir malın fiyatını sınırlandırmak demektir. Enes *RadiyAllahu Anh*’dan rivayet edilen:

عَلَا السَّعْرُ عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ سَعَرْتُمْ فَقَالَ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْخَالِقُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ الرَّازِقُ الْمُسَعِّرُ وَإِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أَلْقَى اللَّهَ وَلَا يَطْلُبَنِي أَحَدٌ بِمَظْلَمَةٍ ظَلَمْتُهَا إِلَيْهِ فِي دَمٍ وَلَا مَالٍ

“*Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem zamanında fiyatlar yükseldi ve bunun üzerine insanlar; “Ya Rasulallah keşke fiyatları sınırlandırsan.” deyince Allah’ın Rasulü: “Yaratan, kâzeden, yayan, rızık veren ve fiyatı sınırlandıran Allah’tır. Bir kimsenin kanına ve malına zulmetmiş olduğum bir zulümden dolayı talep etmeksizin Allah Azze ve Celle’ye kavuşmayı umarım.”* hadisine göre ticaret mallarına fiyat sınırlaması koymak haramdır. *Rasulullah Aleyhi’s Salatu ve’s Selam* fiyat tahdidini zulümlerden bir zulüm saydı. Bu sebeple de kesin olarak terk edilmesini talep etmesi onun haram olduğuna delalet etmektedir. Dolayısıyla bir ülkenin parasına diğer paralar karşısında resmî bir fiyat koymak ve insanları da buna uymaya zorlamak haramdır. Aynı zamanda bu tatbik etme, yabancı paraların veya ülkeye ait paranın ihracına veya ithaline birtakım kayıt-

lar koymak demektir ki bu da haramdır. Herhangi bir ticaret malının alınıp satılması serbest olduğu gibi tebaayı, içerde ve dışarıda nakitleri ve yabancı paraları alıp satmada da serbest bırakmak gerekir. Tebaa açısından vaziyet böyledir.

Tebaa olmayanlara gelince: Anlaşmalı olanlara anlaşmalılarla ilgili hükümler tatbik edilir. Harbilerle ilgili tatbik etme ise İmamın/Halife'nin görüşüne bırakılır. Yabancı paraların ülkeye sokmalarına veya ülkenin parasını beraberlerinde götürmelerine ya da göndermelerine devlet başkanı dilerse izin verir dilerse vermez. Müslümanların çıkarına uygun gördüğü şeyi yapma hakkı vardır. Bu kaide genel olarak bütün paralar için geçerlidir.

Ancak belli bir paranın ülkeye sokulması ya da onunla satın almaya izin vermek zarara sebep oluyorsa, yalnızca bu paranın ülkeye sokulması engellenir.

كل فرد من أفراد المباح إذا كان ضارا أو مؤديا إلي ضرر حرم ذلك الفرد وظل الأمر مباحا

“Mubah olan bir bütünün parçalarından yalnızca biri zarara sebep oluyorsa, zarara sebep olan parça haram olur, bütünün geri kalan kısmının mubahlığı devam eder” kaidesine göre yabancı paraların mubahlığı devam eder. Bu kaide vatandaş olsun olmasın aynen herkes için geneldir.

Döviz Bozma ve döviz kuru hakkındaki diğer bir ifade ile döviz ya da kambiyo rejimi diye isimlendirdikleri konular hakkındaki Şer'î hüküm budur. Akla gelebilecek maslahata uygun olması veya olmamasına bakmaksızın bu Şer'î hükme göre amel etmek gerekir. Zira bu hüküm maslahata değil Şer'î delile dayanmaktadır. Hatta maslahatın Şer'î hükmün tersine olduğu görülse ve Şer'î hükme göre amel de zarar olduğu bilirse dahi yine de Şer'î hükümle amel etmek gerekir. Zira zarar mubahı haram kılmaz. Bilakis tek bir parçada görülen zarar yalnızca o parçanın haram kılınmasını, geri kalan kısmının ise mubahlığı-

nın devam etmesini gerektirir. Değiştirmenin ve döviz kurunun ve dalgalı döviz kuru nizamına göre hareket etmenin mubahlığı bir ferdin değil bir şeyin mubah olması demektir. Bu sebeple onda bir faydanın olmadığı ve zararın olduğu varsayımı ile o şey haram olmaz. Buradan hareketle günümüzde Müslümanların başlarındaki yöneticilerin sabit döviz kuru nizamını tatbik etmeleri yabancı dövizlerin ülkeye girişine ve çıkışına kayıtlar koymaları Şer'an tamamen haramdır ve insanlara zulümdür.

Döviz Kuru

Döviz hususunun vakıasına bakıldığında döviz bozdurma faaliyetlerinin mutlak olarak mubah olmasının, ülkelerin çıkarları ile de uyumlu olduğu görülür. Ancak döviz fiyatlarına resmî fiyat koyma ve döviz bulundurma ruhsatı gibi birtakım kayıtlar koymak tamamen zararlı bir harekettir. Döviz kuru; iki farklı para birimi arasındaki değiştirme oranına denir. Bu oran belli bir miktar ile sınırlandırılırsa veya bozdurmaya resmî bir fiyat konulursa bu şartlar insanların bu oranlara bağlı kalmaları ve bu şartlara göre hareket etme mecburiyetinde oldukları manasına gelir. Böyle bir vaziyet ise ister ticaret mallarının fiyatları olsun isterse dövizlerin fiyatları olsun eşyalara ait fiyatların tabiatına ters bir davranıştır. Zira fiyat, hangi mal olursa olsun devletin koyacağı kanun tarafından değil piyasa tarafından belirlenir. Bu fiyatın ticaret mallarına veya nakitlere ait fiyatlar olup olmaması vaziyeti değiştirmez. Zira fiyatı sınırlandırmak, insanların devletten gizli ve gözetiminden uzak olarak parayı sattıkları gizli bir pazarın, karaborsanın açılmasına sebep olur. Bu para biriminin fiyatı yükselme gösterir. Bu ise, paranın hakiki değerinden daha yüksek bir fiyattan satılmasına ve bizim, yabancı paraya değerinden daha fazla ödemede bulunmamıza böylece de biz zarar ederken parasının değeri yükselen devletin kazanmasına sebep olur. Bu sebeple sabit döviz kuru nizamını uygulayan ülkelerde, fertler arasındaki faaliyetlerde paraların alımının veya satımının veya yabancı hesapların resmî kurlardan tamamen farklı olarak faaliyet görmesine yol açmaktadır. İnsanlar, yabancı bir paraya ihtiyaç duydukları zaman yüksek fiyattan satın almayı kabul etmektedirler. Bu faaliyet, dışarıda paramızın değerini düşürmekte, zayıflatmakta ve dünya piyasalarında ucuzlamasına sebep olmaktadır. Bazı devletlerin döviz rezervlerini

artırmak gayesiyle insanlara bu iş için izin vermesi kendisini aldatmaktan başka bir mana taşımaz. Zira bir ülke, yabancı parayı kendi parası ile satın aldığı anda piyasa fiyatından satın almak zorundadır. Piyasa fiyatı ise kendi belirlediği fiyattan daha düşüktür. Bu vaziyette devlet kesinlikle zarar eder; zira yabancı para ya kendi vatandaşına verdiği için daha çok para ödemek mecburiyetinde kalır. Dolayısıyla da büyük miktarlarda zarar eder. Devlet böyle bir faaliyet yapmakla, zararı yüklenerek vatandaşlarına yabancı para temin ettiği için hizmet ettiğini zanneder. Hakikatte ise yüklendiği zarardan dolayı ülkenin zararına sebep olmuştur. Bu zararı, ister devlet ödesin, isterse fertler ödesin bu zarar ümmetin zararıdır. Bu sebeple de döviz kurlarını belli bir fiyatla sınırlandırmak ülkeye zarar verir.

Para ihracı hadisesi, çıkarılan paranın yabancı paralarla alınmasının ve satın alınmasının mubah olmasını gerektirir. Zira paranın değeri satın alma kuvvetine göre takdir olunur. Yani insanın elindeki para ile satın alabildiği mal ve hizmet miktarına göre belirlenir. Paranın çeşidi ne olursa olsun devlet bir para çıkardığı zaman toplumun mal ve hizmetleri değerlendireceği bir şeyi çıkarmış olur. Dolayısıyla çıkarılan bu şeyin para olarak kabul edilebilmesi için satın alma kuvvetinin olması zarurîdir. Yani ister ülke içerisinde olsun isterse ülke dışında olsun çıkarılan para vasıtası ile her insanın dilediği mal ve hizmeti elde edebilme kuvvetine sahip olması gerekir. Bu paraların altın, gümüş veya herhangi bir maden gibi zati kuvveti varsa bütün devletler nezdinde muteber bir para sayılır. Zira o para vasıtasıyla sadece ait olduğu ülke sınırları içerisinde değil bütün dünyada mal ve hizmet elde etme imkânı olur. Bu sebeple böyle bir vaziyette kambiyo rejimini tatbik etmeye gerek de olmaz. Dünyada altına ve gümüşe yani madene dayalı paralar kullanımda iken bu kaide geçerli idi. Şayet bu paranın zati bir değeri yoksa para olma özelliğini devletin herhangi bir şeyi 'para' olarak kabul etme-

sinden alır. Böyle bir paranın, üzerinde yazılı değeri kadar iktisâdî bir maddeden karşılığı olsun ya da olmasın, parayı elinde bulduran kimsenin parayı ihraç eden ülkeden satın alabildiği mal ve hizmet miktarına göre yani paranın satın alma kuvvetine göre bu paranın bir değeri olur. Bu vaziyette ise devlet, parasına diğer devletlere kabul ettirebileceği belirli bir fiyat koyamaz. Parasının değerini diğer devletlere kabul ettiren şey paranın satın alma kuvvetidir. Yani parayı elinde bulduran insanların o parayı ihraç eden ülkeden satın alabildikleri mal ve hizmet miktarı tarafından paranın değeri belirlenir ve bu değer diğer devletlere de kabul ettirilir. Bu sebeple belli bir paraya sahip olan kimse, elindeki para ile mal ve hizmet satın alamıyorsa devletin, ülke parasına ait döviz kuru tahdit etmesinin bir manası yoktur. Eğer parası ile mal ve hizmet satın alabiliyorsa bu defa da sınırlamaya gerek yoktur, bilakis manasız ve gereksiz bir iştir. Zira paranın değerine sınır koymak mümkün olmaz ve paranın değeri ülkedeki mal ve hizmet fiyatlarına bağlı olur. Parayı ihraç eden ülkedeki mal ve hizmet fiyatlarında meydana gelen değişmeye göre döviz kuru da değişir. Her devlet farklı olmayan, toplumun mal ve hizmetlerin değerini belirlemede kullanacağı özelliğe sahip bir para çıkarabilir. Yine ülke içerisinde vatandaşların mal ve hizmetlerin alımında ve satımında bağlı kalacakları muayyen bir değer de koyabilir. Ancak diğer devletleri belirlediği bu değeri kabul etmeye mecbur tutamaz. Ancak çıkarttığı paranın alım-satım kuvveti nispetinde diğer devletleri zorlayabilir. Bu sebeple paranın döviz kuru, yalnızca satın alma kuvveti tarafından belirlenir. Satın alma kuvvetinin dışında, kanunla veya bir başka şey tarafından tahdit edilemez. Satın alma kuvveti zayıf ise, ne döviz kuru yükseltilmesi ne yabancı paralara veya ülkenin parasına birtakım kayıtların konulması paranın değerini yükseltmez. Paranın değeri ancak, parayı çıkaran ülkede paranın alım kuvvetinin takviyesi ile yükselir. *Sabit kur*

nizamının zararı burada da açıkça görülmektedir. Zira paranın değeri gerçekten düşük olduğunda zorla onun değerini yüksek tutmak bir fayda sağlamaz. Bilakis paranın kuvvetsizliğini artırır. İnsanlar, ellerinde bulundurdukları yabancı bir ülkenin parasından memnun oldukları sürece yüksek bir bedel ödeme karşılığında olsa bile mal ve hizmete sahip olabilmek için yüksek fiyatla yabancı paraları satın almaya koşarlar. Bu vaziyette ise paranın değerini sınırlandırmak ülkenin parasının daha da zayıflamasına, karaborsada daha yüksek fiyat ödenmesi suretiyle malî zararlara ve ülkenin muhtaç olduğu mal ve hizmetlerden mahrum olmasına sebep olur. Bu sebeple dalgalı kur nizamını serbest bırakmak gerekir. İnsanlara yabancı dövizlerin alım satımını da tamamen serbest bırakmak lazımdır.

Evet, bazı zamanlarda bir ülke, kasten bir başka ülkenin parasının değerini düşürmek için belli bir miktar satın alır ve çok ucuz bir fiyattan piyasaya sunarak insanları bunu satın almaya yöneltir. Böylece bu ülkenin parasının değeri yabancı paralara nispetle düşer. Ancak, ülkenin parası altın, gümüş veya temsili kâğıt para ise böyle bir vaziyet o ülke parasını etkilemez. Eğer ülkede kullanılan para vesika kâğıt para ise, yabancı tüccarlara ülkenin kapılarının açılması ve malların fiyatlarının ucuzlatılması yoluyla böylesi bir sorun çözülebilir. Bu vaziyette paranın dış değeri yükselir ve tabii haline geri döner. Zira para, ticaret malı gibi doğrudan doğruya arz ve talebe bağlı değildir. Paranın değeri satın alma kuvveti ile bağlantılıdır. Yani mal ve hizmet fiyatlarının düşmesi ile veya devamlılığı ile bağlantılıdır. Zira döviz kuru, arz ve talebe göre değil, parayı çıkaran ülkedeki malların fiyatlarına bağlı olarak değişir. Bir ülkedeki fiyatlar seviyesi diğer bir ülkeye nispetle yükselirse iki ülke arasındaki döviz kurlarının değişmesi kaçınılmazdır. Dolayısıyla fiyatların yükseldiği ülkenin parasının dış değeri düşer. Şayet bir ülkedeki fiyatlar seviyesi diğer bir ülkeye nispetle ucuzlarsa, fiyatlar ge-

nel seviyesinde düşme görülen ülkenin parasının dış değeri yükselecektir. Bu ise o ülkenin parasının değerinin yükselmesi demektir. Özetle bir ülkenin çıkardığı paranın değerinin yükselmesini veya düşmesini arz ve talep değil mal fiyatları etkiler. Arz ve talep ancak, arzın çok olması vaziyetinde geçici olarak etkiler ve ardından da tekrar eski haline döner.

Para bozdurma veya döviz kurları/kambiyo rejimi diye isimlendirilen husus ile ilgili hükümler bunlardır. Döviz bozdurmak, ister Müslüman olsun isterse olmasın İslâm Devleti'nin bütün tebaasına mutlak surette mubahtır. Vatandaşların dışında kendileri ile anlaşma yapılanlara anlaşma şartlarına göre, muharip olanlara ise Halife'nin görüşüne göre kayıtlar konulur. Tıpkı dış ticaret ile ilgili diğer hükümlerde olduğu gibi.

İnsanın Emeği Veya Ücret

Geçtiğimiz bölümlerde iktisâdın kaynaklarından ziraat, sanayi ve ticareti anlattık. Her üç kaynaktan da insan emeği vasıtası ile üretim yapılır. Toprağı eken, aleti kullanan, fabrikada imalat yapan, alışveriş faaliyetini gerçekleştiren varlık insandır. Bu sebeple insanın emeği servet kaynaklarından en önemlisidir. Her ne kadar insan olmadan ziraat yapılamazsa da insan ziraattan bir parça değildir. Ticarete ve sanayide de vaziyet aynıdır. Her ne kadar insan olmadan bunların hiçbirini yapılamazsa da insan yine de onların hiçbirinden bir parça değildir. Bilakis insan emeği bu üç kaynaktan bağımsız bir kaynaktır.

İnsan emeği, ister aklın kullanılması ile olsun isterse bedeninin kullanılması ile olsun çalışma ile gerçekleştirilen bir iştir. Bunun için iş yapan kimseye “işçi” denilmektedir. Ancak insan, bu emeği kendisi için üretim yapmaya harcarsa böylesi bir vaziyeti incelemeye gerek yoktur. Zira üretim ne seviyede olursa olsun netice kişinin kendisine aittir. Ne kadar kuvvet harcarsa harcasın ancak kendisi için harcamış olur. Dolayısıyla hakkında hüküm koymayı ve çözüm üretmeyi gerektirecek bir soruna sebep olmaz. Fakat kişi, emeğini ücret karşılığında başkası için üretim yapmaya harcarsa işte bu vaziyet araştırma ve incelemeyi gerektirir. Zira bu vaziyette çözüme kavuşturulması gereken sorunlar ortaya çıkar. Dolayısıyla da hakkında hüküm konulması kaçınılmazdır. Servetin kaynaklarından birisini oluşturmasından dolayı insan emeği hakkındaki inceleme yalnızca ücretliyi kapsayan bir çözüme muhtaçtır. Bu konuya işçiler hakkında bir araştırma denilmesi daha geniş bir mana ortaya koymak içindir. Zira her işi yapan kimseye işçi denir. Çalışan herkes için de kullanılır. Kendisi için çalışan kimse hakkında kullanıldığı gibi ücret karşılığında başkası için çalışan kimse hakkında da kullanı-

lır. Kendisi için çalışan kimseyi araştırma kapsamına almaya gerek yoktur. Fakat başkası için çalışan kimsenin araştırma kapsamına alınması gerekir. 'işçiler' demektense 'ücretliler' demek daha dakik bir ifadedir. Zira inceleme, işçiler hakkında değil ücretliler hakkında yapılan bir incelemedir.

Ücret karşılığı çalışan her insan ücretli sayılır. Ücret verenin fert, devlet veya cemaat olması fark etmez. Devlet memuru, bir şirketteki memurlar veya bir kişinin yanında ücretle çalışan kimse hepsi ücretli sayılırlar. Bu vaziyette çiftçi, fabrika işçisi, evin hizmetçisi, tüccarın yanındaki yazıcı, satıcının yanında çalışan bir pazarlamacı veya komisyoncu bunların hepsi ücretlidirler. Yaptığı iş karşılığında insana verilen mala ücret denir. Ücretlinin çalışması karşılığında aldığı mal, ister nakit olsun ister mal olsun hepsi mal sayılır. Zira insanı servet sahibi yapan her şeye yani kendisinden faydalanılabilen her eşyaya mal ya da para denir.

Ücretle ilgili olarak yapılan iktisâdî inceleme, ücretliye verilen ücretin tespit edilmesinde dikkat edilmesi gereken esası bilme noktasında yoğunlaşır. Ücretlinin ücreti ile alakalı hükümler bu esaslara göre oluşturulur. Bu esasları bilmek için de öncelikli olarak ücretlinin vaziyetini bilmek gerekir. Ücretlinin vaziyetini bilmekle ücretlinin ücretinin takdirinde kullanılan esaslar açıklığa kavuşur. Ücret karşılığında bir işi yerine getirmek için insanın kiralınması fikrine baktığımızda, bu fikrin insanlığın başlangıcı ile başladığını, insanın doğrudan doğruya kendi tüketimi için emeğini harcadıktan sonra mübadele için de emek sarf ettiğini görürüz. İnsan yalnızca doğrudan doğruya kendi tüketimi için emeğini harcadığında ortada 'ücretliler' diye bir mesele mevzubahis değildi. Zira onlara ihtiyaç yoktu. Fakat mübadele için emeğini harcamaya başladığında ücretlinin ücreti gündeme geldi. Ancak bu emeğe karşılık bazen başka bir emek veya mal konuluyordu. Bu vaziyet ise birbirleri arasında

mübadelelenin yapılabilmesi için harcanan emeklerin değeri tespit edecek ölçülerin bilinmesini, beraberinde de malın malla veya malın emekle mübadelesinde elde edilmek istenen doyumunu gerçekleştirmek için malların değerinin belirlenmesini gerektirdi. Bu sebeple malların ve emeklerin değerini belirleyecek tek bir ölçünün tespiti kaçınılmaz hale geldi. Ki böylece malın malla, malın emekle veya emeğin emekle mübadelesi kolayca yapılabilirdi. Bunun üzerine malların veya emeklerin temininde kullanılmak üzere insana lazım olan nakdi değerleri ifade edecek bir takım kelimeler belirlendi. Buna göre mal için ‘fiyat’ emek için ise ‘ücret’ tabirleri kullanılmaya başlandı. Zira bir malın başka bir mal karşılığında değişimi onun fiyatını teşkil etmektedir. Emeklerin değişimi ise, insan tarafından harcanan emeğin sağladığı menfaatin karşılığıdır. Bu ise fiyat değil ücrettir. Hem emeğin sağladığı menfaati hem de malın değerini ölçmede, ölçü birimi olarak her ne kadar nakdi değer kullanılıyorsa da bu faaliyet ölçüden başka bir şey değildir. Bu ölçü, kemiyet bakımından değil vasıflandırma bakımından bir ölçüdür. Nakdin hem emeğe hem de fiyata değer olması aralarında doğrudan doğruya bir irtibatın varlığını gerektirmediği gibi birinin diğerinden üstün olmasını da gerektirmez. İcar ve alışveriş arasında insanlar arasında cereyan eden bir faaliyet olmasından başka doğrudan doğruya bir bağ yoktur. Ne icar, ne alışveriş ne de ücret fiyata bağlıdır. Bu sebeple ücretin takdiri fiyatın takdirinden bağımsızdır. Aralarında doğrudan doğruya bir ilişki yoktur. Fiyat malın bedelidir. Fiyat, kesinlikle mala karşılık maldır. Mal, ister değer ile takdir edilsin ister fiyat ile takdir edilsin fark etmez. Ücret ise emeğin karşılığıdır. Bu emekle bir mal üretilmesi zarurî değildir. Bazen emek mal üretebilir bazen de üretmeyebilir. Emeğin menfaati malın üretilmesi ile sınırlı değildir. Malın dışında başka faydalar da vardır. Ziraatta, sanayide ve ticarete harcanan emek neticesinde bir mal üretilirken doktorun, mü-

hendisin, avukatın, öğretmenin ve buna benzer işlerle uğraşanların ortaya koydukları hizmetler karşılığında bir mal üretilmektedir. Zanaatkâr ücret alıyorsa ürettiği mala karşılık olarak almaktadır. Fakat mühendis elde ettiği ücreti herhangi malı üretmesi karşılığında almamaktadır. Zira o herhangi bir mal üretmemektedir. Mühendis emeğini kiraladığı kişiye sağladığı menfaatin karşılığında ücret almaktadır. Bu sebeple fiyat takdiri, kesinlikle mala göre yapılır. Emeğin sağladığı menfaatin takdiri ise mala göre yapılmaz. Zira emek malın karşılığı değil, menfaatin karşılığıdır. Bazen mal olur bazen de maldan başka bir şey olur. Buradan hareketle “*Alış-veriş ücretlinin ücretinden fiyatta ücretten farklıdır*” denilmektedir.

Ücret Tespitinde Esas Alınması Gereken Kıstaslar

Alış-verişin kiradan ve ücretinde fiyattan farklı olması aralarında hiçbir bağın bulunmadığı manasına gelmez. Aralarındaki farklılık, icarın alış-verişe, alış-verişin de icara göre tespit edilmesinin uygun olmadığı manasına gelmektedir. Fiyat, ücrete göre, ücret de fiyata göre belirlenemez. Zira birinin değerinin tespiti diğerine dayandırılması, ücretlinin ücreti ile ürettiği malın değerinin, ücretlinin teslim aldığı ücreti etkilemesine sebep olur. Oysa malların fiyatlarının, ücretliyi değil emeği kiralayanı etkilemesi gerekir. Malların fiyatlarının ücretlinin aldığı ücreti etkilemesine sebep olacak şekilde aralarında bir bağ kurulması, ücret verenin ücretlinin aldığı ücret vasıtasıyla ücretliye hükmetmesine yol açar. Bu vaziyette ise işveren, fiyatların düştüğü veya yükseldiği gerekçesiyle dilediği zaman ücretlinin ücretini yükseltir ve düşürür. Bu ise caiz değildir. Zira ücretlinin ücreti, sağladığı menfaatin karşılığıdır. Ücretlinin sağladığı bu menfaatin değeri ise, işçi piyasasındaki değere eşittir. Ücretlinin aldığı ücretin ürettiği malların fiyatları ile bağlantılı olması doğru değildir.

Burada, ücretlinin ürettiği malların fiyatının düşmesi ücret verenin zarar etmesine ardından da işçinin işten çıkarılmasına yol açar şekline bir iddia da ileri sürülemez. Kısa dönemde işverenin ücretli üzerindeki etkisi açıkça bellidir. Zira arzın çok olmasından dolayı bu ay düşen fiyatlar, arzın kıtlığından dolayı gelecek ay yükselebilir. İşveren tarafından fiyatların yükselmesine ve düşmesine bağlı olarak ücretlinin aldığı ücretin yükseltilmesi veya düşürülmesi, fiyatların yükseldiği veya düştüğü bahanesiyle işverenin, dilediği ücreti tespit etmesine sebep olur. Bu vaziyette ise ücretli, ücret verenin insafına terk edilmiş olur ki bu da apaçık tahakkümdür.

Üstelik fiyatların yükselmesi veya düşmesi çiftlik veya fabrika sahibini kısa dönemde etkilemez ve de onun zarar etmesine sebep olmaz. Dolayısıyla kısa dönemde kesinlikle zarar mevzu bahis olmaz. Ancak fiyatların pazarda toptan düşmesi veya yerel bir pazardaki bütün malların fiyatlarının düşmesi vaziyetinde fiyatlar işvereni etkiler. Her iki vaziyette de tesir ancak uzun dönemde olur. Bu vaziyette ise işveren gerçekten zarar eder ve işçinin fabrikadan çıkarılma tehlikesi başlar. Fakat kısa dönemde kesinlikle zarar mevzu bahis olmaz.

Aynı şekilde yalnızca bir bölgedeki fiyatların düşmesi de işverenin zarar etmesine sebep olmaz. Yerel bir pazardaki bir kısım malların fiyatlarının düşmesi ile de zarar olmaz. Uzun dönemde olsa bile bir pazarın tamamında sadece bir maldan zarar edilirse bu zarar bütün ücretleri etkilemez. Sadece bu malın üretimindeki ücret üzerinde tesir meydana gelir ve işçilerin çıkarılmasına yol açar. Böylesi bir vaziyet bir başka çiftlikte veya fabrikada herhangi bir zarara yol açmayabilir. Yerel bir pazardaki bütün malların fiyatlarında düşme olursa veya pazarın tamamında olursa bu vaziyet piyasa fiyatının düşmesine tabii olarak da bir bölgedeki ücretlerin düşmesine sebep olur. Ancak bu düşüş muayyen bir ücretliyi değil tüm ücretlileri kapsar. Yani ücretlilerin hepsini kapsar. Bu vaziyette bir malın genel piyasası malın fiyatını belirler. Ücret de ecrin sağladığı menfaatin genel piyasası tarafından belirlenir. Aralarındaki ölçünün tek olmasından dolayı malın genel piyasasındaki değişim aynı zamanda ücretin sağladığı menfaatin genel piyasasını da etkiler. Aynı şekilde her ikisi için de ortak değer olarak kullanılan para biriminin değerinde meydana gelecek yükselmeden ve düşüşten malın ve ücretlinin sağladığı faydanın genel piyasası da etkilenir.

Ancak bu ifade ücretle fiyat arasında bir bağ olduğu manasına gelmez. Bu ifade ancak, ecrin sağladığı faydaya ait genel piyasanın, malın genel piyasasında uzun dönemde düşme meydana

na geldiğinde bu düşüşten etkileneceği manasına gelir. Bir mala ait fiyatın belirlenmesi ile diğer bir mala ait fiyatın belirlenmesi arasında hatta bütün mallar arasında bir irtibat yoktur. Tesir ancak uzun dönemde mevzubahis olur. Bu sebeple ücreti fiyata göre belirlemek doğru değildir. Ücret, ücretin sağladığı faydaya ait genel piyasada piyasa tecrübeleri nispetinde uzmanlar tarafından belirlenir. Bu vaziyette doğrudan doğruya ücretin belirlenmesi, mal piyasasının ücret piyasasına etkisi ile ve de malların fiyatları tarafından belirlenmiş olmaz. Hatta malın genel piyasası için bile böyle bir tespit yapılamaz. Ücret ancak, ücretlinin sağladığı faydaya ait piyasada uzmanlar tarafından tespit edilir. Ücretlinin sağladığı faydanın oluşturduğu genel piyasa ücretin belirlenmesini etkiler. Üstelik ücretleri alış-veriş üzerine alış-verişi de ücretler üzerine oturtma, ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının ücretlinin ücretine tahakküm etmesine yol açar.

Bununla beraber ihtiyaç maddelerinin fiyatları, ücretlinin ücretine değil ücretlinin aldığı ücretle yetinmesine hükmeder. İhtiyaç maddelerinin fiyatlarını ücretlinin ücretine hükmeder hale getirmek, ücretliyi aldığı ücretle yetinmeye yani ücret verenin ücretliye yetecek nafakayı garantilemesine yol açar. Oysa her insanın yeterli derecede nafakaya sahip olması ancak onun işlerinin bir parçasıdır. Bu yeterliliği sağlamak ise ücret verenin değil devletin vazifesidir. Ücretlinin yeterliliği ile üretimi arasında bir bağ kurmak kesinlikle caiz değildir. Zira ücretli bazen zayıf bir bünyeye sahip olur ve ihtiyacını karşılayabileceği miktardan daha az üretebilir. Ürettiği ile ücreti ve ihtiyaç duyduğu ihtiyaç maddeleri arasında bir bağ kurulacak olursa o kişi iyi bir hayat yaşamaktan mahrum bırakılır ki bu caiz değildir. Az veya çok üretsin, üretme kuvvetine sahip olsun-olmasın, devletin vatan-dışı olan her insana yaşama hakkı tanınması gerekir. İhtiyaçlarını karşılasın ya da karşılamasın ücret, sağladığı menfaatin değerine göre belirlenir. Buna göre ücretlinin ücretini ürettiği

malların fiyatlarına göre veya ihtiyaç duyduğu ihtiyaç maddelerinin fiyatlarına göre belirlemek hatalı bir davranıştır. Ücreti satışı, satışı da ücret üzerine bina kılmak hatalı bir davranış olduğu gibi ikisinden birini diğeri üzerine bina kılmak da caiz değildir. Bu sebeple fiyatı ücret üzerine, ücreti de fiyat üzerine bina etmek caiz değildir. Ücretin takdiri ile fiyatın takdiri tamamen birbirinden farklı şeylerdir. Her birinin belirlenmesine hükmeden belirli faktörler ve özel hususlar vardır.

Ücret fiyat üzerine, fiyat da ücret üzerine bina edilemeyeceğine göre, ücretlinin üreteceği ürünün, ücretin belirlenmesinde esas alınması doğru değildir. Aynı şekilde ücretlinin ücreti ne kemiyet açısından ne de keyfiyet açısından ürettiği ile takdir edilmez. Zira ne ücret üretime ne de üretim ücret üzerine bina edilmemiştir. Aralarında doğrudan doğruya bir irtibat yoktur. Böylece yaşadığı ortamdaki hayat seviyesi ücretin takdirinde esas olamaz. Yaşayabilmesi için yetecek derecede bir ücret tespit etmek de doğru değildir. Zira geçim miktarını ücretin takdirine esas tutmak doğru değildir.

Kapitalistler ve komünistler ücretin belirlenmesinde esas aldıkları şartlardan dolayı hataya düşmüşlerdir. Kapitalistler işçiye tabii ücreti verirler. Onlara göre tabii ücret, asgari seviyede işçiye yetecek geçim seviyesidir. Bu ücreti hayat şartlarında bir yükselme olduğu zaman asgari seviyede artırırılar. Yaşam seviyesi düştüğünde de azaltırlar. Onlar işçinin ücretini, emeği ile sağladığı faydaya bakmaksızın yaşamak için gerekli olan harcamalara göre belirlemektedirler. Onlar böyle yaptılar zira onlar, icarı satış üzerine bina ettiler. Bu da ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının ücretlinin ücretine tahakküm etmesine yol açtı. Bu nizamda göre, yani ücretlinin alacağı ücretin yaşam seviyesi esas alınarak tespit edildiği nizamda ücretliler, içerisinde yaşadıkları topluma göre asgari seviyede muhtaç oldukları ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar sınırlı bir mülkiyete sahip olacaklardır. Elde

ettikleri bu ücret ister, İslâm Beldeleri gibi fikren geri kalmış ülkelerdeki ücretlilerin vaziyeti gibi yalnızca onların esas ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir şekilde olsun, isterse Amerika ve Avrupa gibi fikren ilerlemiş ülkelerdeki ücretlilerin vaziyeti gibi hem esas ihtiyaçlarını hem de lüks ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir vaziyette olsun, bu tatbik etme apaçık bir zulümdür ve ücretlinin vakıasına ters düşmektedir.

Fakat komünistler ücretlilere *“herkese kuvvetine yani kudretine ve çalışması oranına göre”* kaidesine göre kişinin ürettiği ürün miktarına göre ücret verirler. Komünistler bu kaideye göre hareket ettiler. Zira onlar da icarı satış üzerine bina ettiler ve işçiye ürettiği kadar ücret verdiler. Ne halde olursa olsun bu da apaçık zulümdür. Zira işçinin ürettiği malın piyasa fiyatının düşmesi sebebiyle üretimde de düşme olursa ücretliye zulüm edilmiş olur. İşçi bazen kendine yetecek seviyede bir ücrete sahip olamayacağı için sıkıntıya düşecektir ve işi terk edecektir. Diğer taraftan işçinin ürettiği malın piyasa fiyatlarının yükselmesine bağımlı olarak üretim artarsa bu vaziyette de işverene zulmedilmiş olur. Zira işveren kazandığı kârı hak etmediği halde işçiye vermek mecburiyetinde kalır. Bu sebeple ücretin belirlenmesi işçinin yani ücretlinin ürettiğinin piyasadaki satışı ile bağlantılı hale getirilmesi zulümdür. Üstelik ücretlinin vakıasına da terstir.

Şimdi yeniden ücretlinin vakıasına dönecek olursak onun, bir malı ya da bir başka emeği elde edebilmek için emek harcadığını görürüz. Dolayısıyla onun harcadığı emek esas olmaktadır. Ancak bu emek, yalnızca emek olduğu için değil sağlayacağı faydaya sahip olabilmek için elde edilmeye çalışılır. Dolayısıyla emeğin kendisi değil emeğin faydası esas olur. Zira dolayısıyla mevzu olan emeğin faydasıdır. Emek ancak onun için harcanır. Buna göre ücretin belirlenmesinde ücretlinin sağladığı fayda esas alınır. Emeğin sağladığı bu fayda tıpkı mal gibidir ve

arzu edildiğinde talep edileceği genel bir piyasası vardır. Değişim o piyasa içerisinde gerçekleşir. Fiyatlar bu piyasadaki fiyatlar tarafından belirlenir.

Bu sebeple karaborsaya yol açacağı ve üretime zarar vereceği için mallara zorla fiyat koymak, sınırlama getirmek doğru olmadığı gibi serveti ve üretimi sınırlandıracağı, üretkenliği durduracağı gerekçesiyle emeğin sağladığı faydaya da sınır koymak doğru değildir. Emeğin sağladığı faydanın fiyatının belirlenmesi yani ücretlinin ücretinin belirlenmesi, ücretlilerin sağladıkları faydaya ait genel piyasaya bırakılması gerekir. Alışveriş nasıl alıcı ve satıcının karşılıklı rızaları ile yapılıyorsa emeğin sağlayacağı faydanın kiralanması da ücretlinin ve ücreti kiralayanın karşılıklı rızaları ile yapılması gerekir. Üzerinde anlaşmışları ücret olan ecri müsemma her iki tarafı da bağlayıcıdır. Belli bir ücret üzerinde ittifak edemedikleri zaman, emeğin faydasına ait genel piyasadaki uzmanların söyleyecekleri ücret bağlayıcıdır. Ancak bu ücret sonsuza kadar geçerli değildir. Bu ücret, üzerinde ittifak edilen süreyle veya yerine getirilmesi hususunda anlaşılan işin yerine getirilmesi ile sınırlıdır. Süre bittiği zaman ya da iş tamamlandığı zaman emeğin piyasasına göre yeni bir ücret belirlenir. Ücretlinin vakıası işte budur. Ücretlinin ücretinin takdirinde gözetilmesi gereken esas da budur.

İslâm bu esasa göre hareket eder. Fakihler *'icar'*ı, karşılıklı olarak bir menfaat üzerinde yapılan bir akit olarak tarif etmektedirler. Sözleşmeyi sağlanacak faydaya bağlayıcı hale getirdiler ve alınan ücreti de bu faydanın karşılığı saydılar. Yani faydayı ücretin takdirinde esas aldılar. Ve yine fakihler icarî şöyle tarif ederler:

تمليك من الأجير للمستأجر منفعة و تملك من المستأجر للأجير مالا

“Emeği kiralayanın ücretlinin sağlayacağı faydaya sahip olması ve ücretlinin de kiralayandan bir mal [para] almasıdır.”
Bu tarif icarın caiz olduğuna işaret eden delillerden çıkarılmış-

tır.

Allah *Subhanehû ve Teâlâ* şöyle buyurmaktadır:

فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَارْتُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ

Sizin için çocuklarınızı emzirirlerse onlara ücretlerini veriniz. (et-Talak 6) Bu ayete göre ücret, emzirmenin karşılığı olarak verilmektedir.

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* de şöyle demektedir:

قَالَ اللَّهُ تَلَاثَةٌ أَنَا حَصْمُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ أَعْطَى بِي ثُمَّ عَدَرَ وَرَجُلٌ بَاعَ حُرًّا فَأَكَلَ ثَمَنَهُ وَرَجُلٌ اسْتَأْجَرَ أَجِيرًا فَاسْتَوْفَى مِنْهُ وَلَمْ يُعْطِ أَجْرَهُ

“Allah Azze ve Celle şöyle dedi. “Kıyamet gününde Ben üç kişinin hasmıyım:

Söz verdiği halde sözünde durmayan bir adam.

Hür bir kimseyi satıp parasını yiyen kimse.

***Bir kimseyi ücretle tutup ondan istifade ettiği halde onun ücretini ödemeyen kimse.*”¹**

Menfaat elde etmek ücretlinin ücretini vermeyi gerektirir. Böylece menfaat ücretin takdirinde esas hale gelmektedir. Ücretlinin kiralananındaki sözleşme, ya ücretlinin yerine getirmesi gereken işin sağlayacağı menfaat üzerinde yapılır ya da bizzat ücretlinin sağladığı menfaat üzerinde yapılır. Sözleşme, işin faydası üzerinde yapıldığı zaman sözleşme hususu [makudun aleyh], muayyen bir işin yapılması için sanatkârın, meslek sahiplerinin, bir temizlemecinin, demircinin, marangozun, mühendisin, doktorun ve avukatın kiralananması gibi bir işten elde edilen faydadır. Eğer sözleşme hizmetçinin ve bahçıvanın kiralanması gibi şahsın sağlayacağı fayda üzerinde yapılmışsa sözleşme hususu [makudun aleyh] şahsın sağladığı faydadır. Her iki halde de Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in;

إذا استأجر أحدكم أجيراً فليعلمه أجره

¹ Buharî, Buyu', 2075; İbni Mace, Ahkâm, 2433; Ahmed b. Hanbel, Mükessirîn, 8338

“Sizden birisi ücretini bildirmedikçe bir ücretliyi çalıştırmazın.”¹ Sözüne göre ücretin mutlaka bilinmesini gerektirmektedir. Eğer muayyen bir ücret söylenmemişse veya belirlenen ücret üzerinde ihtilaf etmişlerse veya elde edilecek hasadın bir miktarının verilmesi gibi meçhul bir şey söylenmişse, bu tür vaziyetlerin tamamında ücretliye ecri misil verilir ve konunun uzmanları bu hususta hüküm verir.

¹ ed-Deylemî

Ücretlilere Senelik Ücret Artışı Yoktur

İster devlette isterse özel bir şirkette memurluk yapan bir kimse olsun isterse bir fabrikada çalışan bir işçi olsun ücretlilere verilen ücret, senelik, aylık ya da günlük gibi belirli süreler için belirlenir. Tespit edilen sürenin bitimi ile sözleşme yenilenir ve yeni bir süre başlar. Sözleşme yenilenmezse dahi yine eski sözleşmenin geçerliliği devam eder. Ancak takdir edilen bu ücret, sözleşme süresi içerisinde ücretliyi de kiralamayı da bağlar. Sözleşme süresi sona erdiği zaman taraflardan her birinin önceki sözleşmenin dışında icarı yeni bir şekil üzere yapma hakları vardır. Eğer yeni bir sözleşme yapmazlarsa icar birinci ücret üzerinden yenilenir. Buna göre günümüzde devlet dairelerinde çalışmakta olan memurlara derecelerine göre yapılan senelik ücret artışları İslâm'da yoktur. Zira ücretliye, icar süresinde sözleşmede belirtilen ücret ödenir. Sözleşme süresi içerisinde ücret artışı yapılmaz. Eğer kişi belli bir ücretle ve belli bir süreyle kiralanmışsa herhangi bir şekilde ücret artışını hak edemez. Ancak kişi, aylık günlük ya da senelik gibi belli bir süreyle anlaşma yapmışsa ister devlet memuru olsun isterse başka bir yerde çalışan kimse olsun sözleşme süresinin bitiminden önce çeşitli sebeplerden dolayı işverenle yeni bir ücret üzerinde pazarlık yapması caizdir. Zira kişi çalıştığı işte daha tecrübe kazanmış veya iş kapasitesini daha da artırmış veya çalışma alanı değişmiş olabilir. Sanki başka bir işe nakledilmiş veya yaptığı işin piyasa fiyatı yükselmiş gibi çeşitli sebeplerle sürenin bitiminden önce yeni bir ücret için pazarlık yapabilir. Eğer işveren razı olursa bu vaziyette daha fazla yeni bir ücret takdir edilir. Böylece işverenin, ücretlinin ücretini yeni sürenin başlangıcı ile artırmaması caiz olur. Ücretli de bu artışa razı olursa bu vaziyette ona daha yüksek seviyede yeni bir ücret takdir edilir. Her iki

halde de bu artış önceden kararlaştırılmış senelik artış sayılmaz. Bu artış, ücretlinin ve işverenin karşılıklı rızaları ile artırılmış birinci ücretten başka yeni bir ücrettir. Ancak günümüzde karşılaştığımız devlet dairelerindeki senelik ücret artışları Kapitalist Nizam'dan kaynaklanmakta olup, tuzaktır. Kapitalistler memurun ücretini derecesi ile belirliyorlar ve ona eksik ücret veriyorlar. Ardından da senelik olarak artırıyorlar. Seneler sonra ise kişi bu derecenin sonuna ulaşıyor. Yani neticede onun için takdir edilen ücret, başlangıçta aldığı ücret seviyesine geliyor. Bunu da senelik artış sayıyorlar.

İslâm'a gelince; İslâm ücretliye hak ettiği ücreti yani işe başladığı gündeki piyasa ücretini verir. Piyasa ücretinden aşağı ücret vermez. Ücretli, derece denilen şeyi işe başladığında peşinen alır. Dolayısıyla senelik ücret artışı yapılmaz. İslâm'da devlet memurlarının ücretlerinde yapılan artışlar senelik artışlar değil yeni bir icar için bir başka sözleşme ile yapılan artışlar şeklinde gerçekleştirilir. Aynı şekilde işçiler için belirlenen ücret de icar süresince ne kademe farklılığından ne de bir başka sebepten dolayı artırılmaz. Ücretli yalnızca ecri müsemmayı alır. Ancak onlar ortaya çıkan çeşitli sebeplerden dolayı sözleşmenin bitiminden önce şu anda almakta olduğu ücretten daha fazla yeni bir ücret üzerinde pazarlık yapabilirler. Bu sebepler ya aynı işi yapan ücretlilerin ecri misil miktarının değişmesi ya da yaptığı işte uzmanlaşması gibi sebepler olabilir. Memurların dışındaki ücretlilere de aynı şekilde muamele yapılır. Zira hepsi ücretlidir.

İslâm'da İşçi Sorunları Yoktur

İşçi sorunları diye isimlendirilen sorunlar İslâm'da yoktur. Zira bu sorunlar, ücretlinin ücretinin tespitinde esas alınan ölçünün en aşağı seviyede yaşam standardına göre yapılması neticesinde ortaya çıkmıştır. İşçiler gerçekten hakkı olan ücreti değil, hayatta kalıp çalışabilecekleri seviyede bir ücreti ancak alabilmektedirler. Bu tatbik etme sermayedarların ücretliler üzerinde baskı kurmalarına yol açmıştır. Ücretliler işverenlerden şiddetli zulüm, baskı, emeklerinin ve alın terlerinin sömürülmesini gördüler. İşçiler üzerindeki bu zulüm, baskı ve sömürü, işçinin ücretinin ve çalışma süresinin sınırlandırılması ve dinlenme garantisi verilmesi gibi işçilere adil davranılmasını öne süren Sosyalist fikirleri ortaya çıkardı. Bu sebeple Kapitalistler, ücretlinin ücretinin tespitinde esas alınan asgari yaşam seviyesinde bir değişiklik yapmadan, çalışma ve mülk edinme hürriyetlerine birtakım değişiklikler yapmak mecburiyetinde kaldılar. İş sözleşmesine işçileri korumayı hedefleyen, sendika kurma, toplantı yapma hürriyeti, grev hakkı, işçilerin emekli olmaları ve emekli ikramiyesi almaları veya tazminatlar gibi işçilere daha önceleri verilmemiş olan haklar veren birtakım hükümler ve kaideler konuldu. İşçilere, ücretleri artırma, haftalık tatil ve sağlık hakları gibi haklar verildi. İşçi sorunları diye isimlendirilen ve şu anda da var olan sorun Kapitalist Nizam'ın teşkil edilmiş esasından kaynaklanmaktadır. Ki bu esaslar, *mülkiyet hürriyeti*, *çalışma hürriyeti* ve ücretlinin ücretinin takdirinde asgari geçim seviyesinin esas alınmasıdır. Ücretli ile kiralayan arasındaki ilişkiler bu nizama göre yürüdüğü sürece işçi sorunları da devam edecektir. Kapitalistler, işçileri susturmak ve Sosyalist kışkırtma karşısında ayakta kalabilmek için bu türden yamalarla gediklerini kapatmaya kalktılar. Kapitalist Nizam'ın devamlılı-

ğını koruyabilmek için böylesi vaziyetlerde bu yamalar tabii olarak ortaya çıkacaktır. Bu düzenlemelerin ve icraatların işçi sorunlarını çözmek için var olduğu iddiası yalan bir iddiadır. Bunlar hakikatte işçileri susturmak için yapılan yamadan başka bir şey değildir.

Ancak İslâm'da bunların hiçbiri yoktur. Zira İslâm'da çalışma ve mülk edinme hürriyeti yoktur. İslâm'da çalışmanın ve mülk edinmenin mubahlığı vardır. Çalışma ve mülk edinme hürriyeti ile çalışmanın ve mülk edinmenin mubah olması ifadeleri arasında çok ciddi fark vardır. Zira mülk edinme hürriyeti demek ne suretle olursa olsun mülk edinmede insanı tamamen serbest bırakmak demektir. Mülk edinmenin mubah olması ise mülk edinmenin aslı içindir. Mülkiyet insanın fiillerinden bir fiil olup hükmü ise mubahlıktır. Her Müslümanın mülk edinme hakkı vardır. Ancak mülk edinme keyfiyeti, Şeriatın mülk edinme ile ilgili olarak getirdiği nasslarla kayıtlıdır. Yani avlanma, mudarebe, komisyonculuk gibi hakkında Şeriatın belirli nasslarla sebeplerini belirlediği şartlarla kayıtlıdır. Mubahlık her ne sebeple olursa olsun mülk edinebilme hakkında değil yalnızca mülkiyetin aslı için geçerlidir. Aynı şekilde sahip olunan bir şeyin geliştirilmesi de alış-veriş ve icar gibi belirli hükümlerle kayıtlıdır. Muayyen herhangi bir malın mülkiyeti de sözleşmeler ve davranışlar gibi belirli hükümlerle kayıtlıdır. Mülk edinmenin mubah olması, insanın dilediği şekilde mülk edinebilmesi, mülkünü geliştirebilmesi, dilediği malı mülk edinebilmesi hususunda insanın tamamen serbest bırakılması manasına gelmez. Tam tersine insanın yaratılışında mülk edinme özelliğinin var olması ile yani sadece mülk edinmenin aslı ile sınırlıdır. Bunun dışında kalan hususlar ise bu husus ile ilgili Şer'î hükümlerle sınırlıdır. Bu ise mülkiyet hürriyetinden farklıdır. Zira mülkiyet hürriyeti, mülk edinmede ve ne surette olursa olsun mülk sahibi olmada kişiyi tamamen serbest bırakmak

demektir.

Aynı şekilde çalışmak da insanın fiillerinden bir fiil olup mubah bir iştir. Her Müslümanın çalışma hakkı vardır. Ancak malı elde edebilmek için iş yapma keyfiyeti belirli hükümlerle kayıtlıdır. Kişi, işçi, tüccar, çiftçi, sarraf olarak çalışabilir. Ancak yaptığı işin mutlaka Şer'î hükümlerle kayıtlı olması gerekir. Mubah olanların dışında çalışması doğru değildir. Şarap fabrikasında, domuz çiftliğinde ve haşhaş ekimi ile ilgili işlerde çalışamaz. Anonim şirketlerde, bankada, kumarhanede veya Şeria-tın haram kıldığı herhangi bir işte çalışamaz. Mubah olan bir işi yaptığında Şer'î hükümlerle mukayyettir. Ücretli ise icar hükümleri ile tacir ise alışveriş hükümleriyle, simsar ise simsarlık hakkındaki hükümlerle mukayyettir. Mubahlık yalnızca çalışma hakkında geçerlidir. Fakat çalışma keyfiyeti yani belli bir işi yerine getirmek, yapmak ise belirli hükümlerle kayıtlıdır. Dolayısıyla bu hükümlerin dışına çıkması yasaktır. Bu ise mülkiyet hürriyetine ters düşmektedir. Zira mülkiyet hürriyeti, kişinin, hoşuna giden bir işte dilediği şekilde çalışıp çalışmamakta, serbest bırakılması demektir.

Bütün bu açıklamalardan mülk edinmenin ve çalışmanın mubah olması ile çalışma ve mülk edinme hürriyeti arasındaki büyük fark açığa çıkmaktadır. Bu sebeple Kapitalist Nizam'da görülen bu sorunlar İslâm'da görülmez. Zira İslâm'da mülkiyet, belirli keyfiyetlerle kayıtlıdır. Mülkün çoğaltılması ve belirli bir mala sahip olmak belirli hükümlerle bağlanmıştır. Çalışma mubah işlerdendir ve belirli hükümlerle de çalışma keyfiyeti belirlenmiştir. Yani mülkiyet ve çalışma ortaya çıkabilecek sorunları kökünden ortadan kaldıracak faaliyetlerle sınırlı olması sebebiyle İslâm'da, Kapitalist Nizam'da görülen sorunlara rastlanmaz. İşveren ile ücretli arasındaki ilişkileri düzenleyen icar hükümlerinin yanında ticaret, ziraat, sanayi ile ilgili hükümler, yaşamak için nafaka ile ilgili hükümler ve işlerin gözetilmesi ile ilgili

hükümler işçinin sorunlarını esastan çözüme kavuşturan hükümlerlendirdir. Bu sebeple işçiyi ve işvereni sınırlayacak birtakım bağlara ihtiyaç duyulmaz. Zira İslâm'da kayıt altına alınmayı gerektirecek mülk edinme ve çalışma hürriyeti denen bir şey yoktur. İslâm'da ancak çalışmanın ve mülk edinmenin mubahlığı vardır.

Ayrıca ücretlinin ücretinin takdirinde asgari geçim seviyesi değil ücretlinin sağladığı faydaya ait piyasada ücretlinin harcadığı emeğin faydası esas alınır. Bu sebeple ücretlilerin işverenler tarafından köleleştirilmesi ve işçilerin alınterinin ve emeklerinin sömürülmesi mevzubahis olmaz. Bu hususta ücretli ile devlet memuru arasında bir fark yoktur. Ücretli, içerisinde bulunduğu toplumda insanlar arasında kendi emsaline göre ücret alır. Ücretli ile işveren ihtilaf ettikleri zaman eciri mislin takdiri için uzmanlar devreye girerler. Bu uzmanlar taraflarca seçilirler. Taraflar uzman seçiminde anlaşamazlarsa uzmanı devlet seçer ve devletin seçtiği bu uzmanın sözü her iki tarafı da bağlayıcı olur. Fakat yönetici tarafından belirli bir ücretin belirlenmesi, ticaret mallarına fiyat tahdidi koymanın caiz olmamasına kıyasen caiz değildir. Zira ücret faydanın, fiyat ise ticarî malın karşılığıdır. Mal piyasası tabii olarak malın fiyatını nasıl belirliyorsa ücretlilerin sağladığı faydaya ait piyasa da ücreti belirler.

Kapitalist yamaların işçilere verdiği haklardan toplantı yapma hürriyetine gelince: Şeriat, ücretli olsun olmasın tebaadan her ferdin toplanmasını mubah kılmıştır. Sendika kurma hakkı açısından ise İslâm'da sendikalar yoktur. Zira işlerin gözetilmesi devletle sınırlıdır. Halife'nin dışında hiçbir kimsenin genel veya cüzi olarak işleri gütme hakkı yoktur. Sendikalar, üyelerinin işlerini gözetmek için kurulurlar ki bu caiz değildir.

Grev yapma hakkına gelince: İcar, caiz olan sözleşmelerden değil bağlayıcı özelliği bulunan sözleşmelerdendir. Bu sebeple taraflardan hiçbirinin sözleşmeyi feshetme hakkı yoktur. Ücret-

linin, üzerinde anlaşma yaptığı işi yerine getirmesi gerekir. Yerine getirmediği takdirde ücret alamaz. Bu sebeple işçinin grev yapma hakkı yoktur.

Emeklilik, ikramiyeler ve tazminatlar Kapitalist Nizam'ın zulmünü hafifletebilmek için icat edilmiş Kapitalist yamalarıdır. Çalışmaktan aciz olanlar kendine yetecek kadar bir parayı devletten almaya hak kazanır. Dolayısıyla emekliliğe, ikramiyelere ve tazminatlara gerek yoktur. Temel ihtiyaçlarını doyurmaktan aciz olan herkesin bu ihtiyacını gidermek, işverenin vazifesi değil devletin vazifesidir. Çünkü topluma ait işlerin gözetilmesi işverenin vazifelerinden değil devletin yapması gereken vazifelerdendir.

İşçilerin ve ailelerin sağlık ihtiyaçlarının, çocuklarının eğitimlerinin garantilenmesi gibi işleri yerine getirmek de işverenin vazifesi değil devletin vazifesidir. Dolayısıyla bu hususlar ücretli ve ücretliler konusu içerisinde araştırılmaz. İşten çıkarıldıkları zaman nafakalarının garantilenmesi de devletin vazifesidir. Zira onlara iş bulmak devletin vazifesidir. Devlet onlara iş bulamazsa onlar hükmen aciz sayılacağından dolayı nafaka hükümleri onlara tatbik edilir.

Kapitalist Nizam'da işçiler konusu ile ilgili olarak var olan meseleler bunlardır. Şu anda fabrikalarda ve atölyelerde var olan sorunlar İslâm'da ücret hususu içerisinde ele alınmaz. Zira bu sorunlar başlıca şu sebeplerden kaynaklanmaktadır:

- 1. Ücretlinin ücretinin takdirinde göz önünde bulundurulmuş esaslardaki farklılıklar.*
- 2. Fakir ve çalışmaktan acizlerin nafakalarını temin konusuna ve işsizlere iş temin etme hadisesine bakıştaki farklılık.*
- 3. İslâm'daki devlet mefhumunun Demokrasi'deki devlet mefhumundan farklı olması. İslâm'da devlet tek müessesedir ve bütün işlerin gözetilmesi işini doğrudan doğruya devlet yapar.*

Oysa Demokratik Nizamda birçok müessese vardır. Devlet ise sadece tek müesseseye, hükümete bakar.

İktisâdın kaynaklarından dördüncü kaynak olan insan emeği veya daha doğru bir ifade ile ücretliler hususu budur. Genel hatlarla Şeriatın, icarı ve sözleşme yapanların diledikleri şartlara göre sözleşme yapmalarını Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in:

الْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ

“Müslümanlar şartları [sözleşmeleri] üzeredirler.”¹ Hadisine göre mubah bıraktığı, ücretin emeğin sağladığı faydaya göre takdir edildiği, sözleşme yapanların ücretin takdirinde ihtilaf ettiklerinde hükmün emeğin piyasası tarafından belirleneceği ve uzmanların takdirine göre bu piyasanın gösterdiği ücretin bağlayıcı olduğu açığa çıkmaktadır. İcar muamelelerindeki bütün çekişmeler böylece kesilmiş, işverene ve ücretliye üretimde limitsiz bir şekilde gayret gösterme fırsatı tanınmış olmaktadır.

¹ Buharî, İcar

Temel İhtiyaçların Garanti Edilmesi

İslâm'da esas ihtiyaçların garanti edilmesi hususu Kapitalist Nizam'ın yamalarındaki garantilerden yani '*Sosyal Sigortalar*' ve '*Sosyal Adalet*' denilen teorilerden tamamen farklıdır. Günümüzdeki İslâm memleketlerinde Sosyalistlerin çağırıp durdukları '*Devlet Sosyalizmi*'nden ve Sosyalizm'deki garantilerden de tamamen farklıdır. '*Gerçek Sosyalizm*'den ve ondan bir parça olan '*Marksist Sosyalizm*'den de tamamen farklıdır. İslâm'da temel ihtiyaçların garanti edilmesi iktisâd siyâsetinin esasî hedefidir. Her ferde lüks ihtiyaçlarını temin edebilme imkânının sağlanması, İslâm İktisâd Siyâseti'nin ikinci hususunu teşkil eder. Zira İslâm'daki iktisâd siyâsetinin hedefi, fert fert bütün tebaanın temel ihtiyaçlarını tam olarak doyurmayı garantilemek ve yapabileceği en üst seviyede lüks ihtiyaçlarını temin edebilme imkânını da sağlamaktır. Temel ihtiyaçların garantilenmesi iktisâd siyâsetinin esasıdır. Kapitalist Nizam'daki iktisâd siyâsetinin esası ise temel ihtiyaçları garantilemek değil '*Millî Geliri*' artırmaktır. Kapitalist Nizam'ın tatbikinden dolayı zulüm ve fesat ortaya çıktından sonra, bu nizamdaki fesadı örtbas edebilmek için hayatta var olan zulmü biraz hafifletmeye yönelik olarak işçiler, memurlar ve muhtaç fakirler için birtakım hükümler konulmuştur. Sigorta, Kapitalist Nizam'ın esasından değildir. Nizamın açıklarını yamayabilmek için nizama sokulmuş zoraki hükümlerdir.

Devlet Sosyalizmi'ndeki garantiler ise, Kapitalist Nizam'daki mülkiyet, işçi ücretleri sermayedarların kârlarından kaynaklanan fesadın ortaya çıkardığı halleri çözmek için konulmuştur. Bunlar da Sosyalizmin aslından değil zorlama ile konulmuş hükümlerdir. Bunlar Devlet Sosyalizmi'nin tatbik edilmesine imkân sağlamak için vardır.

Gerçek Sosyalizm ve bundan bir parça olan Marksist Sosyalizm'de ise, Devlet Sosyalizmi'nin tersine olarak her ferdin temel ihtiyaçlarının garantilenmesi diye bir husus yoktur. Gerçek Sosyalizm ancak mülkiyet eşitliğini sağlamak için yapılan gayretlerden öteye gitmez. Bu eşitlikle temel ihtiyaçların garantilenmesi veya garantilenmemesi mühim değildir. Veya bir başka ifade ile gerçek Sosyalizm, her ferdin temel ihtiyaçlarının garanti edilmesi değil üretim vasıtaları mülkiyetinden insanların mahrum edilmesi demektir.

Kapitalizm'deki Sosyal Sigortalar

Kişinin, İslâm'ın temel ihtiyaçları garantilemesi ile buna ulaşmaya çalışan diğer ideolojiler arasındaki korkunç farkı kavrayabilmesi için her ideolojide bu husus ile ilgili hükümlere dönmesi gerekir. Kapitalizm, '*Sosyal Garanti*' ve '*Sosyal Adalet*' denilen şeyi icat etmeye çalışırken '*Sosyal Sigorta*' fikrini keşfetti. Bu sigortalar, devletin yönetimi altında bulunan vatandaşlardan iki sınıfa önem vermektedir. Bunlar şunlardır:

1. Devlet dairelerinde ve KİT'lerde çalışan memurlar ve hizmetliler, fabrikalarda ve atölyelerde çalışan devamlı işçiler, makinelerle çalışan ziraat işçileri.

Bunların bir kısmı sigorta kapsamına dâhil edilirken ziraat işçilerinin çoğu, geçici işçiler, kamyon şoförleri sigorta kapsamına alınmazlar. Bazıları, makine ile çalışanların dışındaki ziraat işçilerini sigorta kapsamına almazlar. Bu saydıklarımızdan da anlaşılmaktadır ki '*sosyal sigorta*' kapsamına başkalarının yanında ücretle çalışanlar girmektedir.

2. Muhtaç fakirler

Yalnızca bu iki sınıf "*Sosyal Sigorta*" kapsamına girmektedir ve devlet onlara yardım etmeye önem verir. Bunların dışında kalan vatandaşlar bu öneme hak kazanamazlar. Sosyal Sigorta kapsamına giren bu işçilere devletin önem verme keyfiyeti, devletin onlara emekli maaşı ve tazminatlar vermesi şeklindedir. İş esnasında işçi kolundan ayağından veya bir başka yerinden yaralanırsa ve bu vaziyet onu çalışmadan tamamen veya kısmi olarak alıkoyarsa iyileşinceye kadar bedava tedavi edilir ve zararından dolayı ona tazminat ödenir. Eğer sakatlığı onu işten tamamen alıkoyacak bir boyutta ise devlet ona günlük ücret seviyesinden daha düşük bir seviyede bir yardım verir. Bu oran

iyileşinceye kadar geçen sürede günlük ücretinin %80'ine ancak ulaşır. Sakatlığı devamlı ise, daha önce aldığı aylık maaşına ulaşamayan bir seviyede kendisine maaş ödenir. Bazen bu oran aylık maaşının %60-70'ine kadar düşmektedir. Sakat kalan kişi bu ücreti emeklilik yaşına kadar 60, 65 veya 55 yaşına kadar yani bu konuda kanunda belirtilen yaşa kadar eksik olarak maaşını alır. Bu vaziyet, kişinin sakat kalması vaziyetindeki bir tatbik etmeyi içermektedir. Eğer hasta olursa bedava tedavi edilir ve hastalığı esnasında ücreti ödenir. Aynı şekilde işçiye haftada bir gün dinlenme hakkı, bayram ve senelik izin hakkı tanınır ve bu tatil günlerinin ücretini de alır. Çalışmaya devam ederken kişi ölürse, fabrikada, müessesede ve dairede çalıştığı seneler göz önünde bulundurularak ailesine belli bir miktar tazminat ödenir.

Tazminatlar açısından vaziyet budur. Emeklilik maaşına gelince: Doğrudan doğruya yani devamlı olarak çalışırken emeklilik yaşına 60-65 veya 55 yaşına veya kanunen belirlenmiş emeklilik yaşına ulaşınca emeklilik maaşı almaya hak kazanır. Çalışıp emeklilik yaşına ulaşan herkese çalıştığı seneler nispetinde emeklilik ikramiyesi veya emeklilik maaşı ödenir. Aynı şekilde çalıştığı senelerle orantılı olarak işçiye ödenen aylık maaş en iyi halde çalışması halinde aldığı maaşın yarısını geçmez. Ve bu maaş ölünceye kadar almaya devam eder. Emeklilikten önce işten çıkarılırsa hizmet süresi ile orantılı olarak belirli bir tazminat ödenir. ABD'de olduğu gibi bazı ülkelerde işlerin tatil edilmesi devlette ve fabrikada krize sebep olmaktadır. İşlerin durdurulması sebebiyle işten çıkartılan işçilere günlük ücretlerinden daha düşük bir seviyede yardım yapılır. İşçilerin devlete ve fabrikalara getireceği zarara göre işleri tatil ettirilen işçilere yapılan yardımlar azaltılıp çoğaltılabilmektedir.

Memurlar ve işçiler açısından Sosyal Sigortaların genel vakıası budur. Ancak bu sigortaları devlet değil onları çalıştıranlar öderler. Devlet çalıştırıyorsa ödemeyi devlet yapar, Kamu ik-

tisâdî Teşebbüsleri çalıştırıyorsa KİT'ler öderler. Şirketler, fabrikalar veya bunların dışındaki özel müesseseler çalıştıyorlarsa ödemeleri de bunlar yaparlar. Devlet ödeme yapmaz. Devletin onlara verdiği önem, bu sigortaları garantileyecek kanunlar koymakla sınırlıdır. Ancak çeşitli müesseselerde çalışanlar için yapılan sigorta ödemelerini onları çalıştıran şahıslar yapar. Yani onları çalıştıran işadamları bu ödemeleri yaparlar. Devlet ise kendi memurları ve işçileri dışındaki kişilere ödeme yapmaz. Ancak ödenen bu paralar nerelerden temin edilir? Devlet işçilerin ücretinden her ay %5 veya %10 nispetinde kanunen belirlenmiş bir miktar kesinti yaparak bu parayı belli bir fonda biriktirir ve faizle bunları çoğaltır ardında da bu paralarla işçilerin tazminatlarını, ikramiyelerini ve emekli maaşlarını öder. Memurların emekli ikramiye/maaşları ise Hazine tarafından ödenir.

Geriye kalan diğer müesseselerde çalışan işçilere gelince; devlet bunların ücretlerinden de kanunen belirlenen % 3, % 5 veya %10 gibi belli bir oranda kesinti yaparak bunlar karşılığında ödeme yapar. Devlet bu şekilde toplanan paraları faizle işletir ve işçiler için bağışlar ve yardımlar toplar ve bazen devlet toplanan bu paralara katılımda bulunur. Toplanan bu paralardan sosyal sigorta kapsamına giren ödemeler yapılır. Devlet insanların yaptıkları bağışlardan ve işçilerin ücretlerinden yapılan kesintilerle onlara ödeme yapar. İşveren ise ancak işçinin ücretinden yapılan kesinti kadar ödemedede bulunur. Ardından da toplanan bu paralar faizle çoğaltılır. Sosyal sigortaların kaynakları, işçilerin ücretlerinin bir kısmı ile yaptıkları katkılar, işverenin işçiden yapılan kesintiye eş miktarda katılımda bulunması bu paraların faizle çoğaltılması, insanların yaptıkları bağışlardan ve bazen de devletin çok cüzi bir miktarda bu fona yapacağı katkılardan meydana gelmektedir.

İşçiler açısından vaziyet budur. Muhtaç vaziyetteki fakirlere gelince: Onlara, yaşayabilecekleri kadar para verilmesi, yiye-

cek, gıda veya oturabilecekleri bir ev sağlanması şeklinde yardımda bulunulmamaktadır. Bu tür şeyler Kapitalist Nizam'da yoktur. Devletin fakirlere sağladığı sigorta, onlar için sağlık hizmetlerinin ve eğitimin bedava olarak sağlanması ile sınırlıdır. Fakirleri bedava tedavi edecek hastaneler ve okumaları için okullar açar. Bunların yanında fakir çocuklarına ve çocuklarının hatırına fakir annelere, kuvvetsizlere ve fakir sakatlara yardımda bulunur. Çocuklara, fakir annelere, kuvvetsizlere ve sakatlara yapılan bu yardımlar sadaka kabilinden onlara birazcık yiyecek ve giyecek verilmesi ile sınırlıdır. Ancak bunlar hiçbir zaman yukarıda sayılan kimselerin ihtiyaçlarını karşılayacak bir seviyeye ulaşmaz. Tersine birazcık yemek veya süt vermekle ve kış günlerinde birazcık giyecek vermek şeklindedir.

Kapitalist Nizam'daki sosyal sigortaların özeti budur. Devlet Sosyalizmi'ndeki vaziyette aynen Kapitalist Nizam'da olduğu gibidir. Zira Devlet Sosyalizmi, Kapitalist Nizam'ın Sosyalizm kelimesi ile örtbas edilmeye çalışılmasından ibarettir. Zira Devlet Sosyalizmi de aynen bu sigortaları uygular. Ancak Devlet Sosyalizmi fazladan olarak işçilere sermayeden belli bir pay verir işçilere ödenecek ücretin alt sınırını belirler. Faizlere ve kiralara üst sınır koyar. Mülkiyeti kayıt altına alarak bazı kamu çıkarlarını devletleştirir. Kapitalist Nizam'a bazı hükümlerle ilavelerde bulunmakla ve Kapitalizm'i örtbas etmesi ile beraber temel ihtiyaçları garantilemede aynen Kapitalist Metodu takip eder.

Sosyalizmin Temel İhtiyaçları Garantilemesi

Gerçek Sosyalizm'e gelince: Gerçek Sosyalizm temel ihtiyaçların garantilenmesi manasına gelmemektedir. Mülkiyette eşitlik demek, üretilen her şeyde mülkiyetin yasaklanarak mülkiyetin yalnızca tüketilen şeylerle sınırlandırılması demektir. Gerçek Sosyalizm özel bir şekilde işçilere önem vermektedir. Sosyalizmin esas ihtiyaçların garantilenmesine önem vermeme si Sosyalizmin tatbik edildiği ülkelerdeki bütün halkta yaşam seviyesinin düşmesine ve halkın çoğunluğunun zulüm içerisinde bulunmasına, ihtiyaçlarını cüzi bir şekilde doyurabilmelerine sebep olmuştur. Bunu Rusya devlet başkanı Kruşçev defalarca itiraf etmiş hatta ABD eski Başkanı Nixon'un önünde övünerek, Rusya'nın yirmi sene sonra Amerika'daki yaşam seviyesini yakalayacağını söylemiştir. 1958, 59 ve 60 senelerinde Irak'a gelen Sovyetler Birliği vatandaşlarının aç ve perişan bir halde güzel yemeklere saldırmaları mülkiyette eşitliği sağlamaya çalışmanın bütün halkı fakirleştirdiğinin ve temel ihtiyaçları karşılamaktan aciz olduklarının delilidir.

İslâm'ın Temel İhtiyaçları Garantilemesi

İslâm'a gelince: iktisâdın dört kaynağını kullanarak çalışmayı ve mülk edinmeyi mubah bırakması ile her ne kadar her ferdin lüks ihtiyaçlarının yapılabilecek en üst seviyede karşılanması mümkün ise de öncelikli olarak temel ihtiyaçların tamamının herkes için sağlanması esastır. Yalnızca herkesin ihtiyaçlarını karşılayabileceği ortamın teşkil edilmesi ile temel ihtiyaçların tamamının bütüncül bir şekilde doyurulması garanti lenmiş olmayacağı gibi iktisâd siyâsetinin gayeleri de gerçekleşmiş sayılmaz. Böylesi bir vaziyet her ferde ihtiyaçlarını karşılama imkânı sağlar, ancak herkese ihtiyaçlarını karşılama garantisi sağlamaz. Fert fert bütün tebaanın temel ihtiyaçlarının tamamını doyumayı ve herkesin lüks ihtiyaçlarını yapılabilecek en üst seviyede doyurma imkânını garantileyecek şekilde her vatandaşa ülkedeki servetin dağıtımını da gerçekleştirmez. İktisâdın kaynaklarını kullanarak çalışmanın ve mülk edinmenin mubah bırakılması, yalnız başına iktisâd siyâsetinin hedeflerinin gerçekleşmesi için yeterli değildir. Zira bu mubahlık, çalışma ve mülk edinme kuvvetine sahip olanlara imkân sağlamak ve onlardan çalışacak kimselerin bulunması içindir. Çalışabilecek kuvvette olup ta iş bulamayanlar, zayıflar kuvvetsiz kimseler temel ihtiyaçlarını karşılamakta bu mubahlıktan faydalanamazlar. Bunun için Şeriat, bütün vatandaşların fert fert temel ihtiyaçlarının tamamını garantilemek için çalışmanın ve mülk edinmenin mubahlığına ilave olarak başka Şer'î hükümler koymuştur. Böylece fert fert bütün vatandaşların temel ihtiyaçlarını doyumayı garantilemesinin yanında yapılabilecek en üst seviyede lüks ihtiyaçlarını doyurma imkânını sağlayabilecek şekilde ülkedeki servetin bütün tebaaya dağılımı da garantilenmiş olur. İslâm, temel ihtiyaçların garantilenmesini ne nizamdaki açıkları

kapatmak ve nizamı daha kuvvetli hale getirmek amacıyla ne de Kapitalistlerin ve Devlet Sosyalizm'inin yaptığı gibi yalnızca belli zümreye tahsis etmek gayesiyle yapmaz. İslâm bunu nizamla ilgili hükümlerden bir hüküm olarak kabul eder. Çalışmanın ve mülk edinmenin mubah olmasına, nafaka ve bütün işlerin gözetilmesine ait hükümler gibi bunların tamamı teşride, delillerde aynı seviyedeki Şer'î hükümlerdir. İktisâdî düzen, Şer'î hükümlerden meydana gelmiştir ve tamamı kitap ve sünnetten alınmıştır. Bu hükümler yalnızca belli boşlukların görülmesi vaziyetinde değil her halde çözümdür. Sadece belli bir zümreye ait değil bütün tebaaya ait hükümlerdir. Öyleyse İslâm ile Kapitalizm, İslâm ile Devlet Sosyalizmi arasında çok belirgin farklılıklar vardır. Ayrıca İslâm, gerçek Sosyalizm denilene yaptığı gibi üretim aletlerinde eşitliği sağlamakla insanların hayatlarının garantilendiğini de söylemez. Zira bu yaşamı garanti-lemeyi, bilakis hayatın ucuzlamasına yol açar. İslâm, çalışmayı ve mülk edinmeyi mubah kabul etmekle beraber bu mubahlıktan faydalanma gücünden mahrum olanların kâmil bir hayat yaşamalarını da garantilemiştir. Sonra, İslâm her ferde ve her halde kâmil bir yaşama garantisi verir. Bu sebeple İslâm'ın dışındaki hiçbir nizamın buna ulaşması mümkün değildir. Böylece ferdin ve bütün vatandaşların temel ihtiyaçları garanti altına alınmış olur.

Öyleyse Şeriata göre bu temel ihtiyaçların neler olduğunu bilmek gerekir. Bunlar iki kısma ayrılır:

1. *Tebaadan her birinin temel ihtiyaçları*
2. *Bir bütün olarak tüm tebaanın temel ihtiyaçları*

Vatandaşlardan her birinin temel ihtiyaçları yiyecek, giyecek ve meskenden meydana gelmektedir. Bunlar her ferdin temel ihtiyaçlarını teşkil eder. Herhangi bir insan bunlardan mahrum bırakılamaz. Bu sebeple elde etmesi gereken haklardan bir hak sıfatına sahip olması sebebiyle her insanın bunları elde etme, ih-

tiyacını giderme hakkı vardır. Esasî sorunları bu üç temel ihtiyaç teşkil etmektedir. Bu ihtiyaçların karşılanması ile bu sorunlar da çözümlenir. Her ferdin temel ihtiyaçları karşılandığında ise ortada esasî sorun kalmaz. İslâm açık naslarla temel ihtiyaçları bu üçüyle sınırlandırmıştır. Bu temel ihtiyaçların tamamının fert fert bütün tebaaya doyumayı garantilemek de açık naslarla belirtilmiştir.

Şer'i nasllara göre temel ihtiyaçların yiyecek, giyecek ve mesken olduğunun deliline gelince: Allah Subhanehû ve Teâlâ muhtelif ayetlerde şöyle buyurmaktadır:

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

Anaların yiyecek ve giyeceği babaya borçtur. (el-Bakara 233)

وَأَرْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ

Kendilerini bunların gelirleriyle rızıklandırıp giydirin.

(en-Nisa 5)

وَأَطْعَمُوا النَّبَائِسَ الْفَقِيرَ

Muhtaç fakire yediriniz. (el-Hacc 28)

فِدْيَةٌ طَعَامُ مَسْكِينٍ

Bir düşkünün doyuracak kadar fidye... (el-Bakara 184)

أَسْكِنُوهُمْ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ

Kendi oturduğunuz yerde oturtun. (et-Talak 6)

وَمَسَاكِينَ تَرَضَوْنَهَا

Hoşunuza giden evler... (et-Tevbe 24) Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'de muhtelif hadislerde şöyle buyurmaktadır:

وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ

“Kadınların yiyeceklerini ve giyeceklerini temin etmek erkeklerin borcudur.”¹

وَحَقَّهُنَّ عَلَيْكُمْ أَنْ تُحْسِنُوا إِلَيْهِنَّ فِي كِسْوَتِهِنَّ وَطَعَامِهِنَّ

¹ Muslim, Hac, 2137; Ebu Davud, Menâsik, 1628; İbni Mace, Menâsik, 3065

“Yiyeceklerinde ve giyeceklerinde kadınlara karşı iyi davranmak onların hakkıdır.”¹

مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ آمِنًا فِي سِرْبِهِ مُعَافَى فِي جَسَدِهِ عِنْدَهُ قُوْتُ يَوْمِهِ فَكَأَنَّمَا حِيرَتْ لَهُ الدُّنْيَا

“Kim çevresinden emin bir şekilde sabahlarsa, sağlığı yerinde olursa, yanında günlük yiyeceği bulunursa sanki bütün dünya onun olur.”²

“Âdemoğluna açlığını giderecek bir ekmek parçası, susuzluğunu giderecek kadar su, avretini örtecek kadar bir örtü vardır. Bunlardan fazlası ise bir ikramdır.”

Bu nassların tamamı açık ve net bir şekilde temel ihtiyaçların yiyecek, giyecek ve meskenden meydana geldiğine delalet etmektedir. Bunlardan fazlası ise lüks ihtiyaçlardan sayılmaktadır.

İslâm'a göre fert fert bütün insanların temel ihtiyaçlarının kesin olarak garantilenmesi gerektiğinin deliline gelince: İslâm, temel ihtiyaçlardan mahrum olduğu zaman yani nafakaya muhtaç olduğunda çalışabilecek kuvvette olan erkeklerin çalışmasını farz kılmıştır. Allah *Subhanehû ve Teâlâ*:

فَامْشُوا فِي مَنَاكِبِهَا

Öyleyse yerin sırtlarında dolaşın. (el-Mulk 15) Ebu Hurayra RadiyAllahu Anh'dan: “Dedi ki: “Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle derken işittim:

لَأَنْ يَغْدُوَ أَحَدُكُمْ فَيَحْتَطَبَ عَلَى ظَهْرِهِ فَيَتَصَدَّقَ مِنْهُ فَيَسْتَعْنِي بِهِ عَنِ النَّاسِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ رَجُلًا أَعْطَاهُ أَوْ مَنَعَهُ

“Sizden birinizin sırtında odun taşıyarak para kazanması ve kazandığından harcaması ve böylece insanlara muhtaç olmaması, bir adamdan dilenerek o adamın ona para vermesin-

¹ et-Tirmizi, Tefsiri'l-Kur'an, 3012; İbni Mace, Nikâh, 1841

² et-Tirmizi, Zühed, 2268

den ya da vermemesinden daha hayırlıdır.¹ Zubeyr b. Avvam RadiyAllahu Anh, Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'den şunu rivayet eder:

لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلَهُ فَيَحْتَطِبَ عَلَى ظَهْرِهِ خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَأْتِيَ رَجُلًا فَيَسْأَلَهُ
أَعْطَاهُ أَوْ مَنَعَهُ

“Sizden birinizin sırtında odun demeti ile gelerek onu sartsa Allah onu onunla [sırtındaki odun demeti ile] koruyacaktır. Onun bu hareketi insanlardan dilenerek bir şeyler almasından veya alamamasından daha hayırlıdır.”² Hadiste ‘hayır’ kelimesi ism-i tafdil kalıbında -daha iyi- manasında kullanılmamıştır. Zira kazanma kuvveti olduğu halde dilenmekte hayır yoktur. Buradaki ‘hayırlıdır’ kelimesi ancak övgü türündendir. Çalışmaya kuvveti yeten herhangi bir kişi geçime muhtaç olursa kendini geçindirebilmesi için çalışması farzdır. Erkeklerden geçinmeye muhtaç ve çalışabilecek kuvvette olan bir kimse üzerindeki bu farziyet çalışabilecek kuvvette olan bu kimse için temel ihtiyaçları doyurmanın garantisidir. Bu farziyetin yanında, fakir olsun çalışabilecek kuvvette olsun ya da olmasın İslâm, kadınların nafakasını temin etmeyi de mutlaka farz kılmıştır. İslâm kadına çalışmayı farz kılmadı. Tam tersine kadının nafakasının temin edilmesini mutlak surette farz kılmıştır. Aynı şekilde, para kazanamayacak vaziyette olsun veya fakir olsun çalışma gücünden mahrum olan aciz vaziyetteki erkeklerin nafakasını temin etmeyi de farz kılmıştır. Ya da çalışmaya kuvveti yetip de iş bulamayan hükmen aciz kimse gibi olsun. Her iki grup da aciz sayılır ve nafakasını temin etmek vaciptir.

Öyleyse bu nafakayı kim temin edecek? Yani yiyecek, giyecek ve meskenden teşkil edilen bu temel ihtiyaçları kim doyuracak? Şeriat açık ve net delillerle bunu tayin etmiştir. Bu çözümü

¹ et-Tirmizi, Zekâh, 616

² Buharî, Zekâh, 1378

ortaya koyan nassların bir kısmının delaleti açık ve net olup bir kısım nasslardan istinbat edilerek belirtilmiştir. Vacip olan harcamanın bu üç şeyden ibaret olduğunu da bizzat nass belirtmiştir. Yukarıda sayılan nafakaları kimin temin edeceğini Şeriat şu şekilde açıklamıştır: Karısının nafakasını temin etmeyi kocaya farz kılmış ve bunların da yiyecek, giyecek ve meskenden ibaret olduğunu açıklamıştır. Allah *Subhanehû ve Teâlâ*:

أَسْكُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وُجْدِكُمْ

Gücünüz yettiğince oturduğunuz yerde onları da oturtun. (et-Talak 6) buyurmuş ardından da:

لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ

Varlıklı olan kimse nafakayı varlığına göre versin. (et-Talak

7)

قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ

Zevceeleri hakkında onlara neyi farz kıldığımızı biz biliriz. (el-Ahzab 50) buyurmuştur. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'de şöyle buyurmaktadır:

وإن حقهن عليكم أن تحسنوا إليهن في كسوتهن وطعامهن

“Kadınların yiyeceklerinde ve giyeceklerinde onlara ihsanla bulunmanız sizin üzerinizdeki haklarıdır.”¹

وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ

“Yiyeceklerinde ve giyeceklerinde kadınlara karşı iyi davranmak onların hakkıdır.”² Kadının nafakasını temin etmenin kocanın vazifesi olduğu hususunda bunlar açık nasslardır. Ve yine vacip olan nafakanın yiyecek, giyecek ve meskenden meydana geldiği hususunda da nasslar açıktır.

أَسْكُوهُنَّ

Kadınları oturtun. (et-Talak 6)

¹ et-Tirmizi

² Muslim, Hac, 2137; Ebu Davud, Menâsik, 1628; İbni Mace, Menâsik, 3065

رَزُقُهُنَّ وَكَسَوْنَهُنَّ

Kadınların yiyecek ve giyecekleri... (el-Bakara 233) ayetleri bu konudaki açık naslardır.

İslâm çocukların nafakalarını karşılamayı da babalarının üzerine farz kılmıştır:

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

Çocukların yiyecekleri ve giyecekleri babalarına aittir.

(el-Bakara 233) Aişe'den:

أَنَّ هِنْدَ بِنْتَ عُثْبَةَ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبَا سُفْيَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ وَلَيْسَ يُعْطِينِي مَا يَكْفِينِي وَوَلَدِي إِلَّا مَا أَخَذْتُ مِنْهُ وَهُوَ لَا يَعْلَمُ فَقَالَ خُذِي مَا يَكْفِيكِ وَوَلَدِكَ بِالْمَعْرُوفِ

“Utbe'nin kızı Hind Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'e gelerek: “Ey Allah'ın Rasulü; Ebu Süfyan cimri bir adamdır. Onun bilgisi olmadan aldıklarımın dışında bana ve çocuklarıma yetecek kadar para vermiyor.” deyince Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem: “**Maruf olarak sana ve çocuklarına yetecek kadar al.**” dedi.”¹ Ebu Hurayra Radiyallahu Anh'dan: “Dedi ki: Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ مَا تَرَكَ غَنَى وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى وَإِنْدَأُ بِمَنْ تَعُولُ تَعُولُ الْمَرْأَةُ إِذَا أَنْ تَطْعَمَنِي وَإِنَّمَا أَنْ تَطَّلِقَنِي وَيَقُولُ الْعَبْدُ أَطْعَمَنِي وَاسْتَعْمَلَنِي وَيَقُولُ الْإِبْنُ أَطْعَمَنِي إِلَى مَنْ تَدْعُنِي

“Sadakanın en üstünü zenginin bıraktığıdır. Üsteki el alttaki elden daha hayırlıdır. Veren elle başla. Kadın ya beni doyur ya da boşa der. Köle beni yedir ve beni çalıştır der. Çocuk çocuğu olduğumu iddia eden beni doyursun der.”²

Bu naslar, çocukların nafakasını karşılamının babanın üzerine düşen bir farz olduğuna dair açıktır. Kadının nafakasına ait naslardan da anlaşılacağı üzere nafaka Şer'an yiyecek, giyecek

¹ Buharî, Nafakât, 4945; İbni Mace, Ticârâh, 2284; Ahmed b. Hanbel, Ensâr, 23098

² Buharî, Nafakât, 4936; Ahmed b. Hanbel, Mükessirîn, 7120

ve meskenden meydana gelmektedir. Ana-babanın nafakası da çocuklarına farzdır. Allah *Subhanehû ve Teâlâ* şöyle buyurmaktadır:

وَبِأَلْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا

Ana-babaya ihsanda bulunmak... (el-İsra 23) Aişe *Radiyah* *Allahu Anha*'dan, Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

إن أطيب ما أكل الرجل من كسبه وولده من كسبه

“Kişinin kendi kazancından yemesi en temiz olanıdır. Çocuğu da onun kazancındandır.”¹ “Kime iyilik yapayım?” diye soran bir adama Nebi *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

يا رسول الله من أبر قال أمك ثم أمك ثم أمك ثم أباك ثم الأقرب فالأقرب

“Annene, sonra annene, sonra babana, sonra da sırayla yakınlarına.”² Nafaka kelimesi ‘*ihsanen*’ kelimesinin kapsamına girmektedir. Zira muhtaç oldukları zaman anaya babaya harcamak ihsandandır. Yine iyilik, hayır kelimesinin içeriğine de girmektedir. Zira muhtaç oldukları zaman onlara harcamada bulunmak ‘*birr*’dendir, iyiliktendir.

أطيب ما أكل الرجل

“Adamın yediğinin en güzeli” sözünde geçen “*yediğinin*” kelimesinden yeterli olması babından bütün nafaka kastedilmektedir. Bu ifade, bilinen bir şeyin bir parçasının zikredilerek tamamının kastedilmesi türünden bir ifadedir. Yani adamın harcadığının en güzeli kazancından ve çocuğunun kazancından harcamasıdır ifadesi ana babaya infakın vacip olduğuna delildir. Bu naslardan ebeveynin nafakalarını temin etme vazifesinin çocuklarına ait olduğu hükmü istinbat edilmiştir. Nafaka ise Şer’an, giyecek, yiyecek ve meskenden meydana gelmektedir.

İslâm, evlenilmesi haram olan yakın akrabaların nafakasının

¹ Ebu Davud, el-Beyhâkî

² Ebu Davud

teminini de farz kıldı. Ayetle Allah *Subhanehû ve Teâlâ*:

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde sağlamak çocuk kendisinin olan babaya aittir. (el-Bakara 233) Sözünden sonra:

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ

Mirasçıya da aynı şeyi yapmak borçtur. buyurmaktadır.

Gjaa رجل الى النبي صلى الله عليه وسلم فقال يا رسول الله عندي دينار قال انفقہ على نفسك قال يا رسول الله عندي آخر انفقہ على ولدك قال عندي آخر قال انفقہ على اهلك قال عندي آخر قال انفقہ على خادمك قال عندي اخر قال انت اعلم

“Bir adam Nebi Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem’ e gelerek dedi ki “Ya Rasulallah yanımda bir Dinar var.” “**Kendine harca.**” dedi. “Ya Rasulallah başka bir Dinar daha var.” dedi. O da “**Çocuğuna harca.**” dedi. “Bir başka Dinar daha var.” dedi. “**Ailene harca.**” dedi. “Başka dinar daha var.” dedi. “**Hizmetçine harca.**” dedi. “Başka dinar daha var.” dedi. O da “Sen daha iyi bilirsin.” buyurdu.”¹ Yine Rasulallah SallAllahu Aleyhi ve Sellem:

وَأَبْدَأُ بِمَنْ تَعُولُ أُمَّكَ وَأَبَاكَ وَأُخْتِكَ وَأَخَاكَ ثُمَّ أَدْنَاكَ

“Bakıma muhtaç olan annenden, babandan, kız kardeşinden sonra da diğer yakın akrabalarından başla.”² Hadiste geçen “başla” kelimesi harca manasında kullanılmıştır. Zira söz, nafaka hususunda geçmektedir.

بِهَذَا بِنُ حَكِيمِ بْنِ مُعَاوِيَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ قَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَبْرَ قَالَ أُمَّكَ قُلْتُ ثُمَّ مَنْ قَالَ أُمَّكَ قَالَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ثُمَّ مَنْ قَالَ أُمَّكَ قَالَ قُلْتُ ثُمَّ مَنْ قَالَ ثُمَّ أَبَاكَ ثُمَّ الْأَقْرَبَ فَأَلْقَرَبَ

“Behz b. Hâkim babasından onun da dedesinden: “Dedi ki: “Ya Rasulallah (Aleyhi’s Salatu ve’s Selam) kime iyilik ede-

¹ İbn-u Hibban, eş-Şafii

² Nesei, Zekâh, 2485

yim?” dedi. Dedi ki: “**Annene.**” “Sonra kime?” Dedi ki, “**Annene.**” “Sonra kime iyilik edeyim Ya Rasulullah?” dedim. “**Annene**” dedi. “Sonra kime?” dedim: “**Babana sonra da sırası ile akrabalarına iyilik et**” dedi.”¹ Mikdam b. Ma’dî Keribe’den: “Dedi ki: *Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’i şöyle söylerken işittim:

إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يُوصِيكُمْ بِأُمَّهَاتِكُمْ إِنَّ اللَّهَ يُوصِيكُمْ بِآبَائِكُمْ إِنَّ اللَّهَ يُوصِيكُمْ
بِالْأَقْرَبِ فَأَلْقُرَبِ

“Şüphesiz ki Allah annelerinizi, sonra babalarınızı sonra da sırayla akrabalarınızı vasiyet eder.”²

كُلَيْبُ بْنُ مَنْفَعَةَ عَنْ جَدِّهِ أَنَّهُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ أَبْرُّ قَالَ أُمَّكَ وَأَبَاكَ وَأَخْتَاكَ وَأَخَاكَ وَمَوْلَاكَ الَّذِي يَلِي ذَاكَ حَقٌّ وَاجِبٌ وَرَحِمٌ مَوْصُولَةٌ

“Kuleyb b. Menfaa dedesinden: *Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem*’e geldi ve şöyle dedi: “Ya Rasulullah kime iyilik edeyim?” Dedi ki: “**Annene, babana, kız kardeşine, erkek kardeşine ve ardından gelen mevlan (kölen), vacip bir hak ve sıla-i rahim vardır.**”³

Bu nasslardan, mahrem olan [evlenilmesi yasak olan] akrabaların nafakasının temini akrabalarının vazifesi olduğu hükmü istinbat edilmiştir. Zira nafakanın vucubiyeti ile ilgili olarak varisin çocuğun babasına atfindan dolayı nafakanın vucubiyetinin delili ayette gayet açıktır. Zira ayette Allah *Subhanehû ve Teâlâ*:

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ

‘Çocuğun kendisine ait olduğunu söyleyen babaya aittir.’
ifadesine

وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلَ ذَلِكَ

¹ Ahmed b. Hanbel, Basriyyîn, 19175

² Ahmed b. Hanbel, Şamiyyîn, 16557

³ Ebu Davud, Edeb, 4474

‘**mirasçıya da aynı şeyi yapmak borçtur.**’ ifadesini atfetmektedir. Hadislerde ise, “**Onu ehline harca**” ifadesi geçmektedir. Ehli kelimesinin içeriğine;

إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي

‘**Oğlum benim ailemdendi.** (Hud 45)

وَزَيْرًا مِنْ أَهْلِي

Ailemden bir vezir. (Tâ-Hâ 29)

نَجِّنِي وَأَهْلِي

Beni ve ailemi kurtar. (eş-Şuara 169)

فَأَبْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ

Erkeğin ailesinden bir hakem... (en-Nisa 35)

وَدِيَّةً مُسَلَّمَةً إِلَىٰ أَهْلِهِ

Öldürülenin ailesine diyet ödensin... (en-Nisa 92) ayetlerinin delaletiyle evlenilmesi haram olan yakınlar girmektedir. Bu vaziyette mana şöyle olur: Ehline yani akrabalarına, yakınlarına harca. Hadisin sonunda Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

نُمُّ أَدْنَاكَ أَدْنَاكَ

“**Sonra sana yakınlık sırasına göre hareket et.**” Bu ifade son iki hadiste geçen,

ثُمَّ الْأَقْرَبُ فَالْأَقْرَبُ

“**sonra sırayla yakınlarına**” ifadeleri gibidir ki bundan akrabalar kastedilmektedir. Dedi ki: “*Kime iyilik yapayım?*” nafa-ka, iyilik kelimesinin içeriğine dâhildir. Aynı zamanda hadiste geçen “*vasiyet eder*”, “*bakımı sağlanacak kimse*” ve “*gözetilmiş bir rahim*” ifadelerinin kapsamına da girmektedir. Hadiste “*sırayla yakınların*” ifadesi geçmektedir. Muteber olan yakınlık mahrem olan kimselerin yakınlığıdır. Bu vaziyette yukarıda zikredilen naslar, mahrem olan akrabaların nafakasını karşılamanın Şer’an farz olduğunun delilidir.

Nafaka ise Şer'an, yiyecek, giyecek ve meskenden meydana gelmektedir. Bu nafakayı karşılamak mecburiyetinde olan kim-seden devlet zorla alır. Ve bunlar diğer borçlardan önce gelir. Bir adamın bir başkasına borçlu olduğuna hükmedilse ve nafaka borcu da bulunsa, nafakanın tahsili borcun tahsilinden önce ge-lir. Öncelikle nafaka borcu tahsil edilir. Nafaka borcundan sonra adamın parası kalırsa kalan paradan borç tahsil edilir. Hiç parası yoksa borcu tecil edilir. Allah *Subhanehû ve Teâlâ* darda olan kimsenin gözetilmesini emretmiştir:

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ

Borçlu darda ise eli genişleyinceye kadar ona süre ver. (el-Bakara 280) Ancak Allah *Subhanehû ve Teâlâ*, nafakanın ödenme-sini emretmiş, farz olduğu sürece diğer hususları dikkate alma-mıştır. Nafakanın ödenmesinde sıkıntıda olma gerekçesi kabul edilmez. Borç hükmünde ise sıkıntıda olma gerekçesi kabul edi-lir. Karısının nafakasını ödemek mecburiyetinde olan bir kim-senin karısının adama borcu varsa ve adam kadının nafakasını borcu ile kapatmak isterse, eğer kadının vaziyeti iyi ise yani zengin ise ve de nafaka borcunun alacak ile karşılanmasına ka-dın razı olursa, nafaka borcu alacak ile kapatılabilir. Zira kimin üzerinde borç varsa borcunu mallarından dilediği ile ödeme hakkı vardır. Zira alacak kişinin malından bir parçadır. Ancak kadının maddî vaziyeti iyi değilse, zor vaziyette ise nafaka bor-cu alacak ile kapatılamaz. Zira borcun ödenmesi ancak ihtiya-cından fazla olan maldan olması gerekir. Bu ise fazla olan para değildir. Zira Allah *Subhanehû ve Teâlâ'nın*:

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ

Eli genişleyinceye kadar ona süre verin. (el-Bakara 280) Aye-tine göre, Allah *Subhanehû ve Teâlâ* darda kalana süre tanıma-sını emretmektedir. Dolayısıyla borcundan dolayı onun bek-lenmesi vacip olmaktadır.

Ancak nafakasını ödemek mecburiyetinde olduğu kimse karısının dışında oğlu, babası, kardeşi veya herhangi bir mirasçı ise ve üzerinde de nafaka borcu olan kimselerden alacağı varsa ve de alacağı ile nafaka borcunu kapatmak isterse bu faaliyete izin verilmez. Zira fakir olmalarının dışında karısının dışındaki kimselerin nafakalarını karşılaması vacip değildir. Bu vaziyette;

وَإِنْ كَانَ دُوْ عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ

Borçlu darda ise eli genişleyinceye kadar ona süre ver. (el-Bakara 280) Ayeti gereğince borcunu hemen ödemesi gerekmez. Nafakasını temin etmeye mecbur tutulur ve nafakasını karşılaması gereken kimselerden alacağına karşılık borcunu ödemesi bekletilir. Bütün bunlar, nafakaları yani temel ihtiyaçları garantileme hususunda Şeriatın ne kadar kararlı olduğunu göstermektedir.

Kadının, ana babanın çocukların ve mahrem olan her yakının nafakasının garantilenmesi ile mahrem yakını bulunmayan veya nafakalarını temin etmektен aciz kalan kimselerin dışında bütün vatandaşların temel ihtiyaçlarının tamamı doyurulmuş olur. Şeriat her iki vaziyette bulunanları da kuşatmış ve onlar için de belirli hükümler koymuştur.

Nafakayı karşılamak mecburiyetinde bulunan kimsenin bulunmaması veya bulunup da harcama gücünden mahrum olması vaziyetinde Şeriat nafakayı karşılama vazifesini Beyt-ul Mal'a yani devlete vermiştir. Ebu Hurayra *RadiyAllahu Anh*'dan: *"Dedi ki: Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle dedi:*

مَنْ تَرَكَ مَالًا فَلَوْزَنَتِهِ وَمَنْ تَرَكَ كَلًّا فَلِئِنَّا

Kim geride kimsesiz birisini bırakırsa ona bakmak bize aittir. Kim de geride mal bırakırsa varisine verilsin.¹ Çocuğu ve babası olmayan herkes kuvvetsiz, zayıf kimsedir. Yine Ebu Hurayra *RadiyAllahu Anh*'dan Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*

¹ Buharî, Ferâid, 6266; Ebu Davud, Harâc, 2566; İbni Mace, Ferâid, 2728

şöyle dedi:

فَأَيُّمَا مُؤْمِنٍ مَاتَ وَتَرَكَ مَالًا فَلْيَرِثْهُ عَصَبَتُهُ مَنْ كَانُوا وَمَنْ تَرَكَ دَيْنًا أَوْ صَيَاعًا
فَلْيَأْتِيَنِي فَأَنَا مَوْلَاهُ

Herhangi bir mümin ölürde geride mal bırakırsa mirasçıları o mala varis olurlar. Kim de geride borç ya da bakıma muhtaç aile bırakırsa bana gelsin. Onun mevlası [ihtiyaçların karşılayacak olan] benim.¹ Hadiste geçen ‘day’a’ kelimesi için Kamus el-Muhit’te şu ifade yer almaktadır: ***“Aile manasına da gelmektedir.”*** el-Hattabî bu hadisin şerhinde ‘day’a’ kelimesi hakkında şunları söyler: ***“‘day’a’ kelimesi, bir ölüye halef olan kimseye ait bir sıfattır. Yani bir şeyi olmayan kimseler demektir.”*** Dolayısıyla bu hadis nafakanın devletin vazifesi olduğunun delilidir.

Bu türden nafakalar, devletin harcama yapmak zorunda olduğu diğer harcamalar gibi değildir. Bunların diğer bütün harcamalardan önceliği vardır. Beyt-ul Mal’da para bulunsun ya da bulunmasın devletin bu nafakayı karşılama mecburiyeti vardır. Beyt-ul Mal’da para yoksa devletin Müslümanlar üzerine vergi koyması ve diğer vergiler gibi devlet kuvveti ile onu tahsil etmesi ve bu tahsilattan bu nafakaları karşılama gerekir. Zira nafakaların karşılanması devletin vazifesi olduğu gibi aynı zamanda Müslümanların da vazifesidir. Ancak Beyt-ul Mal’ın bu husustaki sorumluluğu yukarıdaki iki hadiste açıkça bellidir. Müslümanların üzerine vacip oluşunun delili ise Rasulullah *Salallahu Aleyhi ve Sellem*’in şu hadisidir:

أَيُّمَا أَهْلٍ عَرَصَةَ أَصْبَحَ فِيهِمْ أَمْرٌ جَائِعٌ فَقَدْ بَرَّئْتُ مِنْهُمْ ذِمَّةَ اللَّهِ تَعَالَى

“İçlerinde aç bir kimse olduğu halde sabahlayan bir kavimden Allah’ın zimmeti beridir.”² Bu hadis talep içermektedir. Talebin kınama ile bir arada zikredilmesi kesin talebe dela-

¹ Buharî, İstikrâd, 2224

² Ahmed b. Hanbel, Mükessirîn min es-Sahâbeh, 4648

let eder ki bu da Müslümanlar üzerine farz olduğuna delildir. Bu sebeple devletin, Beyt-ul Mal'da para bulunmadığı zaman nafakası karşılanması gereken kimselerin ihtiyacının karşılanması için vergi koyması ve bu vergilerle gerekli harcamaları karşılaması gerekir. Vergi koyup bu vergilerin tahsili süresince zarar olmasından korkulursa devletin borç alması ve aldığı bu borçları zarara uğramalarından korkulan kimselere harcaması gerekir. Zira zararın giderilmesi farzdır. İbni Abbas *RadiyAllahu Anh*'ın şöyle dediği rivayet edilir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle dedi:

لا ضَرَرَ وَلَا ضِرَارَ

“Zarar vermek de yoktur zarar uğratılmak da yoktur.”¹ Yi-ne Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*:

مَنْ ضَارَّ أَضَرَ اللَّهُ بِهِ وَمَنْ شَاقَّ شَاقَّ اللَّهُ عَلَيْهِ

“Kim zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim zorluk çıkarırsa Allah da ona zorluk çıkarır.”² Nafakalarının karşılanması zarurî olan kimselerin uğrayacakları zararın giderilmesi, onlara yapılacak ödemede acele etmek demektir. Bu vaziyet, devlet tarafından nafaka harcamalarının garantilenmesinde Şeriatın ne kadar hırslı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Şeriat bunun için her türlü tedbiri almıştır.

Burada şöyle bir itiraz ileri sürülemez: *Şeriat, akrabaların nafakayı karşılama gücünden mahrum oldukları zaman ancak devletin nafakayı karşılmasını farz kılmaktadır. Nafakayı ödemekle öncelikle akrabalar mecburî kılınmıştır. Bu vaziyet ise, ellerinde olan malın kendileri ile akrabaları arasında paylaşımından dolayı akrabaları fakirleştirir ve hepsinin yaşam seviyesinin düşmesine yol açar.*

Böyle bir itiraz ileri sürülemez. Zira Şeriat, esas ihtiyaçla-

¹ İbni Mace, Ahkâm, 2331; Ahmed b. Hanbel, Hâşim, 2719; Malik, Akadiyyeh, 1234

² et-Tirmizi, Salah, 1863; Ebu Davud, Akadiyyeh, 3151

rından ve lüks ihtiyaçlarından fazla miktarda mala sahip oldukları zaman akrabaları nafakayı ödemekle mecbur tutmuştur. Yalnızca lüks ihtiyaçlarından fazla mal bulunmayan kimsenin üzerinde nafaka borcu yoktur. Zira Şeriat nafakayı, ödeyecek güce sahip olanlara farz kılmıştır. Şeriata göre nafakayı karşılayabilecek güce sahip olmak demek, içerisinde yaşadığı toplumda kendisi gibi olan kimselerin sahip oldukları yiyecek, giyecek, mesken, evlilik, hizmetçi ve ihtiyacını karşılamada kullanacağı binek gibi binilen şeylerden daha fazla miktarda mala sahip olması demektir. Buharî Said b. el-Museyyeb *RadiyAllahu Anh'*ın Ebu Hurayra *RadiyAllahu Anh'*dan onun da Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem'*den işittiği şu hadisi rivayet eder:

خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَى

“Sadakanın en hayırlısı zenginlikten verilir.”¹ Hâkim b. Hizam *RadiyAllahu Anh* Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem'*den şunu rivayet etti:

الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى وَإِنْدَا بَمَنْ تَعُولُ وَخَيْرُ الصَّدَقَةِ عَنْ ظَهْرِ غِنَى

“Üstte olan el altta olan elden üstündür. Vermeye aileden başla. Sadakanın en hayırlısı zenginlikten verilir.”² Hadiste geçen sadaka kelimesi nafaka kelimesi ile aynı manaya gelmektedir. Zira buradaki sadaka, ancak nafaka için harcanan parayı ifade etmektedir. Zenginlik, kişinin yaşadığı toplumdaki yaşantıya uygun bir şekilde lüks ve temel ihtiyaçlarının tamamını karşılayabileceği yeterlilikten fazla miktarda mala sahip olmaktır. Allah *Subhanehû Teâlâ*:

لِيُنْفِقْ ذُو سَعَةٍ مِنْ سَعَتِهِ

Varlıklı olan nafakayı varlığına göre versin. (et-Talak 7) buyurmaktadır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* ise bir hadiste şöyle buyurmaktadır:

¹ Nesei, Zekâh, 2487; Ebu Davud, Zekâh, 1425; Ahmed b. Hanbel, Mükessirîn, 7414

² Buharî, Zekâh, 1338

إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فَقِيرًا فَلْيَبْدَأْ بِنَفْسِهِ فَإِنْ كَانَ فَضْلًا فَعَلَى عِيَالِهِ فَإِنْ كَانَ فَضْلًا
فَعَلَى قَرَانَتِهِ

“Sizden biriniz fakir olduğu zaman kendinden başlasın. Eğer fazla gelirse iyâline, yine fazla gelirse akrabalarına [harcasın].” Nafaka ancak fazla olandan verilir. Dolayısıyla nafaka borcu ihtiyacından fazla miktarda mala sahip olan kimseye farzdır. Diğer bir ifade ile lüks ihtiyaçlarını doyurabilecekleri miktarda maldan daha fazlasına sahip olup bu fazlalıktan yapacağı harcama onun yaşam seviyesine tesir etmiyorsa, onun iktisâdî kuvvetini zayıflatmıyorsa o zaman nafaka vacip olur. Lüks ihtiyaçlarından daha fazla mala sahip değilse nafaka borcunu karşılamak yakınlarına değil devlete vacip olur. Dolayısıyla lüks ihtiyaçlardan daha fazla olan maldan yapılan harcamalar sebebiyle akrabaların yaşam seviyelerinin düşeceği, fakirleşeceği şeklinde bir vaziyet mevzubahis olamaz.

Buradan da anlaşılmaktadır ki İslâm, fert fert bütün vatandaşların temel ihtiyaçlarının tamamını yukarıda ortaya konulan çözümlerle garanti altına almıştır. Bu garanti esasına göre nafaka, her insanın yiyecek, giyecek ve meskenden teşkil edilen temel ihtiyaçlarını kapsamaktadır. İslâm'ın bu temel ihtiyaçları tam bir şekilde doyurmayı garantilediği nafaka ile ilgili delillerde açıkça görülmektedir. Allah *Subhanehû ve Teâlâ* şöyle buyurmaktadır:

وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

Anaların yiyecek ve giyeceğini uygun bir şekilde karşılamak çocuk kendisinin olan babaya bir borçtur. (el-Bakara 233)
Ayette geçen “**bi'l marufi**” kelimesi, o toplumda kendisi gibi olan insanların yiyeceği, giyeceği ve oturdukları meskene sahip olmak manasına gelmektedir. Bu sebeple Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* Hind'e şöyle dedi:

¹ Nesei, Buyu', 4574; Ahmed b. Hanbel, Mükessirîn, 13755

خُذِي مَا يَكْفِيكَ وَوَلَدَكَ بِالْمَعْرُوفِ

“Marûfla [örfe göre] sana ve çocuğuna yetecek olanı al.”¹

Bu hadise göre Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* sadece kendisine ve çocuklarına yetecek kadar miktarda değil yaşadığı toplumdaki yaşam seviyesini sağlayacak miktarda almasını ona emretmiştir. Yine Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

“Maruf ölçüsüne [bilinene] göre kadınların yiyeceklerini ve giyeceklerini karşılamak sizin vazifenizdir.”² Şer'i naslar rızka [yiyeceği] ve giyeceği insanlar arasındaki yaşantıya uygun bir halde olması şartıyla sınırlandırmış, belirlemiştir. Bu delillerden, yapılması istenen şeyin esas ihtiyaçların tam bir şekilde doyurulması olduğu açık net bir şekilde anlaşılmaktadır. Zira Şeriat fert fert bütün vatandaşların yiyecek, giyecek ve mesken ihtiyaçlarının karşılanmasını farz kılmıştır. Fakat sadece bunların yetecek kadar karşılanmış olmasıyla yetinmeyip, Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* Hind'e sana 'yetecek kadar' ifadesini kullanmıştır. Hatta bu kadarla da yetinmeyip yeterliliğin sınırını yaşadığı toplumdaki yaşam seviyesine eş derecede belirlemiştir. Yani Rasulullah *Aleyhi's Salatu ve's Selam* sana yetecek kadar deyip susmadı. Bilakis yeterliliğin halini,

خُذِي مَا يَكْفِيكَ وَوَلَدَكَ بِالْمَعْرُوفِ

“Marûfa göre sana ve çocuğuna yetecek olanı al.” sözüyle açıklığa kavuşturmuştur. Sana ve çocuklarına yaşadığın toplumda senin ve çocukların gibi olanların yaşam seviyelerini sağlayacak kadar al demektedir. Allah *Subhanehû Teâlâ*, Bakara 233'de,

¹ Buharî, Nafakât, 4945; Ebu Davud, Buyu', 3065; İbni Mace, Ticarât, 2248; Ahmed b. Hanbel, Ensâr, 22988; Daremi, Nikâh, 2159

² Muslim, Hac, 2137; Ebu Davud, Menâsik, 1628; İbni Mace, Menâsik, 3065

بِالْمَعْرُوفِ

“bi'l marufi” “örfe göre” ifadesini kullanmakta Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'de hadiste,

خُذِي مَا يَكْفِيكَ وَوَلَدِكَ بِالْمَعْرُوفِ

“*Marûfa göre sana ve çocuğuna yetecek olanı al.*” ifadesini kullanmaktadır. Farz olan nafakanın, temel ihtiyaçları doyuracak miktarda olması ve bu doyumun da nafakası temin edilmek istenen kişinin yaşadığı toplumdaki yaşam seviyesine göre olması gerektiği bunlara açık delildir. Bu açıklık, yetim malının idaresini üstlenen kişinin yetim malından alacağı nafaka ile ilgili nassta da görülmektedir. Allah *Subhanehû ve Teâlâ*:

وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبُرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ

Büyüyecekler de geri alacaklar diye onları israf ederek tez elden yemeyin. Zengin olan iffetli olmaya çalışsın. Muhtaş olan da uygun bir şekilde yesin. (en-Nisa 6) ayetiyle Allah *Subhanehû Teâlâ*, yetim malını elinde bulunduranlara esas ihtiyaçlarını tam olarak doyuracakları miktarda alma hakkı tanımaktadır. Yani kendisi için harcama hakkı tanımaktadır. Bu harcamanın da içerisinde bulunduğu toplumdaki insanların yaşam seviyesine göre olması gerektiğini bildirmektedir.

Bütün bunlar, Şer'î nasların, yiyecek, giyecek ve meskenden teşkil edilen temel ihtiyaçları garantilediğine ve bunların da içerisinde yaşanan toplumun hayat standartları seviyesinde olması gerektiğine delildir. Bu sebeple her evde bulunması gerekenler: yemek pişirmede lazım olan kap kacak, mutfak araç ve gereçleri. Yakıt, tüpgaz, mutfak dolabı gibi her türlü mutfak malzemesi. Yatak, yorgan mobilya, kanepeler, dolap, sandalye-masa, kütüphane, koltuk, halı-kilim, perde gibi ev eşyaları. Giyecekler, koku, sürme, kalem, krem gibi süs malzemeleri, bunların dolapları ve aynalar. Yiyecekler ile bunların yanı sıra ev işlerin-

de yardımcı olacak bir veya daha fazla hizmetçi ve bu hizmetçilerin nafakasının yaşanılan toplumdaki hayat standardına göre karşılanması *-ki bu da nafakadan sayılır-* gibi hususların tamamı hayat standardı/yaşam seviyesi mefhumunun içeriğine girmektedir.

Buharî Ali b. Ebi Talib *RadiyAllahu Anh*'dan şu hadisi rivayet eder:

أن فاطمة عليها السلام أتت النبي صلى الله عليه وسلم تسأله خادما

“*Fatima RadiyAllahu Anha Nebi SallAllahu Aleyhi ve Sellem'e gelerek ondan hizmetçi istedi.*”

Bilinene göre yeterli nafaka, yiyecek, giyecek ve meskenden teşkil edilen üç temel ihtiyacın tamamlanması ile olur. Dolayısıyla nafakası temin edilecek kişi için yaşadığı toplumdaki yaşam seviyesine göre yetecek seviyede bunların tamamlanması şarttır. Zira **“bi'l marufi”** kelimesi hem Kur'an'da hem de hadiste tekrarlanmaktadır. Hadiste, **“bi'l marufi”** kelimesi **“kifayet”** kelimesine ilave olarak geçti: **“Marufa göre sana ve çocuğuna yetecek olan.”** Şeriatın, temel ihtiyaçların eksiksiz bir şekilde karşılanmasını garanti ettiğine bu hadis kesin bir delildir.

Bizzat fert fert herkes açısından esas ihtiyaçların garantilenmesi ile ilgili vaziyet budur. Bütün vatandaşlar açısından temel ihtiyaçların garantilenmesine gelince: Şeriat bu türden temel ihtiyaçları garantileme vazifesini devlete yüklemiştir. Bunlar her ferдин ihtiyacından farklıdır. Zira Şeriat her ferдин ihtiyaçlarını karşılamayı yakınlarının üzerine farz kılarak garantilemiştir. Ödemedikleri, karşılamadıkları zaman diğer borçlardan önce bunlar tahsil edilir. Zira nafaka borcu diğer borçlardan daha öncelikli bir borçtur. Ardından da nafakaların karşılanması sorumluluğunu devlete yüklemiştir. Fakirlerin ihtiyaçlarını garantilemek için devlete, Müslümanlar üzerine vergi koyma hakkı verilmiştir. Fakat tebaanın geneli açısından temel ihtiyaçları

nı karşılması sorumluluğunu Şeriat doğrudan doğruya devlete yüklemiştir. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmuştur:

الإمام راع ومسؤول عن رعيته

“İmam çobandır ve idare ettiklerinden mesuldür.”¹ Tebaasının hepsine temel ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânının sağlanması sorumluluk mefhumu kapsamına girmektedir. Bu temel ihtiyaçlar şunlardır:

1. Güvenlik
2. Sağlık
3. Eğitim

Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

من أصبح منكم آمنا في سربه معافى في جسده عنده قوت يومه فكأنما حيزت له الدنيا

“Sizden her kim yaşadığı ortamda güvenli, sağlığı yerinde ve yanında günlük yiyeceği bulunarak sabahlarsa sanki dünyaya sahip olmuş olur.”² Hadis; güvenliği, sağlığı ve nafakayı temel ihtiyaçlardan saymaktadır. Demek ki emniyet ve sağlık tıpkı yemek gibi temel ihtiyaçlardandır. Dolayısıyla vatandaşlar açısından bu ikisi temel ihtiyaçtır.

Eğitimin de temel ihtiyaçlardan oluşunun deliline gelince: Buharî, Ebu Musa yoluyla Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'den şu hadisi rivayet etmektedir:

مَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ مِنَ الْهُدَى وَالْعِلْمِ كَمَثَلِ الْغَنِيِّ إِذَا أَصَابَتْهُ أَرْضًا فَكَانَ مِنْهَا نَفِيَّةً قَبْلَ الْمَاءِ فَانْتَبَتِ الْكَلْبُ وَالْعُشْبُ الْكَثِيرَ وَكَانَتْ مِنْهَا أَجَادِبُ أَمْسَكَتِ الْمَاءَ فَفَنَعَ اللَّهُ بِهَا النَّاسَ فَشَرِبُوا وَسَقَوْا وَرَزَعُوا وَأَصَابَتْ مِنْهَا طَائِفَةٌ أُخْرَى إِنَّمَا هِيَ قِيَعَانٌ لَا تُمْسِكُ مَاءً وَلَا تُنْبِتُ كَلًّا فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ فَقَهُ فِي دِينِ اللَّهِ وَنَفَعَهُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ فَعَلِمَ وَعَلَّمَ وَمَثَلُ مَنْ لَمْ يَرْفَعْ بِذَلِكَ رَأْسًا وَلَمْ يَقْبَلْ هُدَى اللَّهِ الَّذِي أُرْسِلْتُ بِهِ

¹ Buharî

² et-Tirmizi, İbn-u Hibban

“Allah’ın beni ilim ve hidayetle göndermesi, kendisi ile birçok bitkinin ve otun yetiştiği toprağa düşen yağmur gibidir. Kuru topraklarda su toplandı ve Allah o su ile insanları faydalandırdı. İnsanlar ondan içtiler, suladılar ve ektiler. Diğer bir kısım toprak ise ne suyu tuttu ne de orada bitki yetişti. Yağın yağmuru tutan ve üzerinde bitkiler büyüyen, insanların o sudan faydalanmasına imkân tanıyan toprak, Allah’ın dinini anlayan, ondan faydalanan ve Allah’ın beni kendisi ile gönderdiği ilmi öğrenen ve öğreten gibidir. Diğerleri de kendisi ile gönderildiğim Allah’ın hidayetini kabul etmeyen kimse gibidir.”¹ Bu hadiste Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem, hidayeti ve ilmi kabul edenler ve reddeden insanları bereketli yağmurları tutan ve onunla insanları faydalandıran veya tutmayıp da faydalandırmayan toprağa benzetti. Bereketli yağmurlar insanlar için temel ihtiyaçlardandır. Hidayet ve ilim de böyledir. Dolayısıyla hadis ilmin de temel ihtiyaçlardan olduğuna delalet etmektedir. Bunu Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem’in şu hadisleri de desteklemektedir.

مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يُزْفَعَ الْعِلْمُ وَيَثْبُتَ الْجَهْلُ

“İlmin kalkması ve cahilliğin yayılması kıyamet alametlerindedir.”²

مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ يَقِلَّ الْعِلْمُ وَيَظْهَرَ الْجَهْلُ

“İlmin azalması cahilliğin ortaya çıkması kıyamet alametlerindedir.”³ Hadis ilmin kaybolmasının bu dünyanın ömrünün sona erdiğinin alametlerinden olduğuna işaret etmektedir. Böylece burada ilmin zaruri olanlardan olduğuna delalet vardır. Her ne kadar İslâmî ilimler, dinin öğrenilmesi için zaruretlerden birisini oluştursa da bu özellik insanlar için zaruri olan diğer bü-

¹ Buharî, İlm, 77

² Buharî, İlm, 78; Muslim, İlm, 4824; et-Tirmizi, Fitni, 2131; İbni Mace, Fitne, 4035; Ahmed b. Hanbel, Mükessirîn, 12069

³ Buharî, İlm, 79

tün ilimlere de kıyaslanır. Buna göre Şeriatın emniyeti, eğitimi ve sağlığı temel ihtiyaçlardan saydığı açığa çıkmaktadır.

Bu ihtiyaçların devlet tarafından yerine getirilmesinin farzi-yetine gelince: Bu husus ile ilgili olarak gelen delillerde bu husus açıkça görülmektedir.

Dış güvenlik açısından emniyet, ülkenin dışa karşı savunulması demektir. Bu husus cihad ayetlerinden ve Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in yaptığı gazvelerle fiili olarak meşhurdur ve bilinmektedir. İç güvenlik açısından ise insanların haklarına saldırıda bulunanlara karşı konulan ceza hükümleri ve Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in fiili ile bilinmektedir. Ayrıca Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle buyurmaktadır:

أَلَا إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ

“Dikkat ediniz kanlarınız ve mallarınız sizlere haramdır.”¹ ve diğer hadisler.

Eğitim açısından ise; öğretici kimselerin rızklarının, onlara ücret olarak Beyt-ul Mal'dan belirli bir miktarda verilmesi gerektiği hususunda sahabe icma etmiştir. İbni Ebu Şeybe yoluyla Sadaka ed-Dimeşki'den el-Vadîn b. Ata'dan Dedi ki:

كان بالمدينة ثلاثة معلمين فكان عمر بن الخطاب يرزق كل واحد منهم خمسة عشر كل شهر

“Medine’de çocuklarını okutan üç tane hoca vardı. Ömer RadiyAllahu Anh bunlardan her birine her ay 15 Dinar/dirhem rızık veriyordu.”²

Bundan önce ise Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in, Bedir esirlerinin esirlik fidyeleri olarak on Müslüman çocuğu okutmaları karşılığında serbest bırakması, eğitimin devletin vazifesi olduğuna delalet etmektedir.

¹ Ahmed b. Hanbel, Mekkiyyîn, 15405

² İbn-u Ebi Şeybe

Sağlık açısından ise Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* tedavi olmayı emretmekte ve şöyle demektedir:

عِبَادَ اللَّهِ تَدَاوُوا فَإِنَّ اللَّهَ لَمْ يَضَعْ دَاءً إِلَّا وَضَعَ لَهُ شِفَاءً أَوْ قَالَ دَوَاءً

“Allah’ın kulları tedavi olunuz. Şüphesiz ki Allah, şifasını ve ilacını yaratmadığı bir hastalık vermemiştir.”¹ Tedavi muhablaredandır. Aynı zamanda tebaa ile ilgili işlerden bir iştir. Vücut sağlığı tebaa ile ilgili işlerin en mühimlerindenidir. Tebaanın işlerini gözetmek ise;

الإمام راع ومسؤول عن رعيته

“İmam çobandır ve idare ettiklerinden mesuldür.” hadisinin nassı ile devletin vazifelerindedir. İnsanların tamamına, sağlık hizmetlerinin sağlanmaması zarara yol açar. Zararı gidermek ise devletin vazifesidir. Rasulullah *Aleyhi’s Salatu ve’s Selam* şöyle dedi:

لا ضَرَرَ وَلَا ضَرَارَ

“Zarara uğramak da yoktur zarar da yoktur.” Bu açıdan da sağlık hizmetlerini temin etmek devletin üzerine vaciptir. Sağlık, devletin gözetmesi gereken işlerden biri olmasından dolayı da vaciptir. Zira sağlık hizmetlerinin yokluğu insanların zarara uğramasına sebep olur. Bu iki açıdan da devletin üzerine farzdır. Üstelik Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem’e* bir hekim hediye edilmişti ve onu Müslümanların tedavileri için vaziflendirmişti. Kendisine hediye olarak gelen bir hediyeyi yalnızca kendi kullanımı için almaması, onu Müslümanların hizmetine sunması bu hediyein kendisi için değil bütün Müslümanlara ait olduğuna delildir.

İşte bu üç iş; *Güvenlik, Sağlık ve Eğitim*, bütün insanlara devletin temin etmesi gereken temel ihtiyaçlarındandır. Bunların sağlanması zengin fakir ayırımı gözetilmeksizin doğrudan

¹ et-Tirmizi, Tıb, 1961

doğruya devletin sorumluluğu altındadır. Zira bunlar insanların temel ihtiyaçlarındandır. Zira ders veren hocalara ödenen paranın yalnızca fakir kimselerin çocuklarının okutulması için olduğuna dair hiçbir rivayet yoktur. Ödenen para onlara yalnızca eğitim için ödeniyordu. Bu ödeme zengin fakir herkesi kapsamaktadır.

Aynı şekilde güvenliğin sağlanmasında da zengin, fakir, zayıf, kuvvetli ayırımı gözetilmez. Güvenlik hizmetleri aynen sağlık hizmetleri gibidir. Ancak bütün insanlar için bunları sağlamak devlete ait bir vazife olması demek, herhangi bir kimsenin kendisi için bu türden bir hizmeti sağlamanın engelleneceği manasına da gelmez. Öğretmenin, doktorun ve koruma görevlisinin ücret alması caiz olduğu gibi bir kişinin kendisi veya evi için özel bir koruma görevlisi tutması veya çocukları için öğretmen tutması ücretini ödeyerek özel bir doktora muayene olması da caizdir. Öğretmenin ücret almasının caiz olduğunun delili şudur: Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şöyle dediği rivayet edilir:

إِنَّ أَحَقَّ مَا أَخَذْتُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا كِتَابَ اللَّهِ

“Alınan ücretlerin en hayırlısı Allah'ın kitabını öğretmekten dolayı alınan ücrettir.”¹ Bu hadis aynı zamanda kendisi için öğretmen tutmasının caiz oluşuna da delildir.

Ücretle doktor tutmaya gelince:

Enes Radiyallahu Anh'dan;

غُلَامًا حَجَامًا فَحَجَمَهُ وَأَمَرَ لَهُ بِصَاعٍ أَوْ صَاعَيْنِ

*“Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir çocuğu çağırdu ve kan aldırdı. Ardından da ona bir veya iki sa' buğday verilmesini emretti.”*² O dönemde kan aldırmak tedaviden sayılıyordu. Bu hadise kişinin kendisi için doktor tutmasının caizliğine

¹ Buharî, Tıb, 5296

² Buharî, İcârah, 2120

delelet etmektedir.

Fert fert bütün tebaanın temel ihtiyaçlarının tamamını tam olarak karşılamak ve bütün insanlar için lazım olan temel ihtiyaçların karşılanması ile ilgili garanti hadisesinin açıklaması bunlardır. Böylece İslâm'daki iktisâd siyâsetinin öngördüğü hedefler bu hükümlerle gerçekleşmektedir. Çalışabilecek vaziyette olanlara iş bulma, fakirlerin, gerçekten ve hükmen aciz olanların nafakalarının karşılanmasının garantilenmesi ile fert fert herkesin temel ihtiyaçlarını doyurmayı garantilemekle gerçekleşir. Ve böylece de İslâm'daki iktisâd siyâseti gerçekleştirilmiş olur.

Serveti Artırmak Veya İktisâdî Gelişme

Her ne kadar serveti artırmak için iktisâdî projeler bulmak hayata bakış açısıyla alakalı değilse de iktisâdî gelişme bilgilere dayanmaktadır ki bu da evrenseldir. Ancak hayata bakış açısı, iktisâdî gelişmeyi sağlayacak olan projelerin inşasında hareket yönü üzerinde etkilidir. Amerika gibi Kapitalist ülkeler, üretici projelerin devletin tasarrufu altında bulunmasını değil fertlerin ve şirketlerin tasarrufu altında bulunmasını öngörürler. Rusya gibi Sosyalist ülkeler ise fertlerin değil devletin tasarrufu altında bu türden projeleri tatbik etmeye koyarlar. Hatta fertlerin bu türden projeleri tatbik etmelerine izin dahi vermezler.

İslâm beldelerinde İslâm'daki iktisâd siyâseti takip edileceğinden ve de İslâm'ın belli bir hayata bakış açısı olmasından dolayı üretici projelerin İslâm'ın iktisâd siyâsetinden etkilenmesi de kaçınılmaz olacaktır. Mesela, ziraî projelerde arazi ile ilgili Şer'î hükümlere göre tatbik etme yapıldığında üretim projeleri devletin tasarrufu altında değil fertlerin tasarrufu altında bir seyir takip edecektir. Zira İslâm'da ziraî araziler, ne kamu mülkiyetinden ne de devlet mülkiyetindedir. Bu tür projelerde devletin yeri yoktur. Ancak devlet, iş yapmaktan aciz olan çiftçilere yardım olarak para verebilir. Ömer *RadiyAllahu Anh*'ın fetihten sonra araziye halkın elinde bıraktığı ve çiftçilere Beyt-ul Mal'dan para verdiği sabittir.

Fakat barajların yapılması, su kanallarının açılması gibi bayındırlıkla ilgili projeleri ve örnek çiftliklerin kurulmasını ve benzeri işleri devlet yapar. Ancak devlet bunları bütçe hükümlerine göre uygular. Dolayısıyla ziraî projelerin ferdi oluş özelliği devam eder.

Sanayi projelerine gelince:

Sanayi ile ilgili Şer'î hükümlere göre kamu mülkiyetine giren alanlardaki sanayilerin gözetimi, teşkilatlandırılması devlete aittir. Fertler bu alanlardaki sanayiye sahip olamazlar. Ancak kamu mülkiyetine girmeyen sanayi dallarının inşası, işletilmesi fertlere aittir. Fakat devletin bu alanlarda faaliyet göstermesi caizdir. Buna göre bazı kimselerin söylediği gibi, üretimde kamu sektörü özel sektörden üstün olması gerekir veya bir başka zümmenin söylediği gibi, özel sektörün önünü açmak lazımdır gibi sözlerin İslâm'da yeri yoktur. Evet, bu türden sözlerin kesinlikle İslâm'da yeri yoktur. Zira Şer'î hükümler, hem devletin sorumluluğu altına giren üretim projelerini ve hem de fertlerin sorumluluğu altına giren üretim projelerini açıkça belirtmiştir. Dolayısıyla fertlerin tasarrufu altında bulunan projeleri fertlerin yerine getirmeleri engellenemez ve devletin bu projeleri tasarrufu altına alması caiz değildir. Hem kamu sektörünün hem de özel sektörün yapacağı, faaliyet göstereceği sanayi alanlar Şeriat tarafından net bir şekilde belirlenmiştir. Ancak kamu mülkiyetinden olmayan fabrikalarda, faaliyet alanlarında kamu sektörünün de faaliyette bulunması caizdir. Fakat bu alanlarda esasî nokta bunların özel sektöre ait olmasıdır.

Ancak sadece bu vaziyette içtihadı gerektiren şöyle bir soru gündeme gelmektedir:

“Devlet'in bu alanlarda faaliyet göstermesi vaziyetinde bunlar aslında olduğu gibi mi bırakılacaktır, yoksa ülkenin çıkarına uygun gördüğü şekilde devletin hareket etmesi caiz midir?” Bu soruya verilecek cevaba göre diğer üretim projeleri de Şer'î hükümlere uygun olarak inşa edilecektir. Bunların kurulması, inşası evrensel olup teknik ve ilmî açıdan Amerika'da olduğu gibi Rusya'da da aynıdır. Ancak mülkiyet açısından bunlar farklılık arz etmektedir. Bu sebeple İslâm ülkelerindeki sanayinin bu esaslara göre gerçekleştirilmesi gerekir. Dolayısıyla servetin artırılması veya diğer bir ifade ile iktisâdî gelişme hususlarının

araştırılması da bu esasa göre yapılmalıdır.

Ziraat Siyâseti

Ziraat siyâseti ziraî üretimi artırmak esası üzere kurulur. Bunun için iki yol takip edilir:

1. *Toprağın verimliliğini artırmak için yapılan çalışmalar*
2. *Ziraata elverişli yeni alanlar açmak, ziraî arazileri artırmak*

Şimdi bu iki yolu tafsilâtı ile inceleyelim:

Toprağın verimliliğini artırmak için yapılan çalışmalar. Kimyevi maddeler ve modern ziraat aletlerinin çiftçiler arasında kullanımını sağlama, çiftçilere kaliteli tohum sağlanmasına önem verme ve tohum ıslah çalışmaları ile gerçekleştirilir. Devlet, ziraî faaliyette bulunamayan çiftçilere, gerekli ziraat aletlerini, tohumu ve kimyevi maddeleri satın alabilmesi ve böylece de üretim artışının sağlanabilmesi için borç olarak değil bağış olarak gerekli miktarda para yardımı yapar. Böylesi bir faaliyet ile çiftçiler için gerekli olan ziraî girdiler sağlanmış ve çiftçiler tesirli bir şekilde bunları almaya ve çiftçilik yapabilecek güce sahip olmaya teşvik edilmiş olurlar.

Ziraata elverişli yeni alanlar açmak, ziraî arazileri artırmak. Genişletme ise, ölü arazileri canlandırmaya ve 'Tahcir'e teşvik etmekle. Veya çiftçilik yapabilecek kuvvette olup ta elinde hiç arazisi bulunmayanlara ziraî arazi temin etmekle. Ya da elinde az miktarda arazi bulunanlara, elindeki araziyi üç sene üst üste boş bırakıp işlemeyenlerden alıp ziraat yapabileceklere devletin arazi temin etmesi 'İkta' ile sağlanır. Bu iki iş ile yani:

1. *Toprağın verimliliğini artırma,*
2. *Ziraî arazileri genişletme çalışmaları ile ziraî üretimde artış ve ziraat siyâsetindeki asıl hedef gerçekleşmiş olur.*

Ancak ziraî üretimin artmasından sonra ziraat siyâsetinin içinde bulunan bazı hususlar daha vardır. Bu hususları, ziraî ürün çeşitleri teşkil etmektedir.

İslâm topraklarının Batı sömürgeciliğinden ve Batı nüfuzundan kurtarılması lazımdır. Bu iş, yapılması gerekenlerin en mühimlerindedir. İslâm Devleti, yalnız olarak Batı ülkeleri ile devamlı bir mücadele halinde bulunacaktır. Ve yine ziraat siyâsetinin hedeflerini gerçekleştirebilmek için bu ülkelerin tamamını tek devletin çatısı altında toplamak kaçınılmaz bir vaki'dir. Bu ise münafıklar ve ajanlarla devamlı mücadele halinde olmak demektir. Üstelik bu vaziyet, İslâm ümmetinin niteliğini ve varlığının sebebini teşkil eden İslâm Risaletini taşımaya başlamayı kaçınılmaz hale getirecektir. İslâm Risaletinin dünyaya taşınması, İslâm'ın dünyaya yayılması için olduğuna dikkat etmek lazımdır. Bu ise devamlı olarak kâfirlerle cihad halinde olmak demektir. Dolayısıyla, mücadele ve cihad meydanlarında karşılanacak sıkıntılı zamanlarda dayanabilmek için iktisâdî olarak hazırlanmak mutlaka gereklidir. Buna ilave olarak ülkede uygulanacak olan serveti artırma siyâseti, ziraî serveti artırmanın yanında sanayinin iktisâdî kalkınmanın lokomotif olması şartı ile sanayi devrimini gerçekleştirecek maddî ilerlemeyi, kalkınmayı sağlama esası üzere kurulur. Bunun için üretimi artırmayı hedefleyen ziraat siyâseti üç hususu içermektedir.

1. Gıda maddelerinin üretilmesi ve üretiminin artırılması.

Gıda maddelerinin üretilmesi ve üretiminin artırılması, vatan-daşları doyurmak, kıtlık veya kuraklık dönemlerinde açlık tehlikesini ülkeden uzaklaştırmak, cihad ve mücadeleden kaynaklanan iktisâdî ambargodan etkilenmemek ve diğer İslâm Beldele-riindeki insanların karşılaşılabilecekleri açlık vaziyetinde olanlara yardım edebilmek için elde yeterli miktarda gıda maddesinin bulunmasını gerektirmektedir. Bu sebeple gıda maddeleri alanındaki üretimi artırmak için bütün kuvvetin harcanması gerek-

lidir. Ziraî ve hayvancılıkta servetin çoğaltılmasında da vaziyet aynıdır. Buna ilave olarak eksik olup da bize gerekli olan gıda maddelerinin dışarıdan satın alınması ancak dövizle mümkün olmaktadır. Oysa bizim hemen sanayi devrimini gerçekleştirmemiz gereklidir. Dolayısıyla sanayi devrimi için gerekli olan maddeleri/ malzemeleri dövizle temin etme zorunluluğu vardır. Dolayısıyla eldeki dövizin gıda maddeleri veya ziraî aletlerin satın alınmasında kullanılmaması gerekir. Bu sebeple de gerekli gıda maddelerinin üretimine ve artırılmasına önem vermek lazımdır.

2. Pamuk, Yün, Keten ve İpek gibi giyecek için gerekli hammaddelerin üretimini artırmak. Bunların üretimini artırmak gerçekten zaruridir. Zira bunlar vazgeçilmesi mümkün olmayan ve mutlaka gerekli miktarda elde bulundurulması gereken temel ihtiyaçlardır. *Sanayi Devrimini* gerçekleştirebilmemiz için gerekli olan malzemeleri dövizle satın almaya çok muhtaç olduğumuz bir zamanda elimizdeki dövizi giyecek maddelerinin alımında kullanmamamız için bunların üretimine ve artırılmasına önem vermek gereklidir. Böylece ülkeye, kâfir devletler veya bölgedeki ajanları tarafından iktisâdî ambargo tatbik edildiği zaman insanların giyecek ihtiyaçları karşılanabilsin ve çıplak kalma tehlikesinden uzak olsunlar.

3. Dışarıda pazarı bulunan maddelerin üretimini artırmak. Bu maddeler, hububat gibi gıda maddeleri veya pamuk ve ipek gibi giyecek maddeleri veya portakal gibi narenciye maddeleri, hurma ve kuruyemiş gibi diğer maddeler olabilir. Özellikle bu açıdan ve ani ihtiyaç duyulan zamanlarda hazır olabilmek için gerekli ziraat ürünlerinin üretimini artırmaya tam bir hırs göstermek kaçınılmazdır. Zira başlangıçta bizde dışarıya ihraç edebileceğimiz yeterlilikte sanayi olmadığı için, neredeyse dışarıya hiç sanayi ürünü ihraç edemeyeceğiz. Ziraî üretimimiz de olmazsa elimizde ihraç edecek bir servet bulunmayacaktır. Zira

servetimizin mühim bir bölümünü ziraat teşkil etmektedir. Dışarıya ziraî mahsûlleri de ihraç edemediğimiz zaman döviz sıkıntısı çekeriz. Döviz sıkıntısı ise *sanayi devrimini* gerçekleştirmemizi ve elimizdeki para vesika para olduğu sürece paramızı etkiler. Zira diğer devletlere mal ihraç etmediğimiz zaman bu ülkelerin paralarına sahip olamayız. Dolayısıyla sanayi devrimini gerçekleştirebilmek için bize lazım olan maddeleri satın alırken dünyadaki para piyasalarında paramızı satışa çıkarmaya mecbur oluruz. Bu sebeple sanayi devrimini gerçekleştirebilmek ve dünya pazarlarında aranan, kabul gören dövizlere sahip olabilmek için üretimin artırılması hususunda ciddi bir şekilde ve hemen düşünmemiz ve çözümler bulmamız gereklidir.

Üretimin artırılması yönünden vaziyet budur. Barajlar ve sulama kanallarının inşası artezyen kuyularının açılması gibi bayındırlık projelerine gelince: Vazgeçilmesi mümkün olmayan ve zaruri olanlar hariç şu aşamada bu türden projelerle uğraşmak doğru değildir. Ancak var olanların ıslah edilmesi ile yetinilir. Zira gaye, Ziraatta devrim yapmak değildir. Asıl gaye sanayi devrimini gerçekleştirmek ve üretimi artırmak için yeterli derecede Ziraatta devrim yapmaya önem vermektir. Zira iktisâdın hedefi maddî ilerlemeyi sağlamaktır. Maddî ilerleme ise ancak sanayi devrimi ile olur. Hatta sanayi devrimini gerçekleştirmeden dünyadaki herhangi bir devletin ilerlemesi de mümkün değildir.

Ancak sanayi devrimi ile ziraat devrimini bir arada gerçekleştirmek hedeflendiğinde ise sanayi bu hedefin başını çekmelidir. Böylesi bir hedef, sanayi devrimi ile ziraat devrimi arasında bir yakınlık olduğu zaman mevzubahis olabilir. Bu vaziyette sanayinin öncü sektör olması şartı ile ikisinin birlikte gerçekleştirilmesine kalkışılır. Ancak İslâm ülkeleri maddî olarak geri kalmış ülkelerdir. İktisâdları ziraata dayalıdır. Sanayi neredeyse yok gibidir. Bunun için, ziraat devriminden önce bütün kuvveti

sanayi devrimini gerçekleştirmeye yöneltmek lazımdır. Zira sanayi devrimi ile birlikte ziraat devrimini de gerçekleştirmeye kalkışmak sanayi devrimini zayıflatır, ülkenin ilerlemesine mâni olur, zarara yol açar, hatta sanayi devrimini sınırlandırır ve engeller. Bu sebeple, maddî ilerlemeyi engellemek ve kuvvetsiz kalmalarını sağlamak için İslâm Beldelerini ziraata teşvik etmek ve kuvvetlerini ziraata harcattırmak Batılı ülkelerin planlarındandır. Mısır'da Asuan Barajının, Suriye'de Fırat üzerindeki Fırat Barajının inşası ve sömürgeci devletlerin buraların finansmanına katkıda bulunarak teşvik etmeleri, sömürgecilerin İslâm toprakları üzerindeki planlarının, hinliklerinin en yakın iki örneği bunlar ve benzeri projelerdir. Bu sebeple ziraat devrimini gerçekleştirmeye kalkışmak caiz değildir. Bütün kuvvet bunun için harcanmaz ve var olan ziraî servetle üretimi artırmayı sağlayacak miktardan fazla hazineden para harcanmaz. Buna göre vazgeçilmesi mümkün olmayan bayındırlık faaliyetlerinin dışında devletin barajlar yaptırmayı, kanallar açması, kuyular kazması doğru değildir. Mevcutların tamiri ve ıslahı ile yetinilir.

Devlet, ümmetin maslahatlarına zarar getirmemek suretiyle var olan imar projeleri ile yetinir. Var olan bir yolun yanına ikinci bir yolun yapılması, ikinci bir hastanenin yapılması veya ikinci barajın yapılması gibi mevcutlarla iktifa edildiğinde ümmete zarar gelmiyorsa devlet yenilerinin yapımı için ayrıca para harcamaz. Her ne kadar üretimin artırılması ve diğer şeyler bayındırlık projelerinin gerçekleştirilmesi ile mümkün oluyorsa da bu türden projelerin finansmanı ancak Beyt-ul Mal'da yeterli ölçüde para bulunduğu gerçekleştirilir. Beyt-ul Mal'da para yoksa bayındırlık projelerinin inşası için vergi konulmaz. Tebaadan dahi olsa borçlanılmaz. Böylesi günlerde var olan para sanayi devrimini gerçekleştirmek için lazımdır. Bu sebeple, yokluğu halinde herhangi bir zarara sebep olmuyorsa zirai üretimi artırmak için yeni bayındırlık projelerinin yapılması doğru de-

ğildir.

Sanayileşme Siyâseti

Sanayi siyâsetinin hedefi Dar-ul İslâm¹'ı sanayileşmiş ülkeler seviyesine getirmektir. Bunun ise önce ağır sanayiye kurmak sonrada diğer sanayileri kurmaktan başka yolu yoktur. Yani her şeyden önce motor sanayi, takım tezgâhları sanayi kurulur sonra da kurulan bu sanayiden faydalanılarak diğer fabrikalar kurulur.

“*Ülkeyi sanayileşmiş bir ülke haline getirmek için her şeyden önce ağır sanayiden işe başlamak uzun bir zamana ihtiyaç gösterir. Bu sebeple esas ihtiyaçları üreten fabrikalardan başlamak gereklidir*” sözü tamamen aldatıcı bir sözdür. Bu söz bir aldatmacadır. Bu sözün amacı ağır sanayi çalışmalarını baltalamak ve ülkeyi Amerika'nın ve Avrupa'nın tüketim pazarları halinde kalmasını sağlamak için ülkenin servetini tüketim sanayinde harcamaktır. Üstelik içerisinde yaşadığımız vakıa da bu sözü yalanlamaktadır. Çarlık Rusya'sı Birinci Dünya Savaşı'ndan çıktığında Avrupa ailesinden sayılıyordu ve elinde ağır sanayi namına bir şey yoktu. Hatta Lenin'den ziraî üretimi geliştirmek ve ziraatta modern aletlerin kullanılması istenildiğinde Lenin şöyle cevap verir: “*Modern ziraat aletlerini, kendimiz üretinceye kadar kullanmayacağız. Ne zaman üretirsek o zaman kullanacağız.*” Gerçekten de Rusya'da çok uzun bir süre geçmeden ağır sanayi kuruldu. Ve işte Rusya bugün² uzay teknolojisinde dünyada birinci devlet haline gelmiştir.

“*Makine sanayisinin kurulması, mühendislerden ve teknik adamlardan oluşan Sanayi ortamın varlığını gerektirmektedir*” şeklindeki sözler de saptırıcı ve kafa bulandırıcı sözlerdir. Doğu ve Batı Avrupa ülkelerinin elinde ihtiyaç fazlası bir sürü mü-

¹ İslâm Ülkesi

² 1960'lı seneler

hendis ve teknik eleman vardır. İşe başlama anında onlardan yüzlercesini getirmek mümkündür. Aynı zamanda, ağır sanayi ve çelik Sanayisi dallarında mühendislik eğitimi almaları için, yüzlerce hatta binlerce gencimizi oralara göndermek mümkündür. Üstelik bu iş çok kolaydır ve yapılabilecek şeylerdendir.

“*Tekstil ve kâğıt Sanayisi, Ham İpek İşlemesi gibi bizim için zaruri olan Sanayilerden işe başlamamız gerekir*” sözü de boş sözdür ve bu sözler doğru yoldan saptırmak ve uyuşturmak için söylenmiş sözlerdir. Bu sebeple başlangıçta ağır sanayiden başka tüketim sanayine ve benzeri sanayilere hiçbir şekilde önem verilmez.

Batılı ülkelerin İslâm memleketlerini ağır sanayiden saptırmak ve uzaklaştırmak için türlü türlü tuzaklar kurduklarını ve İslâm memleketlerinin birer sanayileşmiş ülkeler olmasına mâni olan nice engeller koyduklarını hissediyorum. Özellikle Orta-doğu ülkelerindeki iktisâdî gelişme hakkında yazılmış iktisâd kitaplarında sınaî kalkınmanın merhaleleri ve bu merhalelere göre hareket edilmesi gerektiği belirtilmekte ve insanlar bunlara inandırılmaktadırlar. Hatta bu fikri savunan kitapların en çirkeflerinden biri olan ‘*İktisâdî Gelişmenin Merhaleleri*’ isimli kitapta toplumun; geri kalmış toplum merhalelerini geçirmesi sonra harekete geçme merhalesine sonra olgunlaşma merhalesine ardından da daha yüksek tüketim merhalesine geçiş yapması gerektiği yazılmaktadır. Bu merhaleleri sırasıyla aşabilmek için de her merhaleye ait birtakım şartları hazırlamak ve zamanla bunları gerçekleştirmek lazımdır denilmektedir. Bu fikir, kurnazlığın, art niyetliliğin en üst seviyesini teşkil etmektedir. Sanayi devriminin gerçekleşmemesi için önüne birtakım hedeflerin konulmasını gaye edinmektedir. Bu safatalara, saptırmalara kanaat getiren bir kimse kalkınma merhalelerinden geçilmesi gerektiğine de inanır. Diğer bir ifade ile bu fikir, insanların sanayi devriminden uzaklaştırılmaları manasına gelmektedir. Hakikatte

ise iktisâdî gelişmenin sağlanabilmesi için sanayi devrimini gerçekleştirmekten başka çözüm yoktur. Sanayi devrimi, sanayinin dizginlerini ele geçirmek ve sanayinin kaynağına sahip olmak demektir. Bu da, sanayide inkılâbî bir hareketle makine sanayisini kurmayı, sanayinin dizginlerini elinde bulunduran ağır sanayinin dışındaki hiçbir iktisâdî işe ve sanayiye bakmadan iktisâdî kuvvetin tamamını makine/ağır sanayisini kurmaya yöneltmeyi gerektirir. Zarurî olanların dışında ağır sanayiden başka hiçbir işle uğraşmamak lazımdır.

Bir ülkede ağır sanayiyi kurmayı ve bunda da çok aceleci olmayı elzem kılan birçok sebep vardır. Örneğin Ortadoğu ülkelerinin tamamında makine sanayi yoktur, ihtiyaç duyulan her türlü alet ve edevat Avrupa'dan ya da Amerika'dan ithal edilmektedir. Bu vaziyet ise, çok kârlı olan tüketim sanayisinin kurulmasını kabullenmeye sebep olmaktadır. Bunun için ticarî açıdan bakıldığı zaman bize lazım olan sınaî aletler bulunmadığı zaman bizi sıkıntıya düşürmeyecek açık pazarları kazanmamız için makine sanayisini kurmada acele etmek kaçınılmazdır. Örneğin bizde bulunan birçok fabrikada herhangi bir arıza meydana geldiğinde ve makinelerden birinin bir parçası kırıldığında bozulan parçayı dışarıdan ithal etmek ya da fabrikayı durdurmak mecburiyetinde kalırız. Böylesi bir vaziyet ise bizim için çok külfetlidir. Bu ise bize çok fazlasıyla pahalıya mal olmaktadır. Bu sebeple bu türden ihtiyaçları daha kolay bir şekilde karşılayabilmemiz için makine sanayisini kurmamız gereklidir. Örneğin fabrikaların ve makinelerin dışarıdan satın alınması bize çok pahalıya mal olmaktadır. Zira bunlar bize çok yüksek bir fiyattan satılmaktadır. Ancak içeride makine fabrikaları kurduğumuzda ve petrolün de bol miktarda bulunmasını göz önünde bulundurduğumuz zaman Amerika ve Avrupa'dan satın alacağımızdan çok daha ucuz bir fiyata makinelere ve fabrikalara sahip olacağımızı görürüz.

Ancak bunların dışında makine sanayisini kurmamızı gerektiren daha birçok sebep vardır. Fakat biz makine sanayisinin kurulmasının zaruri olduğunu ne bu sebeplerden ne de diğer sebeplerden dolayı söylemiyoruz. Bunun tek sebebi, ülkemizi sanayileşmiş bir ülke haline getirmeyi gaye edinen iktisâd siyâsetinin belirli hedeflerini gerçekleştirmektir. Makine sanayini kurduktan sonra ister kâr elde edilsin isterse zarar, dışarıda üretilen malların pazarlanacağı dış pazarlar olsun veya olmasın, makine sanayisini kurmanın esas amacı İslâm'daki iktisâd siyâsetinin hedeflerini gerçekleştirmektir. Bu siyâsetin gerçekleştirilmesindeki gaye ise, nerede ise patlama noktasına gelmiş olan tehlikeden, Kapitalist yaşam tarzından İslâm ülkelerinin tamamını kurtarmaktır. Zira bugün Müslümanlar Batıdan ayrılmalarının ve yaşam tarzlarının değişmesinin zaruretinin bilincindedirler. Bu ise bize karşı bir savaşı veya ambargo uygulanmasını beklemeden Batıya muhtaç olmamamızı gerektirmektedir. Zira Batı'nın bize olan düşmanlığı ve bu düşmanlığın kökleri asırlar öncesine ve tarihin derinliklerine uzanmaktadır. Üstelik şerhlerini Müslümanların topraklarındaki servetlere ve nüfuzlarını Müslümanlar üzerinde yaymaya ve ulaştırmaya ne kadar hırslı ve aç gözlü oldukları ortada iken. Bunun için sanayi siyâsetinin hedefi ülkeyi Batıya muhtaç olmaktan kurtaracak şekilde sanayileşmeyi gerçekleştirmek olmalıdır. Bunu yapabilmek için ise işe, makine sanayisini kurmakla başlamak gereklidir. Bu başlangıç merhale merhale sanayileşme şeklinde veya önce sanayileşmede belli bir mesafeyi kat etmeyi beklememiz gerekir şeklindeki sanayileşme yolundan bizi döndürmek, bizimle sanayi devrimi arasına engeller koymak için düzenlenmiş olan merhaleler planına –tuzağına- kanmadan inkılâbî bir şekilde Sanayi Devrimini başlatma şeklinde olmalıdır.

Biz, buraya kadar olan ifadelerimizle asla şu sözleri söylemek istemiyoruz: “Avrupa, makine sanayisini kurduktan sonra

sanayi devrimini gerçekleştirdi. Amerika, önceleri birkaç ülkenin sömürgesi iken makine sanayisini kurarak sanayi devrimini gerçekleştirdiğinde maddî ilerlemesini de gerçekleştirdi. Rusya, Çarlığa karşı komünist devrimi, makine sanayi ile sanayi devrimini gerçekleştirdikten sonra ancak tamamlayabildi.” Evet, biz bu gibi sözlerin hiçbirini söylemek istemiyoruz. Böyle sözleri söylemek istemiyoruz, zira bunlar, gözle görülen kesin delillerdir. Biz, İslâm ülkelerinin içerisinde bulunduğu vaziyetin şu anda mutlak surette sanayi devrimini gerçekleştirmeyi gerektirdiğini söylemek istiyoruz. Batıdan kopma, Batıya muhtaç olmaktan tamamen kurtulmadıkça gerçekleşemez. Tamamen Batıya bağımlılıktan kurtulmadıkça da kişi mutmain olamaz. Makineleri ve fabrikaları Batıdan almaya muhtaç olduğumuz sürece kendisine bağlaması için Batı'nın elinde fırsat her zaman bulunacaktır. Hatta nüfuzunu, tahakkümünü yeniden hâkim kılmaya imkânına sahip olacaktır. Bu sebeple sanayi devriminin gerçekleştirilmesi kaçınılmaz bir husustur. Yani Kapitalistlerin planladıkları merhaleli kalkınma planlarına hiçbir şekilde bakmadan inkılâbî bir şekilde doğrudan doğruya makine sanayisini kurmaya çalışmak ve böylece de doğru bir sanayi devriminin yapılmasını sağlamak gerekir.

Burada şöyle bir soru sorulabilir: Sanayi siyâseti gereğince ülkeyi bir sanayi ülkesi haline getirebilmek için başlangıçta bütün kuvvetin makine sanayisinde yoğunlaştırılması, harcanması ve ağır sanayiye bağlı olarak gelişecek olan diğer sanayilerin kurulabilmesi için bekleyeceğimiz süre içerisinde şu anda var olan tüketim sanayilerini ne yapacağız? Petrol çıkarılması gibi devlet mülkiyetinden sayılan, aynı zamanda da iktisâd siyâsetinin önem verdiği sanayileri ne yapacağız?

Bu sorulara şu şekilde cevap verebiliriz: Bugün İslâm Beldelelerinin hemen hemen tamamı sanayi ülkesi değildir. Veya bu ülkelerde ağır sanayi veya büyük sanayiler yoktur. Veya birbi-

rine bağlı sanayiler de yoktur. Şu ana kadar bu ülkelerde klasik metodlarla üretim yapan sanayiler vardır ki bunların büyük bölümü de dokuma, şeker, konserve, mobilya gibi tüketimle alakalı sanayilerden meydana gelmektedir. Bu türden sanayilerin yapısında başlangıcından günümüze kadar da bir değişiklik olmamıştır. Dolayısıyla bu türden sanayileri ne yapacağız diye bir soru sormanın bir manası yoktur. Bunlar olduğu gibi kalacaklardır. Şartlarda bir değişiklik olmadığı sürece bunların vaziyetinde de herhangi bir ilerleme meydana gelmeyecektir. Bu sebeple mevcut sanayilerde daha da ilerleme veya yenilerini kurmaya çalışmak gibi bir gayret içerisinde bulunmanın bir manası yoktur. Var olan sanayileri olduğu gibi bırakarak sanayileşmenin yönünü hiç beklemeden hemen makine sanayisini kurmaya çevirmek gerekir.

Ancak sanayileşmenin yönünü makine sanayine çevirmek demek ithalat kapısını kapatmak demek değildir. Zira İslâmî iktisâdî siyâsete göre ithalat kapısını kapatmak caiz değildir. Vatantaşların içerden ve dışarıdan dilediği şeyleri satın alma hakları vardır. Sanayileşmede köklü bir değişikliğe gitmek, uygulanmakta olan metodu değiştirmek demek, makine sanayisini kurarak bunlardan en ileri teknolojilere sahip sanayileri kurmak demektir. Böylece devletin ithalata herhangi bir engelleme koymasına gerek kalmaksızın tabii olarak ticarî açıdan yerli teknoloji ürünlerinin satın alınması sağlanmış olur.

İslâmî iktisâd siyâsetinin önem verdiği ve devlet mülkiyetinden sayılan sanayilere gelince: Bu alanların devlet mülkiyetinden olması İktisâd siyâsetinin hedefleri arasında değildir. Ancak fertlerin bunları mülk edinmeleri devlet tarafından engellenir. Demir cevheri çıkarmakla ilgili sanayi *Devlet Mülkiyetine* giren sanayilerdendir. Ancak onların *Devlet Mülkiyetinden* sayılması devletin demir fabrikaları satın alması demek değildir. Yukarıdaki ifade fertlerin bu türden şeyleri mülk edinmeyeceği mana-

sına gelmektedir.

Devlete gelince; Mülk edinebilme imkânı olduğu zaman devlet onu mülk edinir. İktisâd siyâseti gereğince de devlet, devlet mülkiyetine giren alanlarda makine sanayisini kurmayı gerektirmedikçe yeni bir sanayi tesisi kurmaz. Örneğin ülkede petrol yatakları, demir havzaları bulunabilir. Makine sanayisini kurmaktan uzaklaştıracak bir şekilde devletin bunlarla meşgul olması sanayi devrimini gerçekleştirme siyâsetine ters bir davranıştır. Öyleyse başlangıç merhalesinde devletin makine sanayisini kurabilmek için taşkömürünü, petrolü ve demir cevherini başka yerden satın alması gerekir. Petrol sanayi ve demir çıkarma ile ilgili sanayiler de böyledir. Buna göre sanayi devrimini gerçekleştirebilmek için başlangıçta, yani şu anda makine sanayisini kurmaya çalışmakla uğraşmak sanayi devrimi gerçekleşinceye bununla da diğer sanayileri kuruncaya kadar bunun dışındaki sanayilerle meşgul olmamak gerekir.

Ancak bu ifade; şu anda elimizde var olan petrol çıkarma sanayisini, petrol rafinerilerini ve diğer maden çıkarma sanayilerini, potasyum çıkarma sanayisini ve benzeri sanayileri kendi makinelerimizi kuruncaya, imal edinceye kadar durdurmamız gerekir manasına gelmemektedir. Bu ifade fiili olarak petrol çıkaracak kuyuları olmayan ülkelerde petrol arama ve çıkarma faaliyeti yapmak veya petrol kuyuları bulunup da henüz petrol çıkarılmayan kuyulardan petrol çıkarmak için veya henüz bilfiil maden çıkarılmamış alanlardan maden çıkarmak için maden çıkarma makinelerinin satın alınmaması manasına gelmektedir. Bilakis bu türden makineleri kendimiz üretinceye kadar bekleriz. Maden çıkarmada kullanılan aletleri kendimiz imal ettiğimiz zaman kendi aletlerimizi ve makinelerimizi kullanırız.

Ancak şu anda fiili olarak petrolün veya birtakım madenlerin çıkarılmakta olduğu ülkelere gelince: Bu türden madenlerin çıkartılmasına elbette ki devam etmek gerekir. Ülkede fiili ola-

rak var olan ve kullanılmakta olan bütün sanayilerin kullanımına da devam etmek gerekir. Ancak kendimiz makineleri imal edinceye kadar bunların geliştirilmesine, genişletilmesine veya yenilerinin kurulmasına çalışılmadan üretime devam edilir.

Projelerin Finansmanı

Şüphesiz ki İslâm'ın İktisâd Siyâseti, devletin yürütmesi gereken projeleri belirlemiştir. Ya da onların ifadeleri ile Kamu Teşekküllerine ait Kamu Projelerinin boyutlarını ve fertlerin yürüteceği projeleri belirlemiştir. Yine onların ifadeleri ile özel müteşebbisin yatırım alanlarını belirlemiştir. Ziraat siyâseti, sadece özel müteşebbisin faaliyet alanına girmektedir. Kamu Teşekküllerinin, çiftçilere hibelerde bulunmak, üretim projeleri dışında bayındırlık projeleri inşa etmek gibi yardımlar yapmasından başka ziraatta yeri yoktur. Sanayi siyâseti ise üretilen malın vaziyetine göre Kamu veya Özel Müteşebbisten sayılmaktadır. Kamu Mülkiyetine giren alanlar Kamu İktisâdî Teşekküllerine aittir. Bunların dışında kalan alanlar ise Özel İktisâdî Teşekküllerin yatırım alanlarını teşkil eder. Ancak Kamunun, şirketler gibi tüzel kişilik halinde özel iktisâdî teşekküllerde çalışması engellenmez.

İster özel iktisâdî teşekküllere ait olsun isterse kamu iktisâdî teşekküllerine ait olsun bu projelerin uygulanabilmesi paraya ihtiyaç göstermektedir. Öyleyse bu projelerin finansmanı nereden sağlanacaktır? Özel iktisâdî teşekküllerin yürüteceği projelerle ilgili finansmanın nasıl sağlanacağına cevabı gayet açıktır. Bu tür projelerin finansmanı ferde, şirkete ve topluluğa bırakılır. Bunlar uygun gördükleri bir teknikle finansman temin ederler. İçerden veya dışarıdan borçlanarak ya da başka bir şekilde finans sağlayabilirler. Ancak zarara sebep olan borçlanmalar ve yardımlar engellenir.

Ancak burada asıl cevap aranan soru Kamunun yapacağı yatırımların finansmanının nasıl sağlanacağıdır. Şu anda halkı Müslüman olan ülkeler, kamu yatırımlarının finansmanını ya doğrudan doğruya Amerika gibi ülkelere dış borç alarak sağ-

lamaktadırlar ya da dolaylı yollardan borçlanmaya gitmektedirler. Dolaylı yoldan yapılan dış borçlanma genelde iki yoldan gerçekleştirilmektedir:

1- Dünya Bankası gibi, devletlerarası bir banka ismi altında teşkilatlanmış olan ancak hakikatte ABD'ye ait bir müessese olan teşkilatlardan borçlanmak.

2- Amerikan sermayesinin yoğun bir şekilde kullanıldığı Batı Almanya, İtalya ve Japonya gibi ülkelerden borç almak.

Zaman zaman Fransa ve İngiltere gibi ülkelerden de borç alınmaktadır. Şu anda İslâm dünyasında var olan devletler özellikle kamu yatırımlarının finansmanını dış borçlanma ile gerçekleştirmekte, bu borçları da yukarıda açıklanan yerlerden almaktadırlar.

Dış Borçlanmaların Tehlikesi

Yatırımları finanse edebilmek gayesiyle dışarıdan borç alma yoluna gitmek ülke üzerindeki tehlikelerin en büyüklerindedir. İslâm ümmetinin karşılaştığı belaların, sıkıntıların en mühimlerinden olan dış borçlar, aynı zamanda ülkenin sömürülmesine sebep olan bir yoldur. İngiltere, Mısır'ı borçlandırma yolu ile sömürmüştür. Fransa, Tunus'u borçlandırma yolu ile işgal etmiştir. Batı, son günlerinde Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzunu borçlar yoluyla yayabilmiştir. Birinci Dünya Savaşından önce Batı ülkeleri, borç olarak para verip ardından da verdiği bu borçlar vasıtası ile ülke içerisinde nüfuzlarını yaymışlardır. 1864-1875 seneleri arasında Mısır Hükümetinin aldığı dış borç miktarı 95 milyon Sterlin'e ulaşmıştı. Bu hadisenin hemen ardından 1875 senesinde Mısır Maliyesini incelemek gayesiyle "Kiif" heyeti Mısır'a geldi ve Mısır Maliyesinin düzeltilmesinin zarurî olduğu yönünde bir rapor hazırladı. Rapor gereğince Mısır Maliyesinin devamlı kontrol altında tutulması, Mısır Hıdivi'nin heyetin kontrolü altında bulunması ve heyetin tasdiki olmadan borçlanmaya gidilmemesi gerekiyordu. Bunun üzerine 1886 senesinde yerel gelirlerden borçlara tahsis edilen paraları toplamak üzere 'Borçlanma Fonu' ismi altında bir fon teşkil edildi. Böylece Mısır hükümeti içerisinde yabancı bir hükümet kuruldu. Aynı sene 'ikili denetleme nizamı' teşkil edildi. Teşkil edilen bu nizam gereğince Mısır Maliyesi iki koldan kontrol altında tutulacaktı. İngiltere, hükümete ait kamu gelirlerini, Fransa da harcamaları kontrol altında tutacaktı. Ardından 'ikili kontrol nizamı' daha da geliştirilerek hükümet içerisinde iki tane Avrupalı bakana vazife verildi. Buna göre Maliye Bakanlığına bir İngiliz, Çalışma Bakanlığına da bir Fransız getirildi. Netice olarak İngiliz'ler, Mısır'ı sömürmek için dış borçlar vasıtası ile

Mısır'a girmeyi başardılar.

Tunus'ta da aynı hadise gerçekleşti. Tunus'ta yönetimde bulunan Tunus Bey'i Avrupa'dan borç aldı. 7 seneden daha az bir süre içerisinde Tunus'un Avrupa'dan aldığı borç miktarı yüzelli milyon Frank'a ulaştı. Avrupa ülkeleri Tunus'a girebilmek için bu borçları bahane olarak kullandılar. Fransa, İngiltere ve İtalya'nın da tasdiki ile '*Malî heyet*' teşkil edilmesini teklif etti. Bunun üzerine Tunus'ta yönetimi elinde bulunduran Bey, Tunuslu bir vazifelinin başkanlığında Fransız, İngiliz ve İtalyan'lardan müteşekkil bir heyetin teşkil edilmesi için 1870 senesinde bir karar çıkardı. Tüm borçları bir hesapta toplama, faizleri sınırlandırma ve bu borçların ödenmesi için tahsis edilen gelirlerin idaresi bu heyete verildi. Bu yolla Fransız'lar Tunus'u sömürmeyi başardılar. Batı devletlerin tamamı da sömürgecilik-te aynı yolu izlemektedirler.

Günümüzde ise Batılı ülkeler sömürgecilikte daha farklı bir yol izlemektedirler. Buna göre borçlandırmak istedikleri ülkelerin iktisâdî kuvvetini uzmanlar göndererek incelemekte yani onların malî sırlarına vakıf olduktan sonra kredilerin nerelerde ve hangi alanlarda kullanılacağını belirlemektedirler. Günümüzde Batı, bir ülkeye borç verip ardından da o ülkenin sıkıntıya düşmesini ve böylece de borç alan ülke üzerindeki etkisinin artmasını beklememektedir. Borç alan ülkeyi sıkıntıya düşürecek, fakirleştirecek projeleri tatbik etmeye zorlamakta, bunun için belirli şartlar koymaktadır. Dolayısıyla borç alan ülke, zenginleşeceği yerde daha da fakirleşmekte, Batı'nın üzerindeki nüfuzu iyice artmaktadır. Bazı ülkelerde olduğu gibi, alınan dış borçların belirlenen alanlarda harcanıp harcanmadığının denetlenmesi için de Amerikalı vazifeliler gönderilmektedir.

Bu sebeple dış borçlanma ülkedeki fakirliği artırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Bunun en büyük delili Türkiye, İran ve Mısır'dır. Bu ülkelerin her biri milyarlarca dolar dış borç aldı-

lar. Çok büyük miktarlarda dış borç almış olmalarına rağmen iktisâdî vaziyetlerinde gerileme olduğu hissedilmektedir. Hatta borç almadan önce daha iyi olan iktisâdî hallerinin borç aldıktan sonra daha da kötüye gittiği görülmektedir. Türkiye ve İran'da hükümetlerin hazırladıkları resmî raporlarda ve sorumluların yaptıkları açıklamalarda bu vaziyet belirgin bir şekilde gözlemlenmektedir. Yardımlar hakkında Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve İran'ın eski Başbakanı Ali Emini'nin; Amerikan yardımlarının Türkiye ve İran'ın gerilemesine sebep olduğu yolundaki beyanatları bunun en güzel delilleridir.

Mısır'da ise vaziyet halktan saklanmak istenmektedir. İktisâdî rakamlarla oynama yapılarak, iktisâddaki gerileme halktan gizlenmek istenmektedir. Ancak Mısır halkının iktisâdî vaziyeti, Mısır Cuneyhi'nin devamlı değer kaybetmesi, bütçe açıkları ve Kahire sokaklarında kaldırımlarda uyuyan yüzlerce insan Mısır iktisâdının gerilediğinin gözle görülen canlı misalleridir. Üstelik iktisâddaki gerilemeyi görebilmek için çok uzaklara gitmemize ne gerek var? Birçok Amerikalı yaptıkları açıklamalarda verdikleri borçların, borç alan ülkelerin fakirleşmelerine sebep olduğu yolundaki açıklamalar da bunun bir başka göstergesidir. 12 Temmuz 1962 senesinde Amerikan Yüksek Mahkeme yargıçlarından biri olan Yargıç William Douglas, Sebatel'deki Mason toplantısında yaptığı konuşmada açıkça şunları söylemektedir:

“Amerikan yardımları sebebiyle vaziyetleri daha da kötüye giden birçok ülke vardır...” “Bu ülkelerdeki üst düzey sorumlular Amerikan yardımları neticesinde servetlerine servet katarlarken halklarının büyük bir bölümü açıklıktan helak olmaktadır...” “Birleşik Devletler geri kalmış ülkeler arasındaki mevkiini kaybetmeye başladı. Truman ve Eisenhower döneminde ülke dışarısında Komünizme karşı uçaklarla, bombalarla, tüfeklerle ve Dolar'larla mücadele ediyorduk. Malî yardımlar iktisatları

düzeltilmek için değil derebeylerin mevkilerini yükseltmek için kullanıldı. Bu yardımlar iktisâdî adaleti gerçekleştirmek üzere halka yardım etmek için değil, toprak ağalarının servetlerine servet katmak için kullanıldı.”

Yalnızca bu ifadeler bile, yatırım projelerinin finansmanında dış borçlara dayanmanın ne denli tehlikeli olduğunun açıklanması için kâfidir. Üstelik bu yardımlar daha önceleri olduğu gibi borçlanan ülkeler üzerinde borç veren ülkenin nüfuzunun iyice yayılmasında bir vasıta olarak kullanılmaktadır. Sömürgecilikte yeni bir üslup olan dış borçlar, borçlanan ülkeleri zenginleştirmemiş tam tersine daha da fakirleştirmiştir.

Özellikle Amerikan yardımları, Amerika'nın diğer ülkeler üzerindeki nüfuzunu yaymak ve Amerikan istilasını için kullanılan bir üsluptur. Askerî yardımlar denendi ancak bunda başarı sağlanamadı. Ardından şartsız yardımlar kullanılmaya başlandı ancak bunda başarı sağlandı. Bu üslubun Amerika'nın istediği her şeyin gerçekleşmesini sağlayan bir üslup olduğu görüldü. Ancak verilen şartsız yardımlar sınırlı kaldığı sürece şartsız olmaya devam edecektir.

Ancak bu borçlar geri kalmış ülkelerin iktisatlarında mühim gelişme sağlayacak yatırım projelerinde kullanıldığında şartsız olmaktan çıkacaktır. Alınan borçlar iktisâdî gelişmeyi sağlayacak projelerin finansmanında kullanılmak istendiğinde bu yardımların devamlılığında köklü değişiklikler yapılır ve şartlar konulur. Konulan şartlar vasıtasıyla Amerika yine borçlanan ülkeler üzerindeki nüfuzunu yayma ve hedeflerini gerçekleştirme imkânını elde eder. Bu borçlar; geleceğin toplumunu kurmak için yapılan mücadele merhalesinden sanayileşme ve kalkınma projelerinin gerçekleştirilmesi merhalesine intikal edildiğinde yatırım projeleri savaşan kuvvetlerin elinde siyâsî bir silah haline gelir. Yatırım ve sanayileşme projelerinin gerçekleşmesinde karşılaşılabilecek herhangi bir gerileme, bu türden projeleri uy-

gulayan nizamın felsefesinde ve siyâsetinden bir gerileme, başarısızlık haline gelir. Dolayısıyla alınan bu borçlar borç alan ülke açısından yardım olmaktan çok, borç veren ülkenin elinde borçlanan ülke üzerindeki siyâsetini, felsefesini ve çıkarlarını gerçekleştirmede her an kullanmaya elverişli siyâsî bir silahtır. Bu sebeple Amerika borç vermedeki gayesini gizlememektedir. Amerika’da yayınlanan resmî raporlarda borç vermekteki hedefin Amerika’nın ve *‘Hür Dünya’*nın güvenliğini sağlamak olduğu açıkça ifade edilmektedir. 1962 senesinin sonları ile 1963 senesinin başlarında dış iktisâdî ve Askerî yardımlar ve bu çerçevede yapılan faaliyetler hususunda Amerika’da gürültü koptu. Bunun üzerine Kennedy, dış yardımları ve dış yardım faaliyet imkânlarını artırma yani yardımları ve bu yardımların verilış hedefini araştırmak üzere General Locas Clay başkanlığında bir araştırma komisyonu teşkil etti. Buna rağmen dış yardımlar hususunda koparılan gürültüler bitmek bilmedi. 1963 senesinin Mart ayının son haftasında, General Clay başkanlığında teşkil edilen komisyonun hazırlayıp 1963 Mart ayının üçüncü haftasında Başkan Kennedy’ye sunduğu rapor yayınlandı. Bu raporda Amerika’nın verdiği yardımların hedefi, yardımlarda kullanılan kıstaslar ve verilış esasları şu şekilde açıklanıyordu:

“Dış yardımların verilış sebebi, Birleşik Devletlerin Millî güvenliğini ve hür dünyanın güvenliğini sağlamaktır.” Bu kıstas Askerî yardımlar dâhil olmak üzere bütün yardımlar için geçerli bir kıstastır. Komisyon, bu kıstasın bu yardımların varlık sebebi olduğunu söylüyordu. Ayrıca komisyon, verilen yardımların verilış gayesine yönelik ve belirlenen kaidelere yani *“Birleşik Devletlerin Millî Güvenliğini artırmak ve Hür Dünyanın güvenliğini sağlamak”* kaidesine uygun olması için yardımları koordine eden yönetime birtakım tekliflerde bulunmuştur. Bütün bunlar, Amerika’nın dış yardımlardan maksadının geri kalmış ülkelerin kalkınmasını sağlamaktan öte, Amerika’nın ve hür

dünyanın güvenliğini sağlamak olduğunu göstermektedir.

Diğer bir ifade ile dış yardımlar, Amerika'nın ve hür dünyanın çıkarlarını gerçekleştirmek ve korumak, buraların Amerika'nın çiftliği haline gelmesini sağlamak ve borç alan ülkeler üzerindeki hâkimiyetini gerçekleştirmek için verilmektedir. Bu sebeple Amerika her ülkeye yardım almaları için baskı yapmakta ve onları yardım almaya zorlamaktadır. Bu gayeyle Amerika, Endonezya'ya baskı yaptı, önüne birçok engeller koydu, Amerika'dan borç alıp boyun eğinceye kadar Endonezya'da birçok kargaşalar, gösteriler çıkardı. Mısır'la birleşmesinden önce Suriye'ye de aynı baskıyı uyguladı. Suriye Amerika'dan borç almayı ret ettiğinde Suriye'nin önüne birçok engeller koymaya başladı. Bunun üzerine Suriye, Mısır ile birleşme anında 75.7 milyon Dolar İktisâdî yardım aldı. Suriye, Mısır'dan ayrıldığı zaman Amerika dış borç almaya devam etmesi için yeniden Suriye üzerinde baskı yapmaya başladı.

Amerika borç vermek için yalnızca bu üslubu kullanmaz. Borç vermesine izin verilen devletlerarası teşkilatları da bu gaye için kullanır. Zira Amerika'nın devletlerarası teşkilatlar üzerinde de hâkimiyeti vardır. Üstelik alınan borçlar *-borç alma izni ister Amerika'dan çıksın ister başkasından çıksın-* devlet ya da borçlanan teşkilatlar tarafından harcanır. Alınan borçlar ise genelde tüketim projelerinin finansmanında veya genel hizmetler alanında kullanılır. Üretim projelerinde kullanılmaz.

Bütün bu açıklamalar göstermektedir ki alınan dış borçlar, servet artışına değil tam tersine borç veren devletlerin/teşkilatların isteklerine boyun eğmeye sebep olduğunu göstermektedir.

Alınan dış borçların üretim projelerinin finansmanında kullanıldığını varsaysak bile, finansman dış borçlanma yoluyla gerçekleştirildiği için ülke üzerindeki tehlikesi kalkmaz. Öte yandan dış borçlar kısa vadeli ya da uzun vadeli olarak alınmak-

tadırlar. Kısa vadeli borçlanmanın hedefi iç kargaşalar çıkarmaya yönelik olarak borçlanan ülkenin parasının değerini sarsmaktır. Zira borçlanan ülkenin vadesi gelen borçları, borçlanan ülkede kullanılan millî para ile ödemesi kabul edilmez. Ödemelerin Amerikan Dolar'ı ya da İngiliz Sterlin'i gibi devletlerarası geçerliliği olan bir para birimi ile ödenme mecburiyeti vardır. Borçlanan ülkenin elinde kısıtlı miktarda Amerikan Dolar'ı veya İngiliz Sterlin'i bulunduğundan dolayı borçlu ülke ya borcunu ödemede yetersiz kalacak ya da elinde bulundurduğu döviz mecburî olarak sahip olması gereken sanayi girdilerini almada kullanacağı için gerekli olan yabancı paraları çok yüksek fiyat ödeyerek almak zorunda kalacaktır. Yüksek fiyatla yabancı dövizleri satın alması ise ülkenin kullandığı yerel para biriminin değerinin düşmesi demektir.

Bu vaziyette ise ülke, Devletlerarası Para Fonuna sığınmak mecburiyetinde kalacaktır. IMF ise Amerika'nın öngördüğü çerçevede hüküm verecektir. Zira Amerika hem IMF hisselerinin büyük bir bölümünü elinde bulundurmakta hem de IMF üzerinde hâkimiyete sahip bir ülkedir. Borçlanan ülke IMF'ye müracaat etmek istememesi halinde ise dövizle sahip olabilmek için elinde bulundurduğu malları piyasa fiyatından daha ucuz bir fiyattan dış pazarlarda satmak mecburiyetinde kalacaktır ki bu vaziyette ise zarar etmesi yine kaçınılmazdır.

Uzun vadeli borçlar ise kasten uzun vadeli olarak verilmektedir. Birikmesi ve biriktikçe daha da artması için ödenmesinde kolaylık gösterilir. Devamlı biriken ve artan dış borçlar sebebiyle ülkenin ödemeler dengesi açık verir. Ülke bu borçları nakit olarak ya da altın ve menkul mal olarak ödemekte zorlanır. Dolayısıyla borçlarını arsa, arazi ve çoğu kere de fabrikalar gibi gayrimenkul mallarla ödemek mecburiyetinde kalır. Böylece borç veren ülke borçlanan ülkede gayrimenkul mala sahip olur. Sahip olduğu bu gayrimenkul mallar, borçlanan ülkeyi sömür-

mesi ya da işgal etmesi için elinde bir vasıta bulamadığı zaman, borçlanan ülke üzerindeki nüfuzunu yayması veya borçlanan ülkeye girmek için elinde bir bahane haline gelir.

Konumu itibari ile dış borçların tehlikeleri özetle bunlardır. Bütün bu tehlikelerine ilave olarak dış borçlar faizle alınmaktadır. Faiz ise Şer'an haramdır. Dolayısıyla bu borçları almak da haramdır. Yukarıda sıraladığımız tehlikeler dikkate alınmasa bile dış borçların faizli krediler olduğundan dolayı haram olduğu unutulmamalıdır. Üretim projelerinin finansmanında kullanılsa bile borç almak doğru değildir. Yatırımların finansmanının ülkenin kendi kaynakları ile yapılmasından başka yol yoktur.

Vadeli İthalat İmkânlarını Kullanma

Dış borçlar açısından vaziyeti yukarıda açıkladık. Vadeli İthalat imkânlarını kullanma meselesine gelince: Bu ifade, projeler için gerekli olan alet ve edevatın vadeli olarak satın alınması manasına gelmektedir. Bu tür faaliyetler dış borçlar kapsamına girmemektedirler. Bunlar dış ticaret kapsamına giren hususlardır. Faiz muamelesi olmaması şartı ile peşin fiyatının üstünde bir fiyattan bir malın vadeli olarak alınması caizdir. Satın alınan aletler şu andaki peşin fiyatından satın alınır ardından da malın bedeli günümüzde olduğu gibi müşteriye peşin fiyatı+faiz şeklinde borç olarak yazılırsa bu faaliyet caiz değildir. Aletlerin peşin fiyatının üzerine bir miktar daha ilavede bulunularak vadeli olarak satın alınması caizdir. Yani mal için iki fiyat belirlenebilir:

1- Peşin fiyatı

2- Borçla vadeli olarak alınan fiyatı.

Mal vadeli olarak alınmış ise senede vadeli fiyat yazılır. Bu faaliyet, vadeli ithalat imkânlarını kullanma sayılır ki bu da Şer'an caizdir. Bu tür faaliyette mal sahibinin malına iki fiyat koyması caizdir. Müşteri malı için peşin fiyat ve belirlenmiş tek süre için vadeli fiyat tespit edebilir. Veya birden çok vade için taksitli bir fiyat belirleyebilir. Bu sebeple satıcı, müşteri ile müşterinin kabul edeceği herhangi bir fiyat üzerinde pazarlık yapması caizdir. Aynı şekilde müşteri de satıcının kabul edeceği herhangi bir fiyat üzerinde satıcı ile pazarlık yapması caizdir. Bu faaliyetlerin tamamı satış üzerinde değil fiyat üzerinde yapılan pazarlıklardır. Alıcı ve satıcı belirli bir fiyat üzerinde anlaşmaları zaman ve müşteri de peşin fiyatla almayı kabul ederse veya vadeli bir fiyattan satın almayı kabul ederse yapılan bu fa-

aliyet sahihtir. Zira yapılan faaliyet alışveriş faaliyeti olmayıp, malın fiyatı üzerinde yapılan pazarlık faaliyetinden ibarettir. Pazarlık yapmak ise caizdir. Zira Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in pazarlık yaptığı rivayet edilmektedir. Enes *RadiyAllahu Anh*'dan:

بَاعَ قَدْحًا وَجَلَسًا فِيمَنْ يَزِيدُ

“Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* bir kadeh ve bir çulu müzâyedeyle satın aldı.”¹ Hadiste geçen ‘muzâyede’ pazarlıklı satış manasına gelmektedir. Bu hadis Nebi *SallAllahu Aleyhi ve Sellem*'in pazarlık yaptığının ispatıdır. Devletin ve fertlerin malın vadeli ve peşin fiyatı üzerinde pazarlıklar yaparak vadeli ithalat kolaylıklarından faydalanması caizdir. Alıcı peşin fiyattan daha yüksek bir fiyatla vadeli olarak bir malı satın alabilir ve senet üzerine de vadeli fiyatı yazılabilir. Böylece alıcının bir malı; birisi peşin diğeri de vadeli olmak üzere iki fiyattan biri ile satın alması caizdir. Eğer müşteri satıcıya: “Ben bu malı peşin elli dirheme vadeli olarak da almış dirheme satın alıyorum.” der, satıcı da; “Ben de sana bu malı vadeli almış dirheme sattım.” veya “peşin almış dirheme sattım.” derse bu alışveriş caizdir. Aynı şekilde alıcı, satıcıya “Ben bu malı peşin fiyatının üzerine 10 dirhem ilave ederek 60 dirheme satın alıyorum.” der; satıcı da, “Ben de sattım.” derse bu satış sahih olur. Vadeli ithalat kolaylıkları bu şekilde kullanılırsa, diğerk bir ifade ile faiz faaliyeti yerine alış-veriş faaliyeti şeklinde yapılırsa caiz olur.

Satış sözleşmesinde tek bir mal için iki fiyatın: peşin ve vadeli fiyatın caiz oluşu, alışverişin cevazı hakkında gelen nassın genel ifadesine dayanmaktadır. Allah *Subhanehû ve Teâlâ* ayette şöyle buyurmaktadır:

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

¹ Nesei, Buyu', 4432

Allah alışverişi helal kıldı. (el-Bakara 275) Bu ayet genellik ifade eden bir ayettir. Ğarar satışı gibi haramlılığı hakkında nass bulunan satışların dışında satışın belli türleri için haramlık ifade eden bir nass gelmemiştir. Dolayısıyla satış;

وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ

Allah alışverişi helal kıldı. (el-Bakara 275) ayetinin bütün satış türlerini kapsamamasından dolayı helaldir. Ancak haramlılığı hakkında gelen özel nasslarla bazı alış-veriş türleri bu genellikten istisna edilmiştir. Fakat bir mala iki fiyat; peşin ve vadeli fiyat belirlemenin haramlılığı hususunda bir nass gelmemiştir. Dolayısıyla bir mal için iki fiyat belirlemek ayetin genelliğinden dolayı caizdir. Bunu Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu hadisi de teyid etmektedir:

إِنَّمَا الْبَيْعُ عَنْ تَرَاضٍ

“Alış-veriş ancak karşılıklı rıza ile dir.”¹ Alışveriş karşılıklı iki tarafın serbest seçimine bırakılmıştır. Karşılıklı olarak bir fiyat üzerinde anlaştıkları zaman satış tamamlanmış olur. Fakihlerin çoğunluğunun ifadesine göre de bedelin geciktirilerek ödenmesinden dolayı bir mal için birden fazla fiyat belirlemek caizdir. Tavus, Hakem ve Hammad’dan rivayet edildiğine göre onlar şöyle demişlerdir:

“Satıcının; “Şu malı peşin şu fiyata ve vadeli olarak da şu fiyata satıyorum.” demesi ve satışın da iki fiyattan birisi ile yapılması caizdir.”

Ali *Radiyallahu Anh*'ın şöyle söylediği rivayet edilir: *“Kim biri peşin diğeri de vadeli olmak üzere iki fiyat üzerinde pazarlık yaparsa pazarlığı bitirmeden önce iki fiyattan birisini tespit etsin.”* Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere bir mal için iki fiyat üzerinde pazarlık yapmak ardından da akdi karşılıklı rıza ile iki fiyattan biri ile sona erdirmek caizdir. Bu şekilde yapılan bir sa-

¹ Buharî, Ticârât, 2176

tiş sahil bir satıştır. Aynı şekilde akde icabın iki fiyat üzerinde gerçekleşmesi ve müşterinin de süresi ve özellikleri açık ve net bir şekilde belirlenmiş malı iki fiyattan birisi ile satın almayı kabul etmesi caizdir. Bu hüküm, alışverişin helal olduğunu bildiren nassın genelliğinden ve bu şekildeki bir satışı yasaklayan özel bir nassın da bulunmamasından dolayı caizdir.

Ancak bu hususta Ahmed b. Hanbel'den rivayet edilen,

نهى النبي صلى الله عليه وسلم عن صَفَقَتَيْنِ فِي صَفَقَةٍ وَاحِدَةٍ

“Nebi Sallallahu Aleyhi ve Sellem bir pazarlık içinde iki pazarlık yapmayı yasakladı.”¹ hadise gelince: Bu hadiste geçen ‘Safaka’ yani pazarlık kelimesinden kasıt bir sözleşme içerisinde iki sözleşme birden yapmaktır. Tıpkı satış esnasında şöyle ifadenin kullanılması gibi:

“Şu evimi diğer evimi şu fiyata satın alman şartı ile veya evini bana satman şartı ile veya kızını benimle evlendirmen şartı ile satıyorum.” Bu tür bir satış caiz değildir. Zira *“evimi satıyorum”* sözü bir akitir. *“Evini satman şartı ile”* sözü ise ikinci bir akitir. Dolayısıyla bir sözleşmede iki akit bir araya gelmiştir ki bu caiz değildir. Hadiste geçen ifadedden kasıt, ne ödeme süresinin uzaması sebebiyle malın fiyatını yükseltmenin ya da iki fiyat üzerinde pazarlık yapıp da bunlardan vadesi belirtilmiş bir fiyat üzerinde kabulün gerçekleşmesinin yasak oluşu değildir.

Ancak Ebu Davud'un Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'den rivayet ettiği hadise gelince:

مَنْ بَاعَ بَيْعَتَيْنِ فِي بَيْعَةٍ فَلَهُ أَوْكُسُهُمَا أَوْ الرِّبَا

“Kim bir satış içerisinde iki satış yaparsa satış bedellerinin düşük olanını tercih etsin. Aksi takdirde faiz almış olur.”² Bu hadis, bir mal üzerinde iki satışın gerçekleşmesini yasaklamaktadır. Satıcının, malı belli bir vade ile satması, ardından da va-

¹ Ahmed b. Hanbel, Mükessirîn min es-Sahâbeh, 3595

² Ebu Davud, Buyu', 3002

denin dolmasına rağmen borcun ödenmemesi sebebiyle ilk satışta belirlenen fiyattan daha yüksek bir fiyat karşılığında satıcının vadeyi uzatması şeklinde yapılan satış, bir satış içerisinde iki satışa misal olarak gösterilebilir. Veya satıcının malı belli bir fiyattan satması ve müşterinin de malı satın almasının ardından ödemeyi belli süreye kadar uzatma talebinde bulunması üzerine satıcının bu teklifi kabul ederek daha önce belirlenen sürenin uzatılarak ve fiyatın da artırılarak malı bir başka fiyattan satması gibi. Bu ve benzeri satışlar bir satış içerisinde iki satışın yapılmasına örnek satışlardır. Böyle bir satış yapan satıcının düşük olan fiyatı yani ilk fiyatı kabul etmesi gerekir.

İbni Ruslân'a ait Sünen şerhinde bu hadisin tefsirinde şu ifadeler yer almaktadır:

'Satıcı bir ölçek buğdayı bir ay vade ile bir Dinar'a satar ve ödeme süresinin dolması üzerine verdiği buğdayın bedelini talep eder. Bunun üzerine alıcı da ona: "Sana ait olan bir ölçek buğdayı bana iki ay vade ile iki ölçek buğday karşılığında sat." derse bu satışla, bir satış içerisinde iki satış yapılmış olur. Zira birinci satış ile ikinci satış iç içe girmiş vaziyettedir. Dolayısıyla burada düşük olan fiyata dönülme isteği vardır ki bu da ilk satışta belirlenen fiyattır.'

Bu hadisin tefsiri ile ilgili olarak neler söylenirse söylenir, hadisin mantuku ve mefhumu, bir satış akdi içerisinde iki satış akdinin gerçekleştiğini göstermektedir. Hadis, bir akitte iki fiyatın gösterilmesini veya iki fiyattan biri üzerinde tek akdin yapılmasını yasaklamamaktadır. Öyleyse bu hadis vadeli olarak yapılan alışveriş konusuna diğer bir ifade ile dışarıdan alınması gereken alet ve edevatın peşin fiyatından daha yüksek bir fiyatla vadeli olarak alınması manasına gelen vadeli ithalat kolaylıklarından faydalanma hususuna uymaz.

Bu açıklamalara binaen vadeli ithalat kolaylıklarını kullanmak caizdir. Zira bu faaliyet ticaretten bir parçadır. Vadeli itha-

lat faaliyeti, dış borçlarla ilgili hükümler kapsamına değil ticaret hükümleri kapsamına girmektedir. Zira yapılan faaliyet, bir malın vadeli bir fiyatla yani borçla satın alınması faaliyetidir. Dolayısıyla da borçla alışveriş hükümleri kapsamında değerlendirilmesi gerekir. Bu vaziyette satın alınan malın, fiyatı artırılarak peşin fiyatından daha yüksek bir fiyatla satın alınması faaliyeti faiz işlemi sayılmaz. Böylesi bir faaliyet fertler için caiz olduğu gibi devlet için de caizdir. Vadeli ithalat ile ilgili alışverişler konumları itibarı ile dış ticaret hükümleri kapsamına girmektedirler. Dolayısıyla burada malın menşesi değil tacirin tabiiyeti esas alınır.

Buna göre vadeli ithalat kolaylıkları, diğer bir ifade ile projeler için ihtiyaç duyulan alet ve edevatın vadeli olarak ithal edilmesi dış borçlar kapsamına girmemektedir. Dolayısıyla uygulanacak hükümler de dış borçlar hükmü değil alışveriş hükümleridir. Borçlar ise belli bir süre ile borç para almaktır. Bu borç ister yabancı bir para ile olsun isterse yerel bir para ile olsun veya belli bir fiyattan bir mal alarak malın bedelinin alıcı üzerine belli bir süre ile borç yazma faaliyeti şeklinde olsun bunların tamamı borçlarla ilgili hükümler kapsamında ele alınan hususlardandır. Bu borçların ülke üzerindeki tehlikeleri sabittir. Dolayısıyla,

كل فرد من أفراد المباح إذا كان ضارا أو مؤديا إلي ضرر حرم ذلك الفرد وظل الأمر مباحا

“Mubah olan bir bütünüün parçalarından yalnızca biri zarara sebep oluyorsa, zarara sebep olan parça haram olur bütünüün geri kalan kısmının mubahlığı devam eder.” fıkıh kaidesine göre haramdır. Yani bütün borçlanmalar değil sadece zarara yol açan borçlanmalar haramdır.

Borçlar Hakkında Şer’i Hüküm

Borçlar hakkında Şer’i hükme gelince:

Fertlerin borçlanmaları caizdir. Ebi Rafi’ *RadiyAllahu Anh*’dan şöyle dediği rivayet edilmiştir:

اسْتَسَلَفَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَكْرًا فَجَاءَتْهُ إِبِلٌ مِنَ الصَّدَقَةِ فَأَمَرَنِي أَنْ أَقْضِيَ الرَّجُلَ بَكْرَهُ فَقُلْتُ لَمْ أَجِدْ فِي الْإِبِلِ إِلَّا جَمَلًا خَيْرًا رَبَاعِيًا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطِهِ إِيَّاهُ فَإِنَّ خِيَارَ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ قَضَاءً

“Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem bir adamdan altı yaşında bir deve karz [borç] aldı. Zekât develeri geldiğinde bana adama aynı şekilde altı yaşında bir deve ödememi emretti. Ben: “Develer arasında ondan daha iyi ve yedi yaşında bir deveden başka deve bulamıyorum.” dedim. Bunun üzerine Rasulullah SallAllahu Aleyhi ve Sellem şöyle buyurdu: “Sizin en hayırlınız ödemesi daha iyi olanınızdır.”¹

Bu hadisi şerife göre her ferdin vatandaşlardan veya yabancılardan dilediği kimseden ve dilediği miktarda borçlanması caizdir. Zira borçlanmayı yasaklayıcı özel bir nass gelmemiştir. Dolayısıyla nassın genelliği olduğu gibi kalır. Ancak alınan borç ya da yardımlardan herhangi biri zarara sebep oluyorsa;

كل فرد من أفراد المباح إذا كان ضاراً أو مؤدياً إلي ضرر حرم ذلك الفرد وظل الأمر مباحاً

“Mubah olan bir bütünün parçalarından yalnızca biri zarara sebep oluyorsa, zarara sebep olan parça haram olur bütünün geri kalan kısmının mubahlığı devam eder.” fikhî kaideye göre borçlanma haram olur.

Devletin borçlanması, bekletilmesi doğru olmayan ve borç-

¹ Ahmed İbni Hanbel, Muslim ve dört sünen sahibi. el-Muvatta, 2,168; Neylü'l-Evtar, 7-230

lanılmadığı takdirde fesadın çıkmasından veya ümmetin helak olmasından korkulduğu vaziyetlerde caizdir. Böylesi vaziyetlerde devlet borç alır, sonra da aldığı bu borçları insanlardan vergi toplayarak veya devletin diğer gelir kaynaklarından öder. Fakat bekletilmesinde herhangi bir sakınca olmayan, geciktirilmemesinden dolayı fesadın veya ümmetin helake veya zarara uğramasının mevzubahis olmadığı vaziyetlerde devletin borçlanması caiz değildir. Böylesi vaziyetlerde devletin maliyesinde para toplanıncaya kadar beklenir. Bu tür ihtiyaçları karşılamak için kâfi para bulunduğu zaman harcama yapılır. Örneğin fakirler, miskinler yolda kalmışlar ve cihad için yapılacak harcamalar Beyt-ul Mal'da para bulunsun bulunmasın karşılanması farz olan harcamalardır. Bu tür harcamalar için ihtiyaç duyulduğu vaziyette hazinede para varsa hemen gerekli yerlere harcama yapılır. Eğer hazinede para yoksa ve geciktirilmesi vaziyetinde fesadın çıkmasından korkuluyorsa devlet hemen borçlanır. Geciktirilmesi vaziyetinde herhangi bir zararın çıkması mevzubahis değilse hazinede para toplanıncaya kadar beklenir ve kâfi para toplandıktan sonra da gerekli yerlere harcama yapılır. Örneğin askerlerin yiyecekleri, kâtipler, öğretmenler ve kadılar gibi devlet memurlarının maaşlarının ödenmesi gibi vaziyetlerle karşılaştığı zaman Beyt-ul Mal'da para bulunsa da bulunmasa da bu tür harcamalar bekletilmeden karşılanır. Beyt-ul Mal'da para bulunursa hemen gerekli yerlere harcanması gerekir. Beyt-ul Mal'da para bulunmazsa ve geciktirilmesi vaziyetinde de zarara sebep olacağından korkulursa gerekli harcamaları karşılayabilmek için devlet Müslümanlardan borçlanarak gerekli parayı toplar. Eğer geciktirildiği zaman herhangi bir zararın olmasından korkulmazsa para toplanıncaya kadar ödemeler geciktirilir ve toplandığı zaman gerekli yerlere harcama yapılır. Örneğin açlık, tufan, deprem veya düşman saldırısı gibi aniden gelişen hadiselerle karşılaştığı zaman Beyt-ul Mal'da para bulunsun

bulunmasın o anda gerekli harcamaların yapılması gerekir. Eğer Beyt-ul Mal'da para bulunursa harcama Beyt-ul Mal'daki paradan karşılanır, para bulunmazsa ve de zarara sebep olmasından korkulursa devletin borçlanması yoluyla gerekli harcama yapılır.

Bu hadiseler ve benzeri vaziyetlerde gerekli harcamaları yapabilmek için devlet borçlanır. Ancak bunların dışındaki vaziyetlerde devlet borçlanmaz. Örneğin yolların yapılması, su işleri, okulların ve hastanelerin inşası gibi bayındırlıkla ilgili birtakım işlerin yapılması için devlet borçlanma yoluna gitmez. Ancak ümmet, bunların yokluğundan dolayı zarara uğrayacaksa ve devletin de parası yoksa bu projelerin finansmanını sağlamak için Müslümanlardan alınmak üzere devletin vergi koyması farz olur. Vergilendirme yoluyla topladığı bu para ile devlet, yukarıda saydığımız türden işleri yerine getirir. Ancak var olan bir yola ilaveten ikinci bir yolun veya ikinci bir hastanenin açılması gibi var olanlarla yetinmenin mümkün olduğu vaziyetlerde devletin kasasında para varsa devlet, bu türden projeleri yerine getirmeye kalkışır. Devletin kasasında para yoksa böylesi projeleri yapabilmek için devletin vergilendirme yoluna gitmesi doğru olmaz. Elbette ki böylesi projeleri finanse edebilmek için devletin borçlanma yoluna gitmesi ise öncelikle hatadır, doğru değildir. Üretime yönelik projeler de aynen bayındırlık projeleri gibidir. Bunlar, devletin borçlanmasını gerektirecek türden işlerden değildir. Üretim, bayındırlık ve benzeri projelerin finansmanını sağlamak için devletin borçlanması kesinlikle caiz değildir. Ancak yokluğundan dolayı ümmetin zarara uğraması mevzubahis olacaksa bunların finansmanını karşılayabilmek için devletin insanlardan vergi alması gerekir. Ancak demir cehveri çıkarma fabrikası kurmak gibi yokluğundan dolayı ümmetin zarara uğraması mevzubahis olmayan projelerin finansmanı için devlet vergilendirme yapamaz.

Ancak burada borçlanma hususunda devlet ile fertler arasındaki farka dikkat etmek lazımdır. Hadisin nassı ile Şeriat, ferdin borçlanmasını mubah kılmıştır. Rasulullah *SallAllahu Aleyhi ve Sellem* borçlandı ve şöyle dedi:

فَإِنَّ خَيْرَ النَّاسِ أَحْسَنُهُمْ قَضَاءً

**“İnsanların en hayırlısı borcunu güzel bir şekilde ödeyen-
dir.”**¹ Yaptığı borçlanma herhangi bir zarara yol açmadığı süre-
ce herhangi bir Müslümanın borçlanması mubahtır. Ancak borç-
lanma, herhangi bir zarara sebep oluyorsa sadece zarara sebep
olan borçlanma yasaklanır ve borçlanma ile ilgili mubahlık ol-
duğu gibi devam eder.

Devlete gelince:

Şeriat, Beyt-ul Mal'ın haklarını ve Beyt-ul Mal üzerindeki hakları belirlemiştir. Müslümanların haklarından olup Şeriatın insanlardan herhangi bir malik belirtmediği her mal, Beyt-ul Mal'ın haklarındandır. Aynı şekilde Müslümanların çıkarlarına harcanması gereken her hak Beyt-ul Mal'a aittir. Yani Şeriat tarafından belirlenmiş olan devlete ait gelirler Beyt-ul Mal'ın gelirlerini teşkil eder ki bu gelirler, Şer'î nasslar gereğince Müslümanların hakkı olup bu gelirlere Müslümanlardan malik olacak bir kimse Şeriat tarafından belirtilmemiştir. Bu gelirler Beyt-ul Mal'ın yani devletin gelirleridir. Var olan Şer'î nasslar incelendiği zaman Beyt-ul Mal'ın devamlı gelirlerinin şu dört şeyden meydana geldiği görülür:

- 1- *Fey'in tamamı*
- 2- *Cizye*
- 3- *Haraç*
- 4- *Definelerin beşte biri.*

Bu gelirler Müslümanların hakkı olup ihtiyaç olsun olmasın

¹ İbni Mace, Ticârâ, 2276; Daremi, Buyu', 2452

Şer'î nasslar gereğince devamlı bir şekilde tahsil edilir. Bu gelirlerin harcanma yerlerinin tespiti Halife'nin görüşüne ve içti-hadına bırakılmıştır. Müslümanların çıkarları için harcanması gereken her bir hak Beyt-ul Mal'ın hakkını teşkil eder. Yani Beyt-ul Mal'ın bu türden mallar üzerinde hakkı vardır. Müslümanların çıkarları için harcanması gereken paraların Beyt-ul Mal yani devlet tarafından harcanması gerekir ki bu gelirler de ancak yukarıda saydığımız dört kaynaktan karşılanır. Devletin toplaması gereken Beyt-ul Mal'ın gelirleri ile ilgili ve Devlet tarafından Beyt-ul Mal'dan harcanması gereken harcamalarla ilgili genel hatlar işte bunlardır.

Müslümanların haklarından olup Şeriat tarafından maliki belirlenmiş olan her mal Beyt-ul Mal'ın hakkı olmayıp Şeriatın sahibini belirtmiş olduğu kişinin hakkıdır. Burada Beyt-ul Mal; Halife'nin görüş ve içtihadına göre Şeriat tarafından sahibi belirtilen yerlere harcanması gayesiyle bu malların saklandığı bir yer vazifesini üstlenmektedir. Ancak bu türden gelirler devlet gelirleri kısmına girmezler ve Müslümanların maslahatları için de harcanmaz. Zira Şeriat bunların sahiplerini belirtmiştir. Şeriat zekâtın kimlerden alınacağını belirttiği gibi zekâtı almaya hak edenleri de sekiz sınıf olarak belirlemiştir. Şeriat tarafından belirtilmiş olan malların dışındakilerden zekât almak caiz olmadığı gibi yine Şeriatın belirlediği yerlerin dışındaki yerlere harcanması da caiz değildir.

Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere devlet, ne gelir kaynaklarını dilediği şekilde artırıp azaltma hususunda, ne de topladığı gelirleri raiyyenin çıkarları için dilediği şekilde harcama hususunda tamamen serbest değildir. Bilakis devlet, hem Beyt-ul Mal'ın gelirleri hakkında ve hem de elde edilen gelirin Müslümanların çıkarları için harcanması hususunda Şeriat tarafından açık ve net nasslarla belirtilmiş çerçevede kalmak mecburiyetindedir. Eğer para varsa harcama yapılırsa yoksa yapılmaz.

Devletin gelirleri ile ilgili delillere gelince:

Cizye, fey, haraç ve definelerin beşte biri ile ilgili delillerde bunlar açık ve net bir şekilde belirtilmektedir. Müslümanların maslahatları ile ilgili yerlere ancak bu gelirlerden harcama yapılır. Zira Şeriat, Beyt-ul Mal'a bunların dışındaki gelirlerden harcama hakkı vermemiştir. Dolayısıyla Beyt-ul Mal'ın gelirleri bu dördü ile sınırlıdır ve harcamalar da ancak bunlardan yapılır.

Burada; Devlet, insanlardan vergi toplamakta ve topladığı vergileri raiyyenin maslahatlarına harcamaktadır. Dolayısıyla Beyt-ul Mal'ın yukarıda saydıklarımızdan başka gelirleri de vardır denilemez. Böyle bir iddiada bulunulamaz. Zira Beyt-ul Mal'ın yapması gereken harcamaları karşılamak üzere devletin Müslümanlardan vergi toplaması caiz değildir. Zira Şeriat, vergi gelirlerini Beyt-ul Mal'ın gelirlerinden saymamıştır. Müslümanlara vergi koymaya Beyt-ul Mal'ın hakkı yoktur. Buna rağmen insanlardan vergi alınır Şeriatın cevaz vermediği bir şekilde delilsiz olarak, insanlardan mal almış olur. Zira Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem*'in şu hadisine göre gümrük vergileri yasaklanmıştır:

لا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ صَاحِبُ مَكْسٍ

“Meks sahibi cennete giremez.”¹ Yani kim insanlardan gümrük vergisi alırsa cennete giremez denilmektedir. Zira Allah *Subhanehû ve Teâlâ* Müslümanların mallarını genel olarak haram kılmıştır. Rasulullah *Sallallahu Aleyhi ve Sellem* şöyle demektedir:

لا يَحِلُّ مَالٌ أَمْرِي إِلَّا بِطَيْبِ نَفْسِي

“Kendi rızasıyla olmadıkça Müslüman bir kimsenin malı helal değildir.”²

Bu delil genel olup hem devleti hem de dışındakileri kapsa-

¹ Ebu Davud, Harâc, 2547; Ahmed b. Hanbel, Şamiyyîn, 16656; Daremi, Zekâh, 1606

² Ahmed b. Hanbel, Basriyyîn, 19774

mına almaktadır. Dolayısıyla vergi toplamak da caiz olmamaktadır. Böylece yukarıda saydıklarımızın dışında Müslümanların çıkarlarına harcanmak üzere Beyt-ul Mal'ın başka gelir kaynağı yoktur. Belirtilen yerlerden gelen gelirler Müslümanların maslahatlarını karşılamaya yeterse başka şey aramaya gerek yoktur. Yeterli olmazsa vaziyete bakılır: Müslümanların çıkarları için harcanması gereken para, ödeme zorluğu içerisinde olan fertlerin borçları gibi Müslümanların üzerine düşen bir vazife değil de Beyt-ul Mal'ın üzerine düşen bir vazife türünden ise veya yeterli derecede insanların gidip gelebilecekleri bir yola ilave olarak ikinci bir yolun yapılması ve benzerleri gibi ise bu türden maslahatlar için bir şey harcanmaz, vergi toplanması ve borçlanma yoluna gidilmesi doğru olmaz. Zira bu işler Beyt-ul Mal'ın vazifelerindedir. Böylesi işler için kasada para olduğu zaman harcama yapılır olmadığı zaman ise herhangi bir şekilde harcama yapılmaz. Kâfi miktarda para, belirtilen yerlerden toplanıncaya kadar bu işlerin yapılması bekletilir.

Müslümanların çıkarları için harcanması gereken para, fakirleri doyurmak, deprem ve sel felaketi gibi hadiseler sebebiyle açıkta kalanların ihtiyaçlarının giderilmesi veya başka yolun olmaması ve yeni bir yolun açılmaması vaziyetinde ümmetin zarara uğramasının mevzubahis olabileceği türden Müslümanların üzerine düşen bir vazife ise; böylesi ihtiyaçları karşılamak Beyt-ul Mal'ın üzerine farz olduğu gibi aynı zamanda Müslümanların üzerine de farzdır. Böylesi vaziyetlerde gerekli işleri yapabilmek için devlet, Müslümanların üzerine vergi koyar. Dolayısıyla bu türden hadiselerle karşılaşıldığında Kitap veya Sünnetin ortaya koyduğu nasslar gereğince Allah Azze ve Celle'nin Müslümanlar üzerine farz kıldığı şartlar gerçekleşmiş olduğu için devlet başkanından gelen bir emir gereğince değil, Allah Azze ve Celle'den gelen emir gereğince Müslümanlardan para alınır ve gerekli yerlere harcanır. Müslümanların yapması

gereken böylesi işler meydana geldiği zaman, geciktirilmesinden dolayı fesadın meydana gelmesinden korkulursa gerekli harcamaları yapabilmek için devletin borçlanma yoluna gitmesi caizdir. Zira devletin bu türden harcamaları karşılamak için vergi alması caizdir. Vergilerden mahsub edilmek üzere devlet borç alır ve vergileri topladığı zaman da aldığı borçları öder. Zira böylesi hadiseler sebebiyle yapılması gereken harcamalar, sadece Beyt-ul Mal'da para bulunduğu zaman karşılanacak, bulunmadığı zaman ise karşılanmayacak türden harcamalar değildir. Beyt-ul Mal'da para bulursa da bulunmasa da yapılması gereken harcamalardandır. Beyt-ul Mal'da para bulunduğu zaman gerekli harcama yapılır. Bulunmadığı zaman ise vergi veya borç almak yoluyla gerekli harcamalar yine yapılır. Yani her ne surette olursa olsun, para olsun ya da olmasın yukarıda verdiğimiz misallerdeki hadiseler veya benzeri hadiseler meydana geldiği zaman mutlaka sorunun giderilmesine çalışılır.

Gerektiği zaman devletin borçlanabileceği vaziyetler işte bunlardır. Bunların dışındaki vaziyetlerde devletin borçlanması caiz değildir. Böylesi hadiselerin dışındaki ortamlarda para olursa harcama yapılır olmazsa yapılmaz. Devlet ile fertler arasındaki borç alışverişi ile ilgili vaziyetler bunlardır. Zarara yol açan muayyen borçlanmaların dışında fert açısından borç alışverişi tamamen mubahtır. Devlet açısından ise ancak tek bir halde borçlanma mubahtır: Beyt-ul Mal'da para bulunmazsa ve borçlanma yoluna başvurulmuş çıkar Müslümanların yapmaları gerekenlerdense ve geciktirilmesinden dolayı da fesada uğranılması mevzubahis ise sadece böyle bir vaziyette devletin borçlanması caizdir. Bunun dışında ise kesinlikle caiz değildir. Devlet açısından borçlanma ile ilgili kesin hüküm budur.

Şeriatın devlete cevaz verdiği maslahatların gerçekleştirilmesi için olsa bile birtakım zararlara yol açan borçlanmalar haramdır. Zira zarar halinde şu Şer'î kaide geçerli olur:

كل فرد من أفراد المباح إذا كان ضارا أو مؤديا إلي ضرر حرم ذلك الفرد وظل الأمر مباحا

“Mubah olan bir bütünüün parçalarından yalnızca biri zarara sebep oluyorsa, zarara sebep olan parça haram olur bütünüün geri kalan kısmının mubahlığı devam eder.”

Bayındırlık projeleri Müslümanların yapması gereken işlerden değil devletin yapması gereken işlerdendir. Beyt-ul Mal'da para bulunursa gerekli harcama yapılır yoksa yapılmaz. Zira onun vucubiyeti Beyt-ul Mal'da paranın bulunması ile kayıtlıdır. Bu sebeple bayındırlık projeleri gibi işlerin yapılması için yapılacak borçlanma bir zarara sebep olmuyorsa ne içeriden ne de dışarıdan devletin borçlanması caiz değildir. Buraya kadar yapılan açıklamalara binaen, yokluğundan dolayı ümmet herhangi bir zarara uğrasa da uğramasa da günümüzde İslâm dünyasındaki yönetimlerin, bayındırlık veya üretim projelerini gerçekleştirmek için yabancı devletlerden borç almaları Şer'an caiz değildir. Zira bunlar devletin borçlanmasını gerektiren, beklenilmeyecek türden şeylerden değildir. Buradan hareketle üretim projelerinin finansmanının nasıl sağlanacağı veya başka bir ifade ile sanayi devrimini gerçekleştirecek finansmanın nasıl olacağı, makine sanayisinin nasıl kurulacağı kavranılabilir.

Üretim Projelerine Finans Bulma Metodu

Üretim projeleri için finans bulunması metodunda, projelerin yokluğundan dolayı ümmet zarara uğrar mı uğramaz mı? sorusuna verilecek cevaba göre hareket edilir. Yokluğundan dolayı ümmet zarara uğramıyorsa, zaruri ihtiyaçlardan fazla miktarda Beyt-ul Mal'da para bulunup bulunmadığı araştırılır. Zaruri ihtiyaçlardan fazla miktarda para varsa üretim projelerinin finansmanı için harcama yapılır. Yoksa Beyt-ul Mal'da para birkinceye kadar bu projeler bekletilir. Fakat üretim projelerinin yokluğu, şu anda İslâm Beldelerinde olduğu gibi ümmetin zarara uğramasına sebep oluyorsa, Müslümanların ellerinde makine fabrikalarının yokluğu hem sanayi açısından hem de silahlanma açısından İslâm ülkelerini kâfir devletlere muhtaç ve bağımlı hale getiriyorsa ki bu zarar zararların en korkuncu ve şiddetlisidir böylesi bir vaziyette makine fabrikalarını kurmak Müslümanların üzerine farz haline gelir. Zira Müslümanların uğradıkları zararın giderilmesi ancak makine fabrikalarının kurulması ile mümkün olmaktadır. Zararı gidermek ise hem devlete hem de ümmete farzdır. Bu sebeple para olsun olmasın bu fabrikaları kurmak devletin üzerine farzdır. Eğer Beyt-ul Mal'da para bulunursa bu projeleri gerçekleştirmek üzere hemen harcama yapılır. Eğer Beyt-ul Mal'da para bulunmazsa, zararı giderecek ve projelerin gerçekleştirilmesini sağlayacak miktarda Müslümanlardan vergi alınması gerekir.

Bu sebeple üretim projelerinin finansmanında devletin şu metodu takip etmesi gerekir: Devlet, önce ümmet için gerekli olan makine fabrikalarının neler olduğunu belirler. Sonra bu fabrikaların kurulması için gerekli para miktarını inceler sonra da üretim projelerinin gerçekleştirebilmek ve sanayi devrimini yapabilmek için gerekli olan vergi miktarlarını belirleyip devlet

kuvvetiyle insanlardan belirlenmiş olan vergileri toplamaya başlar. Böylece projelerin finansmanı sağlanmış olur. Devletin doğrudan doğruya hemen işe başlaması için yabancı devletlerle ve büyük şirketlerle bağlantı kurmasında, üretim projelerini gerçekleştirecek gerekli alet ve edevatı temin edebilmek için faiz faaliyeti olmayıp alışveriş faaliyeti olması şartı ile vadeli fiyatlarla yapılan ithalat kolaylıklarından faydalanmasında bir engel yoktur. Bu davranış, gerekli vergiler toplanıncaya kadar projelere başlamaya ve projeleri tatbik etmeye yardımcı olur. Devletin üretim projelerini, yatırımları gerçekleştirmede takip edeceği tek yol budur. Bundan başka yol yoktur.

Kalkınma Bütçesi Saçmalığı

Bazı hükümetlerin devlet için kalkınma bütçesi ve normal bütçe yapmaları saçmalıktan kaynaklanmaktadır. Devlet için tek bir bütçe vardır. Üretim projeleri, diğer bir ifade ile yatırım projeleri tıpkı bayındırlık yatırımları gibi devlet bütçesinin bölümlerinden birini teşkil eder. Bunların birini ayırarak ayrı bir bütçe haline getirmek doğru değildir. Zira devlet çıkarlarının tamamı birbirinden farklı bütçeler altında değil tek devlet bütçesi kapsamındadır. Bu sebeple günümüzdeki yönetimlerin *'İktisâdî Kalkınma Bütçesi'* ismi altında ayrı bir bütçe yapmaları gerçekten gariptir. Bu, birçok soruyu hatta birçok şüpheyi doğurmaktadır. Büyük bir ihtimalle bu bütçeler, yabancı kredilere dayanmaktadır. Dışarıdan alınan krediler ise ancak belli şartlarla verilmektedir ki bunların en azı, bütçe harcamalarını ve bütçede hazırlanmış olan bölümleri kontrol emektir. Belki de bunun için kalkınma bütçeleri devlet bütçesinden ayrı olarak belirlenmektedir. Söylenen bu söz doğru ise *-ki doğrudur-* Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa devletlerinin Mısır'da ve Tunus'ta kurdukları, Fransa'nın Tunus'taki ihtilali, İngiltere'nin de Mısır'daki ihtilali gerçekleştirmesine sebep olan *Borç Sandıklarına* benzemektedir. Ancak bu sandıklar, borç ödeme zorluğu ortaya çıktığında ve borçlanan devlet üzerinde nüfuzunu ve hâkimiyetini sağlayabilmek için borçlanan devletin takip etmesi gereken yolu çizmek gayesiyle krediler alınmadan önce kurulmuşlardır. Bu şartlar altında kalkınma bütçeleri ümmet için bir tuzaktır hatta ihanettir.

Dış Pazarlar Bulmak

Hiç şüphe yok ki üretimin ihraç edilmesi ülkelerin servetini artıran işlerin en mühimlerindenidir. Bu sebeple geçmiş çağlardaki ve bu asırdaki ülkeler ürettikleri mallara pazarlar bulmak için çalışmışlardır. Hatta bazı ülkeler büyüklüklerini dış ticarete getirdiği korumalar ve dış pazarlar oluşturma sayesinde gerçekleştirebilmişlerdir. Bu sebeple ülkede üretilen ürünlere dış pazarlar bulmak için çalışmak mutlaka gereklidir. Ancak bilinmelidir ki pazarlar bulmanın tek gayesi üretilen ürünlerin pazarlanmasını sağlamak değil dış pazarlar bulmakla öngörülen hedeflerden bir hedefi gerçekleştirmektir. Dış pazarlar oluşturmamın, bulmanın en mühim hedeflerinden biri de sanayi devrimini gerçekleştirebilmemiz için gerekli olan dövizi elde edebilmek ve böylece de sanayi devrimi için gerekli olan malları satın alabilmektir. Buna göre dış pazarlar bulma siyâseti sanayi mamullerinin ticareti esası üzere kurulur. Sadece ticarî esas üzere kurulmaz. Bunun için herhangi bir ülke ile yapılan dış ticarete, dış ticaret dengesine pek fazla önem verilmez. Yani herhangi bir ülke ile yaptığımız ticaret bizim lehimize veya aleyhimize sonuçlanıp sonuçlanmamasına bakılmaz. Diğer bir ifade ile herhangi bir ülkeden yaptığımız ithalat ile o ülkeye yaptığımız ihracatın birbirini dengeleyip dengelemediğine pek önem verilmez. Herhangi bir ülke ile yaptığımız ticarete, ticarî denge açısından ihracatımızın ithalatımızdan fazla olması caiz olduğu gibi ithalatımızın ihracatımızdan fazla olması da caizdir. Çıkarmıza hangisi uygunsu onu yaparız. Aynı şekilde tek bir ülke ile olan ticaret değil de genel olarak Dış Ticaret Dengesi açısından ihracatımızın ithalatımızdan fazla veya az olmasına da pek fazla önem verilmez. İthalat ile ihracatın dengede olması pek de mühim değildir. Dış Ticaret Dengesi ister aleyhimize olsun isterse

lehimize olsun, mühim olan dış ticaret siyâsetinin sanayi mamulleri ticareti esası üzere yürütülmesidir.

Aynı şekilde hesap bütçesinin dengeli ya da çıkarımıza olması da mühim değildir. Diğer bir ifade ile ülkede üretilip ihraç edilen mamullerin bedellerinin; eğitim, davayı taşıma ile ilgili ödenekler, propaganda masrafları, elçiliklerin giderleri, dış yardımlar ve benzeri harcamalara eşit olması şart değildir. Üstelik bu pek mühim de değildir. Dış harcamaların gelirlerle dengeli olması caiz olduğu gibi, lehimize veya aleyhimize olması da caizdir. Zira bu türden harcamaların yapılmasında dış ticaret ya da iktisâdî esas dikkate alınmaz. Bu türden harcamalar, insanlar arasında hidayet yayılması için Risaletin taşınması dikkate alınarak yapılır. Ülkeden malların veya insanların çıkması ya da ülkeye girmesi, ticarî veya iktisâdî esas üzere kurulmaz. Ülkeye malların veya insanların girişi ya da çıkışı İslâm Devleti'nin vatandaşları için mutlak şekilde serbesttir. Vatandaş olmayan kişiler için ise, devletin dış siyâsette benimsediği kaideler geçerlidir. Bu sebeple dış ticarete yani ülkede üretilen mal ve hizmetlerin tüketilmesi için pazarlar bulmada ticarî ya da hesap dengesine bakılmaz. Dış ticaret, birinci derecede yer alan davanın - *İslâm'ın yayılmasının*- gerektirdiği esastan sonra yalnızca '*sanayi mamulleri ticareti*' esası üzere kurulur.

Mademki dış pazarlar bulmakla, sanayi devrimini gerçekleştirmede gerekli olan malzemeleri satın alabilmek için dövize sahip olmanın yanında ülke içerisinde üretilen mal ve hizmetlerin ihracatı hedeflenmektedir öyleyse kendileriyle dış ticaret anlaşmaları yapacağımız ülkeleri seçmemiz lazımdır. Zira her ülke ile dış ticaret anlaşmaları yapmak mümkün değildir. Örneğin İsviçre, İspanya, Yunanistan, Kıbrıs, Kore ve benzeri ülkelerle ticarî anlaşmalar yapmanın ne yararı vardır? Her ne kadar bu ülkelere satılabilecek mallar olsa da bu ülkelerde, bizim için gerekli olan sanayi mamullerini ve dövizi bulmamız mümkün de-

ğildir. Zira bu ülkelerin paralarının dış pazarlarda değeri yoktur. Öyleyse bu tür ülkelerle ticarî anlaşmalar yapmaktan kaçınmamız gerekir. Ticarî anlaşmaların yapılmasında daima ürettiğimiz mal ve hizmetleri satabileceğimiz ve bizim için lazım olan döviz ya da sanayi devrimini gerçekleştirmek için gerekli olan malzemeleri elde edebileceğimiz ülkeleri tercih etmeliyiz. Örneğin ticarî anlaşmalar yapılmak istendiği zaman Almanya, Çekoslovakya, Rusya, İngiltere, Fransa, Amerika gibi sanayileşmiş ülkelerle ticarî anlaşmalar yapmaya çalışmak lazımdır. Zira bu ülkelerde hem mamullerimizi satabileceğimiz bir potansiyel hem de bizim için lazım olan döviz vardır. Dünyada kuvvetli para olma özelliklerinden dolayı İngiliz Sterlin'i ya da Amerikan Dolar'ı ile dilediğimiz ülkeden mal satın alabiliriz. Ayrıca bu ülkelerde sanayi devrimini gerçekleştirmek için bize lazım olan makineleri, uzmanları, mühendisleri ve teknik elemanları bulabiliriz. Ülkemiz için gerekli olan mühendislik, tıp ve diğer pozitif bilimleri öğrenmeleri için çocuklarımızı gönderme imkânına da sahip oluruz. Bu gayeyle bu ülkelere heyetler gönderilir ve bu tür ülkelerle ticarî anlaşmalar yapılır. Ancak ticarî anlaşmalar yapılırken hedeflediğimiz faydanın kaybolmasına yol açabilecek birçok ülke yerine, bize en çok faydayı sağlayacak olan ülkelerle görüşmeler yapılmasına itina gösterilir.

Ancak ticarî anlaşmalar yaparken ticarî ilişkilerimizi yürüttüğümüz esasın diğer ülkelerin takip ettikleri esaslarla çeliştiğini de unutmamalıyız. Şu anda dünyadaki bütün ülkeler tacirin tabiiyetini esas alarak değil malın menşesini esas alarak ticarî faaliyetleri yürütmektedirler. Oysa biz ticarî ilişkilerimizi malın menşesini esas alarak değil, tacirin vatandaşlığını esas alarak gerçekleştiririz. Dolayısıyla ticarî anlaşmalarda bu kaide mutlak surette göz önünde bulundurulmalıdır.

Örneğin biz Çekoslovakya¹'ya on milyon lira değerinde bir mal ihraç etmemize karşılık on beş milyon lira değerinde bir mal ithal etmek üzere bir anlaşma yapsak, yaptığımız bu anlaşma, takip ettiğimiz/etmemiz gereken malın menşesi yerine tacirin esas alınması kaidesine uygun olmayan bir anlaşma sayılır. Zira devletimizin vatandaşı olan tüccarların diledikleri ülkeden mal satın almaları serbesttir. Kanada'dan daha çok miktarda ve daha kârlı mal bulup satın alabilirler. Dolayısıyla Çekoslovakya ile yapılan anlaşma süresince herhangi bir şey ithal etmeyebiliriz. Aynı vaziyet onların tüccarları için de geçerli olabilir. Bizden satın alabilecekleri bir mal olmadığı için ithalat yapma gereği duymayabilirler. Aynı zamanda tüccarlarımız, Çekoslovakya pazarından dahi iyi bir pazar bulmalarından dolayı alışveriş için Çekoslovakya'ya gitmeyebilirler. Bu vaziyette anlaşma süresince Çekoslovakya'ya herhangi bir şey ihraç etmeden süre dolmuş olabilir. Bu vaziyette böylesi bir anlaşmanın boş ve değersiz bir anlaşmadan öte bir manası olmaz. Bu sebeple diğer devletlerle malın menşesi esas alınarak anlaşmalar yapılması doğru değildir. Diğer ülkelerle yapılacak olan ticarî anlaşmalar, vatandaşlık esası göz önünde bulundurularak yapılmalıdır.

Diğer ülkelerle yapılacak olan anlaşmaların şu şekilde yapılması gerekir: Örneğin bir senelik bir süre ile vatandaşlarımızın ve mallarının Çekoslovakya'ya girmesi, bu süre zarfında mallarından gümrük vergisi alınmaması, yine aynı süre zarfında Çekoslovakya vatandaşlarının ve mallarının ülkemize girebilmesi ve gümrük vergisi alınmaması şartıyla iki ülke arasında ticarî anlaşma yapılmıştır. Veya Çekoslovakya vatandaşlarına ait şu miktardaki malların şu süre ile şu miktarda gümrük vergisi alınması şartı ile ülkemize girmesine izin verilmesine, vatandaşlarımızın ait şu miktardaki malın şu kadar mühletli sözleşme süresince ve şu miktardaki gümrük vergisi alınması şartı ile Çe-

¹ 1993 senesinde Çek ve Slovak devletleri olarak parçalandı

koslovakya'ya sokmalarına izin verilmesi üzere anlaşma yapılmıştır.

İşte yabancı ülkelerle yapılacak anlaşmalar bu çerçevede dâhilinde yapılır. Bu şekilde yapılan ticarî anlaşmalar, sadece mallar için değil tüccarlarımıza ve mallarına ticaret yolunu açmak için yapılır. Üstelik anlaşmalar ithalatın ve ihracatın yapılması gereğinden dolayı değil, ithalatın ve ihracatın mubah olmasından dolayı yapılır. İkisi arasında ise şöyle bir fark vardır:

Malın menşesi esas alınarak yapılan anlaşmalar, yaptığımız ithalat ve ihracat miktarlarının sınırlandırılması demektir. Böyle bir anlaşma ise mecburî olarak belirtilen miktarlarda ihracat ve ithalat yapmamızı gerektirir. Belirtilen miktarlarda ithalat yapmadığımız takdirde ise bu devletlerin bizden nefret etmeleri belki de ticarî ilişkileri bozmaları mevzubahis olacaktır. Fakat ticarî anlaşmalar, tacirin anlaşma yapan ülkelerin vatandaşları olmaları esaslı üzere yapılırsa her iki ülke vatandaşlarının ve mallarının karşılıklı olarak ithalat ve ihracatta bulunmaları manasına gelir. Bu ise dış ticaretin mubah olmasından kaynaklanan bir vaziyettir. Yapılan anlaşma süresince iki ülke arasında ithalat ve ihracat olsa da olmasa da iki ülke arasında herhangi bir ihtilaf mevzubahis olmaz. Zira yapılan faaliyet anlaşma gereği yapılan bir faaliyetten ziyade mubahlıktan kaynaklanan bir faaliyetir.

Ticarî anlaşmaların üzerine oturtulması gereken esaslar bunlardır. Bu esaslar hem tüccarlarımızın ellerinde bulundurdukları malları satabilecekleri pazarların bulunması hem de sanayi devrimini gerçekleştirmemiz için gereken dövizle sahip olma imkânını sağlar. Dış ticaretin canlanmasına sebep olan esasî amil, ülke içerisinde üretilen mamullerimizin önündeki yolun açılması değil, tüccarlarımızın önündeki yolların açılmasıdır. Zira ticarî faaliyet, canlılık sadece malın kendisi ile değil malın sahibi olan tüccarın faaliyet imkânlarının çoğaltılması ile ger-

çekleşir.

Üretilen malın önündeki yolların açılması ile pazarların oluştuğu doğrudur. Fakat pazarı teşkil eden kimdir? Malın kendisi mi yoksa malın sahibi olan tüccar mıdır? Evet, günümüzde Kapitalist ülkeler mallarını ihraç etmek için şirketler kurmakta ve malını ihraç etmek istediği ülkelerin yerel halkından olan kimselere mümessillikler vererek mallarını ihraç etmektedirler. Böylece de tacirin önündeki ticaret yollarını açmaya gerek duymaksızın mallarının önündeki ticaret yollarını açmış olmaktadırlar. Ancak bu vaziyet varsayılan bir teoridir. Zira vekil ya da bayi, malın sahibini araştırmadan ve ziyaret ederek onu görmeden yaptığı işten emin olmaz, rahat olmaz. Malın sahibi ile doğrudan doğruya bir bağlantı kurmadan ticarete, ticarî kârın ve huzurun bulunması mevzubahis değildir. Bu sebeptendir ki ticarî anlaşmalarda mal yerine tacirin esas alınması bir mecburiyettir. Anlaşmalar tacirin ve tüccara ait malın serbestçe anlaşma yapılan ülkelere giriş çıkışına izin verme esasına dayalı olmalıdır. Yoksa belli miktardaki ticaret malının ihracı ve ithalinin mecburiyeti esasına göre olmamalıdır. Her ne surette olursa olsun ürünlerimize ve tüccarlarımıza pazarlar bulmak için araştırma yapılırken bize gerekli olan döviz ve sanayi devrimini gerçekleştirebilmek için gerekli olan makine ve teçhizatı bulabileceğimiz ülkeler bulunmalı, sonra da tacir esas alınarak ticarî anlaşmalar yapılmalıdır. Yapılan ticarî anlaşma gereğince tüccarla birlikte yanındaki malın da ülkeye giriş ve çıkışına izin verilmelidir. Mal tüccardan ayrı olarak değerlendirilmemelidir. İşte böylece servetin artırılması yolunda mühim faaliyetlerden biri gerçekleştirilmiş olur.

Buraya kadar yapılan açıklamalarla tatbik etmeye yönelik olarak iktisâdî araştırma tamamlanmış olmaktadır. Bu çözümler *'İslâm'ın İktisâdî Siyâseti'*nin ortaya koyduğu çözümlerdir. İşte bu çözümler tatbik edildiği zaman ülkedeki servet, Kapitalistlerle

rin ifadeleri ile “*Millî Gelir*”in artırılması gerçekleşir. Bizler bir taraftan Müslümanların önüne elle tutulur gözle görülür pratik çözümler ortaya koyarken, diğer taraftan da bu çözümlerin tatbik edilmesi ve korunmasında İslâm akidesini kuvvetli bir amil olarak ele almaya çağırıyoruz. Zira İslâm akidesi esas alınmadan ortaya konan iktisâd ile ilgili hükümler ve bu hükümler üzerine oturtulan fikirlerle ülkedeki servetin artırılması ve iktisatta herhangi bir ilerleme sağlanması mümkün değildir. Ortaya konan İslâmî çözümleri koruyan ve kollayan amil İslâm akidesidir. Zira İslâm akidesi kalkınmada esas olduğu gibi maddî ilerlemede de esastır. Ortaya konulan çözümleri koruyan akideden daha kuvvetli bir unsur mevzubahis değildir. Hele bu akide tek doğru akide olan İslâm akidesi ise...

[H.] Muharrem 1383

[M.] Haziran 1963

